ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

«Ижтимоий фанлар» КАФЕДРАСИ

«Социология» фанидан

ўқув услубий мажмуа

Андижон-2015 йил

Мазкур намунавий дастур Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўкув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2011 йил 9 сентябрдаги 3-сон мажлис баёни билан тажрибавий дастур сифатида маъқулланган.

Ушбу дастур "Социология" фанидан бакалаврнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлари мазмунига кўйиладиган талаблар асосида тайёрланган.

Тажрибавий дастурни келгусида тўлдирилган ва бойитилган ҳолда чоп этиш заруратини ҳисобга олиб, фикр-мулоҳазаларингизни куйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз:

Тошкент шаҳар, 2-Чимбой кўчаси 96-уй, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги "Маънавий-ахлоқий тарбия" бошқармаси, тел: 246-10-58, 246-10-54.

Фаннинг ўкув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Ганиева М.Ҳ. – социология фанлари доктори (ЎзМУ).
Алиқориев Н.С. – иқтисод фанлари доктори, профессори (ЎзМУ).
Фарфиев Б.А. – социология фанлари номзоди, доцент (ЎзМУ).
Ҳоджаев С.Д. – катта ўкитувчи (ЎзМУ)

Тақризчилар:

Юнусов А.Б. – социология фанлари номзоди, доцент (ТошМадИ)

Ота-Мирзаев О.Б. – география фанлари доктори, профессор
("Ижтимоий фикр" жамоатчилик маркази)

Фаннинг ўкув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Илмий-услубий кенгаши томонидан тавсия этилган (2011 йил 19 августдаги 1-сон баённома)

КИРИШ

Социология гуманитар фанлар доирасидаги шундай йўналишки, у бутун жамият ва унинг ижтимоий тизимини ташкил этадиган таркибий қисмларининг ривожланиш ва мавжуд бўлиш қонуниятларини, турли социал жараёнлар ўртасидаги ўзаро алоқалар ва кишиларнинг социал хулқ-атвори қонуниятларини ўрганади.

Социология фани жамиятда рўй бераётган йирик ижтимоий-сиёсий воқеаларни шунчаки қайд этиш билангина чекланмайди, балки унинг асл моҳияти ва мазмунини атрофлича очиб беради. Бу фан ўзининг илмий хулосаларини эмпирик даражада асосланган ҳолатда илгари суради.

Социология фан сифатида ҳозирги ижтимоий жараёнлар ҳолатига тўлақонли жавоб бериш билангина чекланмасдан, балки уларнинг истиқболдаги ўзгариш даражаси ҳусусида башорат қилади. Ана шу жиҳатдан социология фани назарияси, амалиёти ва тадқиқот усулларини атрофлича ўрганиб чиқиш зарурати туғилади.

Фаннинг асосий моҳияти социология ривожланишининг назарий-услубий асослари, фаннинг предмети ва объекти, институтлашган шакллари, ижтимоий фикрнинг тарихий ривожланиши, фанлар тизимида социологиянинг ўрни, социологияни тушунишдаги илмий назариялар, унинг тушунчалар тизимини кўриб чиқишда намоён бўлади.

Фаннинг назарий асослари долзарб ижтимоий жараёнлар, социал структура ва социал тизимларнинг мавжуд бўлиши ва ривожланиш муаммолари, жамият социал-маданий тизим сифатида, шахс ижтимоий муносабатларнинг объекти ва субъекти сифатида, социал муносабатлар, ижтимоий жамоалар, социал алоқалар, социал ташкилотлар, гуруҳлар, социал институтлар ва институтлашган муносабатлар, жамиятдаги ижтимоий ўзгаришларни батафсил баён қилиш билан мос келади. Бунда асосий эътибор амалий фаолиятда социологик билим ва усуллардан фойдаланиш имкониятларини ишлаб чиқишга, Ўзбекистон ва жаҳондаги социал муаммоларга нисбатан қизиқишнинг ошганлигига қаратилади.

Ушбу дастур социология фани қўлга киритган ва мунозарали социологик масалалар юзасидан кейинги йилларда монография, диссертация, илмий мақолалар, дарслик ва ўқув қўлланмаларда билдирилаётган фикрлар, Ўзбекистонда социология таълим тизимини ривожлантириш йўлида қилинаётган ҳаракатлар ҳамда бир неча йиллардан буён бу фанни олий таълим тизимида ўқитиш тажрибасини ҳисобга олган ҳолда тузилди.

Дастурда социологияни фан сифатида шаклланиши, унинг таркибий тузилиши, жамиятни яхлит тизим тариқасида таҳлил қилиш, ижтимоий ҳаётда социал институтлар роли, девиант хулқ-атвор ва социал назорат масалалари, жамиятнинг социал структураси ва стратификацион жараёнлар, социал муносабатлар, ижтимоий тараққиёт тенденцияларини ифодалайдиган мавзулар ёритилган.

Дастурнинг якунловчи қисмида эмпирик социологик тадқиқотларни олиб боришга бағишланган мавзу тавсия қилинган. Бунда эмпирик социологияда кенг ўрин олган социологик маълумотларни тўплаш, уларни қайта ишлаш ҳамда таҳлил қилиш услубларига ҳам етарлича эътибор қаратилди.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – талабаларда социология фани мазмуни ва моҳияти, социология мутахассислигининг жамиятдаги ўрни, хусусиятлари ва келажаги тўғрисида тасаввурларни пайдо қилиш, ижтимоий ҳаёт муаммолари ечимига мос келадиган таклиф ва тавсиялар механизмини ишлаб чиқишда мазкур фаннинг роли ҳақида билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Фаннинг вазифалари – талабаларга жамият тараққиётидаги ижтимоий муаммоларни социологик нуқтаи назардан тушунтириш ҳамда фаннинг долзарб масалаларини ечишнинг услуб ва услубиётларини, социологик таҳлил ва тавсияномалар яратишни ўргатиш.

Фан бўйича талабаларнинг билим, малака ва кўникмага қўйиладиган талаблар

«Социология» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

– жамиятни яхлит ижтимоий тизимлиги, шахс ва жамият муносабатлари, ижтимоий ҳодисалар ва муаммоларга социологик ёндашиш, ижтимоий тараққиётнинг асосий омиллари, ижтимоий ҳаёт фаолиятини мувофиқлаштирадиган социал институтлар фаолиятини таҳлил қилишни ***билиши керак.***

– талаба социология фанини мустақил ижтимоий фан сифатида шаклланишининг тарихий-сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий-фалсафий асосларини; социология фани объекти ва предмети, унинг структураси ва фанлар тизимидаги ўрнини; Шарқ ва Ғарб мутафаккирларининг социологик таълимотлари мазмунини; ижтимоий тараққиёт ва унинг асосий шаклларини; ижтимоий ҳаётда миллий ғоя ва мафкуранинг социологик аҳамиятини; шахс ижтимоийлашуви омилларини; жамиятнинг социал структураси ва унинг ўзгариб бориш хусусиятларини; ижтимоий-сиёсий жараёнлар маълум бир қонуниятлар асосида кечишини; жамиятда содир бўлаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг ўзаро боғлиқликда эканлигини яхлит идрок этишни; жамият ривожининг асосий омилларини таснифлай олиш ***кўникмаларига эга бўлиши керак.***

– талаба замонавий жамиятда рўй бераётган ижтимоий-сиёсий ҳодисаларни тўғри тавсифлай олиши; турли ижтимоий-маданий хусусиятда кечаётган ҳодисаларни холис қиёсий таққослай олиш; замонавий жамиятдаги мавжуд ижтимоий муаммолардан устуворларини аниқлаш ва уларни объектив таҳлил қила олиши; муайян ҳодиса ва воқеаларга кишиларнинг шахсий муносабатларини ўрганишга қаратилган тадқиқотларда иштирок этиши; ижтимоий-сиёсий ва маънавий соҳаларда ўтказилган амалий социологик тадқиқотлар натижаларидан фойдалана олиш ***малакаларига эга бўлиши керак.***

Фанининг бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги

Социология фани ижтимоий ҳаёт муаммолари ва ижтимоий тараққиёт жараёнининг турли омилларини комплекс тарзда ўрганувчи фан ҳисобланиб, у тарих, ҳуқуқшунослик, фалсафа, маданиятшунослик, диншунослик, психология, сиёсатшунослик, этнография, иктисод назарияси, математика, статистика каби фанлар билан якин ҳамкорликда фаолият юритади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Социология мустақил ижтимоий фан сифатида ўз методологияси ва назариясига эгадир. Социология фани жамият ҳаётидаги ижтимоий муаммоларни ўзининг эмпирик базасига эга бўлган конкрет амалий тадқиқотлари билан комплекс тарзда тадқиқ этади. Жумладан, ижтимоий меҳнат ва унинг самарадорлигини ошириш, маркетинг тадқикотларини фаол олиб боради.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг социология фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларидан фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ этиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўкув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллардан фойдаланилади. Маъруза ва амалий машғулотлар фаннинг мавзуларига мос равишда илғор педагогик технологиялари асосида олиб борилади.

Асосий қисм

Социология фан сифатида

Социология фанининг вужудга келишида ижтимоий-иктисодий, ғоявий-назарий шарт-шароитлар. О.Конт - позитив социологиянинг асосчиси, унинг социологияни мустакил фан сифатида яратишдаги дастлабки режалари. Антик даврнинг қомусий олимлари ва Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий таълимотлари (Платон, Аристотел, Форобий, Ибн Ҳалдун ва бошқалар) замонавий социологиянинг муҳим манбалари сифатида. Ғарб социологияси классикларининг ишларида социологиянинг объекти ва предмети муаммоси. Социологиянинг турли йўналишларида фаннинг объекти ва предмети муаммосини ечиш йўлидаги ғоявий-назарий изланишлар.

Социологиянинг бошка фанлар билан муносабати. Социология ва фалсафа. Социология ва тарих. Социология ва психология, демография, генетика, социал география. Социология ва табиий ҳамда аник фанлар. Социологиянинг фанлар тизимидаги тутган ўзига хос ўрни.

Социология структураси

Фанда структура тушунчаси ва унинг аҳамияти. Социологиянинг структураси ва унинг асосий таркибий қисмлари. Социология структураси элементларининг ривожланиш динамикаси. Фундаментал (асосий) социология. Жамият ҳаётининг фундаментал муаммоларини социологик таҳлили. Назарий ва амалий социология: уларнинг умумийлиги ва фарқи. Социология тарихида универсал назарияларни ишлаб чиқишга бўлган интилишлар. Эмпирик социологиянинг бунёд бўлиши ва уни социология назарияси ривожига таъсири. Социологияда махсус ва тармоқ йўналишлар. Макросоциология ва микросоциология.

Жамият яхлит тизим сифатида

Жамият ва ижтимоийлик тушунчаси. Шарқ мутафаккирларининг жамият тўғрисидаги қарашлари. Ғарб социологияси асосчиларининг ишларида ижтимоийликнинг таърифланиши. М. Вебер концепциясида тоталитар жамият, унинг белгилари ва ижтимоий-сиёсий ташкил этилиш усуллари. Жамият ва давлат. Жамиятнинг механистик, органистик ва бошқа тарзларда таърифланиши. Т.Парсонс назариясида жамият тушунчаси, унинг тўрт функцияли парадигмаси. Замонавий жамиятнинг турлича таърифлари. Анъанавий жамият ва Индустриал жамият. Уларнинг белгилари. “Мўл-кўллик жамияти”, “Очиқ жамият”, “Ёпиқ жамият”, “Истеъмол жамияти”, “Постиндустриал жамият” ва бошкалар XX ва XXI аср маданий-тарихий ва сиёсий тизимларни таърифлаш мезонлари сифатида.

Социал гуруҳлар ва социал институтлар

Социал гуруҳ тушунчаси, унинг асосий белгилари. Социологияда социал гуруҳларга ажратиш мезонларининг хилма-хиллиги Социал гуруҳ турлари: катта ва кичик, расмий ва норасмий, бирламчи ва иккиламчи, ингуруҳ ва аутгуруҳ, референт гуруҳлар ва бошқалар. Ғарб социологиясида кичик гуруҳлар назарияси: социометрия, гуруҳ ўзгарувчанлиги, психотерапевтик ва бошқалар социал гуруҳларнинг шаклланиши, ишлаши ва тараққий этиши қонунларини тушунтирувчи назариялар сифатида. Квазигуруҳлар. Қон-қариндошликка асосланган гуруҳлар: уруғ, қабила, қариндошлар, оила, элат, миллат. Оммани социологик ўрганиш.

Социологияда социал институт тушунчаси. Социал институт белгилари. Социал институтнинг асосий вазифалари. Социал институт турлари: оила, сиёсат, дин, иқтисод, таълим, ҳуқуқ ва бошқалар. Жамият ҳаётида социал институтларнинг ўрни. Оила ва никоҳ. Иқтисодий институтлар. Уларнинг кўринишлари ва вазифалари. Иқтисодий гуруҳлар ва иқтисодий хатти-ҳаракат. Ишлаб чиқариш, унинг тарихий шакллари ва вазифалари. Ижтимоий меҳнат тақсимоти ва касб. Меҳнат бозори, бандлик ва ишсизлик. Давлат ва жамиятнинг сиёсий тизими. Ўзбекистон шароитида демократик бозор ислоҳотларини ва иқтисодиётни либераллаштиришни янада чуқурлаштириш. Ўзбекистонда ҳуқуқий онгнинг ўзига хослиги.

Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Дин социомаданий институт сифатида. Диннинг функциялари. Замонавий жамиятда диннинг ўрни. Дин билан давлат ўртасидаги ўзаро муносабат. Таълим социал институт сифатида. Унинг тараққиёти ва шакллари. Умумий, ўрта-махсус ва олий таълим. Олий таълим ва фан: таркиби ва илмий-педагогик кадрлар. Ўзбекистон олий таълим тизими ва Европа ҳамда АҚШ университетлари: умумийлик ва хусусийлик. Таълим тизимидаги ислоҳотлар.

Шахс социологияси ва девиант хулқ-атвор

Шахс тушунчаси. Шахс тушунчасини турли фанлардаги талқини. Шахс, инсон, индивид тушунчалари. Шахс шаклланишига таъсир этувчи асосий омиллар. Шахс ижтимоий муносабатларнинг маҳсули сифатида. Шахс тўғрисидаги асосий социологик назариялар. Ўз-ўзини баҳолаш ва Мен-таълимотининг шаклланиши, қадриятлар ва баҳолар. Шахснинг ўз-ўзини ҳурмат қилиши. Шахс структураси. Шахс турлари. Шахснинг анъанавий ва замонавий турлари.

Девиант хулқ-атвор (оғма хулқ-атвор) тушунчаси. Девиант хулқ-атвор муаммосини ўрганиш социологиядаги илмий йўналиш сифатида. Девиант хулқ-атвор турлари: қонунни бузиш, ўз-ўзини ўлдириш, гиёҳвандлик, алкоголизм ва бошқалар. Э.Дюркгейм, Р.Мертонларнинг девиант хулқ-атвор назариялари, З.Фрейд ва Э.Фроммларнинг деструктивлик (структурани бузилиши) назариялари.

Социал меъёр ва аномия девиант хулқ-атвор назариясининг марказий тушунчаси сифатида. Девиант хулқ-атвор белгилари, уларнинг структураси. Девиант хулқ-атворни туркумлаш. Бузилган хулқ-атвор механизми. Девиант хулқ-атворнинг тиббий-биологик, ижтимоий-психологик ва ижтимоий томонлари. Ҳозирги замонда девиант хулқ-атворнинг тарқалиши ва ўзгариши. Девиант, делинквент ва криминал ҳатти-ҳаракатлар. Профессионал жиноятчилик. Уюшган жиноятчилик. Дунёда жиноятчилик ҳолати. Жиноятчиликни ошиши ва жамиятнинг криминаллашуви сабаблари ва намоён бўлиш шакллари. Ўсмирлар ва ёшлар жиноятчилиги. Жамиятда коррупция муаммоси.

Социал назорат. Социал назорат кишилар ҳатти-ҳаракатини тартибга солиш механизми сифатида. П.Бергернинг социал назорат тўғрисидаги таълимоти. Социал назорат элементлари: меъёрлар ва санкциялар. Социал санкциялар турлари: позитив ва негатив, расмий ва норасмий. Социал меъёрлар таснифи. Социал меъёр турлари: ҳуқуқий, диний, анъанавий ва ахлоқий. Ички ва ташқи назорат. Ўз-ўзини назорат қилиш муаммоси. Жамоатчилик фикри социал назоратнинг шакли сифатида.

Жамият социал структураси ва стратификацион жараёнлар

Социал структура тушунчаси. Кишилик жамияти тарихида социал структура муаммосининг талқини. Социал структура тўғрисидаги антик давр мутафаккирларининг таълимотлари. П. Сорокиннинг социал стратификация тўғрисидаги назарияси. Стратификация асослари ва мезонлари: иқтисодий ҳолат, мавке, таълим ва ҳокимият. Стратификация ва социал дифференция. Стратификацион тизимлар: қуллик, каста, клан ва синф. Очиқ ва ёпик тизимлар.

Социал стратификация ва социал ҳаракатчанлик (мобиллик) назарияси синфийлик таълимотига қарши ғоя сифатида. Жамият социал структураси ривожининг замонавий тенденциялари. Бозор муносабатлари шароитида социал структуранинг ўзгариши. Ўзбекистонда социал стратификация ва социал мобиллик жараёни.

Социал ҳаракатчанлик (мобиллик) тўғрисидаги социология классиклари: М.Вебер, Э. Гидденс, Т. Парсонс, П. Сорокин ва бошқаларнинг қарашлари. Социал ҳаракатчанлик белгилари. Социал ҳаракатчанлик турлари: горизонтал ва вертикал социал ҳаракатчанлик. Гуруҳий ва индивидуал ҳаракатчанлик. Авлод ичидаги ва авлодлар ўртасидаги социал ҳаракатчанлик. Структуравий социал ҳаракатчанлик. Жамиятда социал ҳаракатчанлик йўллари. Социал ҳаракатчанликнинг демографик омиллари. Миграция ва унинг тарихий шакллари. Эмиграция ва миграция. Меҳнат ва иқтисодий миграция. Хорижий ишчи кучлар бозори. “Ақллар оқими”.

Социал муносабатлар

Социал муносабатлар тушунчаси. Социал муносабат турлари: ҳамфикрлик, кооперация, конфликтлар, кураш, бегоналашув, бефарқлик, кризис, камситиш, нотенглик. Социал муносабатлар тизимидаги плюрализм. Социал муносабатларнинг асослари.

Ҳамфикрлик, барқарорлик ва кооперация - социал тизимларнинг муваффақиятли ишлашининг омиллари сифатида. Э.Дюркгейм концепциясида ҳамфикрлик тушунчаси. Кооперация ижтимоийликнинг асосий белгиси сифатида. Позитивизм социологиясида баркарорлик ва инқироз онги. Барқарорликни структуравий-функционал асослаш.

Бегоналашув ва таназзул. Э.Дюркгеймнинг аномия (қонунсизлик) концепцияси, Ф.Теннис, М.Вебер, Г.Зиммел, эксзенстенциал ва феноменологик социология асосчилари таълимотларида бегоналашув ва жамиятдаги инқироз ҳодисаларининг ўзаро алоқадорлиги тўғрисидаги фикрлари. Бегоналашув турлари ва уларнинг ижтимоий оқибатлари. Тенглик ва плюрализм ижтимоий тузум тамойиллари сифатида. Миллий ғоя ва миллий мафкуранинг социал муносабатлар тизимидаги ўрни.

Ижтимоий тараққиёт социологияси

Социологияда ижтимоий тараққиёт тушунчаси. Ижтимоий ўзгариш ва тараққиёт тушунчаларининг нисбати. Ижтимоий прогресс, регресс, эволюция ва революция ижтимоий ўзгаришларнинг шакли сифатида.

Ижтимоий прогресс муаммолари. Ижтимоий тараққиёт шакллари: эволюцион, революцион ва реформистик тараққиётлар. Эволюцион ривожланиш ва унинг афзалликлари. Социал революциялар ва уларнинг салбий оқибатлари. Социал реформалар ва уларнинг турлари. Ўзбек ривожланиш моделида миллий менталитетнинг ўрни. Ривожланган мамлакатлар тажрибасида миллий тафаккур тарзининг аҳамияти.

Ўзбекистонда давлат ҳокимияти ва бошқарувни демократиялаштириш жараёнларининг ўзига хослиги. Ижтимоий тараққиётни бошқариш. Менежмент ва унинг хусусиятлари. Глобал ижтимоий-иқтисодий таназзуллар ва уларнинг ижтимоий тараққиёт жараёнларига салбий таъсири. Ўзбекистон ижтимоий-маданий хусусиятларнинг ижтимоий-иктисодий таназзулларга карши чора-тадбирларни ишлаб чиқишдаги аҳамияти.

Эмпирик социологик тадқиқот ва унинг методлари

Социологик тадқиқот дастури. Дастурнинг структураси: назарий - методологик ва методик бўлимлар. Дастурнинг асосий элементлари: муаммони таърифлаш; тадқиқотнинг мақсад ва вазифаларини, объекти ва предметини аниқлаш; объектни тизимли таҳлил қилиш, тушунчаларни назарий ва эмпирик изоҳлаш, гипотезаларни ифодалаш; маълумотларни ишлаб чиқиш ва таҳлил қилиш.

Социологияда маълумотлар тўплаш методларининг умумий таснифи: сўров, кузатиш, эксперимент, ҳужжатларни ўрганиш методлари, уларнинг ўзига хослиги.

Сўров методи. Сўров турлари. Анкета (сўров варақаси) сўров методининг марказий элементи сифатида. Анкета тузиш техникаси. Анкетанинг умумий тузилиши. Анкетадаги саволларнинг турлари, асосий талаблар. Оғзаки сўров ва унинг хусусиятлари. Интервью олиш услуби.

Кузатиш методи ва унинг моҳияти. Кузатиш турлари. Кузатишнинг аниқлиги муаммоси ва уни таъминлаш усуллари. Кузатиш даврлари ва тартиби. Кузатиш асбоблари, кузатиш натижаларини кайд этиш усуллари.

Ҳужжатларни ўрганиш методи. Социологияда хужжат тушунчаси, унинг турлари. Ҳужжатларнинг информация манбаи сифатидаги ишончлилик муаммоси. Ҳужжатларни таҳлил қилиш турлари. Контент-таҳлил ҳужжатларни ўрганиш методининг бир тури сифатида.

Эксперимент методи. Эксперимент турлари. Ижтимоий эксперимент структураси, унинг билиш имкониятлари. Объектни танлаш, экспериментал ва назорат гуруҳларини шакллантириш, экспериментал вазият, натижаларни таҳлил қилиш. Хулосаларни таҳлил килиш усуллари.

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда дарслик ва услубий қўлланмалар асосида билимларни мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш оркали талабалар билимини ошириш, мавзулар бўйича кўргазмали ўқув воситаларни тайёрлаш тавсия этилади.

Семинар машғулотларида талабалар ўтилган мавзулар бўйича ўзларидаги билим, кўникмалари ҳамда малакаларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлаб борадилар.

Семинар машғулотлари учун тавсия этилаётган мавзулар:

1. Социология фан сифатида.
2. Социология структураси.
3. Жамият яхлит тизим сифатида.
4. Социал гуруҳлар ва социал институтлар.
5. Шахс социологияси ва девиант хулқ-атвор.
6. Жамиятнинг социал структураси ва стратификацион жараёнлар.
7. Социал муносабатлар.
8. Ижтимоий тараққиёт: назария ва амалиёт.
9. Эмпирик социологик тадкиқот ва унинг методлари.

Мустақил таълимни ташкил этиш шакли ва мазмуни

Мустақил таълимнинг турли хил шакллари мавжуд бўлиб, бунда асосий эътибор талабанинг берилган мавзулар (амалий масалалар, топшириқлар ва кейс-стадилар)ни мустақил равишда, яъни аудиториядан ташқарида бажариши, ўқиб ўрганиши ва шу йўналиш бўйича билим ва кўникмаларини чукурлаштиришига қаратилади. Талаба мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

– дарслик ёки ўқув қўлланмалар бўйича фанлар боблари ва мавзуларини ўрганиш;

– тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

– мустақил ишлар, кейс-стадилар билан ишлаш;

– махсус ёки илмий адабиётлар (монографиялар, мақолалар) бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

– фанга оид статистик маълумотларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш;

– талабанинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ёки мавзуларни чуқур ўрганиш;

– фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машғулотлари;

– масофавий (дистанцион) таълим.

«Социология» фанидан талабаларнинг мустакил ишларини реферат, маъруза, маъруза тайёрлаш, Президент асарларини конспектлаштириш ва бошқа шаклларда ташкил этилиши тавсия этилади. Мустақил иш мавзуларини белгилашда маъруза ва семинар машғулотлари мавзуларини тўлдиришга ҳаракат қилиниши лозим.

Мустақил иш учун қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Социологиянинг мустақил фан сифатида шаклланиш босқичлари.
2. Шарқ мутафаккирларининг (Форобий, Беруний, Абу Али ибн-Сино, ва бошқалар) ижтимоий-фалсафий карашлари.
3. Социологиянинг фан сифатида шаклланишида мумтоз олимлар таълимоти (О.Конт, Г.Спенсер, Э.Дюркгейм, М.Вебер).
4. Ҳозирги замон социологиясидаги асосий йўналишлар.
5. Собиқ Совет Иттифоқи жамиятида социологияга бўлган муносабат ва унинг оқибатлари.
6. Социологиянинг ижтимоий–гуманитар фанлар билан ўзаро боғлиқлиги
7. Жамият ва унинг асосий шакллари.
8. Ўзбекистонда жамият ҳаётини эркинлаштириш.
9. Социал гуруҳлар ва уларнинг жамият ҳаётида ўрни.
10. Социал гуруҳ турлари.
11. Социологияда социал институт тушунчаси.
12. Социал институт турлари: оила, сиёсат, дин, иқтисод, таълим, хукук.
13. Дин социомаданий институт сифатида.
14. Замонавий жамиятда дин ва давлатнинг ўзаро муносабати.
15. Оила ижтимоий институт сифатида.
16. Жамоатчилик фикри социологияси ва унинг асосий йўналишлари.
17. Шахс социал муносабатлар маҳсули сифатида.
18. Шахс социализацияси (ижтимоийлашуви) ва боскичлари.
19. Шахс тўғрисидаги социологик назариялар.
20. Девиант хулқ-атвор (оғма хулқ-атвор) муаммосини ўрганиш социологиядаги илмий йўналиш сифатида.
21. Девиант хулқ-атвор турлари.
22. Э.Дюркгейм, Р.Мертонларнинг девиант хулк-атвор тўғрисидаги назариялари,
23. Девиант, делинквент ва криминал хатти-ҳаракатлар.
24. Жамоатчилик фикри социал назоратнинг шакли сифатида.
25. Социал назорат кишилар ҳатти-харакатини тартибга солиш механизми сифатида.
26. Социал назорат элементлари: меъёрлар ва санкциялар.
27. П.А. Сорокиннинг социал стратификация тўғрисидаги назарияси.
28. Стратификация асослари ва мезонлари: иқтисодий холат, мавке, таълим ва ҳокимият.
29. Стратификацион тизимлар: қуллик, каста, клан ва синф. Очиқ ва ёпиқ тизимлар.

30. “Ўрта синф”нинг жамият ҳаётидаги ўрни.
31. Замонавий Ўзбекистонда социал стратификация ва социал мобиллик масалалари таҳлили.
32. Социал ҳаракатчанлик (мобиллик) тушунчаси ва унинг моҳияти.
33. Социал ҳаракатчанлик (мобиллик) тўғрисидаги социология классиклари: М.Вебер, Э.Гидденс, Т.Парсонс, П.Сорокин ва бошқаларнинг қарашлари.
34. П.Сорокиннинг ижтимоий стратификация концепцияси.
35. М.Вебер синфлар, статуслар, партиялар хакида.
36. Социал муносабатлар тушунчаси, структураси, моҳияти.
37. Барқарорликни структуравий-функционал асослаш.
38. Бегоналашув ва таназзул.
39. Ижтимоий прогресс, регресс, эволюция ва революция ижтимоий ўзгаришларнинг шакли сифатида.
40. Ижтимоий прогресс муаммолари.
41. Ижтимоий тараққиёт шакллари: эволюцион, революцион ва реформистик тараққиётлар.
42. Эмпирик социологик тадкиқотлар.
43. Социологик тадқиқот дастури.
44. Социологияда маълумотларни тўплаш методлари.
45. Сўров методи ва унинг турлари.
46. Кузатиш методи ва унинг моҳияти.
47. Ҳужжатларни ўрганиш методи.
48. Эксперимент методи.
49. Социологик маълумотларни қайта ишлаш ва таҳлил этиш усуллари.
50. Ўзбекистонда эмпирик социологик тадқиқотларнинг истиқболлари.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Рахбарий адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011.
2. Каримов И.А. Асарлар. 1-18 жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996-2010.
2. Каримов И.А Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Тошкент: Ўзбекистон, 2009.
4. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фукаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
5. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор максадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза (2010 йил 27 январь) / Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.

Дарслик ва ўқув қўлланмалар:

1. Алиев Б., Рафиқов Ғ., Султонов Т., Муллажонова М., Раҳмонов Б. ва бошкалар. Социология. (Ўқув қўлланма). –Тошкент: ТДЮИ нашриёти. 2006.
2. Социология //Ўқув қўлланма. Убайдуллаева Р.А., Бекмуродов М.Б., Ота-Мирзаев О.Б. ва бошк. –Тошкент: А. Қодирий номидаги халқ мероси, 2002.
3. Социология. Маърузалар курси. Алиқориев Н.С, Бекмуродов М.Б., Ота-Мирзаев О.Б., ва бошк. – Тошкент, 2001
4. Умумий социология. (Алиқориев Н.С ва Убайдуллаева Р.Т таҳрири остида) – Тошкент: 1999.

Қўшимча адабиётлар:

1. Абу Носир Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: А.Қодирий номидаги нашриёт, 1993.
2. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
3. Ганиева М.Х. Этносоциология. Учебное пособие для студ. высших учебных заведений. – Ташкент: Университет, 2006.
4. Ганиева М.Х. Введение в социальную работу. –Ташкент., 2011. 98 с.
5. Гараджа. В.И. Социология религии. – М., 2005.
6. Гиддингс Э. Социология. – Тошкент, 2002
7. Кравченко А.И. Социология. – М., 2006.
8. Латипова Н.М. Политическая социология. Методическое пособие. – Ташкент., 2010.

9. Современная западная социология. Словарь. – М.: Прогресс, 1990.
10. Социология религии. В.И.Гараджа. – М., 2005.
11. Социология //Учебное пособие. Под редак. д.ф.н. Мухамедовой З.М., – Ташкент: Sanat, 2010
12. Қодиров А.Қ. Социология. –Тошкент, 2006.
13. Saitxodjayiv H.B. Sotsiologiya. Ma`ruzalar kursi. –Тошкент: Академия, 2008.
14. Ҳолбеков А.Ж., Идиров У.Ю. Социология: изоҳли луғат-маълумотнома. –Тошкент: Ибн-Сино номидаги нашриёт, 1999.
15. Холбеков. А.Ж. Бошқарув социологияси (ўкув кўлланма). –Тошкент: Akademiya, 2007.
16. Убайдуллаева Р.А., Ота-Мирзаев О.Б. ва бошк. Социологик тадқиқотлар амалиёти (Ўкув-услубий қўлланма). –Тошкент.: «Ижтимоий фикр», 2001.
17. Фарфиев Б.А., Нуруллаева У.Н. Социология тарихи. (Услубий қўлланма). Тошкент: Университет, 2009.
18. Бекмурадов М.Б. Роль общественного мнения в социально-культурном развитии общества: Дис….док.социол.наук. – Ташкент, 1997.
19. Фарфиев Б.А. Ўзбекистонда жамиятни демократилаштириш жараёнида тафаккур тарзини такомиллаштиришнинг ижтимоий маъданий хусусиятлари: Дис....социол. фан.ном. – Тошкент:, 1999.
20. Калонов К.К. Ўзбекистон ўзини ўзи бошқарув тизими динамикаси таҳлил қилишда авторитетнинг тутган ўрни: Дис....социол. фан.ном. – Тошкент, 2000.
21. Юнусов А.Б. Ўсмир ёшларда ижтимоий девиантлик ҳолатларининг социологик хусусиятлари: Дис....социол. фан.ном. – Тошкент: ЎзМУ, 2004.
22. Норбеков А.Ш. Ўзбекистонда ижтимоий кафолат тизимини яратиш муаммолари: сиёсий-социологик таҳлил. Дис....социол. фан.ном. – Тошкент, 2004.
23. Латипова Н.М. Роль молодых специалистов в трансформации социальной структуры узбекистанского общества: Дис….канд.социол.наук. – Ташкент, 2009.
24. Ганиева М.Х. Общественное мнение как фактор развития межнациональных отношений: Дис….док.социол.наук. – Ташкент. – Ташкент. 2009

Электрон таълим ресурслари:

1. http: www.lib.socio.msu.ru
2. http: www.socioline.ru
3. http: www.socio.rin.ru
4. http: www.sociologos.narod.ru
5. http: www.socionet.narod.ru
6. http: www.sociograd.ru

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI

Ro‘yxatga olindi:	**“TASDIQLAYMAN”**
	O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor
№_________________	**_______ _________________**
2015-y. «____»_____	**«_____»___________ 2015 - yil**

“SOTSIOLOGIYA”
fanining

ISHCHI O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar soha
	200000 – Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq
	300000 – Ishlab chiqarish texnik soha
Ta’lim sohasi:	110000– Pedagogika
	230000 – Iqtisod
	310000 – Muhandislik ishi
	320000 – Ishlab chiqarish texnologiyalari
Ta’lim yo‘nalishi:	5111000–Kasb ta’limi (Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomat-lashtirish)
	5230100–Iqtisodiyot (sanoat)
	5310500–Avtomobilsozlik va traktorsozlik
	5310600–Yer usti transport tizimlari va ularning ekspluatatsiyasi (avtomobil transporti)
	5310700–Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalari (sanoat)
	5311000–Texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va boshqarish (ishlab chiqarish)
	5310900-Metrologiya,standartlashtirish va mahsulot sifati menejmenti (sanoat)
	5320100–Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi
	5320200–Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomatlashtirish
	5320300 – Texnologik mashina va jihozlar (mashinasozlik)

Andijon – 2015

Fanning ishchi dasturi, o‘quv, ishchi o‘quv reja va o‘quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

M.Nazarov – “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi dotsenti, f.f.n.

A.Sotvoldiyev – “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

Yunusov K.– ADU, “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi professori, s.f.d.

Karimov T. – “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi dotsenti, s.f.n.

Fanning ishchi o‘quv dasturi “Ijtimoiy fanlar” kafedrasining 2015-yil “____” _____ dagi ___ – son yig`ilishida muhokamadan o‘tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: ____________ dotsent G.Bazarova

Fanning ishchi o‘quv dasturi texnologiya fakulteti kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2015-yil ___ ______dagi ___ - sonli bayonnoma)

Fakultet kengashi raisi:________________

Kelishildi: O‘quv uslubiy bo‘lim boshlig‘i __________M.Jo`raxonov

Kirish

Sotsiologiya gumanitar fanlar doirasidagi shunday yo'nalishki, u butun jamiyat va uning ijtimoiy tizimini tashkil etadigan tarkibiy qismlarining rivojlanish va mavjud bo'lish qonuniyatlarini, turli sotsial jarayonlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar va kishilarning sotsial xulq-atvori qonuniyatlarini o'rganadi.

Sotsiologiya fani jamiyatda ro'y berayotgan yirik ijtimoiy-siyosiy voqealarni shunchaki qayd etish bilangina cheklanmaydi, balki uning asl mohiyati va mazmunini atroflicha ochib beradi. Bu fan o'zining ilmiy xulosalarini empirik darajada asoslangan holatda ilgari suradi.

Sotsiologiya fan sifatida hozirgi ijtimoiy jarayonlar holatiga to'laqonli javob berish bilangina cheklanmasdan, balki ularning istiqboldagi o'zgarish darajasi hususida bashorat qiladi. Ana shu jihatdan sotsiologiya fani nazariyasi, amaliyoti va tadqiqot usullarini atroflicha o'rganib chiqish zarurati tug'iladi.

Fanning asosiy mohiyati sotsiologiya rivojlanishining nazariy- uslubiy asoslari, fanning predmeti va ob'ekti, institutlashgan shakllari, ijtimoiy fikrning tarixiy rivojlanishi, fanlar tizimida sotsiologiyaning o'rni, sotsiologiyani tushunishdagi ilmiy nazariyalar, uning tushunchalar tizimini ko'rib chiqishda namoyon bo'ladi.

Fanning nazariy asoslari dolzarb ijtimoiy jarayonlar, sotsial struktura va sotsial tizimlarning mavjud bo'lishi va rivojlanish muammolari, jamiyat sotsial-madaniy tizim sifatida, shaxs ijtimoiy munosabatlarning ob'ekti va sub'ekti sifatida, sotsial munosabatlar, ijtimoiy jamoalar, sotsial aloqalar, sotsial tashkilotlar, guruhlar, sotsial institutlar va institutlashgan munosabatlar, jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarni batafsil bayon qilish bilan mos keladi. Bunda asosiy e'tibor amaliy faoliyatda sotsiologik bilim va usullardan foydalanish imkoniyatlarini ishlab chiqishga, O'zbekiston va jahondagi sotsial muammolarga nisbatan qiziqishning oshganligiga qaratiladi.

Ushbu dastur sotsiologiya fani qo'lga kiritgan va munozarali sotsiologik masalalar yuzasidan keyingi yillarda monografiya, dissertatsiya, ilmiy maqolalar, darslik va o'quv qo'llanmalarda bildirilayotgan fikrlar, O'zbekistonda sotsiologiya ta'lim tizimini rivojlantirish yo'lida qilinayotgan harakatlar hamda bir necha yillardan buyon bu fanni oliy ta'lim tizimida o'qitish tajribasini hisobga olgan holda tuzildi.

Dasturda sotsiologiyani fan sifatida shakllanishi, uning tarkibiy tuzilishi, jamiyatni yaxlit tizim tariqasida tahlil qilish, ijtimoiy hayotda sotsial institutlar roli, deviant xulq-atvor va sotsial nazorat masalalari, jamiyatning sotsial strukturasi va stratifikatsion jarayonlar, sotsial munosabatlar, ijtimoiy taraqqiyot tendentsiyalarini ifodalaydigan mavzular yoritilgan.

Dasturning yakunlovchi qismida empirik sotsiologik tadqiqotlarni olib borishga bag'ishlangan mavzu tavsiya qilingan. Bunda empirik sotsiologiyada keng o'rin olgan sotsiologik ma'lumotlarni to'plash, ularni qayta ishlash hamda taxdil qilish uslublariga ham yetarlicha e'tibor qaratildi.

O'quv fanning maqsad va vazifalari

Fanni o'qitishdan maqsad – talabalarda sotsiologiya fani mazmuni va mohiyati, cotsiologiya mutaxassisligining jamiyatdagi o'rni, xususiyatlari va kelajagi to'grisida tasavvurlarni paydo qilish, ijtimoiy hayot muammolari echimiga mos keladigan taklif va tavsiyalar mexanizmini ishlab chiqishda mazkur fanning roli haqida bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Fanning vazifalari – talabalarga jamiyat taraqqiyotidagi ijtimoiy muammolarni sotsiologik nuqtai nazardan tushuntirish hamda fanning dolzarb masalalarini yechishning uslub va uslubiyotlarini, sotsiologik tahlil va tavsiyanomalar yaratishni o'rgatish.

Fan bo'yicha talabaning bilimi, malaka va qonikmaga qo'yiladigan talablar

«Sotsiologiya» o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr: – jamiyatni yaxlit ijtimoiy tizimligi, shaxs va jamiyat munosabatlari, ijtimoiy hodisalar va muammolarga sotsiologik yondashish, ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omillari, ijtimoiy hayot faoliyatini muvofiqlashtiradigan sotsial institutlar faoliyatini tahlil qilishni bilishi kerak.

– talaba sotsiologiya fanini mustaqil ijtimoiy fan sifatida shakllanishining tarixiy-siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy-falsafiy asoslarini; sotsiologiya fani obhekti va predmeti, uning strukturasi va fanlar tizimidagi o'rnini; SHarq va Garb mutafakkirlarining sotsiologik tahlimotlari mazmunini; ijtimoiy taraqqiyot va uning asosiy shakllarini;

- ijtimoiy hayotda milliy goya va mafkuraning sotsiologik ahamiyatini; shaxs ijtimoiylashuvi omillarini; jamiyatning sotsial strukturasi va uning o'zgarib borish xususiyatlarini; ijtimoiy-siyosiy jarayonlar mahlum bir qonuniyatlar asosida kechishini; jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning o'zaro bogliqlikda ekanligini yaxlit idrok etishni; jamiyat rivojining asosiy omillarini tasniflay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

– talaba zamonaviy jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-siyosiy hodisalarni to'gri tavsiflay olishi; turli ijtimoiy-madaniy xususiyatda kechayotgan hodisalarni xolis qiyosiy taqqoslay olish; zamonaviy jamiyatdagi mavjud ijtimoiy muammolardan ustuvorlarini aniqlash va ularni obhektiv tahlil qila olishi; muayyan hodisa va voqealarga kishilarning shaxsiy munosabatlarini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarda ishtirok etishi; ijtimoiy-siyosiy va mahnaviy sohalarda o'tkazilgan amaliy sotsiologik tadqiqotlar natijalaridan foydalana olish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Fanning boshqa fanlar bilan o'zaro bogliqligi

Sotsiologiya fani ijtimoiy hayot muammolari va ijtimoiy taraqqiyot jarayonining turli omillarini kompleks tarzda o'rganuvchi fan hisoblanib, u tarix, huquqshunoslik, falsafa, madaniyatshunoslik, dinshunoslik, psixologiya, siyosatshunoslik, etnografiya, iqtisod nazariyasi, matematika, statistika kabi fanlar bilan yaqin hamkorlikda faoliyat yuritadi.

Fanning ishlab chiqarishdagi o'rni

Sotsiologiya mustaqil ijtimoiy fan sifatida o'z metodologiyasi va nazariyasiga egadir. Sotsiologiya fani jamiyat hayotidagi ijtimoiy muammolarni o'zining empirik bazasiga ega bo'lgan konkret amaliy tadqiqotlari bilan kompleks tarzda tadqiq etadi. Jumladan, ijtimoiy mehnat va uning samaradorligini oshirish, marketing tadqiqotlarini faol olib boradi.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalarning sotsiologiya fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilgor va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish muhim ahamiyatga egadir. Fani o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, mahruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallardan foydalaniladi. Mahruza va amaliy mashgulotlar fanning mavzulariga mos ravishda ilgor pedagogik texnologiyalari asosida olib boriladi.

Fanni o'qitishda anhanaviy usullar (mahruza, seminar, amaliy mashgulot, test yechish va boshqalar) bilan birga keyingi darsga mahruza bayonnomasini tarqatish va shu asosda darsni asosan savol-javob tarzida o'tkazish, asosiy savollarni talabalar tomonidan bayon qilish va uni munozara asosida to'ldirish amalga oshiriladi.

"Sotsiologiya" fanidan mashgulotlarning mavzular va soatlar bo'yicha taqsimlanishi:

t/r	Mavzular nomi	Jami soat	Mahruza	Amaliy mashgulot	Mustakil tahlim
1	Sotsiologiya fan sifatida	6	2	2	2
2	Sotsiologiya strukturasi	6	2	2	2
3	Jamiyat yaxlit tizim sifatida	6	2	2	2
4	Sotsial guruhlar va sotsial institutlar	8	2	2	4
5	SHaxs sotsiologiyasi va deviant xulq - atvor	6	2	2	2
6	Jamiyat sotsial strukturasi va strafikatson jarayonlar	6	2	2	2
7	Sotsial munosabatlar	6	2	2	2
8	Ijtimoiy taraqqiyot sotsiologiyasi	6	2	2	2
9	Empirik sotsiologik tadqiqot va uning metodlari	6	2	2	2
	Jami	**56**	**18**	**18**	**20**

MA’RUZA MASHGULOTLARI

Sotsiologiya fan sifatida

Sotsiologiya fanining vujudga kelishida ijtimoiy-iqtisodiy, goyaviy-nazariy shart-sharoitlar. O.Kont-pozitiv sotsiologiyaning asoschisi, uning sotsiologiyani mustaqil fan sifatida yaratishdagi dastlabki rejalari. Antik davrning qomusiy olimlari va SHarq mutafakkirlarining ijtimoiy-falsafiy tahlimotlari (Platon, Aristotel, Forobiy, Ibn Haldun va boshqalar) zamonaviy sotsiologiyaning muhim manbalari sifatida. Garb sotsiologiyasi klassiklarining ishlarida sotsiologiyaning obhekti va predmeti muammosi. Sotsiologiyaning turli yo’nalishlarida fanning obhekti va predmeti muammosini yechish yo’lidagi goyaviy-nazariy izlanishlar.

Sotsiologiyaning boshqa fanlar bilan munosabati. Sotsiologiya va falsafa. Sotsiologiya va tarix. Sotsiologiya va psixologiya, demografiya, genetika, sotsial geografiya. Sotsiologiya va tabiiy hamda aniq fanlar. Sotsiologiyaning fanlar tizimidagi tutgan o’ziga xos o’rni.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: vizual ma'ruza, blits-so`rov, bayon qilish, klaster, “ha-yo`q” texnikasi.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Sotsiologiya strukturasi

Fanda struktura tushunchasi va uning ahamiyati. Sotsiologiyaning strukturasi va uning asosiy tarkibiy qismlari. Sotsiologiya strukturasi elementlarining rivojlanish dinamikasi. Fundamental (asosiy) sotsiologiya. Jamiyat hayotining fundamental muammolarini sotsiologik tahlili. Nazariy va amaliy sotsiologiya: ularning umumiyligi va farqi. Sotsiologiya tarixida universal nazariyalarni ishlab chiqishga bo’lgan intilishlar. Empirik sotsiologiyaning bunyod bo’lishi va uni sotsiologiya nazariyasi rivojiga tahsiri. Sotsiologiyada maxsus va tarmoq yo’nalishlar. Makrosotsiologiya va mikrosotsiologiya.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: axborot ma'ruzasi, Insert, blits-so`rov, prezentatsiya, grafik organayzer texnikalari, aniq holatlarni echish, B.B.B.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Jamiyat yaxlit tizim sifatida

Jamiyat va ijtimoiylik tushunchasi. SHarq mutafakkirlarining jamiyat to’grisidagi qarashlari. Garb sotsiologiyasi asoschilarining ishlarida ijtimoiylikning tahriflanishi. M. Veber kontseptsiyasida totalitar jamiyat, uning belgilari va ijtimoiy-siyosiy tashkil etilish usullari. Jamiyat va davlat. Jamiyatning mexanistik, organistik va boshqa tarzlarda tahriflanishi. T.Parsons nazariyasida jamiyat tushunchasi, uning to’rt funktsiyali paradigmasi. Zamonaviy jamiyatning turlicha tahriflari. Anhanaviy jamiyat va Industrial jamiyat. Ularning belgilari. “Mo’lko’llik jamiyati”, “Ochiq jamiyat”, “Yopiq jamiyat”, “Istehmol jamiyati”, “Postindustrial jamiyat” va boshqalar XX va XXI asr madaniy-tarixiy va siyosiy tizimlarni tahriflash mezonlari sifatida.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: munozarali ma'ruza, insert, aqliy hujum, blits-so`rov, klaster, O`TVG`KT.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Sotsial guruhlar va sotsial institutlar

Sotsial guruh tushunchasi, uning asosiy belgilari. Sotsiologiyada sotsial guruhlarga ajratish mezonlarining xilma-xilligi Sotsial guruh turlari: katta va kichik, rasmiy va norasmiy, birlamchi va ikkilamchi, inguruh va autguruh, referent guruhlar va boshqalar. Garb sotsiologiyasida kichik guruhlar nazariyasi: sotsiometriya, guruh o’zgaruvchanligi, psixoterapevtik va boshqalar sotsial guruhlarning shakllanishi, ishlashi va taraqqiy etishi qonunlarini tushuntiruvchi nazariyalar sifatida. Kvaziguruhlar. Qon-qarindoshlikka asoslangan guruhlar: urug, qabila, qarindoshlar, oila, elat,

millat. Ommani sotsiologik o'rganish**.** Sotsiologiyada sotsial institut tushunchasi. Sotsial institut belgilari. Sotsial institutning asosiy vazifalari. Sotsial institut turlari: oila, siyosat, din, iqtisod, tahlim, huquq va boshqalar. Jamiyat hayotida sotsial institutlarning o'rni. Oila va nikoh. Iqtisodiy institutlar. Ularning ko'rinishlari va vazifalari. Iqtisodiy guruhlar va iqtisodiy xatti-harakat. Ishlab chiqarish, uning tarixiy shakllari va vazifalari. Ijtimoiy mehnat taqsimoti va kasb. Mehnat bozori, bandlik va ishsizlik. Davlat va jamiyatning siyosiy tizimi. O'zbekiston sharoitida demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish. O'zbekistonda huquqiy ongning o'ziga xosligi. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish. Din sotsiomadaniy institut sifatida. Dinning funktsiyalari. Zamonaviy jamiyatda dinning o'rni. Din bilan davlat o'rtasidagi o'zaro munosabat. Tahlim sotsial institut sifatida. Uning taraqqiyoti va shakllari. Umumiy, o'rta-maxsus va oliy tahlim. Oliy tahlim va fan: tarkibi va ilmiy-pedagogik kadrlar. O'zbekiston oliy tahlim tizimi va Yevropa hamda AQSH universitetlari: umumiylik va xususiylik. Tahlim tizimidagi islohotlar.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, klaster, munozara, texnika: taqdimot, blits-so`rov, grafik organayzerlar.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-9, A-8, A-7, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Shaxs sotsiologiyasi va deviant xulq-atvor

Shaxs tushunchasi. Shaxs tushunchasini turli fanlardagi talqini. Shaxs, inson, individ tushunchalari. Shaxs shakllanishiga tahsir etuvchi asosiy omillar. Shaxs ijtimoiy munosabatlarning mahsuli sifatida. Shaxs to'grisidagi asosiy sotsiologik nazariyalar. O'z-o'zini baholash va Men-tahlimotining shakllanishi, qadriyatlar va baholar. Shaxsning o'z-o'zini hurmat qilishi. Shaxs strukturasi. Shaxs turlari. Shaxsning anhanaviy va zamonaviy turlari. Deviant xulq-atvor (ogma xulq-atvor) tushunchasi. Deviant xulq-atvor muammosini o'rganish sotsiologiyadagi ilmiy yo'nalish sifatida. Deviant xulq-atvor turlari: qonunni buzish, o'z-o'zini o'ldirish, giyohvandlik, alkogolizm va boshqalar. E.Dyurkgeym, R.Mertonlarning deviant xulq-atvor nazariyalari, Z.Freyd va E.Frommlarning destruktivlik (strukturani buzilishi) nazariyalari. Sotsial mehyor va anomiya deviant xulq-atvor nazariyasining markaziy tushunchasi sifatida. Deviant xulq-atvor belgilari, ularning strukturasi. Deviant xulq-atvorni turkumlash. Buzilgan xulq-atvor mexanizmi. Deviant xulq-atvorning tibbiy-biologik, ijtimoiy-psixologik va ijtimoiy tomonlari. Hozirgi zamonda deviant xulq-atvorning tarqalishi va o'zgarishi. Deviant, delinkvent va kriminal hatti-harakatlar. Professional jinoyatchilik. Uyushgan jinoyatchilik. Dunyoda jinoyatchilik holati. Jinoyatchilikni oshishi va jamiyatning kriminallashuvi sabablari va namoyon bo'lish shakllari. O'smirlar va yoshlar jinoyatchiligi. Jamiyatda korruptsiya muammosi. Sotsial nazorat. Sotsial nazorat kishilar hatti-harakatini tartibga solish mexanizmi sifatida. P.Bergerning sotsial nazorat to'grisidagi tahlimoti. Sotsial nazorat elementlari: mehyorlar va sanktsiyalar. Sotsial sanktsiyalar turlari: pozitiv va negativ, rasmiy va norasmiy. Sotsial mehyorlar tasnifi. Sotsial mehyor turlari: huquqiy, diniy, anhanaviy va axloqiy. Ichki va tashqi nazorat. O'z-o'zini nazorat qilish muammosi. Jamoatchilik fikri sotsial nazoratning shakli sifatida.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: axborot-ma'ruza, insert, hamkorlikda o`qitish texnikasi, sinkveyn.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Jamiyat sotsial strukturasi va stratifikatsion jarayonlar

Sotsial struktura tushunchasi. Kishilik jamiyati tarixida sotsial struktura muammosining talqini. Sotsial struktura to'grisidagi antik davr mutafakkirlarining tahlimotlari. P. Sorokinning sotsial stratifikatsiya to'grisidagi nazariyasi. Stratifikatsiya asoslari va mezonlari: iqtisodiy holat, mavqe, tahlim va hokimiyat. Stratifikatsiya va sotsial differentsiya. Stratifikatsion tizimlar: qullik, kasta, klan va sinf. Ochiq va yopiq tizimlar. Sotsial stratifikatsiya va sotsial harakatchanlik (mobillik) nazariyasi sinfiylik tahlimotiga qarshi goya sifatida. Jamiyat sotsial strukturasi rivojining zamonaviy tendentsiyalari. Bozor munosabatlari sharoitida sotsial strukturaning o'zgarishi. O'zbekistonda sotsial stratifikatsiya va sotsial mobillik jarayoni. Sotsial harakatchanlik (mobillik) to'grisidagi sotsiologiya klassiklari: M.Veber, E. Giddens, T. Parsons, P. Sorokin va boshqalarning qarashlari. Sotsial harakatchanlik belgilari. Sotsial harakatchanlik turlari: gorizontal va vertikal sotsial harakatchanlik. Guruhiy va individual harakatchanlik. Avlod ichidagi va avlodlar o'rtasidagi sotsial harakatchanlik. Strukturaviy sotsial harakatchanlik. Jamiyatda sotsial harakatchanlik yo'llari. Sotsial harakatchanlikning demografik omillari. Migratsiya va uning tarixiy shakllari. Emigratsiya va migratsiya. Mehnat va iqtisodiy migratsiya. Xorijiy ishchi kuchlar bozori. "Aqllar oqimi".

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: muammoli, fikrlar hujumi, birgalikda o`qish, munozara, taqdimot, Blits so`rov, grafik tashkil etuvchilar, T- jadval, "Vena" diagrammasi.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Sotsial munosabatlar

Sotsial munosabatlar tushunchasi. Sotsial munosabat turlari: hamfikrlik, kooperatsiya, konfliktlar, kurash, begonalashuv, befarqlik, krizis, kamsitish, notenglik. Sotsial munosabatlar tizimidagi plyuralizm. Sotsial munosabatlarning asoslari. Hamfikrlik, barqarorlik va kooperatsiya - sotsial tizimlarning muvaffaqiyatli ishlashining omillari sifatida. E.Dyurkgeym kontseptsiyasida hamfikrlik tushunchasi. Kooperatsiya ijtimoiylikning asosiy belgisi sifatida. Pozitivizm sotsiologiyasida barqarorlik va inqiroz ongi. Barqarorlikni strukturaviy-funktsional asoslash. Begonalashuv va tanazzul. E.Dyurkgeymning anomiya (qonunsizlik) kontseptsiyasi, F.Tennis, M.Veber, G.Zimmel, ekszenstentsial va fenomenologik sotsiologiya asoschilari tahlimotlarida begonalashuv va jamiyatdagi inqiroz hodisalarining o'zaro aloqadorligi to'grisidagi fikrlari. Begonalashuv turlari va ularning ijtimoiy oqibatlari. Tenglik va plyuralizm ijtimoiy tuzum tamoyillari sifatida. Milliy goya va milliy mafkuraning sotsial munosabatlar tizimidagi o'rni.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: hamkorlikda vizual-ma'ruza, insert, birgalikda o`qish, munozara, taqdimot, Blits shrov, grafik tashkil etuvchilar, T- jadval, diagramma "Vena".

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Ijtimoiy taraqqiyot sotsiologiyasi

Sotsiologiyada ijtimoiy taraqqiyot tushunchasi. Ijtimoiy o'zgarish va taraqqiyot tushunchalarining nisbati. Ijtimoiy progress, regress, evolyutsiya va revolyutsiya ijtimoiy o'zgarishlarning shakli sifatida. Ijtimoiy progress muammolari. Ijtimoiy taraqqiyot shakllari: evolyutsion, revolyutsion va reformistik taraqqiyotlar. Evolyutsion rivojlanish va uning afzalliklari. Sotsial revolyutsiyalar va ularning salbiy oqibatlari. Sotsial reformalar va ularning turlari. O'zbek rivojlanish modelida milliy mentalitetning o'rni. Rivojlangan mamlakatlar tajribasida milliy tafakkur tarzining ahamiyati. O'zbekistonda davlat hokimiyati va boshqaruvni demokratiyalashtirish jarayonlarining o'ziga xosligi. Ijtimoiy taraqqiyotni boshqarish. Menejment va uning xususiyatlari. Global ijtimoiy-iqtisodiy tanazzullar va ularning ijtimoiy taraqqiyot jarayonlariga salbiy tahsiri. O'zbekiston ijtimoiy-madaniy xususiyatlarning ijtimoiy-iqtisodiy tanazzullarga qarshi chora-tadbirlarni ishlab chiqishdagi ahamiyati.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Ma'ruza, "birgalikda o`rganish" usuli, texnikalari: insert, blits savol-javoblar, prezentatsiya, grafik organayzer: BG`BG`B jadvali. Muammoli usul, aqliy hujum, muhokama, texnikalar: suxbat.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

Empirik sotsiologik tadqiqot va uning metodlari

Sotsiologik tadqiqot dasturi. Dasturning strukturasi: nazariy - metodologik va metodik bo'limlar. Dasturning asosiy elementlari: muammoni tahriflash; tadqiqotning maqsad va vazifalarini, obhekti va predmetini aniqlash; obhektni tizimli tahlil qilish, tushunchalarni nazariy va empirik izohlash, gipotezalarni ifodalash; mahlumotlarni ishlab chiqish va tahlil qilish. Sotsiologiyada mahlumotlar to'plash metodlarining umumiy tasnifi: so'rov, kuzatish, eksperiment, hujjatlarni o'rganish metodlari, ularning o'ziga xosligi. So'rov metodi. So'rov turlari. Anketa (so'rov varaqasi) so'rov metodining markaziy elementi sifatida. Anketa tuzish texnikasi. Anketaning umumiy tuzilishi. Anketadagi savollarning turlari, asosiy talablar. Ogzaki so'rov va uning xususiyatlari. Intervg'yu olish uslubi. Kuzatish metodi va uning mohiyati. Kuzatish turlari. Kuzatishning aniqligi muammosi va uni tahminlash usullari. Kuzatish davrlari va tartibi. Kuzatish asboblari, kuzatish natijalarini qayd etish usullari. Hujjatlarni o'rganish metodi. Sotsiologiyada hujjat tushunchasi, uning turlari. Hujjatlarning informatsiya manbai sifatidagi ishonchlilik muammosi. Hujjatlarni tahlil qilish turlari. Kontent-tahlil hujjatlarni o'rganish metodining bir turi sifatida. Eksperiment metodi. Eksperiment turlari. Ijtimoiy eksperiment strukturasi, uning bilish imkoniyatlari. Obhektni tanlash, eksperimental va nazorat guruhlarini shakllantirish, eksperimental vaziyat, natijalarni tahlil qilish. Xulosalarni tahlil qilish usullari.

Qo`llaniladigan ta'lim texnologiyalari: Ma'ruza, muammoli usul, suhbat, aqliy hujum, texnikasi: "o`yla-ishla va fikr almash", blits-so`rov, grafik organayzer: klaster, "Savol-javob" jadvali.

Adabiyotlar: A-1, A-2, A-3, A-4, A-5, Q-1, Q-2, Q-3, Q-4.

"Sotsiologiya" fani bo'yicha mahruza mashgulotining kalendar tematik rejasi

t/r	Mahruza mavzulari	Soat
	1- mavzu. Sotsiologiya fan sifatida	
1.1.	Sotsiologiya fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.	2
1.2.	Sotsiologiya fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.	
1.3.	Sotsiologiya fanining jamiyatda tutgan o'rni.	
	2- mavzu. Sotsiologiya strukturasi	
2.1.	Sotsiologiya fanining tuzulishi (strukturasi).	2
2.2.	Makrosotsiologiya haqida tushuncha.	
2.3.	Mikrosotsiologiya haqida tushuncha.	
	3- mavzu. Jamiyat yaxlit tizim sifatida	
3.1.	Antik dunyo sotsiologlari inson mavqei to'grisida. Antik dunyoda jamiyat va shaxs omillari.	2
3.2.	Platon va Aristotelning dunyo falsafiy fikr taraqqiyotida tutgan o'rni.	
3.3.	SHarq mutafakkirlarining sotsiologik qarashlari.	
3.4.	Garb mutafakkirlarining sotsiologik qarashlari.	
	4- mavzu. Sotsial guruhlar va sotsial institutlar	
4.1.	Sotsial guruhlar va ularning bosqichlari.	2

4.2.	Sotsiametriya usuli haqida tushuncha.	
4.3.	Sotsial institutlar va ularning turlari.	
4.4.	Oila va nikoh haqida tushuncha.	
5- mavzu. SHaxs sotsiologiyasi va deviant xulq – atvor		
5.1.	SHaxs haqida tushuncha.	2
5.2.	SHaxsni shaxs bo'lib shakllanishiga tahsir etuvchi omillar.	
5.3.	Deviant xulq atvor tushunchasi.	
5.4.	Ijtimoiy faoliyat va ijtimoiy nazorat mexanizmlari.	
6-mavzu. Jamiyat sotsial strukturasi va strafikatson jarayonlar		
6.1.	Sotsial struktura haqida tushuncha.	2
6.2.	Sotsial strafikatsiya haqida tushuncha.	
6.3.	Mehnat sotsiologiyasi haqida tushuncha.	
6.4.	Iqtisodiyot sotsiologiyasi haqida tushuncha.	
7- mavzu. Sotsial munosabatlar		
7.1.	Ijtimoiy munosabatlar sotsiologiyasi.	2
7.2.	Ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy mavqe, ijtimoiy sanktsiya va ijtimoiy rolg' tushunchasi.	
7.3.	Jamiyatdagi o'zaro ijtimoiy aloqadorlik va ijtimoiy tashkilotlar.	
8- mavzu. Ijtimoiy taraqqiyot sotsiologiyasi		
8.1.	Mahalla va mahalliy boshqaruv sotsiologiyasi.	2
8.2.	Mahalla o'z-o'zini boshqaruv tizimining muhim ijtimoiy organi.	
8.3.	Jamoatchilik fikri tushunchasi. Jamoatchilik fikrining nazariy asoslari.	
8.4.	Jamoatchilik fikrining ijtimoiy hayotda namoyon bo'lishi.	
9-mavzu. Empirik sotsiologik tadqiqot va uning metodlari		
9.1.	Sotsiologik tadqiqotlarni rivojlantirish. Sotsiologik tadqiqot dasturiniing tarkibi.	2
9.2.	Sotsiologik tadqiqotlarni tashkil etish.	
9.3.	Sotsiologik tadqiqot usullari (so'rov, hujjatlarni o'rganish, intervyu, kuzatish usullari).	
9.4.	Aniq sotsiologik tadqiqotlarning turlari.	
Jami:		**18 soat**

Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda darslik va uslubiy qo'llanmalar asosida bilimlarni mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislarni chop etish orqali talabalar bilimini oshirish, mavzular bo'yicha ko'rgazmali o'quv vositalarni tayyorlash tavsiya etiladi.

Seminar mashg'ulotlarida talabalar o'tilgan mavzular bo'yicha o'zlaridagi bilim, ko'nikmalari hamda malakalarini amaliy jihatdan mustahkamlab boradilar.

1. Sotsiologiya fan sifatida.
2. Sotsiologiya strukturasi.
3. Jamiyat yaxlit tizim sifatida.
4. Sotsial guruhlar va sotsial institutlar.

5. Shaxs sotsiologiyasi va deviant xulq-atvor.
6. Jamiyatning sotsial strukturasi va stratifikatsion jarayonlar.
7. Sotsial munosabatlar.
8. Ijtimoiy taraqqiyot: nazariya va amaliyot.
9. Empirik sotsiologik tadqiqot va uning metodlari**.**

“Sotsiologiya” fani bo’yicha seminar mashgulotining kalendar tematik rejasi

t/r	Mahruza mavzulari	Soat
1- mavzu. Sotsiologiya fan sifatida		
1.1.	Sotsiologiya fanining predmeti, maqsadi va vazifalari.	2
1.2.	Sotsiologiya fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.	
1.3.	Sotsiologiya fanining jamiyatda tutgan o’rni.	
2- mavzu. Sotsiologiya strukturasi		
2.1.	Sotsiologiya fanining tuzulishi (strukturasi).	2
2.2.	Makrosotsiologiya haqida tushuncha.	
2.3.	Mikrosotsiologiya haqida tushuncha.	
3- mavzu. Jamiyat yaxlit tizim sifatida		
3.1.	Antik dunyo sotsiologlari inson mavqei to’grisida. Antik dunyoda jamiyat va shaxs omillari.	2
3.2.	Platon va Aristotelning dunyo falsafiy fikr taraqqiyotida tutgan o’rni.	
3.3.	SHarq mutafakkirlarining sotsiologik qarashlari.	
3.4.	Garb mutafakkirlarining sotsiologik qarashlari.	
4- mavzu. Sotsial guruhlar va sotsial institutlar		
4.1.	Sotsial guruhlar va ularning bosqichlari.	2
4.2.	Sotsiametriya usuli haqida tushuncha.	
4.3.	Sotsial institutlar va ularning turlari.	
4.4.	Oila va nikoh haqida tushuncha.	
5- mavzu. Shaxs sotsiologiyasi va deviant xulq - atvor		
5.1.	Shaxs haqida tushuncha.	2
5.2.	Shaxsni shaxs bo’lib shakllanishiga tahsir etuvchi omillar.	
5.3.	Deviant xulq atvor tushunchasi.	
5.4.	Ijtimoiy faoliyat va ijtimoiy nazorat mexanizmlari.	
6-mavzu. Jamiyat sotsial strukturasi va strafikatson jarayonlar		
6.1.	Sotsial struktura haqida tushuncha.	2
6.2.	Sotsial strafikatsiya haqida tushuncha.	
6.3.	Mehnat sotsiologiyasi haqida tushuncha.	
6.4.	Iqtisodiyot sotsiologiyasi haqida tushuncha.	
7- mavzu. Sotsial munosabatlar		
7.1.	Ijtimoiy munosabatlar sotsiologiyasi.	2
7.2.	Ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy mavqe, ijtimoiy sanktsiya va ijtimoiy rolg’ tushunchasi.	
7.3.	Jamiyatdagi o’zaro ijtimoiy aloqadorlik va ijtimoiy tashkilotlar.	
8- mavzu. Ijtimoiy taraqqiyot sotsiologiyasi		
8.1.	Mahalla va mahalliy boshqaruv sotsiologiyasi.	2

8.2.	Mahalla o’z-o’zini boshqaruv tizimining muhim ijtimoiy organi.	
8.3.	Jamoatchilik fikri tushunchasi. Jamoatchilik fikrining nazariy asoslari.	
8.4.	Jamoatchilik fikrining ijtimoiy hayotda namoyon bo’lishi.	
	9-mavzu. Empirik sotsiologik tadqiqot va uning metodlari	
9.1.	Sotsiologik tadqiqotlarni rivojlantirish. Sotsiologik tadqiqot dasturiniing tarkibi.	2
9.2.	Sotsiologik tadqiqotlarni tashkil etish.	
9.3.	Sotsiologik tadqiqot usullari (so’rov, hujjatlarni o’rganish, intervyu, kuzatish usullari).	
9.4.	Aniq sotsiologik tadqiqotlarning turlari.	
	Jami:	**18 soat**

Mustaqil ta’limni tashkil etish shakli va mazmuni

Mustaqil tahlimning turli xil shakllari mavjud bo’lib, bunda asosiy ehtibor talabaning berilgan mavzular (amaliy masalalar, topshiriqlar va keys-stadilar)ni mustaqil ravishda, yahni auditoriyadan tashqarida bajarishi, o’qib o’rganishi va shu yo’nalish bo’yicha bilim va ko’nikmalarini chuqurlashtirishiga qaratiladi. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik yoki o’quv qo’llanmalar bo’yicha fanlar boblari va mavzularini o’rganish;
- tarqatma materiallar bo’yicha mahruzalar qismini o’zlashtirish;
- mustaqil ishlar, keys-stadilar bilan ishlash;
- maxsus yoki ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar) bo’yicha fanlar bo’limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- fanga oid statistik mahlumotlarni o’rganish, ularni tahlil qilish;
- talabaning o’quv-ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bogliq bo’lgan fanlar bo’limlari yoki mavzularni chuqur o’rganish;
- faol va muammoli o’qitish uslubidan foydalaniladigan o’quv mashgulotlari;
- masofaviy (distantsion) ta’lim.

“Sotsioligiya” fanidan talabalarning mustakil ishlarining referat ma’ruza, ma’ruza tayyorlash, Prezident asarlarini konspektlashtirish va boshka shakllarda tashkil etilishi tavsiya etiladi. Mustalik ish mavzularini belgilashda ma’ruza va seminar mashgulotlari mavzularini to’ldirishga harakat qilinishi lozim.

Mustaqil ish uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Sotsiologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanish bosqichlari.
2. SHarq mutafakkirlarining (Forobiy, Beruniy, Abu Ali ibn-Sino, va boshqalar) ijtimoiy-falsafiy qarashlari.
3. Sotsiologiyaning fan sifatida shakllanishida mumtoz olimlar ta’limoti (O.Kont, G.Spenser, E.Dyurkgeym, M.Veber).
4. Hozirgi zamon sotsiologiyasidagi asosiy yo’nalishlar.
5. Sobiq Sovet Ittifoqi jamiyatida sotsiologiyaga bo’lgan munosabat va uning oqibatlari.
6. Sotsiologiyaning ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o’zaro bog’liqligi
7. Jamiyat va uning asosiy shakllari.
8. O’zbekistonda jamiyat hayotini erkinlashtirish.
9. Sotsial guruhlar va ularning jamiyat hayotida o’rni.
10. Sotsial guruh turlari.
11. Sotsiologiyada sotsial institut tushunchasi.
12. Sotsial institut turlari: oila, siyosat, din, iqtisod, ta’lim, huquq.
13. Din sotsiomadaniy institut sifatida.
14. Zamonaviy jamiyatda din va davlatning o’zaro munosabati.
15. Oila ijtimoiy institut sifatida.
16. Jamoatchilik fikri sotsiologiyasi va uning asosiy yo’nalishlari.

17. SHaxs sotsial munosabatlar mahsuli sifatida.
18. SHaxs sotsializatsiyasi (ijtimoiylashuvi) va bosqichlari.
19. SHaxs to'g'risidagi sotsiologik nazariyalar.
20. Deviant xulq-atvor (og'ma xulq-atvor) muammosini o'rganish sotsiologiyadagi ilmiy yo'nalish sifatida.
21. Deviant xulq-atvor turlari.
22. E.Dyurkgeym, R.Mertonlarning deviant xulq-atvor to'g'risidagi nazariyalari,
23. Deviant, delinkvent va kriminal xatti-harakatlar.
24. Jamoatchilik fikri sotsial nazoratning shakli sifatida.
25. Sotsial nazorat kishilar hatti-harakatini tartibga solish mexanizmi sifatida.
26. Sotsial nazorat elementlari: me'yorlar va sanktsiyalar.
27. P.A. Sorokinning sotsial stratifikatsiya to'g'risidagi nazariyasi.
28. Stratifikatsiya asoslari va mezonlari: iqtisodiy holat, mavqe, ta'lim va hokimiyat.
29. Stratifikatsion tizimlar: qullik, kasta, klan va sinf. Ochiq va yopiq tizimlar.
30. "O'rta sinf"ning jamiyat hayotidagi o'rni.
31. Zamonaviy O'zbekistonda sotsial stratifikatsiya va sotsial mobillik masalalari tahlili.
32. Sotsial harakatchanlik (mobillik) tushunchasi va uning mohiyati.
33. Sotsial harakatchanlik (mobillik) to'g'risidagi sotsiologiya klassiklari: M.Veber, E.Giddens, T.Parsons, P.Sorokin va boshqalarning qarashlari.
34. P.Sorokinning ijtimoiy stratifikatsiya kontseptsiyasi.
35. M.Veber sinflar, statuslar, partiyalar xaqida.
36. Sotsial munosabatlar tushunchasi, strukturasi, mohiyati.
37. Barqarorlikni strukturaviy-funktsional asoslash.
38. Begonalashuv va tanazzul.
39. Ijtimoiy progress, regress, evolyutsiya va revolyutsiya ijtimoiy o'zgarishlarning shakli sifatida.
40. Ijtimoiy progress muammolari.
41. Ijtimoiy taraqqiyot shakllari: evolyutsion, revolyutsion va reformistik taraqqiyotlar.
42. Empirik sotsiologik tadqiqotlar.
43. Sotsiologik tadqiqot dasturi.
44. Sotsiologiyada ma'lumotlarni to'plash metodlari.
45. So'rov metodi va uning turlari.
46. Kuzatish metodi va uning mohiyati.
47. Hujjatlarni o'rganish metodi.
48. Eksperiment metodi.
49. Sotsiologik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil etish usullari.
50. O'zbekistonda empirik sotsiologik tadqiqotlarning istiqbollari

№	Mustaqil tahlim mavzulari	Berilgan topshiriqlar	Bajarish muddati	Hajmi (soatda)
1	1.Sotsiologiyaning mustaqil fan sifatida	Adabiyotlardan	1-2-3-	2

	shakllanish bosqichlari. 2.SHarq mutafakkirlarining (Forobiy, Beruniy, Abu Ali ibn-Sino, va boshqalar) ijtimoiy-falsafiy qarashlari. 3.Sotsiologiyaning fan sifatida shakllanishida mumtoz olimlar ta'limoti (O.Kont, G.Spenser, E.Dyurkgeym, M.Veber). 4.Hozirgi zamon sotsiologiyasidagi asosiy yo'nalishlar. 5.Sobiq Sovet Ittifoqi jamiyatida sotsiologiyaga bo'lgan munosabat va uning oqibatlari. 6.Sotsiologiyaning ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o'zaro bog'liqligi	konspekt qilish, slayd tayyorlash	haftalar	
2	7.Jamiyat va uning asosiy shakllari. 8.O'zbekistonda jamiyat hayotini erkinlashtirish. 9.Sotsial guruhlar va ularning jamiyat hayotida o'rni. 10.Sotsial guruh turlari. 11.Sotsiologiyada sotsial institut tushunchasi. 12.Sotsial institut turlari: oila, siyosat, din, iqtisod, ta'lim, huquq. 13.Din sotsiomadaniy institut sifatida.	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	4-5-6-haftalar	**2**
3	14.Zamonaviy jamiyatda din va davlatning o'zaro munosabati. 15.Oila ijtimoiy institut sifatida. 16.Jamoatchilik fikri sotsiologiyasi va uning asosiy yo'nalishlari. 17.SHaxs sotsial munosabatlar mahsuli sifatida. 18.SHaxs sotsializatsiyasi (ijtimoiy-lashuvi) va bosqichlari. 19.SHaxs to'g'risidagi sotsiologik nazariyalar. 20.Deviant xulq-atvor (o'gma xulq-atvor) muam-mosini o'rganish sotsiologiyadagi ilmiy yo'nalish sifatida. 21.Deviant xulq-atvor turlari. 22.E.Dyurkgeym, R.Mertonlarning deviant xulq-atvor to'g'risidagi nazariyalari	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	7-8-haftalar	**2**
4	23. Deviant, delinkvent va kriminal xatti-harakatlar. 24. Jamoatchilik fikri sotsial nazoratning shakli sifatida. 25.Sotsial nazorat kishilar hatti-harakatini tartibga solish mexanizmi sifatida. 26.Sotsial nazorat elementlari: me'yorlar va sanktsiyalar. 27.P.A. Sorokinning sotsial stratifikatsiya	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	9-10-haftalar	**4**

	to'g'risidagi nazariyasi. 28.Stratifikatsiya asoslari va mezonlari: iqtisodiy holat, mavqe, ta'lim va hokimiyat. 29.Stratifikatsion tizimlar: qullik, kasta, klan va sinf. Ochiq va yopiq tizimlar. 30."O'rta sinf"ning jamiyat hayotidagi o'rni.			
5	31. Zamonaviy O'zbekistonda sotsial stratifikatsiya va sotsial mobillik masalalari tahlili. 32. Sotsial harakatchanlik (mobillik) tushunchasi va uning mohiyati. 33. Sotsial harakatchanlik (mobillik) to'g'risidagi sotsiologiya klassiklari: M.Veber, E.Giddens, T.Parsons, P.Sorokin va boshqalarning qarashlari. 34. P.Sorokinning ijtimoiy stratifikatsiya kontseptsiyasi. 35. M.Veber sinflar, statuslar, partiyalar xaqida. 36. Sotsial munosabatlar tushunchasi, strukturasi, mohiyati.	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	11-12-haftalar	**4**
6	37.Barqarorlikni strukturaviy-funktsional asoslash. 38.Begonalashuv va tanazzul. 39.Ijtimoiy progress, regress, evolyutsiya va revolyutsiya ijtimoiy o'zgarishlarning shakli sifatida. 40.Ijtimoiy progress muammolari. 41.Ijtimoiy taraqqiyot shakllari: evolyutsion, revolyutsion va reformistik taraqqiyotlar. 42.Empirik sotsiologik tadqiqotlar.	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	13-14-haftalar	**2**
7	43. Sotsiologik tadqiqot dasturi. 44.Sotsiologiyada ma'lumotlarni to'plash metodlari. 45.So'rov metodi va uning turlari. 46.Kuzatish metodi va uning mohiyati. 47.Hujjatlarni o'rganish metodi. 48.Eksperiment metodi.	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	15-16-haftalar	**2**
8	49.Sotsiologik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil etish usullari. 50.O'zbekistonda empirik sotsiologik tadqiqotlarning istiqbollari. 51. Mahalliy boshqaruv Sotsiologiyasi. 52. Oila va nikoh Sotsiologiyasi. 53. Sotsial stratifikatsiya Sotsiologiyasi. 54. Ijtimoiy fikr va ijtimoiy boshqaruv Sotsiologiyasi.	Adabiyotlardan konspekt qilish, slayd tayyorlash	17-18-haftalar	**2**

	55. Mahalla statusi va turlari.			
Jami				**20**

“Sotsiologiya” fanidan barcha yo’nalish talabalari bilimini reyting tizimi asosida baholash MEZONI

“Sotsiologiya” fani uchun o’quv rejadagi barcha yo’nalish bo’yicha jami 56 soat ajratilgan: shundan 18 soat mahruza, 18 soat amaliyot va 20 soat mustaqil tahlim.

O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus tahlim vazirligining 2010-yil 25-avgustdagi 333-sonli buyrugi bilan tasdiqlangan “Oliy tahlim muassasalarida talabalar bilmini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to’grisida”gi Nizomida ko’rsatilganidek talabalarning fan bo’yicha o’zlashtirishni baholash muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi:

- joriy baholash (J.B.);
- oraliq baholash (O.B.);
- yakuniy baholash (Ya.B.).

Sotsiologiya fani bo’yicha talabalarni bir semestr davomidagi o’zlashtirish ko’rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi.

Ushbu 100 ball quyidagicha baholanadi:

J.B. – 35 ball,

O.B. – 35 ball,

Ya.B. – 30 ball.

«Sotsiologiya» fanidan talabalar bilmini baholash yuqoridagi Nizom asosida o’tkaziladi. Xususan:

O.B.da fanning bir necha mavzularini qamrab olgan bo’lim yoki qismi bo’yicha nazariy mashgulotlar o’tib bo’lingandan so’ng, talabalarning nazariy bilimlari baholanadi va unda talabaning muayyan savolga javob berish yoki muammoni yechish mahorati va qobiliyati aniqlanadi. O.B. mahruza darslarida amalga oshirilishi mumkin. «Sotsiologiya» fani bo’yicha O.B. lar 1 marta o’tkaziladi.

J.B.da fanning har bir mavzusi bo’yicha talabalarning bilimi va amaliy ko’nikmalarini aniqlab borish nazarda tutiladi va u amaliy mashgulotlarda amalga oshiriladi. «Sotsiologiya» fani bo’yicha J.B. lar 1 marta o’tkaziladi.

Ya.B. ogzaki savol-javob shaklida o’tkaziladi.

Talabalarning ballarda ifodalangan o’zlashtirishi quyidagicha baholanadi.

«Sotsiologiya» fani bo’yicha talabalarning bilimini baholashda quyidagi namunaviy mezonlar inobatga olinadi:

Ball	**Baho**	Talabalarning bilim darajasi
0-54	qoniqarsiz	“Sotsiologiya” fani to’grisida tushunchaga ega bo’lmasa. Mazkur fan bo’yicha asosiy tasavvurga ega bo’lmasa.
55-70	qoniqarli	«Sotsiologiya» fani to’grisida tasavvurga ega bo’lsa. “Sotsiologiya” fanida berilgan turli xil sotsiologik fikrlarni ayta olsa. «Sotsiologiya» fanini boshqa fanlar bilan bogliqligini tushuntira olsa
71-85	Yaxshi	«Sotsiologiya» fani bo’yicha mustaqil mushohada yurita olsa. «Sotsiologiya» fanining roli to’grisida fikr yurita bilsa. «Sotsiologiya» fanidagi iqtisodiy oqimlarni bir biridan farqlay olsa
86-100	A'lo	Mavzularni mazmun va mohiyatini bilishi, tushuntirib, aytib berishi va keng tasavvurga ega bo’lishi. Mavzular bo’yicha ijodiy fikrlay olishi, turli nazariyalarni qiyosiy solishtira olishi, ular bo’yicha xulosalar chiqara olishi. O’tilgan mahruzalar bo’yicha to’liq konspekt qilgan bo’lishi, berilgan adabiyotlardan tashqari qo’shimcha manbalardan mahlumotlarga ega bo’lishi va amaliy mashgulotlarda yaxshi qatnashishi.

Barcha bakalavriat yo’nalishlari uchun «Sotsiologiya» fanidan Ya.B. ogzaki va test usullarida o’tkazishda talabalar reytingini baholash
MEZONI

«Sotsiologiya» fani bo’yicha Ya.B. ogzaki usulida baholash mezoni bakalavr o’quv dasturiga to’la mos holda tuzilgan bo’lib, “Sotsiologiya” fani bo’yicha savollarni o’z ichiga olgan savolnoma asosida o’tkaziladi va 30 ballik reyting tizimi asosida baholanadi. Har bir talabaga 5 ta savol beriladi. Ushbu sinov davomida har bir talaba 5 ta savol bo’yicha jami 0-30 ballgacha, shu jumladan bitta savol bo’yicha 0-6 ball to’plashi mumkin. Sinov natijalari har bir talabaning «Sotsiologiya» fani bo’yicha bilim darajasini, uning to’plagan ballari asosida baholashga imkon beradi.
Har bir savolning quyidagi qirralari oydinlashtirilishi tegishli reyting ballari bilan baholanadi:

Javoblarda “Sotsiologiya” fani muammosining nazariy asosi fikran to’gri bayon eta olinishi (maksimal 10 ballgacha).
Ko’rilayotgan savolning mohiyati va uning zamonaviy ruhda talqin qilinishi (maksimal 10 ballgacha).
Savollarga javoblarda ushbu savol bilan bogliq tortishuvli masalalarning izohlanishi (maksimal 10 ballgacha).
Agar talaba savolning har bir qirrasiga to’gri va mukammal javob bersa, savol yuzasidan keltirilgan faktlarni mustaqil fikrlab baholay olsa, shuningdek, javobni tushunarli va ifodali bayon etib, mantiqiy xulosa qila olsa, bunday hollarda unga yuqorida belgilangan maksimal ball qo’yiladi.

Talabalar JN, ON va YaN dan to’playdigan ballarning mezonlari

№	Ko’rsatkichlar	JN ballari	OB ballari	YaN ballari
1.	Darsga qatnashganlik darajasi	0-4	0-4	
2.	Darslarda faolligi, konspekt va seminar mashgulotlar daftarlarning tutilishi va holati	0-5	0-4	
3.	Mustaqil tahlim uchun belgilangan topshiriqlarning o’z vaqtida va sifatli bajarilishi, uy topshiriqlarining bajarilishi	0-5	0-6	
4.	Yozma nazorat ishi kollokvium yoki test savollariga berilgan javob uchun	0-4	0-5	
5.	Fan bo’yicha asosiy va qo’shimcha adabiyotlarni konspekt qilish	0-4	0-4	
6.	Dolzarb mavzular bo’yicha ijodiy ish bajarish	0-5	0-4	
7.	Ilmiy to’garakka va anjumanlarda mahruza bilan qatnashish	0-4	0-4	
8.	Slaydlar va ko’rgazmali qurollar tayyorlash	0-4	0-4	
9.	Yakuniy baholash	-	-	0-15
9.1.	Nazariy savollarga javob yoki test savollariga javob	-	-	0-15
	JAMI	**0-35**	**0-35**	**0-30**

«Sotsiologiya» fanidan Ya.N. ogzaki va test usullarida o’tkazishda talabalar reytingini baholash MEZONI

«Sotsiologiya» fani bo’yicha Ya.N. ogzaki usulida baholash mezoni bakalavr o’quv dasturiga to’la mos holda tuzilgan bo’lib, “Sotsiologiya” fani bo’yicha savollarni o’z ichiga olgan savolnoma asosida o’tkaziladi va 30 ballik reyting tizimi asosida baholanadi. Har bir talabaga 5 ta savol beriladi. Ushbu sinov davomida har bir talaba 5 ta savol bo’yicha jami 0-30 ballgacha, shu jumladan bitta savol bo’yicha 0-6 ball to’plashi mumkin. Sinov natijalari har bir talabaning «Sotsiologiya» fani bo’yicha bilim darajasini, uning to’plagan ballari asosida baholashga imkon beradi.

Har bir savolning quyidagi qirralari oydinlashtirilishi tegishli reyting ballari bilan baholanadi:

Javoblarda “Sotsiologiya ” fani muammosining nazariy asosi fikran to’gri bayon eta olinishi (maksimal 10 ballgacha).

Ko’rilayotgan savolning mohiyati va uning zamonaviy ruhda talqin qilinishi (maksimal 10 ballgacha).

Savollarga javoblarda ushbu savol bilan bogliq tortishuvli masalalarning izohlanishi (maksimal 10 ballgacha).

Agar talaba savolning har bir qirrasiga to’gri va mukammal javob bersa, savol yuzasidan keltirilgan faktlarni mustaqil fikrlab baholay olsa, shuningdek, javobni tushunarli va ifodali bayon etib, mantiqiy xulosa qila olsa, bunday hollarda unga yuqorida belgilangan maksimal ball qo’yiladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro’yxati

Raxbariy adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent: O’zbekiston, 2011.
2. Karimov I.A. Asarlar. 1-18 jild. - Toshkent: O’zbekiston, 1996-2010.
2. Karimov I.A Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Karimov I.A. Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi, O’zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo’llari va choralari. -Toshkent: O’zbekiston, 2009.
4. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi. - Toshkent: O’zbekiston, 2010.
5. Karimov I.A. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish - ustuvor maqsadimizdir. O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo’shma majlisidagi ma’ruza (2010 yil 27

yanvarь) / Asosiy vazifamiz - Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. - Toshkent: O'zbekiston, 2010.

Darslik va o'quv qo'llanmalar:

1. Aliev B., Rafiqov G'., Sultonov T., Mullajonova M., Rahmonov B. va boshqalar. Sotsiologiya. (O'quv qo'llanma). -Toshkent: TDYuI nashriyoti. 2006.
2. Sotsiologiya //O'quv qo'llanma. Ubaydullaeva R.A., Bekmurodov M.B., Ota-Mirzaev O.B. va boshq. -Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi, 2002.
3. Sotsiologiya. Ma'ruzalar kursi. Aliqoriev N.S, Bekmurodov M.B., Ota-Mirzaev O.B., va boshq. - Toshkent, 2001
4. Umumiy sotsiologiya. (Aliqoriev N.S va Ubaydullaeva R.T tahriri ostida) - Toshkent: 1999.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993.
2. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
3. Ганиева М.Х. Этносоциология. Учебное пособие для вуз. Высших учебных заведений. – Ташкент: Университет, 2006.
4. Ганиева М.Х. Введение в социальную работу. –Ташкент., 2011. 98 с.
5. Гараджа. В.И. Социология религии. – М., 2005.
6. Giddings E. Sotsiologiya. – Toshkent, 2002
7. Кравченко А.И. Социология. – М., 2006.
8. Латипова Н.М. Политическая соцциология. Методическое пособие. – Ташкент., 2010.
9. Современная западная социология. Словарь . – М.: Прогресс, 1990.
10. Социология религии. В.И.Гараджа. – М., 2005.
11. Социология //Учебное пособие. Под редак. д.ф.н. Мухамедовой З.М., – Ташкент: Санат, 2010
12. Qodirov A.Q. Sotsiologiya. –Toshkent, 2006.
13. Saitxodjayiv H.B. Sotsiologiya. Ma`ruzalar kursi. –Toshkent: Akademiya, 2008.
14. Holbekov A.J., Idirov U.Yu. Sotsiologiya: izohli lugat-mahlumotnoma. –Toshkent: Ibn-Sino nomidagi nashriyot, 1999.
15. Xolbekov. A.J. Boshqaruv sotsiologiyasi (o'quv qo'llanma). –Toshkent: Akademiya, 2007.
16. Ubaydullaeva R.A., Ota-Mirzaev O.B. va boshq. Sotsiologik tadqiqotlar amaliyoti (O'quv-uslubiy qo'llanma). – Toshkent.: «Ijtimoiy fikr», 2001.
17. Farfiev B.A., Nurullaeva U.N. Sotsiologiya tarixi. (Uslubiy qo'llanma). Toshkent: Universitet, 2009.
18. Бекмурадов М.Б. Роль общественного мнения в социально- культурном развитии общества: Дис. док.социол.наук. – Ташкент, 1997.
19. Farfiev B.A. O'zbekistonda jamiyatni demokratilashtirish jarayonida tafakkur tarzini takomillashtirishning ijtimoiy mahdaniy xususiyatlari: Dis....sotsiol. fan.nom. – Toshkent:, 1999.
20. Kalonov K.K. O'zbekiston o'zini o'zi boshqaruv tizimi dinamikasi tahlil qilishda avtoritetning tutgan o'rni: Dis....sotsiol. fan.nom. – Toshkent, 2000.
21. Yunusov A.B. O'smir yoshlarda ijtimoiy deviantlik holatlarining sotsiologik xususiyatlari: Dis....sotsiol. fan.nom. – Toshkent: O'zMU, 2004.
22. Norbekov A.SH. O'zbekistonda ijtimoiy kafolat tizimini yaratish muammolari: siyosiy-sotsiologik tahlil. Dis....sotsiol. fan.nom. – Toshkent, 2004.
23. Латипова Н.М. Роль молодых специалистов в трансформации социальной структуры узбекистанского общества: Дис….канд.социол.наук. – Ташкент, 2009.
24. Ганиева М.Х. Общественное мнение как фактор развития межнациональных отношений: Дис….док.социол.наук. – Ташкент. – Ташкент. 2009

Elektron ta'lim resurslari:

1. http: www.lib.socio.msu.ru
2. http: www.socioline.ru
3. http: www.socio.rin.ru
4. http: www.sociologos.narod.ru
5. http: www.socionet.narod.ru
6. http: www.sociograd.ru

Б.Алиев, Н.Сиддиқов

“Социология” фанидан

ЛОЙИҲА АСОСИДА ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув лойиҳаси:
“Сиёсий ҳаётни шакллантиришда
сиёсий ахлоқ масаласи”

АНДИЖОН-2013

ПЕДАГОГИК АННОТАЦИЯ

Фаннинг номи: “Социология”.
Мавзунинг номи: “Сиёсий ҳаёт социологияси”.

Иштирокчилар: бакалавриат босқичи барча таълим йўналишлар, III-курс талабалари.

Ўқитишнинг мақсади: ўқув курси бўйича эгалланган билимларни чуқурлаштириш мақсадида сиёсий ҳаётни шакллантиришда ижтимоий ахлоқни ривожлантириш бўйича малака кўникмаларни шакллантириш ва таҳлил этиш.

Режалаштирилаётган ўқув натижалари: сиёсий ҳаёт тушунчаси, сиёсий ахлоқ, сиёсий маданият, ҳокимиятнинг мақсади ва вазифалари, давлат тузулиши ва шакллари, сиёсий институтлар, нодавлат ва жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамиятини англаб етади; давлат сиёсатини юритиш тизимидаги ўзига хос жиҳатларни ажрата олади, шу орқали электорат маъсулиятини ошириш.

Лойиҳалаштириш фаолияти бўйича қуйидаги амалий кўникмаларга эга бўлади: сиёсий онгни шакллантириш ва вазифаларни аниқлаш; вазифаларни амалга оширишдаги усулларни танлаш ва улардан фойдаланиш; ўз фаолиятини режалаштириш; маълумот манбаларини аниқлаш, тизимга келтириш ва таҳлил этиш.

Талабалар лойиҳани муваффақиятли бажаришлари учун билишлари лозим бўлган таянч билим ва кўникмалар қуйидагилардан иборат:

Қуйидаги таянч ибораларни билиши керак: Сиёсий ҳаёт, сиёсий ахлоқ, ахлоқ категориялари, теология, синфий, патриархал, монархия, рамзий, суверенитет, мутлоқ, федератив, конфедератив, унитар, президент, парламент, штат, губерна, дума, сейм, рада.

Қуйидаги кўникмаларга эга бўлишлари керак: сиёсий маданият, сиёсий ахлоқ, фуқаролик бурчи, сайлаш ва сайланиш ҳуқуқи, муомала маданияти, субординация тушунчаси, фуқаролар сийёсий фаолиятини таҳлил этиш; гуруҳда фаолият юритиш, ҳамкорликда ўқиш тартиб ва қоидалари.

Турланиш белгилари бўйича лойиҳага тавсиф: тури ахборотли (инфориационный);

предмет ва мазмун жиҳатдан кўлами бир фан бўйича фойдаланилувчи монолойиҳа;

талабалар ўқув лойиҳа фаолиятларини мувофиқлаштириш характери бевосита;

иштирокчилар сони гуруҳ талабалари 3 та ишчи гуруҳга бўлиниб, ҳар бир ишчи гуруҳда 5 тадан 8 тагача иштирокчи бўлиши мумкин (талабалар кўпроқ бўлса, лойиҳа йўналишларини кўпайтириш мумкин);

бажариш муддати қисқа муддатли, жорий; семестр давомида сиёсий ҳаётни шакллантиришда ижтимоий масалалар, сиёсий ахлоқ маъсулиятини ошириш бўйича ҳар бир бўлим тайёрлиги даражасида тақдимот этиб борилади. Ўқув йилининг биринчи ярми; (ноябрь декабрь ойлари)

Лойиҳани бажариш тартиби: талабаларнинг аудиториядан ташқари мустақил фаолиятларида бажарилади, амалий машғулотда тақдимот қилиб борилади. Лойиҳа маҳсули семестр охирида, талабалар ва педагог ўртасида белгиланган кунда амалга оширилади.

Лойиҳанинг баҳоланиши– ишчи гуруҳлар томонидан бажарилган лойиҳа қуйидагича баҳоланади (гуруҳнинг ҳар бир аъзоси учун)**:** талабалар томонидан бажарилган лойиҳанинг алоҳида қисмлари (макс. балл – 5); ҳисобот (макс. балл – 5); лойиҳа тақдимоти ва ҳимоя этиш жараёни (макс. балл– 10).

Лойиҳа асосида ўқитиш босқичлари.

Тайёрлов босқичи: лойиҳа билан танишиш; аудиториядаги машғулот вақтида талабалар фаолиятини ташкил этиш.

Лойиҳани бажариш босқичлари: аудиториядан ташқари фаолият даврида.

Якуний босқич: лойиҳа тақдимоти, лойиҳа ва аудитория машғулотида талабаларнинг лойиҳалаштириш фаолиятини баҳолаш.

Лойиҳа асосида ўқитишни бошқариш: аудиториядан ташқари фаолиятда.

Ўқитиш моделига қисқача тавсифнома.

Лойиҳа асосида ўқитиш жараёнида қуйидагилар қўлланилади:

ўқитиш усуллари: лойиҳалаштириш усули, блиц сўров, матн ва ахборот манбалари билан ишлаш, тақдимот;

ўқитиш шакллари: оммавий, алоҳида, гуруҳий;

ўқитиш воситалари: лойиҳа топшириғи, услубий кўрсатмалар, компьютер технологиялари.

ЎҚУВ ЛОЙИҲАСИ: “*СИЁСИЙ ҲАЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА СИЁСИЙ АХЛОҚ МАСАЛАСИ* “

I. ЛОЙИҲА ТОПШИРИҒИ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан кейин сиёсий тизимдаги ўзгаришлар даврида сиёсий жиҳатдан етук, сиёсий маданият тушунчаларига эга, баркамол шахсни шакллантиришдан иборат. Бу эса Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий ва маданий жиҳатдан ривожланишида жаҳоннинг тараққий қилган давлатлари қаторига қўшилишида, Ўзбекистон Республикасининг ўз олдига қўйган стратегик мақсадларга эришишида бевосита аҳамият касб этади.

Сиёсий ҳаёт масаласида, сиёсий жиҳатдан етук баркамол шахс шаклланишида қабул қилинаётган қонун ижодкорлигида, сиёсий масалаларда билвосита иштироки, сайловлардаги фаол иштироки. Ижтимоий- сиёсий ҳаётда ҳукумат томонидан қабул қилинган “Ёшлар йили Давлат дастури”, “Баркамол авлод йили Давлат дастур”ларини мазмун моҳиятан тушуниш, уларга ўз ўрни ва маъсулиятини хис қилган ҳолда амал қилиш билан бирга жамоатчиликни шунга етаклаш.

Ижтимоий сиёсий ҳаётда ахлоқ масалалари кенг маънодаги тушунчаки, уни бирор-бир чегара билан чеклаб бўлмайди, у тинимсиз ривожланишда, тараққиётда давом этадиган бутун бир тизимдан иборат. Бунинг ичида демократиянинг умуминсоний ва миллий тамойиллари мужассам ва буларнинг барчаси доимо такомиллашиб, ривожланиб, ўзидан кейинги мутлақо янги жамият сари қадам ташлашни тақозо қилади. Айнан мана шу масалада жамиятни сиёсий жиҳатдан илғор бўлган ҳолатда сақлаш, ҳозирги даврда ҳар бир сиёсий ахлоқ масаласида иш олиб борувчи институтларнинг энг асосий вазифаларидан бир саналади. Чунки ҳокимиятнинг негизини халқ ташкил қилади, демак халқ қанчалик ахлоқли, маърифатли- маънавиятли, илм- фанга чанқоқ, конституциявий ҳуқуқи, бурчи ва мажбуриятларини амалга оширишидаги маъсулияти масаласи доимо диққат марказида бўлиши керак.

Лойиҳа доирасида ечилиши керак бўлган муаммо ҳукуматимиз томонидан қабул қилинаётган қонун ва қарорларни сўзсиз сидқидилдан бажариш ахлоқи фуқаролик бурчи даражасида талқин қилинадиган сиёсий ахлоқни шакллантириш масалалари.

Вазифалар:

1.Республикамизда ижтимоий сиёсий маданиятини оширишда социологик ёндашув.

2. Давлат тузилиши шакллари ва уни ривожлантириш йўллари социологик таҳлили.

3. Ижтимоий ҳаётни шакллантиришда нодавлат ташкилотлари.

Лойиҳанинг мақсади: (нима учун яратилаяпти) Юқорида кўрсатилган масала бўйича социологик тадқиқ қилиш ва аниқ амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Лойиҳани амалга оширишдан эришиладиган натижа (лойиҳа маҳсули) социологик тадқиқот натижалари бўйича доклад тайёрлайди.

Лойиҳадан фойдаланувчилар: фанни ўрганаётган талабалар, таълим муассасалари, ўқитувчилар ва кенг жамоатчилик.

Лойиҳанинг таркиби: Сизга таклиф этилаётган ушбу таркибий тузилиш тараққий қилган давлатларнинг сиёсий ҳаёти социологик тадқиқи, умумбашарий

тамойиллар билан миллий тамойилларнинг ўзаро уйғунлигида ўзига хос хусусиятларида ўз аксини топмоғи лозим.

Лойиҳа таркиби ва уларнинг тайёрланиш муддатлари жадвали *

№	Лойиҳа таркибий бўлимларининг номи	Тайёрланиш муддати
1	**Республикамизда ижтимоий сиёсий маданиятини оширишда социологик ёндашув.**	1 ой
1.1	*Сиёсий ҳокимият мақсад ва моҳияти*	1 ҳафта
1.2	*Сиёсий ҳокимиятнинг тараққий қилган давлатлар бўйича олинган маълумотлар, уларни таҳлил қилиши*	2 ҳафта
1.3	*Демократик бошқарув тури ва унинг хусусиятлари*	1 ҳафта
2	**Давлат тузилиши шакллари ва уни ривожлантириш йўллари социологик таҳлили..**	1 ой
2.1	*Давлат бошқарув шакллари*	1 ҳафта
2.2	*Давлат ҳокимияти – идора этишнинг ўзига хос воситаси бўйича илғор давлатлар тажрибалари*	1 ҳафта
2.3	*Давлат ҳокимияти шакллари, принциплари ва уни шакллантириш йўллари*	2 ҳафта
3	**Ижтимоий ҳаётни шакллантиришда нодавлат ташкилотлари**	3 ҳафта
3.1	*Жамият ҳаётида сиёсий институтларниг ўрни*	1 ҳафта
3.2	*Сиёсий ҳокимият фаолиятида нодавлат ташкилотларининг ўрни*	1 ҳафта
3.3	*Жамоат ташкилотларининг сиёсий ҳокимият-ни амалга оширишдаги ўрни.*	1 ҳафта
4.1	*Социологик тадқиқот асосида амалий тавсиялар ишлаб чиқиш ва асослаб бериш.*	1 ҳафта

Изоҳ:

*****_графикда кўрсатилган муддатлар ва таркибий қисмлар намунавий бўлиб, педагог ва гуруҳ талабалари ташаббуси ҳамда танланган лойиҳа йўналишидан келиб чиққан ҳолда қайта кўриб чиқилиши мумкин._

Лойиҳа доираси:

- бажарилиш муддати: семестрнинг биринчи ярмида (оралиқ назоратдан кейин тақдимот қилинади), лойиҳа қисмлари белгиланган график асосида;
- иштирокчилар сони: гуруҳ талабалари 3 та ишчи гуруҳга бўлиниб, ҳар бир ишчи гуруҳда 5 тадан 8 тагача иштирокчи бўлиши мумкин.

II. ТАЛАБАЛАР УЧУН УСЛУБИЙ КЎРСАТМАЛАР

1. Лойиҳалаштириш фаолиятини босқичма-босқич бажариш учун кўрсатма

1. Тайёрлов босқичи.

1.1. Лойиҳа мавзусини танланг, долзарблигини асосланг ва ечишингиз керак бўлган муаммони шакллантиринг.

1.2. Лойиҳа мақсади, предмети, объекти ва вазифаларини белгиланг.

1.3. Лойиҳалаштириш фаолияти турлари ва ечилиши лозим бўлган топшириқларни тайёрланг. Уларни ечиш усул ва воситаларини танланг.

1.4. Лойиҳа мавзусига доир ахборот манбалари билан танишинг (меъёрий ҳужжатлар, ўқув адабиётлари, молиявий ҳисоботлар ва бошқалар).

2. Ўқув фаолиятини режалаштириш босқичи.

2.1. Мақсадга эришиш кетма-кетлигини ишлаб чиқинг.

2.2. Иш режасини тузинг (лойиҳани ишлаб чиқиш, расмийлаштириш, уни тақдимотга тайёрлаш, ҳисоботни тузиш бўйича топшириқларни иштирокчилар ўртасида тақсимланг, уларни бажариш ва тайёр ҳолатга келтириш муддатини белгиланг).

Лойиҳа бажарилишининг иш режаси

Иштирокчиларнинг Ф.И.Ш.	Топшириқ	Фаолият тури	Тайёр маҳсул кўриниши	Бажарилиш муддати
1	2	3	4	5
*	Лойиҳа доирасида қатнашчиларни аниқлаш, ҳар бир қатнашчининг вазифасини белгилаш	Қатнашчилар рўйхати тузилади, қатнашчилар имкониятларига қараб лойиҳа учун танланган фаолият йўналишидаги иш ўзаро тақсимланади	Лойиҳани амалга ошириш режаси шаклланади	**
	Қўйилган вазифа бўйича маълумотларни шакллантириш	Республика давлатнинг ўзига хос хусусиятлар-ини акс эттирувчи маълумотлар базаси шакллантирилади	Демократик давлат категор-иялари доклад, тақдимот шак-лида топширилади	
	Лойиҳани расмийлаштириш	Лойиҳа иши натижаларини тўплаш		
	Лойиҳалаштириш фаолияти натижа-лари ва лойиҳа тақдимоти бўйича ҳисоботни тайёрлаш	Мавзу долзарблиги ва муаммони асослаб бер-иш, лойиҳанинг мақсад ва вазифаларини кўрса-тиб бериш ва бошқалар	Ҳисобот	

	MS Power Pointда лойиҳа тақдимотини тайёрлаш	Тақдимотни умумий расмийлаштириш ва унинг мазмунини яна бир бор текшириш, янги слайдларни қўшиш ва ҳоказо	Тақдимот	

Изоҳ:

* – ҳар бир гуруҳдаги иштирокчилар ҳамда мавжуд вазиятдан келиб чиққан ҳолда иштирокчиларнинг Ф.И.Ш.лари белгиланади;

** – бажариш муддатлари танланган лойиҳа йўналиши ва гуруҳдаги вазиятга боғлиқ равишда муайян ҳолатдан келиб чиқиб белгиланади.

3. Лойиҳани бажариш босқичи.

3.1. Керакли маълумотларни тўпланг, тизимга келтиринг ва таҳлил қилинг.

3.2. Тадқиқот натижаларини расмийлаштиринг (тайёр ҳолатга келтиринг).

3.3. *Йўриқномага мувофиқ* лойиҳа фаолияти тўғрисида ҳисобот тайёрланг.

4. Лойиҳани тақдимотга тайёрлаш.

4.1. MS Power Point да *тақдимотларни тайёрлаш бўйича қўлланмадан* фойдаланган ҳолда лойиҳа тақдимотини тайёрланг.

4.2. *Лойиҳанинг оғзаки тақдимотида* гуруҳ аъзолари ўртасида вазифаларни аниқланг.

5. Оммавий тақдимот, лойиҳа ҳимояси ва баҳолаш.

2. Лойиҳа иши тўғрисида ҳисоботга тайёргарлик бўйича йўриқнома

1. Сиз таклиф ва тавсия этаётган лойиҳани татбиқ этишни исботловчи хулосаларни (1 бетдан кўп бўлмаган матн асосида) ифодаланг.
2. Сиз ҳал этмоқчи бўлган муаммони (5-6 сўз билан) асосланг**.**
3. Лойиҳангизнинг мақсади: унинг нима учун яратилиши, охирги маҳсулни қандай бўлиши ва у кимга қаратилганлигини (1-3 таклиф орқали) кўрсатинг.
4. Лойиҳа вазифаларини (қисқа ва бир маъноли) ифодаланг.
5. Лойиҳанинг иш режаси (жадвал) ни баён этинг.
6. Вазифани ечими натижаларини ва лойиҳада бажарилган ишларни кўрсатинг.
7. Сиз таклиф этган лойиҳа маҳсулини татбиқ этиш имконини тасдиқловчи хулосаларни шакллантиринг.
8. Бажарилган иш бўйича фойдаланилган манбалар рўйхатини таркиблаштиринг.
9. Баҳоланг:
   - лойиҳа сифатини;
   -лойиҳа устида ишлаш жараёни: ишнинг натижавийлиги, қийинчиликлар ва уни енгиб ўтиш йўллари.
10. Иловаларни таркиблаштиринг: лойиҳа иштирокчиларининг Анкеталари ва лойиҳа ишининг иш материалларини киритинг (хоҳишингизга кўра).

3. Лойиҳани MS Power Point да тақдимотга тайёрлаш

бўйича йўриқнома

1. MS Power Point да тақдимотга ***тайёрлаш жараёни*** қуйидагилардан иборат:

- тақдимот турини танлаш;
- тақдимотни умумий расмийлаштиришни танлаш;
- слайдларнинг мазмунли томонларини танлаш;
- янги слайдларни қўшиш;
- слайдларни белгилашни танлаш;
- зарур бўлганда слайдларни расмийлаштиришни ўзгартириш;
- слайдларни намойиш этиш вақтида турли овозли анимацияларни яратиш.

2. Слайдларни ***техник намойиш этиш*** қуйидаги тавсифларга жавоб бериши керак:

➢ Слайдлар *миқдори* (8-12).

➢ *Слайдларнинг мазмунли кўрсаткичлари:*

- биринчи слайд: лойиҳа номи, муаллиф фамилияси, -ўқув гуруҳи, яратилган кунидан иборат;
- охирги слайд ахборот манбасига бағишланган;
- бошқа слайдлар лойиҳа мазмунини ихтиёрий шаклда акс эттиради.

➢ Слайдлар ўз-ўзидан ишлаш тартибида намойиш эттирилади.

3. Тақдимотни расмийлаштириш қоидаси

➢ Агар матн оғзаки бўлса, қуйидагича бўлиши зарур:

- юқори ахборотли;
- боғловчили;
- аниқ ва қисқа;
- оддий синтактикли (...қуйидагиларга эътибор беринг, қуйида тақдим этилаётган... рўйхатлар каби айлантирувчи кириш сўзлари камроқ бўлиши)- буларнинг барчасини маърузачини ўзи гапириши мумкин. Оддий тузилган гаплар ўрни билан таништиради ва ёзувни каттароқ қилишга имкон беради;
- (асосан термин ва таърифларда) тушунарли, мантиқий, аниқ бўлиши зарур. Оммага тақдим этиш олдин матнни текширишга эринманг.

➢ Овоз тиниқ бўлиши керак. Тақдимотни овозли қилиш керак эмас, бунда шарҳловчининг овозини эшитиб бўлмайди, энг яхшиси маърузачининг жонли овози ҳисобланади.

➢ *Расмлар* аниқ ва етарлича каттароқ бўлиши зарур. Расмларнинг ўлчамини катта қилишга уринманг, фақатгина Сиз сифатни йўқотасиз.

➢ *Видеотасмалар* тақдимот ойнасининг уч қисмини эгаллаши зарур. Расмлар намойишли бўлиши керак. Безаклар чалғитиши мумкин.

➢ *Жадвалларда* ажратувчи маълумотлар аниқ кўрсатилиши, жадвалларнинг номланиши тагига катта ёзувларда берилиши зарур. Жадвалларни ҳаддан зиёд маълумотлар билан тўлдириш керак эмас! Жадвалга қанча кўп маълумот киритилса, уларни экрандан қабул қилиш қийин бўлади. Тақдимот бошлашдан аввал аудиторияда ўтирганларга жадвал ва расм нусхаларидан тарқатиш зарур.

➢ *Чизмалар* бир бўлимдан бошқа бўлимга аниқ ва мантиқий равишда ўтишга мослаштирилиши керак. Ўтиш чизиқлари экранда яхши кўринишини текширинг.

4. Оғзаки тақдимотга тайёрланишда риоя этиладиган қоида

Оғзаки тақдимот қоидалари
Тақдимот нимадан иборат бўлиши лозим?
- лойиҳа муаммоси, мақсади ва вазифалари тушунчасини намойиш этиш; ишни режалаштириш ва амалга ошира олишни билиш;

- ечимларни излаш жараёни таҳлили; - топилган ечим; - муаммони муваффақиятли ва фойдали ҳал этишни мустақил таҳлил қилиш натижалари. Шу жумладан: Тартибга риоя қилиш: гуруҳ чиқишининг умумий давомийлиги – 7-10 дақиқадан кам ва 15 дақиқадан кўп бўлмаслиги лозим. Гуруҳ аъзолари чиқишларининг навбатма-навбатлигига риоя қилиш ва уларнинг ҳаракатини келиштириш Барча жадвалли ахборотларга шарҳлар. *Тақдимотда нима бўлмаслиги лозим?* Лойиҳа ишининг тўлиқ ёритилиши ва лойиҳа маҳсулотининг мазмунини гапириб бериш. Иштирокчиларнинг чиқишларидаги қарама-қаршиликлар. Нотўғри, тушунарсиз, ноаниқ ифодалар.
Муваффақиятли тақдимот сирлари: • Доимо ишонч билан сўзланг. • Аниқ ва ўз ўрнида гапиринг. • Интонация (ифода) нинг муҳим лаҳзаларини ажратиб кўрсатган ҳолда фикрингизни тугалланган иборалар билан баён этинг. • Бир хил ва секин гапирманг, лекин ҳаддан ташқарии баланд гапириш нотўғри. • Мулойим ва эътиборли бўлинг, кескинликни намоён этманг, бағрикенг (толерант) бўлинг. • Доимо табассум билан бошланг ва якунланг, лекин меъёрни сақланг. • «Бўлиши мумкин», «Ким билади?», «…эҳтимол» ва ҳ.к. каби ифодаларни қўлламанг. Бундай ифодалар сизнинг нутқингизни ноаниқ қилиб қўяди, Сиз қатъийликни йўқотишингиз мумкин. • Юзма-юз алоқани сақланг − тингловчиларга қарашга ҳаракат қилинг (ҳар бир иштирокчига 3 сониядан). • Оёқларингизни чалиштирманг, қўлларингизни орқангизда ушламанг, столга, минбарга таянманг, имо-ишорани камайтиринг, ручкани, маркерни ўйнаманг, елпиғич ва варақ билан елпинманг ва ҳ.к. • Жавоб ва таклифларга ҳар гал миннатдорчилик билдиринг!

5.**Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари**

Гуруҳли лойиҳада қуйидагилар баҳоланади:

- ҳар бир талабалар томонидан бажарилган лойиҳанинг алоҳида (мавзулар бўйича) қисмлари (энг юқори 5 балл);
- ҳисобот (энг юқори 5 балл);
- MS Power Point лойиҳа тақдимоти (энг юқори 5 балл);
- оғзаки тақдимот ва лойиҳа ҳимояси (энг юқори 5 балл).

5.1. Бажарилган лойиҳа бўйича маҳсулотни баҳолаш

	Баҳолаш мезони	Баҳолаш кўрсаткичлари
1.	Лойиҳа мазмунини белгиланган мақсадга мувофиқлиги	Белгиланган мақсадга лойиҳа мазмуни мос келса, макс. 2 балл
2.	Лойиҳа: мавзуга оид бўлган етарли миқдорда, ахборотдан иборат	Эришилган натижалар мақсадга мувофиқ келса, макс. 2 балл: - лойиҳа вазифасини тўлиқ акс эттиради; - кенг манбаларга асосланган
3.	Докладнинг расмийлаштирилиши	-доклад материаллари, 0,5 балл
		Намойиш этувчи материал (жадвал ва чизмаларда) бўлса, макс.1 балл: - маълумот мазмунини тўлиқ акс эттиради; -стандарт талабларига мувофиқ расмийлаштирилган
4	***жами***	5 балл

5.2. Бажарилган лойиҳа бўйича ҳисоботни баҳолаш

	Баҳолаш мезони	Баҳолаш кўрсаткичлари
1	2	3
1.	Ҳисоботни тайёрлаш бўйича йўриқномага расмий равишда риоя этилиши	Ҳисобот тузилмаси йўриқномага мувофиқ бўлса, макс. 0,2 балл
2.	Танланган мавзу асосланганлиги ва долзарблиги	Танланган мавзу долзарблиги далилий исботланган бўлса, макс. 0,2 балл
3.	Ечими ҳал этилаётган муаммони асосланганлиги	Муаммо далилий асосланган бўлса, макс.0,2 балл
4.	Вазифа ва лойиҳа иштирокчилари фаолият турларининг баён этилиши	Вазифа ва лойиҳа иштирокчилари фаолият турлари аниқ белгиланган бўлса, макс. 0.2 балл
5.	Лойиҳа вазифаларининг белгиланиши	Лойиҳа вазифалари аниқ белгиланган бўлса, 0,2 балл
6.	Лойиҳанинг иш режасини ишлаб чиқиш	Иш режа ишлаб чиқилган ёндашувларга мувофиқ тузилган бўлса, 1,0 балл
7.	Вазифалар бўйича лойиҳанинг иш натижаларини келтириш	Вазифалар бўйича лойиҳа иш натижалари иштирокчиларни кўрсатиш билан, аниқ ва равшан келтирилган бўлса, макс. 1,6 балл
8.	Хулосаларни ифодалаш	Хулосада таклиф ва тавсия этилаётган лойиҳани татбиқ этиш муҳимлигини исботлаш баён этилган бўлса, макс. 1 балл
9.	Фойдаланилган манбалар рўйхатини таркиблаштириш	Фойдаланилган манбалар рўйхати бажарилган вазифалар бўйича таркиблаштирилган ва стандарт талабларига мувофиқ расмийлаштирилган

		бўлса, 0,2 балл
10.	Лойиҳа фаолиятини ўзи баҳолаши	Танқидий баҳо: - маҳсул сифати, -лойиҳа устида ишлаш: ҳар бир иштирокчи ишининг натижавийлиги, қийинчилик ва уни енгиш берилган бўлса, 0,2 балл
11.	Иловаларнинг борлиги	Иловаларда лойиҳа иштирокчиларининг анкеталари ва лойиҳа ишининг иш материаллари бўлса, 0,2 балл
12	жами	5 балл

5.3. Лойиҳани MS Power Point да бажарилган тақдимотини баҳолаш

	Баҳолаш мезони	Баҳолаш кўрсаткичлари
1.	Лойиҳа тақдимоти бўйича йўриқномага расмий риоя этиш	Йўриқнома изчиллиги бўлса, макс. 2,5 балл
2.	Слайдларни техник намойиш этиш йўриқномасига риоя этиш	Тақдимот тайёрлашда йўриқномага риоя этилган бўлса, 1,0 балл
3.	Тақдимотни расмийлаштириш қоидасига риоя этиш	Тақдимотни расмийлаштириш қоидасига риоя этилган бўлса, 1,5 балл

5.4. Бажарилган лойиҳанинг оғзаки тақдимоти ва бажарилган лойиҳа ҳимоясини баҳолаш

	Баҳолаш мезони	Баҳолаш кўрсаткичлари
1.	Оғзаки тақдимот қоидасига расмий риоя этиш	Лойиҳа иштирокчиларини таништириш билан бошланиши; сўзга чиқувчиларни белгиланган вақтга риоя этишлари (7 – 15 мин.); тақдимот вақтида боадабсизлик ҳолатларига йўл қўйилмасликлари, макс. 1,2 балл
2.	Лойиҳа ҳимояси	Тақдимотда барча гуруҳ аъзолари иштирок этган бўлса, макс. 1 балл
		Жавоблар асосланган, мукаммал, аниқ бўлса, макс. 2,8 балл
3	Жами (5.3, 5.4)	10 балл

5.5. Лойиҳадаги ютуқларни ўзи баҳолаши учун анкета

Ф.И.Ш.____

Ўқув гуруҳи____

1.Қуйидаги баҳолаш мезонларидан фойдаланиб, **ўзингизнинг лойиҳадаги ютуқларингизни баҳоланг**: 2 балл – тўлиқ эгаллаганман; 1 балл – қисман эгаллаганман; 0 балл – билмайман.

Билимлар, малакалар, кўникмалар, қобилиятлар	Лойиҳанинг бошланиши	Лойиҳанинг тугалланиши
1	2	3
1. Лойиҳалаштиришнинг умумлаштирилган алгоритмини бажариш қобилияти:		
- ғояни илгари суриш,		
- муаммони ажратиб кўрсатиш,		
- мақсадларни белгилаш ва уларни ҳал қилиш вазифаларини ифодалаш;		
- вазифаларни ҳал этишнинг оптимал усуллари ва воситаларини асослаб танлашнинг амалга оширилиши;		
- лойиҳа топшириғини ишлаб чиқиш;		
- биргаликдаги ишни режалаштириш ва лойиҳадаги вазифаларни тақсимлаш;		
- натижаларни расмийлаштириш; фаолият натижаларининг ижтимоий тақдимотини ўтказиш (маъруза шаклидаги оғзаки ва техник ҳамда дастурий воситалардан фойдаланиб кўргазмали);		
- бажарилган иш ҳақидаги ёзма ҳисоботни тайёрлаш;		
- ўзини ўзи баҳолаш ва рефлексияни амалга ошириш.		
1	2	3
2. Ҳамкорлик қилишга тайёрлик қобилияти:		
- жамоада самарали ўзаро баҳамжиҳат ҳаракатни амалга ошириш;		
- низоларни куч ишлатмасдан тартибга солиш;		
- компромисс илаш ва консенсусга эришиш.		
3. Оғзаки мулоқот қилишга тайёрлик қобилияти		
- оғзаки диалог ва полилог юритиш;		
- танқидий муҳокама юритиш: бошқалар фикрини тинглаш ва эътиборга олиш; ўз фикрини билдириш ва уни далиллаб, ҳимоя қилиш.		
4.Замонавий техника воситаларини эгаллаганлик:		
компьютерни;		
факсни;		
принтерни;		
модемни;		
ксероксни.		
5. Ахборот ва коммуникациянинг замонавий техника воситаларини эгаллаганлик:		
- электрон почтани,		

Интернетни.		
6. Ахборотларни излаш, улар билан ишлаш, қабул қилиш, жорий этиш, ўзгартириш, сақлаш, етказиш ва тақдим қилишнинг техник ва дастурий воситаларини эгаллаганлик.		
7.Ахборот билан ишлаш:		
- ахборотларни каталоглар бўйича топиш,		
- ахборотларни контекстига қараб излаш, гиперматнни ва Интернетда излаш;		
- ахборотларни тузилмалаш, асосийсини ажратиш.		
- ахборотларни график шаклда тақдим этиш.		
7. Қуйидагиларга тайёрлик қобилияти:		
- ўз қарорларини қабул қилиш ва ўз зиммасига масъулият олиш;		
- турли ижтимоий роллар: етакчи, ижрочи ва бошқалар ролларини бажариш;		
ташаббусни ўз қўлига олиш;		
- ўзини ўзи интизомга солиб туриш;		
- ўз кучларига ишониш.		

2.Ўзингизнинг лойиҳадаги фаолиятингиз натижаларини баҳоланг ва таҳлил қилинг:
1. Сизга лойиҳа топшириғини муваффақиятли бажаришга нима ёрдам берди (кераклисининг тагига чизинг, қўшимча қилинг): билимлар, малакалар, қобилиятлар, бошқалар ёрдами, ўқитувчининг маслаҳатли ёрдами, ____________________________
2. Сизнинг айбингизга кўра нима бажарилмай қолди? ____
Бунинг сабаблари (кераклисининг тагига чизинг, қўшимча қилинг): тушунмаслик, қила билмаслик, ахборот камлиги, ____
3. Сиз нимани объектив сабабга кўра бажара олмадингиз, у нимадан иборат эди ва келгусида мағлубиятларни қандай қилиб бартараф қилиш мумкин? ____
4. Агар ҳаммаси муваффақиятли якунланган бўлса, бунинг гарови нимада эди?____

5.6.Ўқув лойиҳавий фаолиятни рейтинг баҳолаш жадвали

талаба_______________________________________гуруҳ_________

Баҳолаш мезонлари	Баҳолаш кўрсаткичлари					
	мазмунли фаоллик (макс. балл__)	вақтида бажарилганлик (макс. балл__)	ишнинг унумлилиги (макс. балл__)	баҳо (балл)		
				ўз-ўзини баҳолаш	гуруҳлар	ўқитувчи
Лойиҳанинг мақсади ва вазифаларини ифодалаш, уни бажариш усуллари ва воситаларини аниқлаш						
Ишни режалаштириш		-	-			

Алоҳида (индивидуал) вазифани бажариш						
Маҳсулотни расмийлаштириш	-	-				
Ҳисобот тайёрлаш	-	-				
Тақдимот тайёрлаш	-	-				
Тақдимот ва ҳимоя		-	-			
Жами ---балл						
Якуний --- балл Рейтинг баҳолаш -						

III. ТАЪЛИМНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Таълим шакли. Иш босқичи	**Фаолият**	
	ўқитувчиники	**талабаларники**
Аудитория иши: тайёргарлик босқичи		
1.Ўқув машғулотига кириш	Машғулот мавзуси ва мақсадини айтади, талабаларнинг прогноз қилинадиган ўқув ютуқлари рўйхатини маълум қилади; ўқув машғулотидаги иш тартиби ва хусусиятлари, ўқув натижаларини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари билан таништиради	
2. Асосий босқич	Лойиҳа фаолияти мазмуни ва унинг бўлғуси мутахассиснинг асосий ваколатларини шакллантиришга таъсири билан таништиради. Талабаларнинг лойиҳа мавзуси бўйича билимларини долзарб-лаштиради: блиц-сўровнома ўтказади ёки савол-жавобли шаклни қўллайди. (илова 1) Мавзуларни таклиф қилади, лойиҳалар мазмуни ҳақида ҳикоя қилади, улар доираларини ифодалайди, ишлар турларини айтади, уларнинг натижаларини маълум қилади. Гуруҳларга бирлашиш ва мавзу вазифасини танлашни таклиф қилади	Гуруҳларга бирлашишади. вазифаларни танлаш ҳақида умумий қарорни муҳокама этишади ва қабул қилишади

	Эвристик суҳбат орқали муаммони ўртага қўяди: муаммоли вазиятни баён қилади ва талабаларни зиддиятларни аниқлаш ҳамда уларни ҳал қилиш зарурлигини билишга, муаммони ва лойиҳа мавзусини ифодалашга ундайдиган саволлар қўяди Талабаларнинг лойиҳа мақсади ва унинг вазифаларини ифодалаши бўйича мунозара ёки фикрий ҳужум уюштиради. Унинг кутиладиган натижаси – маҳсулот ва унинг тахминий фойдала нувчиларини ифодалайди	Саволларга жавоб беришади; зиддиятни аниқлашади, уларни ҳал қилиш зарурлигини билишади; муаммони ва лойиҳа мавзусини ифодалашади Лойиҳа мақсади ва унинг вазифаларини ифодалашади.
	(талабаларга ифодалашни таклиф қилади)	Лойиҳа натижаси – маҳсулот ва унинг тахминий фойдаланувчиларини белгилашади
	Лойиҳа топшириғини қўяди. Талабаларнинг унинг билан танишиши ва тушунишини уюштиради. Ахборот манбалари, уни йиғиш ва таҳлил этиш усулларини тавсия қилади. Лойиҳа фаолияти натижалари ва умуман жараённи баҳолаш русумлари ва мезонлари билан таништиради	Лойиҳа топшириғи билан танишишади. Саволлар беришади
	Талабаларнинг лойиҳа устида ишлаш шаклини танлашини ташкил қилади. Лойиҳа гуруҳлари шакллантиришини уюштиради	Лойиҳа устида ишлаш шаклини танлашади. Гуруҳларга бирлашишади

	Гуруҳ иши учун топшириқ беради, гуруҳда ишлаш қоидаларини эслатади: - лойиҳадаги вазифалар ва фаолият турларини ажратиш, уларни қатнашчилар ўртасида тақсимлаш (гуруҳли лойиҳада); - лойиҳа фаолияти алгоритмини ишлаб чиқиш; - лойиҳа вазифаларини бажариш, унинг натижаларини ифодалаш ва тақдимот усуллари ва воситаларини танлаш; - ишчи режасини тузиш	Лойиҳа фаолиятини лойиҳалаштириш ва режалаштириш бўйича гуруҳлардаги ишни ташкил этишади: лойиҳани бажариш йўналишлари ва босқичларини белгилашади, гуруҳ аъзолари ўртасидаги функцияларни тақсимлашади, ҳамкорлик шаклларини белгилашади, лойиҳа вазифаларини бажариш, унинг натижаларини ифодалаш ва тақдимот усуллари ва воситаларини танлашади. Лойиҳа ишларининг ишчи режасини вазифалар, уларни бажариш муддатлари, тайёр маҳсулот турини ва масъулларни кўрсатиб тузишади
3. Якунловчи-баҳолаш босқичи	Лойиҳа топшириғи устидаги ишнинг асосий натижаларини белгилаш ва лойиҳа фаолиятини режалаштириш бўйича хулоса чиқаради. Талабалар эътиборини лойиҳа ишлари мазмунига ва лойиҳанинг ижро босқичида уларни бажариш графигига қаратади. Саволларга жавоб беради	Саволлар беришади
Аудиториядан ташқари иш: ижро босқичи		

1.Лойиҳанинг бажарилиши. 2. Натижаларнинг ифодаланиши. 3.Ҳисобот тузилиши. 4.Тақдимот тайёрланиши	Маслаҳат беради, гуруҳлар ишини мувофиқлаштиради, улар фаолиятини рағбатлантиради, кузатади, ахборот манбаларини излашда ёрдам беради, ўзи ахборот манбаи бўлади, лойиҳа ишлари мониторинги ва назоратини амалга оширади	Индивидуал вазифаларга биноан ишларни бажаришади. Фаол ва мустақил ишлашади, ҳар ким ўз вазифасига мувофиқ ва биргаликда: - турли манбалардан ахборот йиғишади, таҳлил этишади ва умумлаштиришади; - тадқиқотлар ўтказишади, ҳисоб-китобларни бажаришади; -заруратга қараб маслаҳатлашишади; - оралиқ натижаларни муҳокама қилишади; Ҳамма олинган натижаларнинг умумий йиғилиши ва муҳокамасини ўтказишади. Лойиҳа маҳсулотини ифодалашади. Ҳисобот тузишади. Лойиҳадаги ютуқларнинг ўзини-ўзи баҳолаш анкеталарини тўлдиришади. Лойиҳа иши натижалари тақдимотини расмийлаштиришади
Аудитория иши: якунловчи босқич		
1.Ўқув машғулотига кириш	Лойиҳалар тақдимотига кўрсатма беради: гуруҳларнинг бажарилган лойиҳаларни тақдим этиши регламенти ва изчиллигини белгилайди. Баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичларини эслатади. Ўзаро баҳолаш жадвалларини тарқатади	
2.Асосий босқич	Тақдимот бошланишини эълон қилади. Ҳар бир гуруҳ тақдимоти якунлари бўйича: - мазмуни бўйича аниқловчи саволлар ва ҳар бир қатнашчининг роли ҳақида аниқ мақсадга қаратилган саволлар беради; - курсдошлар саволларига жавоблар вақтида қувватлайди ва рағбатлантиради	Гуруҳлар ўз иши натижалари ҳақида маъруза қилади ва уларни белгиланган шаклда тақдим этади. Саволларга жавоб беришади
	Гуруҳларнинг лойиҳа тақдимоти муҳокамаси ва ўзаро баҳолашини уюштиради	Жамоа бўлиб муҳокама қилиш орқали: тақдимот, олинган маҳсулот, лойиҳа фаолияти натижаларини баҳолашади
	Талабалар билан бирга лойиҳа устидаги иш жараёни ва якунларини	

	муҳокама қилади, нотиқларни рағбатлантиради, ўз мулоҳазаларини назокат билан билдиради, агар зарур бўлса, айрим талабаларнинг ютуқлари ва хатолари ҳақида ўз фикрини индивидуал билдиради	
3. Якунловчи-баҳолаш босқичи	Лойиҳа фаолиятининг асосий натижаларини аниқлаш бўйича хулоса чиқаради. Бажарилган ишнинг бўлғуси профессионал фаолият учун муҳимлигига эътиборни қаратади. Гуруҳлар фаолияти, лойиҳа топшириғи устидаги индивидуал иш натижаларига баҳо беради. Ўзаро баҳолашга якун ясайди. Лойиҳа ва лойиҳали таълим мақсадига эришиш даражасини таҳлил этади ва баҳолайди. Саволларга жавоб беради	Натижалар, жараён, ўзининг ундаги иштирокини бошқалар баҳоларини ҳисобга олиб ўзи баҳолайди

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР” КАФЕДРАСИ

“Социология” фанидан назорат учун саволлари (ЖН, ОН, ЯН)

Андижон-2013

1 – Вариант

1. Социология фанининг предмети ва тадқиқот объекти.
2. Социологияда бегоналашув муаммоси ва унинг асосий кўринишлари
3. Президент И.А.Каримовнинг “Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли” маърузасида илгари сурилган ижтимоий масалалар

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

2 – Вариант

1. Социал қонунлар ва уларнинг асосий шакллари
2. Социологик тадқиқот усуллари
3. Тошкент шаҳрининг “Ислом маданияти маркази” деб эълон қилинишининг ижтимоий аҳамияти

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

3 – Вариант

1. Ўзбекистондаги социал-демографик муносабатлар
2. Конкрет социологик тадқиқотларнинг турлари
3. Президент И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Конститутциясининг 16 йиллигига бағишланган маърузасида сиёсат ва ҳуқуқ социологияси масалалари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

4 – Вариант

1. Ҳозирги даврда социология фанини ўқитишнинг зарурлиги
2. XX аср социологиясидаги асосий назарий йўналишлар
3. 2009 йилни “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” деб номланишининг ижтимоий аҳамияти

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

5 – Вариант

1. Социологик тадқиқотлар дастурининг назарий асослари
2. ХИХ аср социологиясидаги асосий йўналишлар
3. Ўзбекистон Республикаси “Оила Кодекси” нинг ижтимоий-ахлоқий мазмуни

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

6 – Вариант

1. Социология асосчиларининг социология предмети ҳақидаги фикрлари
2. Таълимнинг социаллашув ва гуманизациялашув жараёнидаги роли.
3. Социологияда ахборот тўплаш усули

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

7 – Вариант

1. Қадимги Юнонистондаги социал қарашлар
2. Ижтимоий стратификация тушунчаси ва унинг моҳияти
3. Ўзбекистондаги кучли ижтимоий сиёсатнинг моҳияти

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

8 – Вариант

1. Социологиянинг бошқа фанлар тизимида тутган ўрни ва роли
2. Ф.Тейлорнинг “Иқтисодий одам” контсепцияси
3. Маданият ва цивилизатсия тушунчаларининг социал мазмуни

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

9 – Вариант

1. Қадимги Шарқдаги социал қарашлар (Хитой,Хиндистон)
2. Ижтимоий мобиллик ва унинг асосий кўринишлари
3. Ўзбекистон Республикаси “Меҳнат Кодекси” нинг социал мазмуни

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

10 – Вариант

1. Шахс тўғрисидаги турли социологик назариялар
2. Меҳнат социологиясининг объкти ва предмети
3. Жамоатчилик фикрининг асосий функциялари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

11 – Вариант

1. Ўрта аср Шарқ мутафаккирларининг социологик таълимотлари
2. Дин социологияси. Дин социология фанининг муҳим объекти сифатида.
3. Ўзбекистонда жамоатчилик фикрининг ривожи

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

12 – Вариант

1. Жадидчилик ҳаракатининг социал моҳияти
2. XX аср Америка социологияси
3. Ўзбекистонда социологик тадқиқотлар ўтказишнинг зарурлиги

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

13 – Вариант

1. Шахс ва унинг ижтимоийлашуви жараёнлари
2. Мулкчилик хилма-хиллигининг социал жиҳатлари
3. Социологияда анкета сўрови усули

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

14 – Вариант

1. Социология фанининг асосий функциялари
2. Ижтимоий бошқарув социологияси тушунчаси.
3. Ўзбекистонинг социал ўсиши масалалари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

15 – Вариант

1. Ёшлар социологияси. Ёшлар жамиятнинг алоҳида социал гуруҳи
2. Ижтимоий бошқарув жараёни ва ахборотлар тизими
3. Ўзбекистондаги ўзини-ўзи бошқарув тизимининг хусусиятлари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

16 – Вариант

1. Социологиядаги асосий йўналишлар ва мактаблар
2. Ижтимоий бирдамлик ва кооперация - жамият барқарорлигининг асосий омили
3. Социологик тадқиқотларда ҳужжатларни ўрганиш усули

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

17 – Вариант

1. Шахс, жамият ва давлат социологияси тушунчалари.
2. Сиёсий ҳаёт социологиясининг асосий тушунчалари.
3. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда социологиянинг ривожланиши

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

18 – Вариант

1. Социологиянинг таркибий тузилиши.
2. Меҳнат жамоаларининг социал мазмуни ва ҳозирги турлари
3. Х1Х аср охири ХХ аср бошларидаги Ўрта Осиё мутафаккирларининг социал қарашлари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

19 – Вариант

1. Социал – этник муносабатлар
2. Иқтисодий бегоналашув тушунчаси
3. Ўзбекистонда таълим тизимидаги ислоҳотларнинг социал моҳияти

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

20 – Вариант

1. Маданият социологиясида маданиятнинг асосий шакллари
2. Жамият тўғрисидаги турли социологик назариялар.
3. И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият - энгилмас куч” асарида маънавият ва ахлоқ масалалари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

21 – Вариант

1. Фан социологияси
2. Социал-синфий мунособатлар
3. Жамоатчилик фикрининг асосий функциялари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

22 – Вариант

1. Ахлоқ социологияси. Ахлоқ ва социал муносабатлар
2. Шахс ижтимоийлашувининг асосий омиллари
3. И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон XXИ аср бўсағасида...” асарида мамлакатимизда жаҳон талаблари даражасида яратилган илмий мактаблар тўғрисидаги фикрлари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

23 – Вариант

1. Социологиядаги маданий ва руҳий бегоналашув тушунчалари
2. Ташкилотлар социологияси тушунчаси ва унинг асосий белгилари
3. Социологик тадқиқотлар натижалари асосида илмий ҳисобот тайёрлаш

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

24 – Вариант

1. Социология фанининг асосий ривожланиш босқичлари
2. Маҳалла ва бошқа ўз-ўзини бошқарув социологияси тушунчаси.
3. “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” ги қонуннинг социал моҳияти

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

25 – Вариант

1. Социологиянинг асосий категориялари
2. Маҳалла демократиясини шакллантиришда социологик тадқиқотларнинг ўрни.
3. Ўзбекистондаги социал табақаланишнинг ўзига хос хусусиятлари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

26 – Вариант

1. Социологиядаги классик йўналиш.
2. Миллий мафкура ва унинг социологик асослари.
3. Социологик тадқиқотнинг асосий босқичлари.

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

27 – Вариант

1. Иқтисод социологиясининг предмети ва объекти.
2. Социологияда сиёсий бегоналашув тушунчаси
3. “2009 йил - Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили”да ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш масалалари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

28 – Вариант

1. Иқтисод социологиясининг Ғарб давлатларидаги ривожи
2. Девиант хулқ - атвор социологияси ва унинг асосий кўринишлари
3. Жамоатчилик фикрининг хозирги концептциялари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

29 – Вариант

1. Социологиядаги ноклассик ва марксистик йўналишлар
2. Ҳозирги давр иқтисодиётининг ижтимоийлашиб бораётганлиги
3.Социологик тадқиқотлар натижаларини таҳлил қилишнинг турли усуллари

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

30 – Вариант

1. Иқтисодиётни эркинлаштиришнинг социал жиҳатлари.
2. Сиёсий ҳаёт социологиясининг асосий тушунчалари.
3. “Ёшлар йили” Давлат дастури асосида амалга оширилган ижтимоий вазифалар

Кафедра мудири доц.Г.Базарова

Социологиядан оралиқ назорат саволлари

1 - Вариант

1. Социология атамаси ва фани қандай маънони англатади?
А) немисча сўз бўлиб, ижтимоий муносабатларни назарий тахлил қилиш ва кузатишга асосланган фан
В) лотинча сўз бўлиб, жамият хақидаги фан
С) французча сўз бўлиб, жамият социал фактларини эмпирик тадқиқ қилиш хақидаги фан.
Д) испанча сўз бўлиб, "позитив фан" деган маънони билдиради.

2. Социологиянинг асосий категориялари қайсилар?
А) анкета, интервю, кузатиш, педагогик эксперимент.
В) хужжат, сўров, тест, социологик тадқиқотлар.
С) давлат, сиёсат, сиёсий хокимият, иқтисод, ижтимоий соха, маданият-маънавият, демократия
Д) фақат А ва В.

3. Социологияда фанлар йўналиши ва амалиётига кўра қандай тартибда бўлинади ?
А) ижтимоий, табиий ва техник фанлар.
В) академик, тармоқ ва олий ўқув юртлари фанлари.
С) фундаментал ва амалий фанлар.
Д) илмий-техник, социал-иқтисодий, гуманитар фанлар.

4. Хамфикрлилик, кооперация, бефарқлик, бегоналашув камситиш, тенгсизлик қайси муносабат турларига тегишли?
А) моддий муносабат турларига.
В) мафкуравий муносабат турларига.
С) ижтимоий муносабат турларига.
Д) А,В,С.

5. Социологияга оид "Ижтимоий мехнат тақсимоти тўғрисида" деган асарнинг муаллифи ким?
А) Э.Дюркгейм.
В) О.Конт.
С) М.Вебер.
Д) Г.Зиммел.

6. Мухим социал институт бўлган таълим қандай асосий вазифани бажаради?
А) жамият аъзоларини қайта этиштириш
В) бошқариш ва назорат
С) шахсни ижтимоийлаштириш
Д) эътиқодни шакллантириш.

7. Қадимги Хиндистонда жамият қандай ижтимоий табақаларга бўлинган?
А) брахманлар, савдогарлар, плебейлар, дехқонлар
В) патрицийлар, брахманлар, шудралар, мулкдорлар
С) брахманлар, харбийлар, бошқарувчилар, файласуфлар
Д) брахманлар, кшатрийлар, вайшлар, шудралар

8. Машхур Австрия олими З.Фрейд таълимоти асосида қандай ғоя ётади?
А) социал муносабатлар хақидаги.
В) рухий хатти-харакат хақидаги.
С) социал инстинктлар хақидаги.
Д) фақат В ва С.

9. Социал-демографик гурух нима?
А) ишчилар, ёшлар, хукумат аппарати ходимлари.
В) ёшлар, хотин-қизлар, эркаклар, кексалар.
С) шахар ва қишлоқ ахолиси, малакали ишчилар, ёшлар.
Д) ижарачилар, хотин-қизлар, илмий-техник ходимлар.

10. Ўзбекистонда никохланиш ёши қандай?
А) аёллар 15 ёшдан, эркаклар 17 ёшдан.
В) аёллар 17 ёшдан, эркаклар 18 ёшдан.
С) аёллар 16 ёшдан, эркаклар 17 ёшдан.
Д) аёллар 18 ёшдан, эркаклар 19 ёшдан.

Вариантнинг давоми

1 - Вазифа. Социологияда бегоналашув муаммоси ва унинг асосий кўринишлари. Қуйидаги жадвал кўринишида изохланг.

Бегоналашув кўринишлари	Хусусиятлари

2 - Вазифа. Социологиядаги асосий йўналишлар, мактаблар, оқимлар, назарияларни қуйидаги жадвал кўринишида изохланг.

Йўналишлар	Мактаблар	Оқимлар	Назариялар

Саволлар. 1. Социал-этник мунособатлар.
2. XX аср Америка социологияси

2 - Вариант

1. Социология атамаси фанга ким томонидан олиб кирилган?
А) Француз социал- утописти Сен-Симон.
В) Француз социологи Эмил Дюркгейм.М
С) Инглиз социологи ва психологи Герберт Спенсер.
Д) Француз файласуфи Огюст Конт.

2. Макс Вебер социологиянинг предмети деганда нимани кўрсатган?
А) позитив фанни.
В) ижтимоий хулқни.
С) ижтимоий маълумотларни.
Д) хусусий ижтимоий фанларнинг билиш назариясини.

3. Ахолини ижтимоий жихатдан химоя қилишда социологиянинг қайси функцияси кўпрок намоён бўлади?
А) гуманистик;
В) билиш;
С) амалий;
Д) мафкуравий;

4. Ўрта Осиё мутафаккирларидан кимни ўз даврининг этносоциологи деб аташган?
А) Абу Наср Форобийни.
В) Захириддин Мухаммад Бобурни
С) Абу Райхон Берунийни
Д) Мирзо Улуғбекни

5. Бихевиоризм намоёндалари социология, ижтимоий психологиянинг асосий вазифаси нимадан иборат бўлмоғи лозим деб хисоблайдилар?
А) шахснинг ижтимоий ролини оширишдан.
В) мехнат ва бошқариш муносабатларини такомиллаштиришдан
С) жамият ва шахс муносабатларини уйғунлаштиришдан
Д) инсон хулқини бошқаришдан

6. Социологиянинг кенг тарқалган услубини кўрсатинг ?
А) хужжатлар тахлили
В) кузатиш
С) сўров
Д) социометрия услуби

7. Қуйидаги мамлакатлардан қайси бирида анъанавий каставий тизим амал қилган?
А) Греция
В) Хиндистон
С) Хитой
Д) Миср

8."Жамиятда ўрта қатлам кўпчиликни ташкил этса, у гуллаб-яшнайди" деган фикр қайси мутафаккирга тегишли ?
А) Платон
В) Конфуций
С) Аристотел
Д) Сократ

9. Таълим сохасида Ўзбекистон билан хамкорлик қилган "Сауд Ал-Баптин Фонди" қайси мамлакатга тегишли хисобланади ?
А) Бирлашган Араб амирликлари
В) Саудия Арабистони
С) Миср
Д) Қатар

10. Социология ижтимоий онгнинг қандай шакллари билан алоқадор?
А) оила, этимхоналар, қариялар уйлари.
В) демография, этнография, миграция, лингвистика.
С) мехнат, турмуш тарзи, хордиқ, ижтимоий-сиёсий фаолият.
Д) дунёқараш, илм-фан, санъат, маданият, ахлоқ, хуқуқ, психология, дин.

Вариантнинг давоми

1 - Вазифа. Қуйидаги асарларнинг муаллифларини жадвал кўринишида аниқ кўрсатинг.?

Асарлар	Муаллифлар
1. Зафарнома	
2. Осор-ул боқия	
3. Тўрт улус тарихи	
4. Мунозаралар	
5. Сиёсат хақида, Этика	
6. Шайбонийнома	
7. Сухбатлар ва мулохазалар	
8. Соломон ва Ибсол	
9. Тарихи мулки ажам	
10. Наводирул вақое	

2 - Вазифа. Социология асосчилари ва бошқа социолог олимларнинг социология предмети хақидаги фикрлари (Жадвал шаклида)

Социологлар	Уларнинг фикрлари
1. Конт	
2. Дюркгейм	
3. Вебер	
4. Зиммел	
5.Смелзер	

Саволлар. 1. Қадимги Юнонистондаги социал қарашлар
2. Социал-демографик мунособатлар

3 - Вариант

1. Социологиянинг тадқиқот предмети ва йўналишларини аниқланг.?
А) умумий социология, махсус социология.
В) назарий социология, эмпирик социология.
С) "соф" социология, "амалий" социология.
Д) А ва В.

2. Социологиядаги классик йўналишнинг асосчиларини кўрсатинг?
А) Конт, Вебер, Дюркгейм.
В) Вебер, Спенсер, Конт.
С) Зиммел, Конт, Дюркгейм.
Д) Дюркгейм, Конт, Спенсер.

3. Жахонда биринчи социология кафедраси ва факултети қачон ва қаерда очилган?
А) 1892 йил Схикаго университетида (АҚШ)
В) 1895 йил Лондон университетида
С) 1910 йил Берлин университетида
Д) 1920 йил Петроград университетида

4. Мехнатни илмий асосда ташкил қилиш тизимини ким яратган?
А) Э.Мэё.
В) А.Маслоу.
С) Ф.Тейлор.
Д) Д.Макгрегор.

5. Ўзбекистондаги қайси олий ўқув юртларида социология бўйича мутахассислар тайёрланмоқда?
А) СамДу, ЎзМУ, ФарДУ, БухДУ.
В) ЎзМУ, НукусДУ, ЎзДЖТУ, Жахон ИДУ.
С) УрганчДУ, БухДУ, ЎзМУ, ТДЙУИ.
Д) Фақат ЎзМУ ва СамДУ

6. Социологиянинг тадқиқот услубларини белгиланг?
А) фалсафий, назарий, ижтимоий борлиқ.
В) диалектик, эмпирик, умуммантиқий, назарий, ахлоқий, прогнозлаш, интеграция
С) диалектик, эмпирик, прогнозлаш,назарий, сўров, эксперимент.
Д) фақат А ва С.

7. 1927 - 1932 йилларда АҚШда ўтказилган "Хоторн тажрибалари"нинг асосий мақсади нима эди?
А) бошқариш муносабатларини янада такомиллаштириш
В) мулкчилик муносабатларини кучайтириш
С) истеъмолнинг иерархик ўзгаришини аниқлаш.
Д) ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг қўшимча омилларини излаш.

8. Социологиядаги органик мактабнинг асосчиларидан бири бўлган олимни ўрсатинг?
А) О.Конт.
В) М.Вебер;
С) Г.Зиммел;

Д) Г.Спенсер;

9."Илмга интилиш хар бир мусулмон эркак ва аёл учун фарздур" деган сўзлар Улуғбек томонидан қайси шахарда қурдирилган мадраса пештоқига битилган ?
А) Самарқанддаги
В) Бухородаги
С) ?иждувондаги
Д) Когондаги

10. Социал қонун нима?
А) жамиятдаги барча жараёнларни назорат қилиш
В) ходисалар ва жараёнлар ўртасидаги мухим ва зарурий боғланиш
С) социал муносабатларни тартибга солиш
Д) индивидлар ва социал уюшмалар ўртасидаги алоқа шакли

Вариантнинг давоми

1 - Вазифа. Жадвални тўлдиринг.

Фанлар			
Тушунчалар	Социология	Психология	Иқтисодиёт
1.Медитация			
2.Эхтиёткорлик			
3.Коммунизм			
4.Субмаданият			
5.Товар			
6.Самарадорлик			
7.Камқонлик			
8.Рефлекс			
9.Маргиналлик			
10.Сезги,хис-туйғу			
11.Жамоа			
12.Флегматик			
13.Салдо			
14.Эмоция			
15.Синдикат			
16.Анкета			
17.Ижтимоийлашув			
18.Аччиқланиш			
19.Брокер			

2 - Вазифа . Президент И.А.Каримов "Ўзбекистон XXИ аср бўсағасида..." асарида мамлакатимизда жахон талаблари даражасида бир қанча йўналишларда илмий мактаблар яратилганлигини айтиб ўтган. Шу мактабларни жадвал кўринишида изохланг.

Мактаблар	Фанлар тизими

Саволлар. 1. Социология фанининг асосий ривожланиш босқичлари.
2. Ўрта аср Шарқ мутафаккирларининг социологик таълимотлари.

4 - Вариант

1. Социологиядаги ноклассик йўналишининг асосий вакиллари ким?
А) Вебер ва Зиммел;
В) Конт ва Дюркгейм;
С) Спенсер ва Дюркгейм;
Д) Блау ва Белл.

2. Социологиянинг предмети хақидаги 1)Вебер, 2)Дюркгейм, 3)Конт, 4)Смелзерлар-нинг фикрларини аниқланг.
А) позитив фан
В) социал далиллар (фактлар)
С) социал хулқ - атвор
Д) жамият хақидаги фан

3. Социологиядаги оқим ва мактабларни белгиланг?
А) позитивистик, неопозитивистик, эмпирик.
В) иркий-антропологик, географик, социал-дарвинизм, психологик, субъективизм, функционал.
С) философик материализм, неокантчилик, антикоммунизм, экзистенциализм, иқтисодий, социал-дарвинизм назариялари.
Д) А ва В.

4. Америка социологиясида истеъмолнинг иерархик назарияси ким томонидан илгари сурилган?
А) Э. Мэё
В) Ф. Тейлор
С) А. Маслоу
Д) Д. Макгрегор

5. Рус социологиясида икки томлик "Социология асослари" асарининг муаллифи ким?
А) П. А. Сорокин
В) В. М. Хвостов
С) Н. А. Бухарин
Д) М. С. Салинский

6. Социал касб-корлик гурухларини аниқланг?
А) ишчилар, ёшлар, хукумат махкамаси ва кичик корхона ходимлари.
В) дехқонлар, зиёлилар, илмий-техник ходимлар, кексалар.
С) ёшлар, хотин-қизлар, эркаклар, кексалар.
Д) ишчилар, дехқонлар, илмий-техник ходимлар, якка тартибда мехнат қилувчилар, тадбиркорлар.

7. Президент И.А.Каримов "Ўзбекистон XXИ аср бўса?асида ..." асарида мамлака-тимизда жахон талаблари даражасидаги нечта йўналишда илмий мактаблар яратилганлигини айтиб ўтган ?
А) 3 йўналишда
В) 5 йўналишда

С) 6 йўналишда
Д) 8 йўналишда

8. Этноцентризм нима?
А) ўз маданиятини марказий деб хисоблаб, бошқа маданиятларга шундан келиб чиққан холда муносабатда бўлиш ва уларга ўз маданияти нуктаи-назаридан бахо бериш
В) ўз гурухидан бошқа гурухларни асосий деб билмаслик
С) ўз гурухининг ижтимоий мавқеини хаддан зиёд бўрттириб юбориш
Д) миллий масалани марказдан туриб бошқариш асосида хал этиш

9. Социология фанининг ривожига салмоқли таъсир кўрсатган Чикаго мактабига ким асос солган?
А) Р.К.Мертон, Ж.Г.Мид.
В) А.Маслоу, Ч.Р.Миллс.
С) А.Смолл, Ж.Винсент, У.Томас.
Д) Э.Мэё, Р.Нисбет.

10. "Ёшлар йили" Давлат дастури неча бўлимдан иборат ?
А) 3 бўлимдан
В) 5 бўлимдан
С) 7 бўлимдан
Д) 9 бўлимдан

Вариантнинг давоми

1 - Вазифа. Социал-этник муносабатлар масаласи бўйича

Қуйидаги жадвалнинг бир томонида миллий муносабатларга оид тушунчалар, иккинчи томонида шу Мтушунчаларнинг мохияти (мазмуни) берилган. Жавоб бериш жараёнида қайси тушунчага қайси   мазмун мос келишини аниқлаш лозим.

	Геностид		Миллий хусусиятларни инкор этиш ғояси
	Апартеид		Яхудий миллатига нисбатан тоқат қилмаслик
	Миллатчилик		Миллий такаббурлик, манманлик
	Расизм		Ирқларнинг жисмоний ва ақлий норасолиги тўғрисидаги мафкура (ғоя)
	Байналминаллик		Бошқа халқларни жисмоний йў қилиш
	Космополитизм		Ватанга, ўз халқига бўлган чексиз мухаббат
	Шовинизм		Ижтимоий тараққиётда миллий омилнинг устуворлигини таъкидлаш
	Сепаратизм		Кам сонли миллатларни қувғин қилиш
	Ватанпарварлик		Алохида бўлишга, ажралиб чиқишга интилиш
	Антисемитизм		Турли миллатлар,барча халқлар ва ирқларнинг тенг хуқуқлилиги ғояси

2 - Вазифа.   Ижтимоий мунособатларнинг асосий турларини жадвал шаклида кўрсатинг.

Ижтимоий муносабатлар турлари	Хусусиятлари

Саволлар. 1. Қадимги Шарқдаги социал қарашлар.
2. XX аср социологиясидаги асосий назариялар.

5 – Вариант

1. Микросоциология нимани ўрганади?
А) кишиларнинг кундалик хулқ-атвор ва хатти-харакатини.
В) долзарб, мухим ахамиятга эга бўлган муаммоларни.
С) йирик масштабли социал тизимларни ва улардаги жараёнларни.
Д) истиқболга мўлжалланган вазифаларни тадқиқ этишни.

2. Спорт социологияси социологиянинг қайси таркибий қисмига тегишли?
А) ижтимоий тизимлар социологиясига
В) ижтимоий фаолият социологиясига
С) микросоциологияга
Д) макросоциологияга

3. Социология фани таркибий тузилиши жихатдан неча қисмга ажратилади?
А) 2 та.
В) 4 та.
С) 3 та.
Д) 6 та.
4. Социология ижтимоий онгнинг қандай шакллари билан алоқадор?
А) оила, этимхоналар, қариялар уйлари.
В) демография, этнография, миграция, лингвистика.
С) мехнат, турмуш тарзи, хордиқ, ижтимоий-сиёсий фаолият.
Д) дунёқараш, илм-фан, санъат, маданият, ахлоқ, хуқуқ, психология, дин.
5. Социологиянинг фан сифатида ривожланишининг асосий босқичларини кўрсатинг?
А) ноклассик, Фарбий Европа социологияси, Америка социологияси, совет социологияси, хозирги давр социологияси
В) классик, марксистик, Европа социологияси, XX аср социологияси, хозирги давр социологияси
С) классик, ноклассик, марксистик, XX аср Фарбий Европа ва Америка социологияси, хозирги давр социологияси
Д) позитив социология, буржуа социологияси, совет социологияси

6. Президент И. А. Каримов томонидан илгари сурилган "Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жахолатга қарши фақат маърифат билан бахсга киришиш мумкин" деган сўзлар дастлаб қачон айтилган эди?
А) "Туркистон" газетаси мухбири билан бўлган сухбатда.
В) Ўзтелерадиокомпанияси раиси билан бўлган сухбатда.
С) "Тафаккур" журнали бош мухаррирининг саволларига жавобларда
Д) "Фидокор" газетаси мухбирининг саволларига жавобларда
7. "АЛМА МАТЕР" деган ибора қуйидагилардан қайси бирининг қадимий номланиши хисобланади ?
А) Оила .
В) Давлат.
С) Диний ташкилот.
Д) Университет .

8. Рус социологиясида "Субъектив социология" йўналишига кимлар асос солган?
А) Хвостов ва Михайловский
В) Сорокин ва Лавров
С) Михайловский ва Сорокин
Д) Лавров ва Михайловский

9.Таълим социологиясига кимлар асос солган?
А) Дарендорф, Кули
В) Колевинд, Франкл
С) Дюркгейм, Вебер
Д) Сорокин, Хвостов

10. Ўзбекистонда ёшлар жами ахолининг неча фоизини ташкил қилади ?
А) 62 фоизини
В) 64 фоизини
С) 67 фоизини
Д) 70 фоизини

Вариантнинг давоми

1 - Вазифа. Қуйидаги фанларни илмий билишнинг қайси йўналишига тегишли канлигини кўрсатинг.

Йўналишлар				
Фанлар	Табиий	Техник	Социал	Гуманитар
1.Анатомия				
2.Тарих				
3.Материаллар қаршилиги				
4.Фалсафа				
5.Биология				
6.Электротехника				
7.Физика				
8.Машиналар назарияси				
9.Социология				
10.Астрономия				
11.Диншунослик				
12.Психология				
13.Биохимия				
14.Экономика				
15.Радиоэлектроника				
16.Этика				
17.Геология				
18.Космонавтика				
19.Хуқуқшунослик				
20.Полимерлар химияси				

2 - Вазифа. "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" ни амалга оширишнинг асосий босқичлари ва улардаги вазифаларни қуйидаги кўринишда изохланг.

Дастурни амалга ошириш босқичлари	Вазифалар

Саволлар. 1. Социологияда бирдамлик ва кооперация тушунчалари.
2. Жадидчилик харакатининг социал мохияти.

Социология фанидан якуний ёзма иш саволлари

1. Социология жамият хақидаги фан. Таянч иборалар: социетас, позитив, таълимот.
2. Оиланинг функциялари. Таянч иборалар: репродуктив, коммуникатив, эмоционал, хўжалик, тарбиявий ва бош.
3. Социологияда инсон омили масаласи. Таянч иборалар: объект, субъект, ижтимоий тизимлар бўғини, қадрият.
4. Социал қонунлар ва фуқароларнинг ижтимоий фаолияти. Таянч иборалар: динамик ва статик, умумий ва хуқуқий қонунлар, ижтимоий, сиёсий, маданий, илмий.
5. Социологик тадқиқот усуллари. Таянч иборалар: эмпирик, социал эксперимент, тест, статистик, контент анализ.
6. Социологиянинг асосий ривожланиш босқичлари. Таянч иборалар: классик, ноклассик, Ммарксистик, номарксистик, Америка социологияси.
7. Ўзбекистонда никох ва оила муносабатларининг социал жихатлари. Таянч иборалар: тенг хуқуқийлик, мухофаза, мулк, никох шартномаси, фарзанд тарбияси, васийлик, ажралиш.
8. Социологияда эмпирик тадқиқотлар. Таянч иборалар: назарий, методологик,кузатув, гипотеза.
9. Жамият хаётида бегоналашув ва уларнинг турлари. Таянч иборалар: таназзул, иқтисодий, сиёсий, маданий, ижтимоий ва рухий бегоналашув.
10. Социал динамика тушунчаси ва унинг турлари хамда ёъналишлари. Таянч иборалар:"ижтимоий динамика" атамаси, репродуктив, мақом, худудий, маънавий, сиёсий, фан техника динамикаси.
11. Социологияда қонунлар ва категориялар. Таянч иборалар: умумий, хусусий, шахс, Манкета, кузатув, тест.
12. Таълим тизими ва жамият тараққиёти. Таянч иборалар: ижтимоий институт, шахс, давлат, жамият, узлуксизлик, ахборот макони, бошқариш, фан, ишлаб чикариш.
13. Емпирик тадқиқотлар дастурининг мохияти. Таянч иборалар: тўплам, маълумотларни тахлил қилиш, мақсад, вазифа, илмий тахмин, назарий ва амалий бўлим.
14. Расмий ва норасмий ташкилотларни таърифланг. Таянч иборалар: алоқа, статус, рол, мажбурий, эркин, тутилитар, бошқарув, маъмурий, рационал, ёндашув.
15. Социал тизимлар ва уларнинг асосий хусусиятлари. Таянч иборалар: формацион,маданий, индивидуал-шахсий сиёсий тизим.
16. Социология услублари ва уларнинг асосий шакллари. Таянч иборалар: позитив, натурализм, психологизм, назарий методологик, эмпирик.
17. Таълим тизимининг замонавий юналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: таълимни модернизациялаш, демократиялаш, иқтисодий таълим.
18. Социологияда ахборот туплаш усули. Таянч иборалар: гипотеза, кузатиш, респондент, пилотаж, анкета, интервю.
19. О.Контнинг интеллектуал ривожланиш қонуни. Таянч иборалар: теология, метафизика, позитивизм.
20. Социал муносабатларнинг асосий турлари. Таянч иборалар: социал бирдамлик, кооперация, иқтисод ва тақсимот муносабатлари.
21. IX-XI асрларда Марказий Осиёдаги социал фикрлар (Форобий, Беруний, Ибн Сино). Таянч иборалар: "Фозил одамлар шахри", этносоциолог, жамоа.
22. Ўзбекистонда таълим тизимидаги ислохотлар. Таянч иборалар: таълим тўғрисидаги қонун, кадрлар тайёрлаш миллий дастури.

23. Социал-етник муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий этник, этносоциология, этнос, социал стратификация, мобиллик, демографик.
24. Ижтимоий-синфий муносабатлар. Таянч иборалар: социал муносабат, синфлар, касб-корлик, табақалашув.
25. "Баркамол тоифа концепцияси" назарияси. Таянч иборалар: ғарб социологияси, Е Дюркгейм.
26. ХИХ аср Ғарб социологияси. Таянч иборалар: позитив усул, О.Конт позитивистик таълимоти, классик, ноклассик.
27. Шахс социаллашуви ва тарбия жараёни. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, ММижтимоий мавқе.
28. Бўш вақтдан фойдаланишнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: социал тадбирлар, бўш вақт мазмуни, бегоналашув.
29. Талим социал институт сифатида. Таянч иборалар: таълим тизими, социал мобиллик, интелектуал мерос, таълимни демократиялашуви.
30. Жамоатчилик фикрининг функциялари. Таянч иборалар: директив, консултатив, экспрессив, манипуляция, дезинформация.М
31. Жадидчилик харакатининг социал мохияти. Таянч иборалар: жадидчилик, ислохотлар, маданий мерос.
32. Тарбиядаги социал ёъналишлар. Таянч иборалар: тарбиявий устиворлик, эркин фикрлаш, таълим ва ММтарбия узвийлиги, мехнат тарбияси.
33. Ғоявий жараёнлар ва социал зиддиятлар. Таянч иборалар: ғояга қарши ғоя, социал зиддиятлар, терроризм.
34. Жамиятнинг ижтимоий тузилиши. Таянч иборалар: ижтимоий тизим, социетал муносабатлар, маданий муносабатлар.
35. Америкалик социолог Т.Парсонс ишлаб чиққан жамият таркибий тузилишининг функционал модели. Таянч иборалар: институтли, техник, олий менеджериал.
36. ХХ аср социологиясидаги асосий ёъналишлар. Таянч иборалар: социал обзорлар, мотивация уназарияси, феноменологик, антипозитив, неофункционализм, бихевиоризм, социал Мстратификация.
37. Бозор муносабатлари шароитида шахс ижтимоийлашуви масалалари. Таянч иборалар: фаолият субъекти, социал-типик, табиий ва ижтимоий жихат, биологик эхтиёжлар, манфаат.
38. Дин ва диний муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: диннинг социал мохияти, Мақидапарастлик, ислом феноменологияси.
39. Социологик тадқиқотларда тест усули. Таянч иборалар: Торенц тести, Новен тести, дифференциал диагностик тест.
40. Социология фанининг ижтимоий фанлар тизимида тутган ўрни. Таянч иборалар: социал фалсафа, социал психология, социал тизим, социолингвистика, иқтисодий социология.
41. Социологияда шахс тушунчаси. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, шахс роли назарияси.
42. Ўзбекистоннинг социал ўсиши муаммолари. Таянч иборалар: социал динамика, социал статика, социал интеграция, хуқуқий динамика, механик ва органик бирдамлик, эркинлаштириш.
43. Социал табақалашув жараёни. Таянч иборалар: социал стратификация, социал мобиллик, вертикал, горизонтал социал статус.
44. Социологияда ноклассик ёъналиш ва унинг асосчилари. Таянч иборалар: социал реализм, унеопозитивизм, социал далил, интеграция, дифференциация.
45. Социология тарихида шахс тўғрисидаги назариялар. Таянч иборалар: шахс ижтимоий муносабат субъекти ва объекти, шахс роли назарияси, шахс диспозицион назарияси.
46. Ижтимоий гурухлар социологияси. Таянч иборалар: социал бирлик, публика, расмий, норасмий гурухлар, референт ва аъзоли гурухлар.

47. Социал ўсишнинг минтақавий хусусиятлари. Таянч иборалар: минтақа, худудий социал динамика, интергенерацион, социал дифференциация, репродуктив динамика.
48.Ижтимоий тизимларда амал қилувчи қонуниятлар. Таянч иборалар: функционал ва ривожланиш, динамик, статик.
49. Институционал социология - ижтимоий хаётни ташкил этиш сохаси сифатида. Таянч иборалар: институционаллашув, социал ташкилланиш, регуляция.
50. Бегоналашув ва таназзул, унинг ижтимоий оқибатлари. Таянч иборалар: социал, иқтисодий, рухий, рецептив.
51. Социологияда жамият масаласи. Таянч иборалар: социал система, ижтимоий меъёр ва бқадрият, индивидуал сифат.
52. Социал тараққиётнинг шакллари ва ёъналишлари. Таянч иборалар: хуқуқий, маънавий, ижтимоий, сиёсий, экстенсив, интенсив, ислохотлар, революция, эволюция.
53. Мехнат жамоаларининг социал мазмуни. Таянч иборалар: хамкорлик, социаллаштириш, хинтеграция, плюрализм, мехнат кодекси.
54. Социал ўсиш тушунчаси ва унинг манбалари. Таянч иборалар: статус, худудий, маънавий, сиёсий.
55. Ўзбекистонда социал-етник муносабатлар. Таянч иборалар: миллий кўтарилиш, социал стратификация, социал мобиллик, интеллектуал тараққиёт, миллий маданий марказ.
56. Социал институтлар ва уларнинг жамиятдаги ўрни. Таянч иборалар: институционаллашув, сиёсий тизим, иқтисодий-социал, маданий-тарбиявий.
57. Социал тараққиётда миллий ва психологик ўзига хослик. Таянч иборалар: механик ва органик бирдамлик, социал динамика, рухий бегоналашув.
58. Мехнат социологияси. Таянч иборалар: мехнатни гуманизациялаш тенденцияси, мехнат хулкининг мотивлари ва типлари, мехнат қадриятлари, мехнат кодекси.
59. Хозирги даврда оила ривожидаги социал хусусиятлар. Таянч иборалар: тенг хуқуқлилик, оилага бошчилик қилиш, социал зиддиятлар.
60. Шахс роли назариясида ижтимоий мавқе масалаларининг ёритилиши. Таянч иборалар: Дж. Мид, Сх.Кули, Р.Дарендорф, Р.Минтон.
61. Социал ташкилотлар ва уларнинг турлари. Таянч иборалар: ижтимоий ташкилот, моддий ишлаб чиқариш жараёни, субъектнинг хулқи ва мотиви, психология ва позитив мантиқ.
62. АҚШ социологиясида бихевиоризм методологиясининг мохияти. Таянч иборалар: хулқ-атвор, инсон хулқини бошқариш, кузатиш ва эксперимент.
63. Социологиядаги асосий оқим ва мактаблар. Таянч иборалар: позитивистик, неопозитивистик, географик, психологик, бихевиоризм.
64. Ўзбекистонда экологик вазиятнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: экология, "Экосан", экологик маданият.
65. Социал институтларнинг асосий ёъналишлари. Таянч иборалар: реляцион, регулятив, интегратив, анъанавий, маданий.
66. Социал муносабатлар тизимида тенг хуқуқлилик ва фикрлар хилма-хиллиги. Таянч иборалар: интерпретация, социал хаёт ва социал муносабатлар, феноменология, плюрализм.
67.*Мулкчилик хилма-хиллигининг социал жихатлари. Таянч иборалар: бандлик, стратификация, социал структура, мулк шакллари, социал мобиллик.
68. Шахар ва қишлоқнинг социал демографик муаммолари. Таянч иборалар: демография, социал бмобиллик, урбанизация, миграция, бандлик.
69. Ўзбекистондаги диний ташкилотлар ва конфессияларнинг социал мохияти. Таянч иборалар: этиқод эркинлиги, диний дунёқараш, ислом омили, модернизация.
70. Ўзбекистон Республикасида "Оила" илмий-амалий марказининг фаолияти. Таянч иборалар: Социал Лячейка, ўзаро муносабат, ижтимоий-маънавий кўмак, авлод соғлиғи.

71. Жамоатчилик фикрининг жамият хаётидаги роли. Таянч иборалар: директив,консултатив, экспрессив, референдум, позитив, негатив, коммуникация.
72. Демографик жараёнлар ва жамиятнинг социал тузилиши. Таянч иборалар: демос, этнос, страта, фсоциал мобиллик, этник бирлик.
73. Ўзбекистонда социология фанининг ривожланиши. Таянч иборалар: социологлар Дассоциацияси, ижтимоий фикрни ўрганиш, социологик тадқиқотлар.
74. Ишсизликнинг социал киёфаси. Таянч иборалар: социал субъект, бандлик муаммоси, мехнат биржалари.
75. Социометрик тадқиқот тушунчаси. Таянч иборалар: кичик гурухлар таркиби, математик усул, социал гравитация, социодинамика.
76. Маданият ва цивилизация тушунчаларининг социал мохияти. Таянч иборалар: маданий удаража, маданий кўтаринкилик, маданий яқинлашув.
77. Махалла ижтимоий муносабатларнинғ ўзига хос кўриниши сифатида. Таянч иборалар: қуйи ташкилот, ижтимоий муносабат, ўзини-ўзи бошқариш.
78. Социал гурухлар тушунчаси ва турлари. Таянч иборалар: катта-кичик, расмий-норасмий.
79. Социал мобиллик тушунчаси. Таянч иборалар: социал харакатчанлик, вертикал, горизонтал.
80. Социал статус тушунчаси. Таянч иборалар: бошланган ва эгалланган мавқе, стратификация.
81. Ўзбекистонда жамоатчилик фикрининг ривожи. Таянч иборалар: референдум, ижтимоий фикрни урганиш маркази, микро мухит, коммуникацион тизим.
82. Ишлаб чикариш ташкилотларига рахбарлик услубларининг социал жихатлари. Таянч иборалар: директив, демократик, пассив, мотивацион, билвосита.
83. Таълим социологиясининг асосий вазифаси. Таянч иборалар: таълим тизими, самарадорлик даражаси, таълимнинг демократлашуви.
84. Сиёсий соха социологияси. Таянч иборалар: партиявийлик, сиёсий фаоллашув, фикрлар ухилма-хиллиги, сиёсий маданият.
85."Шахар социологияси ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: иқтисодий ўсиш, худудий Мбирлик, маданий-маънавий даража, азалий анъаналар.
86. Турмуш тарзи социологияси. Таянч иборалар: ижодий соғлом турмуш тарзи, фаол турмуш тарзи,ўртамиёна турмуш тарзи,ноқонунийлик асосидаги турмуш тарзи.
87. Ижтимоий синфий муносабатларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: демографик, худудий, этник, касбий.
88. Классик социологиянинг асосий вакиллари. Таянч иборалар: социология усули, баркамол тоифа, позитив услуб.
89. Қишлоқ социологиясининг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: ахоли турмуш даражаси, мехнат фаолияти, маданий-маиший даража, хизмат курсатиш сохаси.
90. Социологияда тажриба ўтказиш усули. Таянч иборалар: экспремент, математик усул, эксперт бахолаш.
91. Илм-фан социологияси. Таянч иборалар: илмий жавобгарлик, илмий фаолият, ижтимоий омил.
92. Оиланинг асосий функциялари. Таянч иборалар: оила социал институт, биологик, коммуникатив, регулятив, эмоционал, хўжалик, репродуктив.
93. Социологияда инсон омили масаласи. Таянч иборалар: социал гуманизм, ижтимоий химоя ёъналишлари, инсон-олий қадрият эканлиги.
94. Социал қонунлар ва одамларнинг социал фаолияти. Таянч иборалар: структурали-функционализм таълимоти, социал динамик, социал статик.
95. Бошқарув социологияси ва унинг асосий юналишлари. Таянч иборалар: бошқарув жараёнлари, иқтисодий муносабатлар, ижтимоий гурухларга рахбарлик.
96. Социологияда асосий ёъналишлар. Таянч иборалар: классик, ноклассик, Марксистик, Америка социологияси, позитивизм.

97. Оммавий ахборот воситаларининг ижтимоий ахамияти. Таянч иборалар: эркин матбуот, фикрлар хилма-хиллиги, ошкоралик.
98. Нодавлат тузилмаларининг социал мохияти. Таянч иборалар: шахс ва жамият уйгунлиги, фаолият Меркинлиги, турдош ташкилотлар.
99. XX аср АҚШ социологиясининг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: бошқарув социологияси, "Хоторн" экспериментлари, элита назарияси, бихевиоризм, феноменологик социология.
100. Жамият ва давлатнинг социал мохияти. Таянч иборалар: функционал ва ривожланиш қонунияти, ижтимоий иерархия, ижтимоий таркиб.
101. Социологик қонунлар ва категориялар. Таянч иборалар: социал статистика, социал динамика, социал далиллар.
102. Жамият тўғрисидаги социологик назариялар. Таянч иборалар: индустриал жамият постиндустриал жамият, конвергенция, деидеологизация.
103. Социологиянинг асосий функциялари. Таянч иборалар: билиш, амалий, ижтимоий назорат, прогнозлаш, ғоявий, гуманистик.
104. Расмий ва норасмий ташкилотларнинг социал мохияти. Таянч иборалар: о ижтимоий мувозанат, Мпсихологик иклим, субъектнинг хулки ва мотиви.
105. Социал тизимлар ва уларнинг асосий хусусиятлари. Таянч иборалар: формацион, маданий, биндивидуал-шахсий.
106. Социология услублари ва уларнинг асосий шакллари. Таянч иборалар: позитив, натурализм, бпсихологизм, назарий методологик, эмпирик.
107. Таълим тизимининг замонавий ёъналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: таълимни модернизациялаш, таълимни демократиялаш, иқтисодий таълим.
108. Социал зиддиятлар ва уларни хал қилиш ёъллари. Таянч иборалар: конфликтология, бкомпромисс, оммавий норозилик.
109. Ўзбекистоннинг сиёсий тизими ва унинг таркибий тузилиши. Таянч иборалар: сиёсий тизим, бинституционлашув, сиёсий ташкилотлар.ф
110. Социал бирдамлик ва унинг кўринишлари. Таянч иборалар: харбий ва саноат тури, механик ва органик.
111. Инсон, индивид, шахс тушунчаларининг социал таърифи. Таянч иборалар: якка вакил,жамият аъзоси, биосоциал мавжудот.
112. Мулкий муносабатларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: давлат, нодавлат, аралаш, мулкка Мегалик.
113. Социал-этник муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий этник, этносоциология, этнос, социал стратификация, социал мобиллик, демографик.
114. Ижтимоий-синфий муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: социал муносабат, синфлар, касб-корлик, табақалашув.
115.Қадриятлар тушунчаси ва унинг социал мохияти. Таянч иборалар: миллий қадрият, умуминсоний Мқадрият, урф-одатлар, миллий ўзига хослик.
116. Социал табақалашув жараёнлари. Таянч иборалар: стратификация, гурух, табақалар, мулкий муносабатлар.
117. Шахс социаллашуви ва тарбия жараёни. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, ижтимоий мавқе, шахс фаолияти.
118.Бўш вақтдан фойдаланишнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: социал тадбирлар,бўш вақт мазмуни, девиантлик.
119. Таълим тизими - социал институт сифатида. Таянч иборалар: таълим тизими, социал мобиллик, интеллектуал мерос, таълимнинг демократиялашуви.
120. Жамоатчилик фикрининг функциялари. Таянч иборалар: директив, консултатив, экспрессив, манипуляция, дезинформация.М
121.Ижтимоий бошқарувнинг хозирги шакли. Таянч иборалар: бошқарув, башорат қилиш, тахмин, тахлил, ташкилий назорат, хисобга олиш, натижавий ахборот.

122. Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий жамоаларга берган бахоси. Таянч иборалар: Л"Авесто"да меъёрлар, Конфуцийчилик, муросавий мувозанат, жамоавийлик, табақалашув, абадийлик.
123. Эмпирик тадқиқотларда хужжатларни ўрганиш методи. Таянч иборалар: статистик, автобиографик, контент анализ, социал демографик.
124. "Соғлом авлод" давлат дастури ва унинг асосий ёъналишлари. Таянч иборалар: Оилавий хаёт, оналик, саломатлик, балогатлилик, носоғлом мухит, ногирон.
125. Иқтисод социологияси социологиядаги ўзига хос ёъналиш сифатида. Таянч иборалар: тамойиллар, ишлаб чиқариш самараси, инсон омили, мехнатга муносабат.
126. Ёшлар социологиясининг таснифий белгилари. Таянч иборалар: тарбия, мутақил фикрлаш, комиллик, ёшлар ижтимоий харакати.
127. Махалла субъекти, унинг куринишлари ва махалла демократияси. Таянч иборалар: махалла,хуқуқий асос, махаллий бошқарув, ижтимоий муносабатлар.
128. Социологик тадқиқотларда интервю ва прогноз усуллари, уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: сўров, эркин, стандартлашган, социометрик, прогноз, технологик, демографик.
129. Ижтимоий меъёр ва меъёрдан чекинишларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: ижтимоий меъёр, Мжиноятчилик, аномалия, муаммоли вазият, ижтимоий назорат.
130. Фан социологиясининг илмий тизимдаги ўрни. Таянч иборалар: фан социологияси, ходимларни бахолаш низоми, фундаментал, ижтимоий, амалий фан, таъминот, масала.
131. Антик дунё социологияси. Таянч иборалар: Сукрот, Платон, Аристотел, Конфуций, демократия, давлат, шахс.
132. Ижтимоий муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий бирдамлик, бегоналашув, миллий ғоя ва тафаккур.
133. Социологик тадқиқот натижаларини тахлил қилиш ва умумлаштириш. Таянч иборалар: эмпирик, материал, тахлил, умумлаштириш, илмий хисобот таркиби.
134. Дин сиёсатлашув жараёнларининг социал мохияти. Таянч иборалар: оламий дунё, усули у қадимий, ақидапарастлик, фуқаролик динлари, комиллик, Ислом маънавияти.
135.Ёшлар социологияси. Таянч иборалар: ёшлар социологияси, комиллик, ёшлар тарбияси, мутақил Мфикрлаш, ёшлар ижтимоий харакати.
136. Ижтимоий фаолият социологияси. Таянч иборалар: мехнат социологияси, спорт социологияси, қизиқишлар социологияси.
137. Иқтисод социологиясида иш хақи ва мехнат натижалари. Таянч иборалар: иқтисодий социология, ишлаб чиқариш самараси, инсон омили, иқтисодиётнинг ижтимоийлашуви.
138. Миллий мафкура социал муносабатларнинг мухим таркибий қисми. Таянч иборалар:ижтимоий бирдамлик, инсон онги ва қалби учун кураш, мафкуравий бўшлиқ, иммунитет.
139. Ахлоқ социологияси. Таянч иборалар: ахлоқ, тотемизм, ахлоқий қарашлар, маънавият ва ахлоқ, маърифат, тарбия, таълим.
140. Конкрет социологик тадқиқотларнинг турлари. Таянч иборалар: дастлабки синов, аналитик, такрорий, таснифловчи тадқиқот
141. Социологик оқимлар ва унинг асосий кўринишлари. Таянч иборалар: позитивистик, антропологик, географик, социал дарвинизм, психологизм, назарий методологик, эмпирик, бихевиоризм.
142Таълим тизимининг замонавий ёъналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: ягона, узлуксиз, бакалавр, магистратура, маркетинг, менежмент, бошқарув.
143. Социологияда ахборот тўплаш усули. Таянч иборалар: метод, гипотеза, кузатиш, хужжатларни ўрганиш, пилотаж, анкета, интервю.

144. Ўзбекистоннинг сиёсий тизими ва унинг таркибий тузилиши. Таянч иборалар: ташкилий тизим, давлат, сиёсий партиялар, сиёсий фаолиятни шакллантирувчи ижтимоий-сиёсий институтлар мажмуаси.
145. Социал бирдамлик ва унинг кўринишлари. Таянч иборалар: хамкорлик, жипслашув, харбий саноат, механик.
146. Сиёсий муносабатларнинг вужудга келиш шароитлари. Таянч иборалар: давлат, табақа, сиёсий партиялар, ижтимоий муносабатлар.
147. "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги" қонуннинг социал мохияти. Таянч иборалар: эътиқод эркинлиги, хурфикрлилик, шахс маънавияти.
148. Инсон, индивид, шахс тушунчаларининг социал таърифи. Таянч иборалар: якка вакил, жамият аъзоси, биосоциал мавжудот.
149. XX аср Америка социологияси вакиллари. Таянч иборалар: Е.Мейо, А.Маслоу, Д.Макгрегор, MF.Xertsberg.
150. Madaniyatning asosiy shakllari. Tayanch iboralar: elitar, xalq, ommaviy.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР” КАФЕДРАСИ

“Социология”

фанидан тест саволлари

Андижон-2013

Тест саволлари

1. Социология атамаси ва фани қандай маънони англатади?

А) немисча сўз бўлиб, ижтимоий муносабатларни назарий тахлил қилиш ва кузатишга асосланган фан

В) лотинча сўз бўлиб, жамият хақидаги фан

С) французча сўз бўлиб, жамият социал фактларини эмпирик тадқиқ қилиш хақидаги фан.

Д) испанча сўз бўлиб, "позитив фан" деган маънони билдиради.

Е) арабча сўз бўлиб, ижтимоий фан деган маънони билдиради.

2. Социология атамаси фанга ким томонидан олиб кирилган?
А) Француз социал- утописти Сен-Симон.
В) АҚШ социологи Лестер Уорд.
С) Инглиз социологи ва психологи Герберт Спенсер.
Д) Француз файласуфи Югюст Конт.
Е) Немис социологи Макс Вебер.
3. Социологиянинг тадқиқот предмети ва йўналишларини аниқланг.
А) Умумий социология, махсус социология.
В) Назарий социология, эмпирик социология.
С) "соф" социология, "амалий" социология.
Д) фақат А ва В.
Е) А,В,С.
4. Социологиянинг асосий категориялари қайсилар?
А) Анкета, интервю, кузатиш, педагогик эксперимент.
В) Хужжат, сўров, тест, социологик тадқиқотлар.
С) Давлат, сиёсат, сиёсий хокимият, иқтисод, ижтимоий соха, маданият- маънавият, демократия
Д) Фақат А ва В.
Е) А,В,С.
5. Социологик тадқиқотлар асосан қандай устивор принципга асосланади?
А) Умуминсоний қадриятлар принципига.
В) Партиявийлик принципига.
С) Мафкуравий принципларга.
Д) Синфий қадриятлар принципига.
Е) Демократик принципларга.
6. Социологияда фанлар йўналиши ва амалиётига кўра қандай тартибда бўлинади ?
А) Ижтимоий, табиий ва техник фанлар.
В) Академик, тармоқ ва олий ўқув юртлари фанлари.
С) Фундаментал ва амалий фанлар.
Д) Илмий-техник, социал-иқтисодий, гуманитар фанлар.
Е) Тиббиёт фанлари, гуманитар фанлар.
7. Хамфикрлилик, кооперация, зиддиятлар, кураш, бефарқлик, бегоналашув, инқироз, камситиш, тенгсизлик қайси муносабат турларига тегишли?
А) Моддий муносабат турларига.
В) Мафкуравий муносабат турларига.
С) Ижтимоий муносабат турларига.
Д) А,В,С.
Е) Фақат А ва С.
8. Маданият социологиясида маданиятнинг 3 асосий шаклини аниқланг.
А) Моддий маданият, иқтисодий маданият, маънавий маданият.
В) Ёшлар маданияти, хуқуқий маданият, ижтимоий маданият.
С) Анъанавий маданият, юқори табақа сиёсий маданияти, фуқаролик маданияти.
Д) Элитар маданият, халк маданияти, оммавий маданият.
Е) Фақат В ва С.
9. Социологияга оид "Ижтимоий мехнат тақсимоти тўғрисида" деган асарнинг муаллифи ким?
А) Е.Дюркгейм.
В) О.Конт.
С) М.Вебер.
Д) Г.Зиммел.
Е) Г.Спенсер.
10. Макс Вебер социологиянинг предмети деганда нимани кўрсатган?

A) Позитив фанни.
B) Ижтимоий хулқни.
C) Ижтимоий маълумотларни.
Д) Хусусий ижтимоий фанларнинг билиш назариясини.
E) Ижтимоий муносабатларнинг бир бутунлигини.

11. Респондент ким?
A) Сўров ўтказувчи киши.
B) Социолог.
C) Сўров саволларига жавоб берувчи киши.
Д) Сўровда қатнашмасдан уни бевосита четдан кузатувчи киши.
E) Журналист.

12. Социологиядаги классик йўналишнинг асосчиларини кўрсатинг.М
A) Конт, Вебер, Дюркгейм.
B) Вебер, Спенсер, Конт.
C) Зиммел, Конт, Дюркгейм.
Д) Маркс, Енгелс, Ленин.
E) Дюркгейм, Конт, Спенсер.

13. Сиёсий- социал институтларни алохида ажратиб кўрсатинг.
A) Банклар, давлат, мулк, оила
B) Партия, давлат, касаба уюшмалари
C) Давлат, касаба уюшмалари, бизнес, оила
Д) Мулк, айирбошлаш, давлат, дин
E) Таълим, дин, маданият, оила.

14. Социологиядаги ноклассик йўналишининг асосий вакиллари ким?
A) Вебер ва Зиммел;
B) Конт ва Дюркгейм;
C) Спенсер ва Дюркгейм;
Д) Маркс ва Енгелс;
E) Блау ва Белл.

15. Мухим социал институт бўлган таълим қандай асосий вазифани бажаради?
A) Жамият аъзоларини қайта этиштириш
B) Бошқариш ва назорат
C) Шахсни ижтимоийлаштириш
Д) Тақсимот ва тартибот
E) Эътиқодни шакллантириш.

16. Ахолини ижтимоий жихатдан химоя қилишда социологиянинг қайси функцияси кўпрок намоён бўлади?
A) Гуманистик;
B) Билиш;
C) Амалий;
Д) Мафкуравий;
E) Социал режалаштириш.

17. Бозор иқтисодиёти шароитида оиланинг қайси вазифаси кўпрок ахамият касб этади?
A) Хўжалик, тарбиявий, иқтисодий
B) Авлодларни этиштириш, регулятив (тартибга солиш), иқтисодий
C) Хўжалик, бўш вақтдан унумли фойдаланиш
Д) Иқтисодий, хўжалик - маиший, авлодларни этиштириш
E) Фақат А ва С

18. Жахонда биринчи социология кафедраси ва факултети қачон ва қаерда очилган?
А) 1890 йил Францияда
В) 1892 йил Чикаго университетида (АҚШ)
С) 1895 йил Лондон университетида
Д) 1910 йил Берлин университетида
Е) 1920 йил Петроград университетида
19. Ўрта Осиё мутафаккирларидан кимни ўз даврининг этносоциологи деб аташган?
А) Абу Наср Форобийни.
В) Захириддин Мухаммад Бобурни
С) Амир Темурни
Д) Абу Райхон Берунийни
Е) Мирзо Улуғбекни
20. Спорт социологияси социологиянинг қайси таркибий қисмига тегишли?
А) Ижтимоий тизимлар социологиясига
В) Ижтимоий фаолият социологиясига
С) Микросоциологияга
Д) Макросоциологияга
Е) Тўғри жавоб йўқ
21. Бихевиоризм намоёндалари социология, ижтимоий психологиянинг асосий вазифаси нимадан иборат бўлмоғи лозим деб хисоблайдилар?
А) Шахснинг ижтимоий ролини оширишдан.
В) Мехнат ва бошқариш муносабатларини такомиллаштиришдан
С) Жамият ва шахс муносабатларини уйғунлаштиришдан
Д) Гурухлар ўртасидаги ижтимоий зиддиятларни бартараф этишдан
Е) Инсон хулқини бошқаришдан
22. Ўзбекистон Республикасининг Мехнат Кодекси қачондан амалга киритилган?
А) 1994 йил 5 мартдан
В) 1994 йил 1 апрелдан
С) 1995 йил 1 апрелдан
Д) 1995 йил 21 декабрдан
Е) 1996 йил 1 апрелдан
23. Қадимги Хиндистонда жамият қандай ижтимоий табақаларга бўлинган?
А) Брахманлар, савдогарлар, плебейлар, дехқонлар
В) Патрицийлар, брахманлар, шудралар, мулкдорлар
С) Брахманлар, харбийлар, бошқарувчилар, файласуфлар
Д) Брахманлар, кшатрийлар, вайшлар, шудралар
Е) Брахманлар, патрицийлар, плебейлар, қуллар
24. Эгзогамия нима?
А) Кўп никохлилик
В) Фақат ўз гурухи доирасида никохланиш
С) Бир никохлилик
Д) Ўз уруғидан ташқарида никохланиш
Е) Никохдан ташқаридаги оила
25. Иқтисодий-социал институтларни алохида ажратиб кўрсатинг
А) Давлат, банклар, оила, таълим
В) Таълим, дин, мулк, давлат
С) Касаба уюшмалари, партия, дин, бизнес
Д) Банклар, касаба уюшмалари, дин, маданият
Е) Мулк, айирбошлаш, банклар, турли хўжалик бирлашмалари.
26. Машхур Австрия олими З.Фрейд таълимоти асосида қандай ғоя ётади?
А) Социал муносабатлар хақидаги.
В) Рухий хатти-харакат хақидаги.

С) Социал инстинктлар ҳақидаги.
Д) Фақат В ва С.
Е) А,В,С.
27. Қуйида шахсга берилган таърифнинг қайси бири мукаммал хисобланади?
А) Шахс мавжуд жамиятнинг мухим хусусиятларини ифодаловчи хар бир одам.
В) Шахс табиатдан юқори турувчи социал мавжудот.т
С) Шахс алохида ярқ этган индивидуаллик.
Д) Шахс тарихни харакатга келтирувчи куч.
Е) Шахс социал мавжудот, социал хаётнинг онгли субъекти бўлган хар бир инсон. т
28. Полигиния нима?
А) Кўп хотинлилик.
В) Якка никохга асосланган оила.
С) Кўп эрлилик.
Д) Фақат ўз уруғи ичида никохланиш.
Е) Ўз уруғидан ташқарида никохланиш.
29. Социал-демографик гурух нима?
А) Ишчилар, ёшлар, хукумат аппарати ходимлари.
В) Ёшлар, хотин-қизлар, эркаклар, кексалар. т
С) Шахар ва қишлоқ ахолиси, малакали ишчилар, ёшлар.л
Д) Ижарачилар, хотин-қизлар, илмий-техник ходимлар.
Е) Дехқонлар, мулкдорлар, мухандис-техник ходимлар.
30. Мехнатни илмий асосда ташкил қилиш тизимини ким яратган?
А) Э.Меё.
В) А.Маслоу.
С) Ф.Тейлор.
Д) У.Томас.
Е) Д.Макгрегор.
31. Президент И.А.Каримов томонидан 1998 йилни "Оила йили" деб эълон қилиш дастлаб қаерда айтилган эди?
А) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 5 йиллигига бағишланган йиғилишда.
В) Вазирлар Махкамаси йиғилишида.
С) Олий Мажлис сессиясида.
Д) Хорижий журналистлар билан бўлган сухбатда.
Е) "Тафаккур" журнали бош мухаррирининг саволларига жавобларда.
32. Эндогамия нима?
А) Кўп никохлилик.
В) Кўп хотинлилик.
С) Ўз уруғидан ташқарида никохланиш.
Д) Фақат ўз уруғи доирасида никохланиш.
Е) Жуфт-жуфт оила.
33. Ўзбекистонда никохланиш ёши қандай?
А) Аёллар 15 ёшдан, эркаклар 17 ёшдан.
В) Аёллар 17 ёшдан, эркаклар 18 ёшдан.
С) Аёллар 16 ёшдан, эркаклар 17 ёшдан.
Д) Аёллар 18 ёшдан, эркаклар 19 ёшдан.
Е) Аёллар 16 ёшдан, эркаклар 18 ёшдан.

34. Қуйидагилардан қайси бири социологиянинг предмети хисобланади?
А) Инсон
В) Инсон, гурух ва жамиятнинг социал хаёти
С) Онг ва тафаккур
Д) Табиат

Е) Тўғри жавоб йўқ
35. Социологиянинг кенг тарқалган услубини кўрсатинг
А) Хужжатлар тахлили
В) Кузатиш
С) Сўров
Д) Социометрия услуби
Е) Танлов
36. Қуйидаги мамлакатлардан қайси бирида анъанавий каставий тизим амал қилган А) Греция
В) Хиндистон
С) Хитой
Д) Миср
Е) Византия
37. Шахс социал мақомининг ўзгариши нима деб аталади ?
А) Мансаб поғонаси
В) Социал мобиллик
С) Рейтинг
Д) Кўрсаткич
Е) Тўғри жавоб йўқ
38. Қуйидагилардан қайси бири ижтимоийлашув (социализация) агенти хисобланади?
А) Сотувчи
В) Шифокор
С) Телевидение сухандони
Д) Хайвон ўргатувчи
Е) Қамоқхона назоратчиси
39. Қуйидагилардан қайси бири маданият элементи хисобланмайди ?
А) Тил
В) Белгилар
С) Қадриятлар
Д) Нормалар
Е) Атроф-мухит
40."Жамиятда ўрта қатлам кўпчиликни ташкил эца, у гуллаб-яшнайди" деган фикр қайси мутафаккирга тегишли ?
А) Платон
В) Конфуций
С) Аристотел
Д) Сократ
Е) Демокрит
41. Таълим сохасида Ўзбекистон билан хамкорлик қилган "Сауд Ал-Баптин Фонди" қайси мамлакатга тегишли хисобланади ?
А) Бирлашган Араб амирликлари
В) Саудия Арабистони
С) Миср
Д) Қатар
Е) Иордания

42. Ўзбекистонда фуқароларнинг ўзини -ўзи бошқариш органлари (махалла) раислари (оқсоқоллари) қанча муддатга сайланадилар?
А) 4 йилга
В) 1,5 йилга
С) 2 йилга

Д) 2,5 йилга
Е) 3 йилга
43. Социологиянинг предмети хақидаги 1)Вебер, 2)Дюркгейм, 3)Конт, 4)Зиммел, 5) Смелзерларнинг фикрларини аниқланг.
А) Озитив фан
В) Социал далиллар (фактлар)
С) Социал хулқ - атвор
Д) Жамият хақидаги фан
Е) Хусусий ижтимоий фанларнинг билиш назарияси
44. Қуйидагилардан қайси бири ахолининг маргинал қатламига тегишли хисобланади?
А) Харбий хизматчилар
В) Мухожирлар
С) Талабалар
Д) Диндорлар
Е) Юқоридагиларнинг хаммаси
45. Қуйидагилардан қайси бири буюрилган (ато этилган) мақомнинг белгиси хисобланади ?
А) Миллат
В) Социал келиб чиқиш
С) Маълумот, малака
Д) Диний эътиқод
Е) Яшаш жойи
46. Ўзбекистондаги қайси олий ўқув юртларида социология бўйича мутахассислар тайёрланмоқда?
А) СамДу, ЎзМУ, ФарДУ, БухДУ.
В) ЎзМУ, НукусДУ, ЎзДЖТУ, Жахон ИДУ.
С) УрганчДУ, БухДУ, ЎзМУ, ТДЙУИ.
Д) СамДУ, ТошДИУ, НамДУ, ТошДТУ, ҚарДУ.
Е) Фақат ЎзМУ ва СамДУ
47.Социология-ижтимоий хаётда инсонлар ва уларнинг уюшмалари тутган ўрни, улар ўртасидаги Ммуносабатларни ўрганадиган фан. Бу фанга берилган қандай таъриф хисобланади?
А) Социологиянинг тор маънодаги таърифи.
В) Социология предметини тадқиқ қилишнинг ўзига хос таърифи.
С) Социологиянинг кенг маънодаги таърифи.
Д) А,В,С.
Е) Фақат В ва С.
48. Социологиянинг тадқиқот услубларини белгиланг.
А) Фалсафий, назарий, ижтимоий борлиқ.
В) Диалектик, эмпирик, умуммантиқий, назарий, ахлоқий, прогнозлаш, интеграция
С) Диалектик, прогнозлаш, фалсафий, назарий, сўров, эксперимент.
Д) Фақат А ва С.
Е) А,В,С.
49. Социологиядаги оқим ва мактабларни белгиланг.
А) Позитивистик, неопозитивистик, эмпирик.
В) Ирқий-антропологик, географик, социал-дарвинизм, психологик, субъективизм, функционал.
С) Философик материализм, неокантчилик, антикоммунизм, экзистенциализм, иқтисодий, социал-дарвинизм назариялари.
Д) А,В,С.
Е) Факат А ва В.

50. Социология фани таркибий тузилиши жихатдан неча қисмга ажратилади?
A) 2 та.
B) 4 та.
C) 3 та.
Д) 6 та.
E) 5 та.
51. Шахс ижтимоийлашувининг мухим омиллари нима?
A) Ижтимоий мухит ва сиёсий онг.
B) Социал мослашиш, оила, таълим-тарбия
C) Давлат сиёсати, сиёсий билимлар, қадриятлар, меъёрлар, қоидалар, хатти- харакат одобини ўзлаштириш.
Д) A,B,C.
E) Фақат В ва С.
52. Социология ижтимоий онгнинг қандай шакллари билан алоқадор?
A) Оила, этимхоналар, қариялар уйлари.
B) Демография, этнография, миграция, лингвистика.
C) Мехнат, турмуш тарзи, хордиқ, ижтимоий-сиёсий фаолият.
Д) Дунёқараш, илм-фан, санъат, маданият, ахлоқ, хуқуқ, психология, дин.
E) Фақат С ва Д.
53. Хозирги замон илмий билиш жараёнида кенг қўлланиладиган усуллар қайсилар?
A) Системалаштириш, аксиоматик, гипотетик-дедуктив, тарихийлик ва мантиқийлик.
B) Кузатиш, ўлчаш, таққослаш, эксперимент, абстракция, анализ, синтез.
C) Индуктив, дедуктив, аналогик, идеаллаштириш, моделлаштириш.
Д) Фақат В ва С.
E) A,B,C.
54. Социологик тадқиқотларда кузатиш усулининг шакллари қайсилар?
A) Бевосита, билвосита, универсал, ўз-ўзини кузатиш, очиқ-ойдин кузатиш.
B) Педагогик, психологик, социологик, фикрлай туриб кўра билиш.
C) Узлуксиз, монографик, тор ихтисосли, изланиш-қидирув, кузатиш.
Д) A,B,C.
E) Фақат А ва С.
55. "Анкета" атамаси нима?
A) Инглизча сўз бўлиб, ёзма савол ёрдамида мавзу атрофида фикрлашни аниқлаш.
B) Французча сўз бўлиб, тадқиқ этиш, ўрганиш, сўрашдир.
C) Лотинча сўз бўлиб, ўрганилаётган объект хақида ёзма миқдорий кўрсаткичларга эришиш.
Д) Немисча сўз бўлиб, воқеа-ходисаларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш.М
E) Испанча сўз бўлиб, тадқиқ этиш, ўрганиш.
56. Социал стратификациянинг мохиятини аниқланг.
A) Паст, ўрта, юқори синфлар, кийиниш одати, сўзлашувнинг ўзига хослиги.Т
B) Даромад, бойлик, обрў.
C) Ижтимоий табақаланиш, гурухлар, ижтимоий тенгсизлик.
Д) Касб махорати, табақаланиш, бойлик.
E) Фақат В ва Д.

57. "Нуклеар оила " нима?
A) Тўрт ва ундан ортиқ авлодли оила.
B) Якка никохга асосланган оила.
C) Бир авлодли оила.

Д) Эр-хотин ва болалардан иборат оила.
Е) Кўп никохга асосланган оила.
58. 1927 - 1932 йилларда АҚШда ўтказилган "Хоторн тажрибалари"нинг асосий мақсади нима эди?
А) Бошқариш муносабатларини янада такомиллаштириш
В) Мехнат унумдорлигини ошириш
С) Мулкчилик муносабатларини кучайтириш
Д) Истеъмолнинг иерархик ўзгаришини аниқлаш.
Е) Ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг қўшимча омилларини излаш.
59. Ергономика нима?
А) Мулк шаклларини ўрганувчи фан;
В) Мехнат фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ўрганувчи фан;
С) Мехнат фаолиятининг мохиятини ўрганувчи фан;
Д) Синфлар ва социал гурухларни ўрганувчи фан;
Е) Социал зиддиятлар ва социал тенгсизлик муносабатларини ўрганувчи фан.
60. Социологиядаги органик мактабнинг асосчиларидан бири бўлган олимни кўрсатинг.
А) О.Конт.
В) М.Вебер;
С) Г.Зиммел;
Д) Г.Спенсер;
Е) П.Сорокин.
61. Социологиянинг фан сифатида ривожланишининг асосий босқичларини кўрсатинг
А) Ноклассик, Фарбий Европа социологияси, Америка социологияси, совет социологияси.
В) Классик, марксистик, Европа социологияси, XX аср социологияси
С) Классик, ноклассик, марксистик, XX аср Фарбий Европа ва Америка социологияси.
Д) Позитив социология, буржуа социологияси, совет социологияси
Е) Эмпирик социология, индустриал социология, бошқарув социологияси.
62.Президент И.А.Каримовнинг "Ўзбекистон XXИ аср бўсағасида ..." номли асарида қуйидаги ижтимоий институтлардан қайси бирларини янада такомиллаштириш хақида алохида фикр юритилган?
А) Давлат ва дин
В) Оила ва таълим
С) Давлат ва бизнес
Д) Мулк ва оммавий ахборот воситалари
Е) Тўғри жавоб йўқ.
63.Ўзбекистондаги жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази қандай аталади?
А) Жамоатчилик фикрини ўрганиш ижтимоий фикр маркази
В) Ижтимоий фикрни ўрганиш жамоатчилик маркази
С) Маънавият ва маърифат жамоатчилик маркази
Д) Ижтимоий муаммоларни ўрганиш жамоатчилик маркази
Е) Мехнат ва ахоли бандлиги муаммолари маркази
64. Оилани социологик тадқиқ этиш қайси мамлакатларда яхши ривожланган?
А) АҚШ да, Германияда,Японияда.
В) Францияда, Россияда, Италияда.
С) Болтиқбўйи мамлакатларида, АҚШ да.
Д) Фақат Францияда.
Е) фақат С ва Д
65. Социал мобиллик нима?
А) Индивид ёки ижтимоий субъектнинг жамият ижтимоий хаётини ўзгартириши кўрсаткичиС
В) Индивид ёки ижтимоий субъектнинг жамият ижтимоий тузилмасидаги холатини

ўзгартириши кўрсаткичи
С) Инсоннинг бошқа одамларнинг хатти-харакатига мос келувчи харакатиС
Д) Индивид ёки гурухнинг жамиятдаги муносабатлар тизимидаги бир қатор белгилар бўйича ўрни ва даражасиС
Е) фақат А ва В

66. Шахснинг ижтимоий роли назариясининг асосчилари кимлар?
А) Е. Дюркгейм, М. Вебер
В) Р. Дарендорф, Ч. Кули
С) Р. Минтон, Р. Мертон
Д) фақат В ва С
Е) А, В, С.
67. Дин социологиясида толерантлик тушунчаси нимани англатади?
А) Ўзгаларнинг турмуш тарзи, хулқ-атворига нисбатан чидамлилик
В) Бошқа диндагиларнинг одатлари, хис туйғулари, фикр мулохазалари, ғоялари ва эътиқодларига нисбатан Ссабр-тоқат.
С) Турли синфлар, ижтимоий гурухлар ва қатламлар билан хамжихатлик
Д) Фақат А ва В
Е) А, В, С.
68."Илмга интилиш хар бир мусулмон эркак ва аёл учун фарздур" деган сўзлар Улуғбек томонидан қайси шахарда қурдирилган мадраса пештоқига битилган ?
А) Самарқанддаги
В) Бухородаги
С) Ғиждувондаги
Д) Когондаги
Е) Шахрисабздаги
69.Президент И. А. Каримов томонидан илгари сурилган "Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жахолатга Мқарши фақат маърифат билан бахсга киришиш мумкин" деган сўзлар дастлаб қачон айтилган эди?
А) Хорижий телекомпаниялар журналистлари билан бўлган сухбатда.
В) "Туркистон" газетаси мухбири билан бўлган сухбатда.
С) Ўзтелерадиокомпанияси раиси билан бўлган сухбатда.
Д) "Тафаккур" журнали бош мухаррирининг саволларига жавобларда
Е) "Фидокор" газетаси мухбирининг саволларига жавобларда
70. Мехнат сохасидаги ижтимоий бирликнинг асосий кўриниши нима?
А) Мехнат жамоаси
В) Мехнат бозори
С) Мехнат тақсимоти
Д) Мехнат биржаси
Е) Мехнат муносабатлари
71. Мехнат социологиясида ўзаро алоқадорлик тушунчаси қандай муносабатларни ўз ичига олади?
А) Манфаатлар тўқнашувини
В) Хамкорлик ва рақобатни
С) Мехнат тақсимотини
Д) Истеъмол қиймати яратишни
Е) Ишлаб чиқарилган махсулотлар тақсимотини

72. Америка социологиясида истеъмолнинг иерархик назарияси ким томонидан илгари сурилган?
А) Е. Меё
В) Ф. Тейлор

С) А. Маслоу
Д) Ф. Херцберг
Е) Д. Макгрегор
73. Социал қонун нима?
А) Жамиятдаги барча жараёнларни назорат қилиш
В) Ходисалар ва жараёнлар ўртасидаги мухим ва зарурий боғланиш
С) Социал муносабатларни тартибга солиш
Д) Индивидлар ва социал уюшмалар ўртасидаги алоқа шаклиМ
Е) Социал институтлар ва социал ташкилотлар фаолиятини мувофиқлаштириш
74. Рус социологиясида икки томлик "Социология асослари" асарининг муаллифи ким?
А) П. А. Сорокин
В) В. М. Хвостов
С) Н. А. Бухарин
Д) М. С. Салинский
Е) М. М. Ковалевский
75. Социал касб-корлик гурухларини аниқланг.
А) Ишчилар, ёшлар, хукумат махкамаси ва кичик корхона ходимлари.
В) Дехқонлар, зиёлилар, илмий-техник ходимлар, кексалар.
С) Ёшлар, хотин-қизлар, эркаклар, кексалар.
Д) Ишчилар, дехқонлар, илмий-техник ходимлар, якка тартибда мехнат қилувчилар,тадбиркорлар.
Е) Ёшлар, ёлланма мехнат қилувчилар, кексалар, ижарачилар.
76. Социал тараққиётнинг асосий манбаи нимада?
А) Ишлаб чиқаришнинг ривожланишида.
В) Фан-техника тараққиётида.
С) Жамият хаётий манфаатларининг янада ортиб боришида.П
Д) Объектив ва субъектив шароитларнинг этишишида.
Е) Шахс фаолияти учун имкониятнинг кўпайишида.
77. Микросоциология нимани ўрганади?
А) Кишиларнинг кундалик хулқ-атвор ва хатти-харакатини.
В) Долзарб, мухим ахамиятга эга бўлган муаммоларни.
С) Йирик масштабли социал тизимларни ва улардаги жараёнларни.
Д) Истиқболга мўлжалланган вазифаларни тадқиқ этишни.
Е) Социологиядаги тармоқ йўналишларни ва уларнинг хусусиятларини.
78. Ўзбекистонда мехнат захиралари бутун ахолининг қанча фоизини ташкил қилади?
А) 45 фоизини.
В) 55 фоизини.
С) 60 фоиздан ошиғини .
Д) 50 фоиздан ошиғини
Е) 65 фоизини.
79. Ўзбекистонда оиланинг ўртача хажми неча кишини ташкил қилади?
А) 6,5 кишини
В) 7 кишини.
С) 5,1 кишини.
Д) 6 кишини.
Е) 5,5 кишини.

80. Норасмий социал гурухлар нима?
А) ёпиқ, яширин холда фаолият кўрсатувчилар.
В) қонундан ташқарида иш олиб борувчилар.
С) ўз устави, дастурига эга бўлган, лекин рўйхатдан ўтмаганлар

Д) ўз нашри, ўз махкамасига эга бўлиб, очиқ суратда иш олиб борувчилар. Л
Е) тўғри жавоб кўрсатилмаган.
81. Ўзбекистонда хозир тахминан қанча оила бор?
А) 5,5 млн.га яқин.
В) 6 млн.
С) 3 млн. атрофида.
Д) 10 млн.га яқин.
Е) 4,5 млн.дан ошиқ.
82.Президент И.А.Каримов "Ўзбекистон XXИ аср бўсағасида ..." асарида мамлакатимизда жахон талаблари даражасидаги нечта йўналишда илмий мактаблар яратилганлигини айтиб ўтган ?
А) 3 йўналишда
В) 5 йўналишда
С) 8 йўналишда
Д) 4 йўналишда
Е) 6 йўналишда
83. Қуйидаги олимлардан қайси бири социологияга социал-дарвинистик анъанани олиб кирган ?
А) Л.Гумплович
В) З.Фрейд
С) Ч.Дарвин
Д) М.Вебер
Е) Т.Парсонс
84.Уруғ,қабилага бўлиш ва адоват солиш мафкураси қандай номланади?
А) Шовинизм
В) Расизм
С) Трайбализм
Д) Нигилизм
Е) Антисемитизм
85.Хозирги Ғарб жамиятида ўрта қатлам қанча фоизни ташкил қилади ?
А) 10 фоизни
В) 35 фоиздан ошиқни
С) 45 фоизга яқинни
Д) 60 фоиздан ошиқни
Е) 75 фоизга яқинни
86. Қуйидаги мутафаккирлардан қайси бири инсонни сиёсий мавжудот сифатида эътироф этган ?
А) Сократ
В) Демокрит
С) Платон
Д) Конфуций
Е) Аристотел
87.Республика "Махалла" хайрия жамғармаси қачон ташкил қилинган?
А) 1992 йил 12 сентябрда
В) 1993 йил 17 августда
С) 1993 йил 2 сентябрда
Д) 1997 йил 25 апрелда
Е) 1999 йил 14 апрелда
88. "Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари (махалла) раиси (оқсоқоли) ва унинг маслахатчиларини сайлаш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қачон қабул қилинган ?
А) 1993 йил 2 сентябрда

B) 1995 йил 21 декабрда
C) 1997 йил 25 апрелда
Д) 1999 йил 14 апрелда
E) 2004 йил 29 апрелда

89. Қайси стратификацион тизим очиқ хисобланади ?

A) Каставий
B) Табақавий
C) Синфий
Д) Тоталитар
E) Тўғри жавоб йўқ

90. "АЛМА МАТЕР" деган ибора қуйидагилардан қайси бирининг қадимий номланиши хисобланади ?

A) Оила
B) Давлат
C) Диний ташкилот
Д) Партия
E) Университет

91. Социологик тадқиқот дастури ички тузилиши жихатидан неча қисмдан иборат бўлади?

A) 1 та.
B) 4 та.
C) 2 та.
Д) 5 та.
E) 3 та.

92. Социология предметини аниқлашда абстракциялаш усули нима?

A) Муайян предметнинг у ёки бу хусусиятларидан энг мухимларини фикран номухим ва иккинчи даражали хусусиятлардан ажратиб олиш, тасаввур этиш.
B) Ижтимоий зиддиятли муаммо, тушунча ва атамаларни атрофлича тўлик тахлил этиш.
C) Объектив ва субъектив томонларни, методик ва техник усуллар йиғиндисини эътиборга олиш.
Д) Баъзи илмий тушунчаларни атрофлича эмпирик изохлаш ва характерлаш.
E) Фақат С ва Д.

93. Социологияда интервю нима?

A) Немисча учрашув маъносини билдириб, дастур бўйича тадқиқот муаммосини аниқлаш. M
B) Французча сўз бўлиб, қисқа ёки узоқ муддатга мўлжалланган сухбат.
C) Лотинча сўз бўлиб, маълумот тўплаш бўйича ўтказиладиган савол-жавоб.
Д) Инглизча учрашув маъносини билдириб, муайян режа асосида ўтказиладиган сухбат, респондент билан социолог ўртасидаги бевосита алоқа.
E) Испанча маънодаги респондент билан социолог ўртасидаги савол-жавоб.

94. Социологик тадқиқотларга "тест" термини (синов усули) биринчи марта ким томонидан киритилган?

A) АКШ психологи Ж.Кеттелл.
B) Француз психологи А.Бине.
C) Инглиз психологи Ф.Галтон.
Д) Немис психологи В.Штерн.
E) Рус социологи В.А.ЙАдов.

95.Тест усули қийинчилик даражасига қараб содда, бироз қийин, қийин ва ўта қийин қилиб белгиланган саволлар фоизини аниқланг.

A) 50, 30, 11, 9 =100%

В) 45, 30, 16, 9 =100%
С) 40, 35, 15, 10 =100%
Д) 42, 33, 16, 9 =100%
Е) 55, 25, 15, 5 =100%

96. Рус социологиясида "Субъектив социология" йўналишига кимлар асос солган?

А) Хвостов ва Михайловский;
В) Сорокин ва Лавров;
С) Михайловский ва Сорокин;
Д) Лавров ва Михайловский;
Е) Ленин ва Плеханов.

97. "Институционал мактаб" йўналишининг асосий вакилларини кўрсатинг

А) Мертон ва Минтон;
В) Вебер ва Зиммел;
С) Липсет ва Ландберг;
Д) Маркс ва Енгелс;
Е) Сорокин ва Парсонс

98. Бошқарув социологияси қайси мамлакатда яхши ривожланган?

А) АҚШ да
В) ЙАпонияда
С) Германияда
Д) Ўзбекистонда
Е) Россияда

99. Социометрия тушунчаси нима?

А) Геометрик ўлчов бирлиги.
В) Математик хисоб усули.
С) Жамият хақидаги фан.
Д) Фазовий харакатларни ўрганувчи фан.
Е) Кичик ижтимоий гурухлардаги шахслараро муносабатларни миқдорий ўлчовлар асосида ўрганиш.

100. Ёшлар социологиясига қачон ва қаерда асос солинган?

А) ХИХ асрнинг 90-йилларида АҚШ да, Россияда
В) ХХ асрнинг 20-йилларида Германия, АҚШ, Францияда
С) ХХ асрнинг 10-йилларида Англияда
Д) ХИХ асрнинг охирларида Францияда
Е) ХХ асрнинг бошларида Японияда

101.Таълим социологиясига кимлар асос солган?

А) Дарендорф, Кули
В) Колевинд, Франкл
С) Дюркгейм, Вебер
Д) Сорокин, Хвостов
Е) Парсонс, Паркинсон

102. Ўзбекистонда жамоатчилик фикрини ўрганиш марказини ташкил этиш тўғрисида Президент фармони қачон чиқарилган?

А) 1998 йил апрелда
В) 1996 йил августда
С) 1994 йил июнда
Д) 1995 йил октябрда
Е) 1997 йил июнда

103. Панел тадқиқотнинг мохияти нимада?

А) Маълум бир вақт мобайнида юз берадиган ўзгаришларни ўрганиш мақсадида ўтказиладиган такрорий тадқиқот

В) Асосий тадқиқот билан бир вақтда ўтказиладиган параллел тадқиқот
С) Йирик кўламда ўтказиладиган социологик тадқиқот
Д) Ижтимоий химоя масалаларини ўрганишга бағишланган тадқиқот
Е) Асосий тадқиқотга тайёргарлик сифатини текширишга мўлжалланган синама тадқиқот

104. Шахар социологиясига кимлар асос солган?

А) К. Маркс, Ф. Енгелс
В) Р. Парк, Е. Берджесс, Л. Вирт
С) Е. Дюркгейм, М. Вебер, Г. Зиммел, О. Шпенглер
Д) Н. А. Аитов, М. Н. Межевич
Е) Ф. Г. Гиддингс, О. Н. ЙАницкий

105. Собиқ Иттифоқда "Жамоатчилик фикрини ўрганиш Бутуниттифоқ маркази" ташкил қилинганда дастлаб уни ким бошқарган?

А) В. А. Адам Смит
В) Т. И. Заславская
С) Л. И. Коган
Д) Бестужев-Лада
Е) М. Рутгайзер

106. Етноцентризм нима?

А) Ўз маданиятини марказий деб хисоблаб, бошқа маданиятларга шундан келиб чиққан холда муносабатда бўлиш ва уларга ўз маданияти нуқтаи - назаридан бахо бериш
В) Ўз гурухидан бошқа гурухларни асосий деб билмаслик
С) Ўз гурухининг ижтимоий мавқеини хаддан зиёд бўрттириб юбориш
Д) Бошқа гурухлар билан бўлган муносабатлардаги нотенглик
Е) Миллий масалани марказдан туриб бошқариш асосида хал этиш

107. Социологиядаги "Франкфурт мактаби" га ким асос солган?

А) Теодор Адорно
В) Макс Хоркхаймер
С) Герберт Маркузе
Д) Георгий Гурвич
Е) Зигмунд Фрейд

108. Қишлоқ социологияси қачон шаклланган ва бу сохада кимлар тадқиқотлар олиб боришган?

А) ХИХ асрнинг 50 - йиллари ; К.Маркс, Ф.Енгелс
В) ХИХ асрнинг 90 - йиллари ; М.Вебер, Е.Дюркгейм
С) ХХ асрнинг 20 - 30 йиллари ; П.Сорокин, К. ТСиммерман, К.Гелпин
Д) ХХ асрнинг 20 -йиллари ; В.Хвостов, Г.Плеханов.
Е) ХХ асрнинг 40 - йиллари ; Р.Дарендорф, Ч.Кули.

109. АҚШ социологиясида бихевиоризм методологиясига кимлар асос солган?

А) Е.Торндайк, Д.Уоцон, Б. Скиннер
В) Е. Меё, Абрахам Маслоу
С) Ф. Хернберг, Д. Макгрегор
Д) А. Шнетц, Г. Блумер
Е) Ч. Р. Миллс, Р.Фридрихс.

110. Мехнат социологиясининг таркиб топиши ва ривожланиши қайси даврга тўғри келади?

А) ХИХ асрнинг 70 - йилларига
В) ХИХ асрнинг 90 - йилларига
С) ХХ асрнинг 20 - йилларига
Д) ХХ асрнинг 30 - йилларига
Е) ХХ асрнинг 50 - йилларига

111. Социологияда инновация тушунчаси нимани англатади?

А) Инсон онги, иродаси ва хисларининг бирон-бир нарсага қаратилганлиги.

В) Қарама-қарши бўлган қарашлар, интилишлар, манфаатларнинг тўқнашуви.
С) Муқаддас нарсаларга нисбатан хатти-харакат намуналари.
Д) Ижтимоий амалиётда сезиларли ўзгаришлар туғдирадиган турли хил янгиликлар яратиш ва хаётга тадбиқ этиш.
Е) Инсоннинг бошқа одамларнинг хатти-харакатларига мос келувчи ёки уларга мўлжалланган харакати.

112.Социологияга волюнтаризм тушунчаси ким томонидан киритилган?

А) Е.Гуссерл.
В) М.Мерло - Понти.
С) А.В.Смолл.
Д) О.Шпенглер.
Е) Ф.Теннис.

113. Лонгитюд тадқиқот деганда қандай тадқиқот тушунилади?

А) Шахслар устидан узоқ вақт даврий кузатиш олиб бориладиган тадқиқот.
В) Мамълум бир социал объектлар устидан узоқ вақт(даврий) кузатиш олиб бориладиган тадқиқот.
С) Маълум бир вақт мобайнида юз берадиган ўзгаришларни ўрганиш мақсадида ўтказиладиган такрорий тадқиқот.
Д) А, В, С.
Е) фақат А ва В.

114. "Постиндустриал жамият" назариясининг асосий намоёндаларини аниқланг.

А) Д.Белл, З.Бжезинский, Е. Тоффлер.
В) А.Турен, Ж.Фурасте.
С) Р.Арон, У.Ростоу.
Д) фақат А ва В.
Е) А, В, С.

115. Маргинал шахс нима?

А) Ижтимоий жихатдан нормал холатда бўлмаган ва икки ёки ундан ортиқ маданиятлар чегарасида оралиқ холатни эгаллаган, лекин уларнинг бирортасига хам тўлиқ қўшилиб кетолмаган шахс.
В) Хал қилувчи вазиятларда гурух учун маъсулиятли қарорлар қабул қилиш хуқуқига эга бўлган шахс.
С) Бирон - бир жамоада катта обрў - эътиборга ва таъсирга эга бўлган шахс.
Д) Жамиятнинг кўпчилик аъзолари қабул қилган маданий намуналарга риоя этувчи шахс С
Е) Ўзининг шахсий манфаатларини бошқалар манфаатларидан устун қўйган шахс.

116. Социум нима?

А) Жамиятнинг давлат ва бошқарувдан ташқари сохаси.С
В) Инсон ва жамиятнинг социал мухити.
С) Жамият ичидаги сиёсий фаолиятни шакллантирувчи институтлар мажмуаси.М
Д) Умумий иш, умумий манфаатлар асосида бирлашган одамлар жамоаси.
Е) Мақсадсиз равишда вужудга келган ижтимоий гурух.

117. Социология фанининг ривожига салмоқли таъсир кўрсатган Схикаго мактабига ким асос солган?

А) Р.К.Мертон, Ж.Г.Мид.
В) А.Маслоу, Ч.Р.Миллс.
С) А.Смолл, Ж.Винсент, У.Томас.
Д) Е.Меё, Р.Нисбет.
Е) Т.Парсонс, Д.Рисмен.

118. Ксенофобия тушунчасининг мохияти нима?

А) Ўз жамияти ёки гурухининг хаёт тарзидан бошқа, унга бегона бўлган барча нарсаларга нисбатан хавотир ва нафрат.
В) Предметлар ёки тушунчаларнинг ўзаро нисбати, ўзаро алоқадорлиги, ўзаро боғлиқлиги.
С) Ижтимоий жараёнларни ифодаловчи кўрсаткичларнинг ўзгарувчанлиги.
Д) Инсоннинг шахсий ёки гурухий эхтиёжларини амалга оширишга ундовчи истак.
Е) Объект ва субъектнинг бир-биридан ажралмаган яхлитлиги.

119. Коллизия тушунчаси нимани англатади?

А) Барча эскирган кўникмалар, қарашлар, тобелик ва жабр-зулмдан озод бўлишни.
В) Қарама-қарши бўлган қарашлар, интилишлар, манфаатларнинг тўқнашувини.
С) Ижтимоий бирликка аъзо бўлган индивидларнинг ушбу бирлик мақсадлари, меъёрлари юзасидан муросага келишини.
Д) Борлиқнинг мухим хусусиятларини ифодаловчи тушунчалар тизимидан иборат бўлган қатъий илмий назарияни.
Е) Муқаддас нарсаларга нисбатан хатти-харакат намуналарини.

120 Қуйидаги сўзларнинг қайси бири 1)"расизм", 2)"етноцентризм", 3)"геноцид" 4)"ассимиляция" ва 5)"сепаратизм" маъноларини англатади?

А) Озчиликни ташкил этган этник гурухнинг этакчи маданиятга аста-секин қўшилиб бориши ДХ
В) Бошқа ирқга тегишли бўлган гурухнинг тахқирланиши, камситилиши ва қувғин қилиниши
С) Ўз маданиятини марказий деб хисоблаб, бошқа маданиятларга шундан келиб чиққан холда муносабатда бўлиш ва уларга ўз маданияти нуқтаи - назаридан бахо бериш
Д) Бошқа халқларни қувғин остига олиш ва жисмонан йўқ қилиш
Е) Алохида бўлишга, ажралиб чиқишга интилиш

Социологиядан тестлар тўплами фан бўйича ишлаб чиқилган дастур асосида тузилган. Тест саволларида социологияга доир энг мухим тушунчалар, терминлар, иборалар қамраб олинган. Шу билан бирга, тўпламда социологиядаги йўналишлар, айрим мактабларга хам эътибор қаратилган. Енг мухими, социология фанининг асосчилари, бу фан ривожига сезиларли даражада хисса қўшган олимлар, мутафаккирларнинг қарашлари, улар яратган назариялар, таълимотларга тегишли ўрин ажратилган. Шунингдек, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда "Социология" фанини ривожлантиршга бўлган эътибор ва шу асосда амалга оширилаётган ишларга хам этарлича ахамият берилган.

Мазкур тестлар тўплами социология фани билан қизиқувчилар ва уни ўрганувчиларга мўлжалланган бўлиб, ундан фан бўйича мавжуд билимларни синаб кўришда, талабалар билимларини бахолашда хамда маъруза ва амалий машғулотлар ўтказишда фойдаланиш мумкин.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР” КАФЕДРАСИ

“Социология”

фанидан умумий саволлари

Андижон-2013

Социология фанидан умумий саволлари

1. Социология жамият ҳақидаги фан. Таянч иборалар: социетас, позитив, таълимот.
2. Оиланинг функциялари. Таянч иборалар: репродуктив, коммуникатив, эмоционал, хўжалик, тарбиявий ва бош.
3. Социологияда инсон омили масаласи. Таянч иборалар: объект, субъект, ижтимоий тизимлар бўғини, қадрият.

4. Социал қонунлар ва фуқароларнинг ижтимоий фаолияти. Таянч иборалар: динамик ва статик, умумий ва хуқуқий қонунлар, ижтимоий, сиёсий, маданий, илмий.
5. Социологик тадқиқот усуллари. Таянч иборалар: эмпирик, социал эксперимент, тест, статистик, контент анализ.
6. Социологиянинг асосий ривожланиш босқичлари. Таянч иборалар: классик, нoклассик, Ммарксистик, номарксистик, Америка социологияси.
7. Ўзбекистонда никох ва оила муносабатларининг социал жихатлари. Таянч иборалар: тенг хуқуқийлик, тмухофаза, мулк, никох шартномаси, фарзанд тарбияси, васийлик, ажралиш.
8. Социологияда эмпирик тадқиқотлар. Таянч иборалар: назарий, методологик, кузатув, гипотеза.
9. Жамият хаётида бегоналашув ва уларнинг турлари. Таянч иборалар: таназзул, иқтисодий, сиёсий, маданий, ижтимоий ва рухий бегоналашув.
10. Социал динамика тушунчаси ва унинг турлари хамда ёъналишлари. Таянч иборалар: "ижтимоий динамика" атамаси, репродуктив, мақом, худудий, маънавий, сиёсий, фан техника динамикаси.
11. Социологияда қонунлар ва категориялар. Таянч иборалар: умумий, хусусий, шахс,Манкета, кузатув, тест.
12. Таълим тизими ва жамият тараққиёти. Таянч иборалар: ижтимоий институт, шахс, давлат, жамият, узлуксизлик, ахборот макони, бошқариш, фан, ишлаб чикариш.
13. Емпирик тадқиқотлар дастурининг мохияти. Таянч иборалар: тўплам, маълумотларни тахлил қилиш, мақсад, вазифа, илмий тахмин, назарий ва амалий бўлим.
14. Расмий ва норасмий ташкилотларни таърифланг. Таянч иборалар: алоқа, статус, рол, мажбурий, эркин, тутилитар, бошқарув, маъмурий, рационал, ёндашув.
15. Социал тизимлар ва уларнинг асосий хусусиятлари. Таянч иборалар: формацион, маданий, индивидуал-шахсий сиёсий тизим.
16. Социология услублари ва уларнинг асосий шакллари. Таянч иборалар: позитив, натурализм, психологизм, назарий методологик, эмпирик.
17. Таълим тизимининг замонавий юналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: таълимни модернизациялаш, демократиялаш, иқтисодий таълим.
18. Социологияда ахборот туплаш усули. Таянч иборалар: гипотеза, кузатиш, респондент, пилотаж, анкета, интервю.
19.О.Контнинг интеллектуал ривожланиш қонуни. Таянч иборалар: теология, метафизика, позитивизм.
20. Социал муносабатларнинг асосий турлари. Таянч иборалар: социал бирдамлик, кооперация, иқтисод ва тақсимот муносабатлари.
21. IX-XI асрларда Марказий Осиёдаги социал фикрлар (Форобий, Беруний, Ибн Сино). Таянч иборалар: "Фозил одамлар шахри", этносоциолог, жамоа.
22. Ўзбекистонда таълим тизимидаги ислохотлар. Таянч иборалар: таълим тўғрисидаги қонун, кадрлар тайёрлаш миллий дастури.
23. Социал-етник муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий этник, этносоциология, этнос, социал стратификация, мобиллик, демографик.
24. Ижтимоий-синфий муносабатлар. Таянч иборалар: социал муносабат, синфлар, касб-корлик, табақалашув.
25. "Баркамол тоифа концепцияси" назарияси. Таянч иборалар: ғарб социологияси, Е Дюркгейм.
26. XIIX аср Ғарб социологияси. Таянч иборалар: позитив усул, О.Конт позитивистик таълимоти, классик, ноклассик.
27. Шахс социаллашуви ва тарбия жараёни. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, ММижтимоий мавқе.
28. Бўш вақтдан фойдаланишнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: социал тадбирлар, бўш вақт мазмуни, бегоналашув.

29. Талим социал институт сифатида. Таянч иборалар: таълим тизими, социал мобиллик, интелектуал мерос, таълимни демократиялашуви.
30. Жамоатчилик фикрининг функциялари. Таянч иборалар: директив, онсултатив, экспрессив, манипуляция, дезинформация.
31. Жадидчилик харакатининг социал мохияти. Таянч иборалар: жадидчилик, ислохотлар, маданий мерос.
32. Тарбиядаги социал ёъналишлар. Таянч иборалар: тарбиявий устиворлик, эркин фикрлаш, таълим ва тарбия узвийлиги, мехнат тарбияси.
33. Ғоявий жараёнлар ва социал зиддиятлар. Таянч иборалар: ғояга қарши ғоя, социал зиддиятлар, терроризм.
34. Жамиятнинг ижтимоий тузилиши. Таянч иборалар: ижтимоий тизим, социал муносабатлар, маданий муносабатлар.
35. Американлик социолог Т.Парсонс ишлаб чиққан жамият таркибий узилишининг функционал модели. Таянч иборалар: институтли, техник, олий менеджериал.
36. XX аср социологиясидаги асосий ёъналишлар. Таянч иборалар: социал обзорлар, мотивация уназарияси, феноменологик, антипозитив, неофункционализм, бихевиоризм, социал стратификация.
37. Бозор муносабатлари шароитида шахс ижтимоийлашуви масалалари. Таянч иборалар: фаолият субъекти, социал-типик, табиий ва ижтимоий жихат, биологик эхтиёжлар, манфаат.
38. Дин ва диний муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: диннинг социал мохияти, ақидапарастлик, ислом феноменологияси.
39. Социологик тадқиқотларда тест усули. Таянч иборалар: Торенц тести, Новен тести, дифференциал диагностик тест.
40. Социология фанининг ижтимоий фанлар тизимида тутган ўрни. Таянч иборалар: социал фалсафа, социал психология, социал тизим, социолингвистика, иқтисодий социология.
41. Социологияда шахс тушунчаси. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, шахс роли назарияси.
42. Ўзбекистоннинг социал ўсиши муаммолари. Таянч иборалар: социал динамика, социал статика, социал интеграция, хуқуқий динамика, механик ва органик бирдамлик, эркинлаштириш.
43. Социал табақалашув жараёни. Таянч иборалар: социал стратификация, социал мобиллик, вертикал, горизонтал социал статус.
44. Социологияда ноклассик ёъналиш ва унинг асосчилари. Таянч иборалар: социал реализм, унеопозитивизм, социал далил, интеграция, дифференциация.
45. Социология тарихида шахс тўғрисидаги назариялар. Таянч иборалар: шахс ижтимоий муносабат субъекти ва объекти, шахс роли назарияси, шахс диспозицион назарияси.
46. Ижтимоий гурухлар социологияси. Таянч иборалар: социал бирлик, публика, расмий, норасмий гурухлар, референт ва аъзоли гурухлар.
47. Социал ўсишнинг минтақавий хусусиятлари. Таянч иборалар: минтақа, худудий социал динамика, интергенерацион, социал дифференциация, репродуктив динамика.
48.Ижтимоий тизимларда амал қилувчи қонуниятлар. Таянч иборалар: функционал ва ривожланиш, динамик, статик.
49. Институционал социология - ижтимоий хаётни ташкил этиш сохаси сифатида. таянч иборалар: институционаллашув, социал ташкилланиш, регуляция.
50. Бегоналашув ва таназзул, унинг ижтимоий оқибатлари. Таянч иборалар: социал, иқтисодий, рухий, рецептив.
51. Социологияда жамият масаласи. Таянч иборалар: социал система, ижтимоий меъёр ва бқадрият, индивидуал сифат.
52. Социал тараққиётнинг шакллари ва ёъналишлари. Таянч иборалар: хуқуқий, маънавий, ижтимоий, сиёсий, экстенсив, интенсив, ислохотлар, революция, эволюция.
53. Мехнат жамоаларининг социал мазмуни. Таянч иборалар: хамкорлик, социаллаштириш, хинтеграция, плюрализм, мехнат кодекси.

54. Социал ўсиш тушунчаси ва унинг манбалари. Таянч иборалар: статус, худудий, маънавий, сиёсий.
55. Ўзбекистонда социалистик муносабатлар. Таянч иборалар: миллий кўтарилиш, социал стратификация, социал мобиллик, интеллектуал тараққиёт, миллий маданий марказ.
56. Социал институтлар ва уларнинг жамиятдаги ўрни. Таянч иборалар: институционаллашув, сиёсий тизим, иқтисодий-социал, маданий-тарбиявий.
57. Социал тараққиётда миллий ва психологик ўзига хослик. Таянч иборалар: механик ва органик бирдамлик, социал динамика, рухий бегоналашув.
58. Мехнат социологияси. Таянч иборалар: мехнатни гуманизациялаш тенденцияси, мехнат хулкининг мотивлари ва типлари, мехнат қадриятлари, мехнат кодекси.
59. Хозирги даврда оила ривожидаги социал хусусиятлар. Таянч иборалар: тенг хуқуқлилик, оилага бошчилик қилиш, социал зиддиятлар.
60. Шахс роли назариясида ижтимоий мавқе масалаларининг ёритилиши. Таянч иборалар: Дж. Мид, Сх.Кули, Р.Дарендорф, Р.Минтон.
61. Социал ташкилотлар ва уларнинг турлари. Таянч иборалар: ижтимоий ташкилот, моддий ишлаб чиқариш жараёни, субъектнинг хулқи ва мотиви, психология ва позитив мантиқ.
62. АҚШ социологиясида бихевиоризм методологиясининг мохияти. Таянч иборалар:хулқ-атвор, инсон хулқини бошқариш, кузатиш ва эксперимент.
63. Социологиядаги асосий оқим ва мактаблар. Таянч иборалар: позитивистик, неопозитивистик, географик, психологик, бихевиоризм.
64. Ўзбекистонда экологик вазиятнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: экология, "Экосан", экологик маданият.
65. Социал институтларнинг асосий ёъналишлари. Таянч иборалар: реляцион, регулятив, интегратив, анъанавий, маданий.
66. Социал муносабатлар тизимида тенг хуқуқлилик ва фикрлар хилма-хиллиги. Таянч иборалар: интерпретация, социал хаёт ва социал муносабатлар, феноменология, плюрализм.
67. Мулкчилик хилма-хиллигининг социал жихатлари. Таянч иборалар: бандлик, стратификация, социал структура, мулк шакллари, социал мобиллик.
68. Шахар ва қишлоқнинг социал демографик муаммолари. Таянч иборалар: демография, социал бмобиллик, урбанизация, миграция, бандлик.
69. Ўзбекистондаги диний ташкилотлар ва конфессияларнинг социал мохияти. Таянч иборалар: этиқод эркинлиги, диний дунёқараш, ислом омили, модернизация.
70. Ўзбекистон Республикасида "Оила" илмий-амалий марказининг фаолияти. Таянч иборалар: Социал Лячейка, ўзаро муносабат, ижтимоий-маънавий кўмак, авлод соғлиғи.
71. Жамоатчилик фикрининг жамият хаётидаги роли. Таянч иборалар: директив, консултатив, экспрессив, референдум, позитив, негатив, коммуникация.
72. Демографик жараёнлар ва жамиятнинг социал тузилиши. Таянч иборалар: демос, этнос, страта, фсоциал мобиллик, этник бирлик.
73. Ўзбекистонда социология фанининг ривожланиши. Таянч иборалар: социологлар Дассоциацияси, ижтимоий фикрни ўрганиш, социологик тадқиқотлар.
74. Ишсизликнинг социал киёфаси. Таянч иборалар: социал субъект, бандлик муаммоси, мехнат биржалари.
75. Социометрик тадқиқот тушунчаси. Таянч иборалар: кичик гурухлар таркиби, математик усул, социал гравитация, социодинамика.
76. Маданият ва цивилизация тушунчаларининг социал мохияти. Таянч иборалар: маданий удаража, маданий кўтаринкилик, маданий яқинлашув.
77. Махалла ижтимоий муносабатларнинғ ўзига хос кўриниши сифатида. Таянч иборалар: қуйи ташкилот, ижтимоий муносабат, ўзини-ўзи бошқариш.
78. Социал гурухлар тушунчаси ва турлари. Таянч иборалар: катта-кичик, расмий-норасмий.
79. Социал мобиллик тушунчаси. Таянч иборалар: социал харакатчанлик, вертикал, горизонтал.

80. Социал статус тушунчаси. Таянч иборалар: бошланган ва эгалланган мавқе, стратификация.
81. Ўзбекистонда жамоатчилик фикрининг ривожи. Таянч иборалар: референдум, ижтимоий фикрни урганиш маркази, микро мухит, коммуникацион тизим.
82. Ишлаб чикариш ташкилотларига рахбарлик услубларининг социал ихатлари. Таянч иборалар: директив, демократик, пассив, мотивацион, билвосита.
83. Таълим социологиясининг асосий вазифаси. Таянч иборалар: таълим тизими, самарадорлик даражаси, таълимнинг демократлашуви.
84. Сиёсий соха социологияси. Таянч иборалар: партиявийлик, сиёсий фаоллашув, фикрлар ухилма-хиллиги, сиёсий маданият.
85."Шахар социологияси ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: иқтисодий ўсиш, худудий Мбирлик, маданий-маънавий даража, азалий анъаналар.
86. Турмуш тарзи социологияси. Таянч иборалар: ижодий соғлом турмуш тарзи, фаол турмуш тарзи, ўртамиёна турмуш тарзи, ноқонунийлик асосидаги турмуш тарзи.М
87. Ижтимоий синфий муносабатларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: демографик, худудий, этник, касбий.
88. Классик социологиянинг асосий вакиллари. Таянч иборалар: социология усули, баркамол тоифа, позитив услуб.
89. Қишлоқ социологиясининг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: ахоли турмуш даражаси, мехнат фаолияти, маданий-маиший даража, хизмат курсатиш сохаси.
90. Социологияда тажриба ўтказиш усули. Таянч иборалар: экспремент,математик усул, эксперт бахолаш.
91. Илм-фан социологияси. Таянч иборалар: илмий жавобгарлик, илмий фаолият, ижтимоий омил.
92. Оиланинг асосий функциялари. Таянч иборалар: оила социал институт, биологик, коммуникатив, регулятив, эмоционал, хўжалик, репродуктив.
93. Социологияда инсон омили масаласи. Таянч иборалар: социал гуманизм, ижтимоий химоя ёъналишлари, инсон-олий қадрият эканлиги.
94. Социал қонунлар ва одамларнинг социал фаолияти. Таянч иборалар: структурали-функционализм таълимоти, социал динамик, социал статик.
95. Бошқарув социологияси ва унинг асосий юналишлари. Таянч иборалар: бошқарув жараёнлари, иқтисодий муносабатлар, ижтимоий гурухларга рахбарлик.
96. Социологияда асосий ёъналишлар. Таянч иборалар: классик, ноклассик, Марксистик, Америка социологияси, позитивизм.
97. Оммавий ахборот воситаларининг ижтимоий ахамияти. Таянч иборалар: эркин матбуот, фикрлар хилма-хиллиги, ошкоралик.
98. Нодавлат тузилмаларининг социал мохияти. Таянч иборалар: шахс ва жамият уйгунлиги, фаолият Меркинлиги, турдош ташкилотлар.
99. XX аср АҚШ социологиясининг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: бошқарув социологияси, "Хоторн" экспериментлари, элита назарияси, бихевиоризм, феноменологик социология.
100. Жамият ва давлатнинг социал мохияти. Таянч иборалар: функционал ва ривожланиш қонунияти, ижтимоий иерархия, ижтимоий таркиб.
101. Социологик қонунлар ва категориялар. Таянч иборалар: социал статистика, социал динамика, социал далиллар.
102. Жамият тўғрисидаги социологик назариялар. Таянч иборалар: индустриал жамият, постиндустриал жамият, конвергенция, деидеологизация.
103. Социологиянинг асосий функциялари. Таянч иборалар: билиш, амалий, ижтимоий назорат, прогнозлаш, ғоявий, гуманистик.
104. Расмий ва норасмий ташкилотларнинг социал мохияти. Таянч иборалар: ижтимоий мувозанат, Мпсихологик иклим, субъектнинг хулки ва мотиви.

105. Социал тизимлар ва уларнинг асосий хусусиятлари. Таянч иборалар: формацион,маданий, биндивидуал-шахсий.
106. Социология услублари ва уларнинг асосий шакллари. Таянч иборалар: позитив, натурализм, бпсихологизм, назарий методологик, эмпирик.
107. Таълим тизимининг замонавий ёъналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: таълимни модернизациялаш, таълимни демократиялаш, иқтисодий таълим.
108. Социал зиддиятлар ва уларни хал қилиш ёъллари. Таянч иборалар: конфликтология, бкомпромисс, оммавий норозилик.
109. Ўзбекистоннинг сиёсий тизими ва унинг таркибий тузилиши. Таянч иборалар:сиёсий тизим, бинституционлашув, сиёсий ташкилотлар.
110. Социал бирдамлик ва унинг кўринишлари. Таянч иборалар: харбий ва саноат тури, механик ва органик.
111. Инсон, индивид, шахс тушунчаларининг социал таърифи. Таянч иборалар: якка вакил, жамият аъзоси, биосоциал мавжудот.
112. Мулкий муносабатларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: давлат, нодавлат, аралаш, мулкка Мегалик.
113. Социал-етник муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий этник, этносоциология, этнос, социал стратификация, социал мобиллик, демографик.
114. Ижтимоий-синфий муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: социал муносабат, синфлар, касб-корлик, табақалашув.
115.Қадриятлар тушунчаси ва унинг социал мохияти. Таянч иборалар: миллий қадрият, умуминсоний Мқадрият, урф-одатлар, миллий ўзига хослик.
116. Социал табақалашув жараёнлари. Таянч иборалар: стратификация, гурух, табақалар, мулкий муносабатлар.
117. Шахс социаллашуви ва тарбия жараёни. Таянч иборалар: инсон, индивид, шахс, социал-типик, ижтимоий мавқе, шахс фаолияти.
118.Бўш вақтдан фойдаланишнинг социал муаммолари. Таянч иборалар: социал тадбирлар, бўш вақт мазмуни, девиантлик.
119. Таълим тизими - социал институт сифатида. Таянч иборалар: таълим тизими, социал мобиллик, интеллектуал мерос, таълимнинг демократиялашуви.
120. Жамоатчилик фикрининг функциялари. Таянч иборалар: директив, консултатив, экспрессив, манипуляция, дезинформация.
121.Ижтимоий бошқарувнинг хозирги шакли. Таянч иборалар: бошқарув, башорат қилиш, тахмин, тахлил, ташкилий назорат, хисобга олиш, натижавий ахборот.
122. Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий жамоаларга берган бахоси. Таянч иборалар: Л"Авесто"да меъёрлар, Конфуцийчилик, муросавий мувозанат, жамоавийлик, табақалашув, абадийлик.
123. Емпирик тадқиқотларда хужжатларни ўрганиш методи. Таянч иборалар: статистик, автобиографик, контент анализ, социал демографик.
124. "Соғлом авлод" давлат дастури ва унинг асосий ёъналишлари. Таянч иборалар: Оилавий хаёт, оналик, саломатлик, балогатлилик, нософлом мухит, ногирон.
125. Иқтисод социологияси социологиядаги ўзига хос йўналиш сифатида. Таянч иборалар: тамойиллар, ишлаб чиқариш самараси, инсон омили, мехнатга муносабат.
126. Ёшлар социологиясининг таснифий белгилари. Таянч иборалар: тарбия, мутақил фикрлаш, комиллик, ёшлар ижтимоий харакати.
127. Махалла субъекти, унинг куринишлари ва махалла демократияси. Таянч иборалар: махалла, хуқуқий асос, махаллий бошқарув, ижтимоий муносабатлар.
128. Социологик тадқиқотларда интервю ва прогноз усуллари, уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Таянч иборалар: сўров, эркин, стандартлашган, социометрик, прогноз, технологик, демографик.
129. Ижтимоий меъёр ва меъёрдан чекинишларнинг социал жихатлари. Таянч иборалар: ижтимоий меъёр, Мжиноятчилик, аномалия, муаммоли вазият, ижтимоий назорат.

130. Фан социологиясининг илмий тизимдаги ўрни. Таянч иборалар: фан социологияси, ходимларни бахолаш низоми, фундаментал, ижтимоий, амалий фан, таъминот, масала.
131. Антик дунё социологияси. Таянч иборалар: Сукрот, Платон, Аристотел, Конфуций, демократия, давлат, шахс.
132. Ижтимоий муносабатлар социологияси. Таянч иборалар: ижтимоий бирдамлик, бегоналашув, миллий ғоя ва тафаккур.
133. Социологик тадқиқот натижаларини тахлил қилиш ва умумлаштириш. Таянч иборалар: эмпирик, материал, тахлил, умумлаштириш, илмий хисобот таркиби.
134. Дин сиёсатлашув жараёнларининг социал мохияти. Таянч иборалар: оламий дунё, усули у қадимий, ақидапарастлик, фуқаролик динлари, комиллик, Ислом маънавияти.
135.Ёшлар социологияси. Таянч иборалар: ёшлар социологияси, комиллик, ёшлар тарбияси, мутақил фикрлаш, ёшлар ижтимоий харакати.
136. Ижтимоий фаолият социологияси. Таянч иборалар: мехнат социологияси, спорт социологияси, қизиқишлар социологияси.
137. Иқтисод социологиясида иш хақи ва мехнат натижалари. Таянч иборалар: иқтисодий социология, ишлаб чиқариш самараси, инсон омили, иқтисодиётнинг ижтимоийлашуви.
138. Миллий мафкура социал муносабатларнинг мухим таркибий қисми. Таянч иборалар: ижтимоий бирдамлик, инсон онги ва қалби учун кураш, мафкуравий бўшлиқ, иммунитет.
139. Ахлоқ социологияси. Таянч иборалар: ахлоқ, тотемизм, ахлоқий қарашлар, маънавият ва ахлоқ, маърифат, тарбия, таълим.
140. Конкрет социологик тадқиқотларнинг турлари. Таянч иборалар: дастлабки синов, аналитик, такрорий, тавсифловчи тадқиқот
141. Социологик оқимлар ва унинг асосий кўринишлари. Таянч иборалар: позитивистик, антропологик, географик, социал дарвинизм, психологизм, назарий методологик, эмпирик, бихевиоризм.
142. Таълим тизимининг замонавий ёъналишлари ва усуллари. Таянч иборалар: ягона, узлуксиз, бакалавр, магистратура, маркетинг, менежмент, бошқарув.
143. Социологияда ахборот тўплаш усули. Таянч иборалар: метод, гипотеза, кузатиш, хужжатларни ўрганиш, пилотаж, анкета, интервю.
144. Ўзбекистоннинг сиёсий тизими ва унинг таркибий тузилиши. Таянч иборалар: ташкилий тизим, давлат, сиёсий партиялар, сиёсий фаолиятни шакллантирувчи ижтимоий-сиёсий институтлар мажмуаси.
145. Социал бирдамлик ва унинг кўринишлари. Таянч иборалар: хамкорлик, жипслашув, харбий саноат, механик.
146. Сиёсий муносабатларнинг вужудга келиш шароитлари. Таянч иборалар: давлат, табақа, сиёсий партиялар, ижтимоий муносабатлар.
147. "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги" қонуннинг социал мохияти. Таянч иборалар: эътиқод эркинлиги, хурфикрлилик, шахс маънавияти.
148. Инсон, индивид, шахс тушунчаларининг социал таърифи. Таянч иборалар: якка вакил, жамият аъзоси, биосоциал мавжудот.
149. XX аср Америка социологияси вакиллари. Таянч иборалар: Е.Мейо, А.Маслоу, Д.Макгрегор, MF.Xertsberg.
150. Маданиятнинг асосий шакллари. Таянч иборалар: элитар, халқ, оммавий.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА

МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

"ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР" КАФЕДРАСИ

С О Ц И О Л О Г И Я

фанидан таркатма материаллар

Андижон-2013

К И Р И Ш

Жамиятдаги янгиланиш, глобаллашув ва ахборотлар тизими даври барча соҳаларда чуқур ўзгаришларни амалга оширишни жиддий вазифа сифатида илгари сурмоқда. Бу ҳолат, биринчи навбатда, жамиятнинг келгуси бунёдкорлари бўлган ёшларни тайёрлаш ишига бевосита таалуқлидир. Бу масалага Президент И.А.Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16

йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги "Ўзбекистоннинг 16 йиллик тараққиёт йўли" мавзуидаги маърузасида алоҳида аҳамият берган : "Ўз-ўзидан аёнки, янги давлат барпо этишда миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбияланган, мамлакатимизни модернизация қилиш ва замонавий демократик жамият қуриш йўлидаги мураккаб ва кенг кўламли вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган янги авлод кадрларини тайёрлаш масаласи муҳим принципиал ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга". [1]

Маълумки,мамлакатни модернизациялаш жарайўни жамиятнинг барча соҳаларини баравар қамраб олган ҳолда, таълим тизимида ҳам муҳим ўзгаришларни амалга оширишни талаб этмоқда. Шунга асосланган ҳолда, "Социология" фанини ўқитиш иши ҳам янгича ёндашув ва муносабатларни асосий талаблар даражасига кўтармоқда.

Таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда турли фанлардан маърузалар ўқиш, амалий машғулотлар ўтказишда алмисоқдан қолган эскича услублар – маъруза матнини тўлиқ ўқиб бериш, амалий машғулот саволларига жавобларни талабани доскага чиқартириб ўқитиш, унчалик муҳим бўлмаган, айрим кераксиз нарсаларни конспектлаштиришга мажбур қилишлар ўз даврини ўтаб бўлди. Шу боисдан ҳам, бугунги талаба диққатини жалб эта оладиган, унинг қизиқишлари доирасини кенгайтиришга хизмат қиладиган янгича услуб ва технологияларни яратиш иши асосий эҳтиёжга айланмоқда.

Кейинги йилларда мамлакатимизнинг бир қанча олий ўқув юртларида "Социология" фанини ўқитишда илғор педагогик ва ахборот технологияларини қўллаш ишига жиддий эътибор берилмоқда. Шу асосда, кўплаб ўқув қўлланмалар, ўқув-услубий ишланмалар, илғор педагогик ва ахборот технологияларига асосланган таълим технологиялари яратилди. Айниқса, ўқитишнинг масофавий усулларидан фойдаланиш, электрон дарсликлар тайёрлаш, мультимедиалар яратиш, ўқув - услубий мажмуа тузиш каби ишлар машғулотлар сифатини яхшилаш билан бирга унинг таъсирчанлигини оширишга ҳам олиб келмоқда. Бундан ташқари, маъруза ва амалий машғулот дарсларини ўтказишда "инсерт", "кластр", "балиқ суяги", "нилуфар гули" усуллари, "Венн", "қандай", "нимага" диаграммаларидан фойдаланиш, "каскад", "пирамида", "делфи", "пинборд", "зиг-заг" (егри - бугри) техникаларини қўллаш кўплаб ижобий натижаларни бермоқда. Бир сўз билан айтганда, ўқитишнинг жаҳон андозалари ва талабларига мос ҳолда ташкил қилиниши "Социология" фанини такомиллаштириш ва уни сифат жиҳатдан янги босқичга кўтаришда муҳим рол ўйнамоқда.

Ҳукмингизга тавсия этилаётган "Социология" фанидан тайёрланган ушбу "**Жадвал ва тасвирлар**" ҳам ўқитишнинг замонавий шаклларини тарғиб этишга қаратилган муҳим изланишдир. Муаллифлар намунавий ва ишчи дастурларидаги мавзуларни тўлиқ қамраб олган ҳолда, уларнинг ҳар бирига тегишли бўлган тасвир ва жадвалларни ўринли ва мос ҳолда келтира олишган. Бундан ташқари, мавзуларни ўтишда қайси технологиядан фойдаланиш кераклиги ҳамда уларни қўллаш услубларига ҳам жиддий аҳамият берилган. энг муҳими, бир қанча жадваллар ёрдамида талабаларга айрим меъёрий ҳужжатлар, ҳуқуқий масалалар ҳақида ҳам атрофлича тушунчалар берилган.

Албатта, "ҳар тўкисда бир айб" деганларидек, мазкур "**Жадвал ва тасвирлар**" ҳам айрим камчиликлар, баъзи бир нуқсонлардан холи эмас. Шу маънода, қўлланмага доир ҳар қандай холисона, беғараз билдирилган фикрлар унинг келгусида янада такомиллашган шаклда бўлишига бевосита ёрдам беради. Ўз навбатида, муаллифлар ҳам объектив равишда билдирилган барча таклиф-истаклар учун олдиндан миннатдорчилик изҳор қиладилар.

---

[1] И.А.Каримов. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маъруза. "Халқ сўзи ", 2007 йил 31 август

I-МАВЗУ. СОЦИОЛОГИЯ ФАН СИФАТИДА.
А) СОЦИОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ОБЪЕКТИ
Б) ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ.

Социология (лотинча сосиетас- жамият ва юнонча логос- таълимот)- сўзларидан келиб чиққан бўлиб, жамят ҳақидаги фан маъносини билдиради. Бу терминни француз файласуфи Огюст Конт XIX асрнинг 30 йилларида илмий истеъмолга киритган.

Фалсафий билимлар доирасига қуйидагилар киради

Онтолигоя – борлиқ ҳақидаги қарашлар

Логика – инсон тафаккури қонунлари ҳақидаги қарашлар тизимлари

Социология- жамият ҳақидаги қарашлар

Етика- аҳлоқийлар ҳақидаги қарашлар

Гносеология – борлиқни билиш муаммолари

Естетика – гўзаллик ҳақидаги қарашлар

Социологиянинг турли таърифланиши

Социология – инсонларнинг социал жамоалар ва социал жараёнларда тутган ўрни, улар ўртасидаги муносабатларни ўрганадиган фан.

Социология – жамият ва шахснинг иқтисодий, сиёсий, мафкуравий, маънавий ҳаётдаги фаолияти, ижтимоий мазмунини ўрганадиган фан.

Социология – жамият тузилиши, унинг элементлари ва уларнинг яшаш шароитларини ҳамда шу тузумда содир бўлаётган ижтимоий жараёнларни ўрганадиган фан.

Социология – шахсга ижтимоий ҳаёт қонуниятлари орқали ижтимоий муҳитга кўникма ҳосил қилишга (адаптация) кўмаклашадиган, шулар билан бир қаторда инсонлар жамиятини ривожлантиришда социал ташкилотларнинг инсонларга мос, энг қулай вариантини топишда ва уни амалга оширишда жисмоний, эмоционал-психологик ва маънавий имкониятларни ишга солишга ёрдам берадиган фан.

О.Контнинг фикрича, социология ижтимоий ҳаёт жараёнларини қуйидаги босқичларда ўрганади

Аниқ – эмпирик	Хусусий (махсус)	Умумий

Социология фани предмети бўйича социологларнинг қарашлари

Позитивизм йўналиши (Огюст Конт (1798-1857)) Жамият тараққий этиб бориш қонунига амал қилади. Уни ўрганишга илмий бидишув зарур. Социолигия бошқа бир қанча фанлар сингари алоҳида, мустақил фан сифатида ажратиб кўрсатилади.

Органик йўналиш (Герберт Спенсер (1820-1903)) Биологик организм, унинг эволюцияси билан ижтимоий яъни органис оламдан юқори турувчи организм ўртасида ўхшашлик мавжуд. Г.Спенсер қарашларида жамиятнинг таркибий тузилиши ва уни ташкил этган элементлар функцияларини ўрганиш асосий ўринга қўйилади. Ҳамда социологиядаги таркибий-функционал йўналишга асос солинади.

Субъектив йўналиш (Макс Вебер 1864-1920)) Ижтимоий жараён инсон хатти-ҳаракатлари ва хулқ-атворига бўглиқ.

Объектив йўналиш (Емил Дюркгейм (1858-1915)) Социологиянинг предмети ва услуби жамиятдаги “ижтимоий далиллар”га асосланади. Ҳар бир авлод ўзи учун меъёр, қонун, қадрият ва бошқа шу каби нарсаларини белгилаб олади. Бу албатта, бир инсонга боғлиқ эмас.

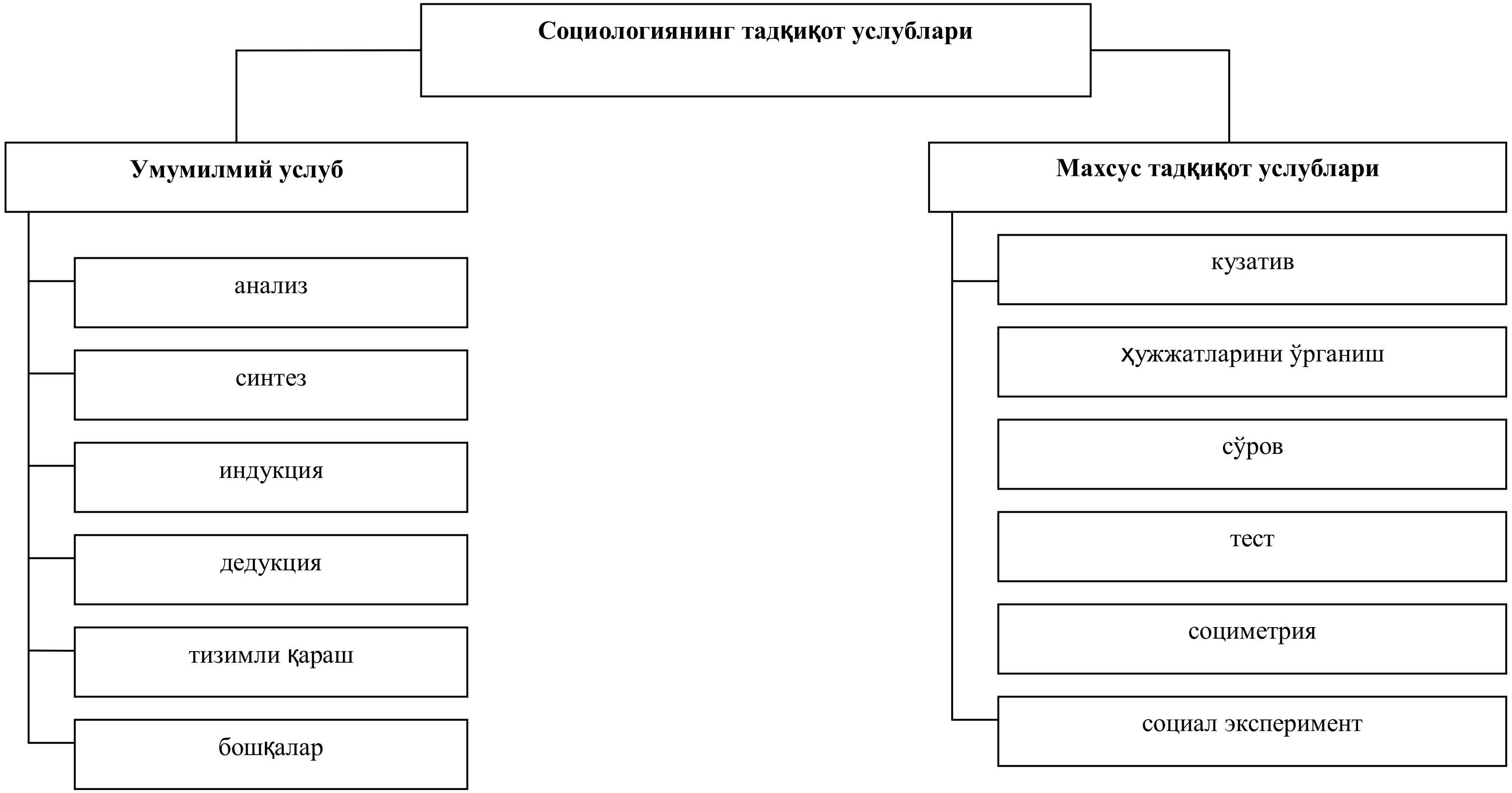
Социологиянинг тадқиқот услублари
Умумилмий услуб
анализ
синтез
индукция
дедукция
тизимли қараш
бошқалар
Махсус тадқиқот услублари
кузатив
ҳужжатларини ўрганиш
сўров
тест
социметрия
социал эксперимент

Социологиянинг функциялари

Гносеологик (назарий билиш) жамият тўғрисидаги янги концепциялар, социологик билимларни олиш имконини беради

Бошқариш бевосита бошқармайди балки бошқарувнинг янги усулларини таклиф этади. Муаммоларни хал этиш йўлларини кўрсатиб беради

Ахборот етказиш мутахасисларгагина эмас балки жамият учун ҳам

Ташвиқот қилиш ҳамма соҳада

Ташкиллаштириш, бирлаштириш, йўналтириш сиёсатда, ишлаб чиқаришда, дам олишда

Башорат асосан сиёсатда ОАВларда ва бошқа соҳаларда

Социологиянинг объекти	Социология жамият ҳақидаги умумий фан бўлибгина қолмай, балки махсус соҳалараро фан ҳамдир. У бошқа фанлар ўрганмайдиган ўз объектига эга. Унинг ўзига хос соҳаси социал реаллик бўлиб, у инсон ва жамият муносабатининг ижтимоий-маданий муайянлигидир. Шу боисдан ҳам жамиятдаги ижтимоий алоқалар, ижтимоий ҳамкорликлар, ижтимоий муносабатлар ва уларнинг ўзаро ташкил этилиш усуллари социологиянинг объекти бўлади. Инсонлар ўзаро алоқаларга, ҳамкорлик муносабатларига киришишлари орқалигина муайян ижтимоий хусусиятларни намоён этиш имкониятларига эга бўладилар
Социологиянинг предмети	**Социология** – инсонларнинг социал жамоалар ва социал жараёнларда тутган ўрни, улар ўртасидаги муносабатларни ўрганадиган фандир. **Социология** – айни вақтда жамият ва шахснинг иқтисодий, сиёсий, мафкуравий, маънавий ҳаётдаги фаолияти ва ижтимоий мазмунини ўрганадиган фан ҳамдир. **Социология** – жамият тузилиши, унинг элементлари ва уларнинг яшаш шароитларини ва шу тузумда содир бўлаётган ижтимоий жараёнларни ўрганадиган фандир. **Социология** – шахсга ижтимоий ҳаёт қонуниятлари орқали ижтимоий муҳитга кўникма ҳосил қилишга (адаптация) кўмаклашадиган, шулар билан бир қаторда инсонлар жамиятини ривожлантиришда социал ташкилотларнинг инсонларга мос, энг қулай вариантини топишда ва уни амалга оширишда жисмоний, эмоционал-психологик ва маънавий имкониятларни ишга солишга ёрдам берадиган фандир.

Социологиянинг методлари

1. Қиёслаш ва таққослаш методи.

2. Назарий метод (фикрлаш, абстрактликдан конкретлик сари ўтиш).

3. Индуктив ва дедуктив метод.

4. Изоҳлаш методи.

5. Прогнозлаш методи (ижтимоий тўқнашувларнинг олдини олиш).

6. Интеграция, умумлаштириш методи.

Социологик қонунлар

Умум социологик қонунлар

Хусусий (махсус) социологик қонунлар алоҳид тузилиш соҳаларда амал қилади. Масалан, социал бирликлар: синфий, миллий, оилавий.

Умумий социологик қонунлар

Барча социал системаларнинг ривожланиши давомида амал қилади.

Социал тизимларнинг социал муҳитда амал қилувчи бошқа қонунларининг моҳиятини аниқлаб бериб, фундаментал асосларини акс эттиради.

Социология фани ижтимоий ва гуманитар фанлари тизимида

Социология жамият унда содир бўладиган ҳодисалар ва жараёнлар ҳақидаги фан ҳисобланади.

Социология ўз ичига умумий социологик назарияларни ёки барча ижтимоий-гуманитар фанларнинг назария ва методологияси ҳисобланган жамият назариясини олади.

Социология жамият ва инсон ҳаётий фаолиятининг турли томонларини ўрганувчи ижтимоий-гуманитар ва социал соҳани ўз ичига олади. Яъни, социология - ҳаётнинг у ёки бу соҳасини тадқиқ этувчи қонуниятлардир.

Инсон ва унинг фаолияти, техник ва услубий жиҳатдан ўтказилган социологик тадқиқотлар, гуманитар ва ижтимоий фанлар томонидан зарурий жиҳатдан ўрганилади ва ҳисобга олинади.

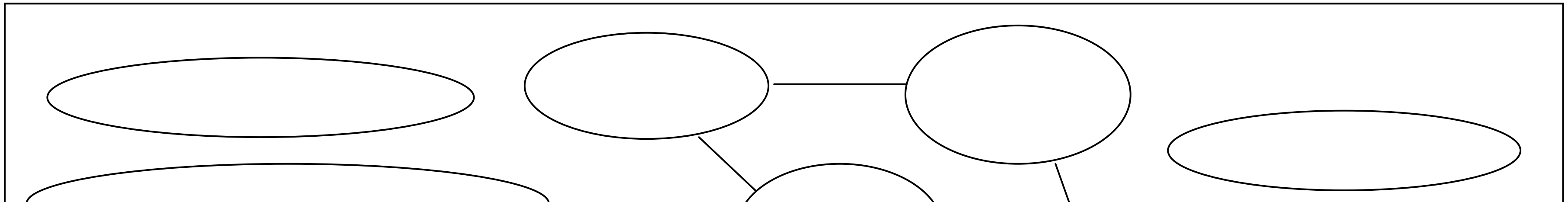

II- МАВЗУ. СОЦИОЛОГИЯ ФАНИНИНГ СТРУКТУРАСИ.
А) АНТИК ДУНЁ СОЦИОЛОГИЯСИ.
Б) ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ СОЦИОЛОГИК ҚАРАШЛАРИ.

Антик дунё мутафаккирларининг ижтимоий қарашлари

Сукрот (ер.ав. 470-399) нинг ижтимоий қарашларини қуйидаги фикрлардан билса бўлади; “Ҳар қандай ёмонликнинг илдизи нодонликда», «Ҳақиқатга баҳс орқали эришиш мумкин».

Афлотун (ер.ав 427–347) фикрича оламда «ғоялар дунёси» бирламчи бўлиб, моддий дунё эса унинг маҳсули, соясидир. «Ғоялар дунёси» замон ва маконга боғлиқ бўлмай, у мангу ҳаракациз ва ўзгармас, ҳақиқий дунёдир. «Ғоялар дунёси»да энг олий ғоя – яхшилик ва бахт ғояси – худодир. Бошқа ғояларнинг ҳаммаси у билан боғлиқ.

Арасту (Аристотел. эр.ав. 384–322). Унинг таълимотича, жамиятнинг қул ва қул эгаларига бўлиниши, қулдорларнинг ҳукмронлиги ва қулларнинг қуллиги табиий ҳолатдир. Ахлоқий фазилатлар фақат эркин кишиларга, қул эгаларига хосдир. У халқни 2 йўл билан:

- қўрқув уруғини сочиб;
- меҳр-муҳаббат қозониб бошқариш мумкин дейди.

Марк Туллий Цицерон (Марсус Туллиус Сисерō)

Избранные цитаты

Бумага не краснеет, бумага все терпит

Главные достоинства определения понятия «государство», являюця:

- ***Народ - это особая общность людей;***
- ***Народ рассматриваеця как духовная и социальная общность людей, соединенных едиными представлениями о праве и общими интересами;***
- ***Право рассматриваеця как основа объединения народа, «достоянием» которого являеця государство.***

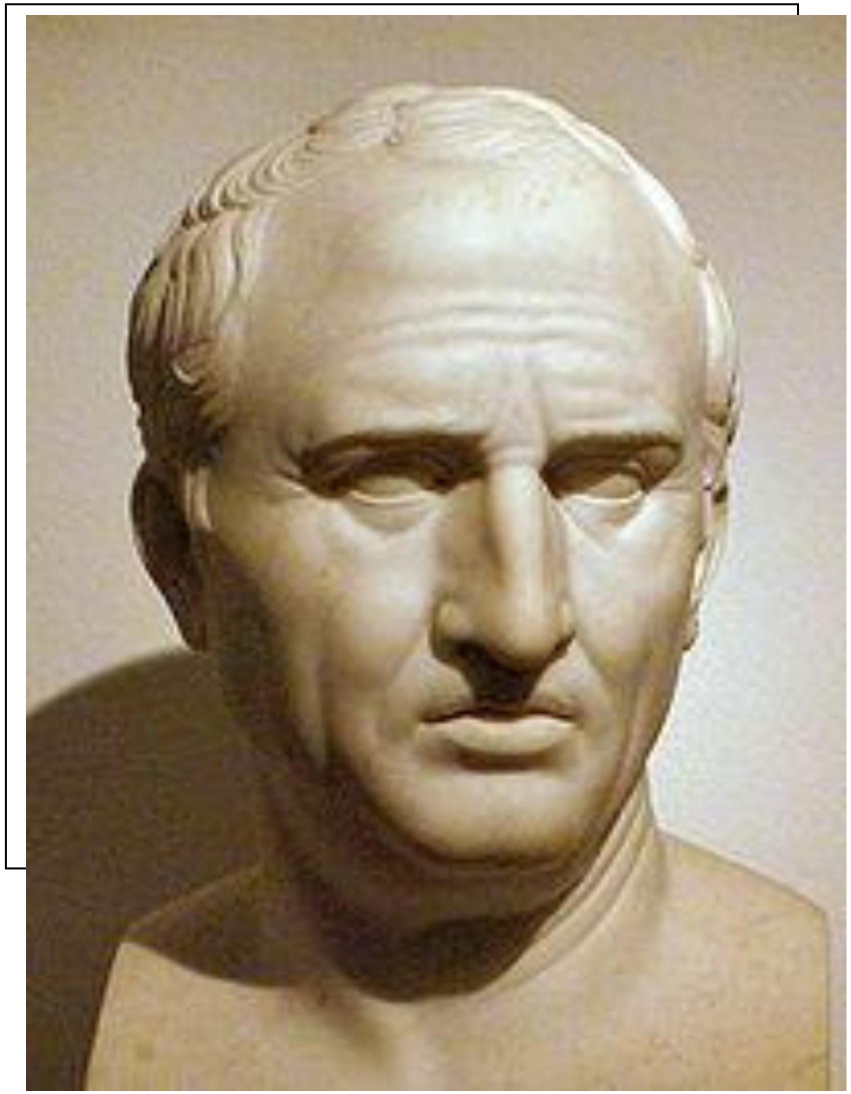

Будда **(буддизм)** - жаҳон динларидан бири бўлиб, асосан Ҳиндистон, Непал, Бирма, Японияда кенг тарқалган. У эр.ав 6-асрда Шимолий Ҳиндистонда ҳам ривожланган. Будда таълимотидаги социологик ғояларга кўра, инсон ҳаёти – ёвузлик ва азоб-уқубатдан иборат, азоб-уқубат чекишнинг сабаблари эса истак ва эҳтиросдадир, ана шулардан қутилмоқ керак. Будда таклиф қилган «қутилиш» йўли диндор киши учун «тақводорликка интилиш» ва «яхшилик билан ҳаёт кечириш»га бориб тақалади.

Зардўштга (Зардўшт). Милод. ав 6-асрдан то милоднинг 3-асригача бўлган дуалистик дунёқараш марказида зардўштийлик таълимоти ётади. Зардўштлик фақат дин бўлиб қолмай, балки ўша даврнинг ҳукмрон мафкураси, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий-фалсафий қарашлари ифодаси ҳамдир. Зардўштийликнинг назарий асоси - «Авесто» адабий ёдгорлиги ҳисобланади. «Авесто»да қадимги кишиларнинг табиат ва уни билиш йўллари ҳақидаги тасаввурлари умумий тарзда ифода этилган. «Авесто»да афсонавий тасаввурлар билан бирга кишиларнинг ҳаётий тажрибалари ҳам ўз ифодасини топган. Китобда инсон ва жамият, ижтимоий муносабатлар ҳақида қизиқарли маълумотлар берилган. «Авесто»да инсон, меҳнат, деҳқончилик каби эзгу ишлар улуғланади.

Конфуцийлик **(551–479)** - милоддан ав. В-ИИИ асрларда вужудга келган таълимотдир. У қадимги Хитойдаги ижтимоий-фалсафий фикр ривожига катта ҳисса қўшган. Бу таълимот Хитой, Бобил, Миср мамлакатларида кенг тарқалган. Конфуцийнинг фалсафий ва социологик қарашларида ахлоқий масалалар марказий ўринда туради. «Ҳамма одамлар бир-бирларидан фарқланадилар», «янгини билиш учун - эскини ўрганиш керак», «мулоҳазасиз таълимот фойдасиздир, таълимоциз мулоҳоза бўлмайди» -

Абу Наср Ғоробий (873-950) “Ғозил шаҳар аҳолиси қарашлари ҳақида китоб” асарида «Ғозиллар шаҳрининг биринчи бошлиғи - шу шаҳар аҳолисига имомлик қилувчи оқил киши бўлиб, у табиатан 12 хислат, ғазилатни ўзида бирлаштирган

1. ҳокимнинг тўрт мучали соғ-саломат бўлиб, ўзига юкланган вазифаларни осон бажариши лозим;
2. нозик фаросатли;
3. хотираси яхши;
4. зеҳни ўткир, зукко;
5. фикри тиниқ, сўзлари чиройли;
6. билим-маърифатга ҳавасли бўлиши;
7. таом ейишда, ичимликда, аёлларга яқинлик қилишда очофат бўлмаслиги;
8. ҳақиқатгўй;
9. номусли, ориятли, олийҳиммат бўлиши;
10. мол-дунё кетидан қувмайдиган;
11. табиатан адолатпарвар, истибдод ва жабр-зулмни ёмон кўрувчи;
12. саботли, журъатли, жасур бўлиш, қўрқоқлик ва ҳаликсирашларга йўл қўймаслик каби

Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий **(783-850)** - Марказий Осиёнинг жаҳонга машҳур олимларидан бири. У қомусий олим сифатида дунёга танилади. Кўпроқ Бағдодда яшаган. Халифа Маъмун раҳнамолигида Шарқнинг фанлар академияси – Байтул-ҳикма» («Донишмандлар уйи»)да ишлади. У бу эрда жуда кўплаб математик, астрономик кузатишлар олиб борди. Хоразмий “Илмлар калитлари” асарида илмларни 2 қисмга: 1) анъанавий араб илмлари ва 2) ажам (араб бўлмаган) илмларга ажратган. Хоразмий алгебра фанининг асосчисидир. «Алгебра» сўзи у томонидан кашф этилган, тенгламаларни ечиш методи эса «алжабр» билан боғлиқдир.

Абу Райҳон Беруний (973-1048). Беруний Марказий Осиёдагина эмас, балки умуман Шарқда ҳам жаҳон фани ва маданияти тарихидаги энг улуғ ва буюк мутафаккирлардан ҳисобланади. У ўзининг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», «Минерология», «Ҳиндистон» каби асарларида ижтимоий ҳаёт масалаларини кенг ёритган. «Минерология» асарининг муқаддимасида инсон ва унинг ижтимоий аҳволи, ердаги бурчи, олижаноблиги, жамият ҳаёти, ижтимоий адолат тўғрисидаги қимматли фикрларни баён этган. Беруний том маънода ўз даврининг этносоциологи ҳам эди. «Қадимги халқлардан қолган ёлгорликлар» асарида турли халқлар: форслар, юнонлар, яҳудийлар, христиан - моликийлар ва христиан -настурийлар, мажусийлар, собитлар, будпараст араблар, мусулмон араблар, турклар тўғрисида қимматли маълумотлар ёзиб қолдирган. «Ҳиндистон» китобида эса ҳинд жамиятининг ички тузилиши, бу ердаги халқларнинг урф-одатлари, йил, ой ва тарихий саналар, оилавий муносабатлар, маросимлар, никоҳ масалалари тўғрисида ишончли фикрлар келтирган.

<u>Ибн Сино</u> (980-1037) - Уйғониш даври маданиятининг йирик арбобларидан бири. У 400 дан ортиқ асар муаллифи эди. Унинг ёзган асарлари илм-фаннинг барча соҳаларига тааллуқлидир. Шундан 242 таси бизгача етиб келган. Аллома асарларидан 80 таси фалсафа, илоҳиёт, тасаввуф, 43 таси табобат, 19 таси мантиқ, 26 таси эса руҳшуносликка бағишланган. У Шарқда «Шайхур-раис» - «Олимлар бошлиғи» деб ном олган. «Китоб аш-шифо» («Даволаш китоби»), «Донишнома», «Нажат», «Китоб ул инсоф» («Адолат китоби»), “Китоб ал-қонун фит тиб» («Тиб қонунлари китоби») ва бошқа асарлари бор. Ибн Сино ўзининг бир нечта фалсафий рисолаларида инсонлар ўртасидаги ижтимоий, маънавий, аҳлоқий муносабатларни атрофлича ёритиб берган. Мутафаккирнинг “Соломон ва Ибсол”, “Юсуф қиссаси” каби асарлари бунга мисол бўла олади.

<u>Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1529)</u> темурийлар сулоласининг энг буюк вакилларидан бири. Ҳиндистонда «Буюк мўғуллар» деб номланувчи салтанатни қурган, туркий, араб-мусулмон, форс-тожик, ҳинд маданияти, бадиий-фалсафий, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий ва диний-тасаввуфий фикрига катта ҳисса қў ган мутафаккирдир.

Бобур ўзининг «Бобурнома» асарида ўз даври ижтимоий ҳаёти воқелигини, инсон шахси хусусиятларининг яхши ва ёмон томонларини, Андижондан Ҳиндистонга қадар бўлган улкан ҳудудда яшаган халқларнинг ижтимоий жиҳатларини шахсий кузатишлари, илмий тадқиқотлари асосида ўрганган ва ёзиб қолдирган.

Ибн Халдун (Ибн Халдун Абдураҳмон Абу Зайд 1332-1406) араб тарихчиси ва мутафаккири. У ўзининг асарларида «Социология» (араб.илм ал-ижтимў) фанига оид дадил фикрларни ўртага ташлаган ва Шарқда ҳақли равишда шу фан асосчиларидан бири ҳисобланади. Унинг «Китоб ул-Ибар» (1370) асарининг муқаддима қисмида тарихий социологик назарияси баён этилган. У инсоният ижтимоий фикри тарихида биринчи бўлиб жамият, унинг ички ривожланиш қонуниятлари ва тараққиёт анъаналари ҳақидаги фанни яратди. Шарқнинг етук социологи бўлган Ибн Халдун «Муқаддима» (1381) асарининг «Кириш» қисмидаги дастлабки бўлимни «Кишиларнинг умумий ижтимоий ҳаёти тўғрисида» деб номлаган. Ибн Халдун социологик таълимотининг асосий моҳияти қуйидагилардан иборат:

- «Инсоният жамияти вужудга келишининг моҳияти, сабаблари, мавжудлиги ва мазмунли ҳаёт кечиришнинг асосий шарт-шароитлари, аввало, уларнинг (инсонларнинг) ўзаро муносабатларидан иборат бўлади.
- Табиий, физик-жуғрофий муҳитнинг ҳаётга таъсири жисмоний қиёфа ва кишиларнинг руҳиятида кўриниб, бу жараёнда икки – табиий-жуғрофик ва ижтимоий муҳит бир-бири билан бевосита муносабат ва таъсирда бўлади.
- Табийликдан юқори бўлган кучнинг жамият ҳаётига таъсири ва бу таъсирдан қутилиш имкониятлари.
- Инсоният жамияти кишиларнинг ана шу бирикмаси, бирлашмасининг натижасидир».
- Бундай инсоният уюшмаларини бошлиқлар бошқаради ва унинг танланиши Аллоҳ томонидан эмас, балки инсоннинг ҳаёт воситаларига бўлган интилиш ва табиий эҳтиёжлари туфайли содир бўлади.
- Инсоннинг ижтимоий мавжудлиги унинг фақат маънавий табиатидан эмас, балки табиий эҳтиёжларидан келиб чиқади.

Пинборд техникаси

Пинборд техникаси

(инглизчадан: пин – маҳкамлаш, боард – доска) муаммони ҳал қилишга оид фикрларни тизимлаштириш ва гуруҳлашни амалга оширишга, коллектив тарзда ягона ёки аксинча қарама-қарши позицияни шакллантиришга имкон беради

↓

Ўқитувчи таклиф этилган муаммо бўйича ўз нуқтаи-назарларини баён қилишни сўрайди. Тўғридан-тўғри ёки оммавий ақлий хужумнинг бошланишини ташкил қилади (рағбатлантиради).

↓

Фикрларни таклиф қиладилар, муҳокама қиладилар, баҳолайдилар ва энг оптимал (самарали) фикрни танлайдилар. Уларни таянч хулосавий фикр (2 та сўздан кўп бўлмаган) сифатида алоҳида қоғозларга ёзадилар ва доскага маҳкамлайдилар.

↓

Гуруҳ намоёндалари доскага чиқадилар ва маслаҳатлашган ҳолда:

(1) яққол хато бўлган ёки такрорланаётган фикрларни олиб ташлайдилар;
(2) баҳсли бўлган фикрларни ойдинлаштирадилар;
(3) фикрларни тизимлаштириш мумкин бўлган белгиларни аниқлайдилар;
(4) шу белгилар асосида доскадаги барча фикрларни (қоғоз варақларидаги) гуруҳларга ажратадилар;
(1) уларнинг ўзаро муносабатларини чизиқлар ёки бошқа белгилар ёрдамида кўрсатадилар: коллективнинг ягона ёки қарама-қарши позициялари ишлаб чиқилади.

Аристотел давлат бошқаруви тўғрисида:

- қўрқув уруғини сочиб;
- меҳр-муҳаббат қозониб бошқариш мумкин дейди. (***Пинборд техникасини қўлаш учун мисол)***

Абу Наср Форобий

1. ҳокимнинг тўрт мучали соғ-саломат бўлиб, ўзига юкланган вазифаларни осон бажариши лозим;
2. нозик фаросатли;
3. хотираси яхши;
4. зеҳни ўткир, зукко;
5. фикри тиниқ, сўзлари чиройли;
6. билим-маърифатга ҳавасли бўлиши;
7. таом ейишда, ичимликда, аёлларга яқинлик қилишда очофат бўлмаслиги;
8. ҳақиқатгўй;
9. номусли, ориятли, олийҳиммат бўлиши;
10. мол-дунё кетидан қувмайдиган;
11. табиатан адолатпарвар, истибдод ва жабр-зулмни ёмон кўрувчи;
12. саботли, журъатли, жасур бўлиш, қўрқоқлик ва ҳадиксирашларга йўл қўймаслик каби хислатлардир. (***Пинборд техникасини қўлаш учун мисол)***

III-МАВЗУ: ЖАМИЯТ ЯХЛИТ ТИЗИМ СИФАТИДА
А) ҒАРБИЙ ЕВРОПА СОЦИОЛОГИЯ МАКТАБИ.
Б) XX АСР СОЦИОЛОГИЯСИ.

Социологияни «кузатишга асосланган фан даражасига» кўтариш талабини утопок социалистлар **Сен-Симон**, **Шарл Фуръе** ва **Роберт Оуенлар** илгари сурган. Улар XVIII асрнинг 2-ярмида ва XIX асрнинг биринчи ярмида бу фаннинг баъзи масалалари хусусида ўз фикр-мулоҳозаларини билдирганлар.
Немис классик фалсафасида ижтимоий тараққиёт назарияси илгари сурилди. Немис классик фалсафасининг асосчиларидан бири сифатида тан олинган **И. Кант** (1724–1804) диалектика ғояларини қайта тиклаган мутафаккир. Кант ўзининг табиий-илмий қарашлари билан табиатни метафизик тарзда тушинишга чек қўйди. Фалсафанинг борлиқ, ахлоқ ва дин каби муаммолари билан шуғулланишдан аввал инсоннинг билиш имкониятларини аниқлаб олиш лозим, дейди. Кант кишини ўраб турган ташқи дунёдаги нарсаларни 2 га бўлади: а) ўз-ўзида мавжуд бўлган нарсалар дунёси; б) сезгиларимиз акс эттирган нарсалар, ҳодисалар. Инсон билиш жараёнида ҳодисалар дунёсига тартиб киритади, уни маълум вақт макон билан боғлаб ўрганади.
Г.Ф.Гегел (1770–1831). Немис классик фалсафанинг вакили, унинг таълимотича, барча мавжуд нарсаларнинг асосида «мутлоқ ғоя» (руҳ)нинг ривожи ётади. Олдин мутлоқ ғоя «соф борлиқ« сифатида мавжуд бўлади. Кейинчалик у ривожланиб, мазмун жиҳатдан бир-биридан бой бўлган тушунчаларни вужудга келтиради. Инсон онги ривожланган сари, ғоя моддийликдан қутулиб боради. Охири мутлоқ ғоя олдинги ҳолатига қайтади.
Л.Фейербах (1804-1872). Немис классик фалсафасининг сўнгги вакили бўлиб, фалсафадаги материалистик йўналишга мансубдир. У Гегелнинг мутлоқ ғоясига қарши чиқади. Фейербах фикрича, тафаккур инсондан ташқарида, унга боғлик бўлмаган ҳолда мавжуд бўлиши мумкин. Фейербах: тафаккур, онг иккиламчидир, материянинг, табиатнинг маҳсулидир

Исидор Огюст
Мари Франсуа
Ксавье Конт
Исидоре Марие
Аугусте Françоис
Хавиер Сомте
19 январь 1798 й
5 сентябрь 1857 й

Первый период (1819-1828), почти полностью совпадает со временем его сотрудничества с Сен-Симоном, характеризующийся изданием шести небольших программных сочинений. «опускулов» (намечает принципы и пути интеллектуальной и социальной реформы, в которой нуждаеця находящееся в состоянии «анархии» общество). Конт развивает последние идеи Сен-Симона, обозначает наиболее важные свои собственные идеи, которые будет разрабатывать впоследствии: идея об особой роли учёных в новом обществе; различение двух главных эпох в развитии человечества (критической и органической); понятие и принципы «позитивной политики»; «закон 3-х стадий».

Второй период (1830-1842), издаёця 6-томный «Курс позитивной философии», разрабатываюця философские и научные основы позитивного мировоззрения, обосновываеця включенность человеческого и социального мира в общую систему мироздания, подчинённость человеческих дел естественному ходу вещей и ориентацию социологии на естественные науки.

Третий период (1845-1857), издаюця «Система позитивной политики, или Социологический трактат, учреждающий Религию Человечества», «Позитивисцкий катехизис», «Субъективный синтез». Позитивизм рассматриваеця Контом, как доктрина, в которой интеллектуальные, научные элементы подчинены моральным, религиозным и политическим. Социальный мир рассматриваеця, как продукт чувства, воли и деятельности человека.

<u>Огюст Конт</u> (1798-1857). Француз файласуфи, янги фанга «социология» деб ном берди. Конт нуқтаи назарига кўра, социология розитив моҳиятга эга фандир. «Розитив усул» илмий кузатишлар, эксреримент ва таққослаш усули ёрдамида тўпланган эмпирик маълумотларни назарий таҳлил қилишни ифодалайди.

О. Конт томонидан 1839 йилда «Розитив фалсафа курси» асарининг учинчи томи нашр этилганлиги натижасида биринчи маротаба у жамиятни илмий асосда ўрганиш сифатида социология терминини қўллади ва бу социологиянинг шаклланиши ва ривожланишига олиб келди.

Кейинчалик, социология ижтимоий муносабатларни назарий анализ қилишни социал фактларни эмпирик тадқиқ қилиш билан қўшиб олиб борувчи мустақил фанга айланди. **О.Конт социологияни 2 қисмга ажратади**:

Социал статика

Социал статикада ижтимоий тизимларнинг шарт-шароити ва функционал қонуниятлари ўрганилишини кўрсатади. Унда ижтимоий институтлар: оила, давлат, дин кабилар тадқиқ этилади.

Социал динамика

О.Конт ижтимоий прогресс ривожланишини назарда тутиб, у жамиятнинг маънавий ва ақлий ривожини инсоният тараққиётининг ҳал қилувчи омили деб қарайди

Чарлз Роберт Дарвин. Чарлес Роберт Дарwин

английский натуралист и путешественник, одним из первых осознал и наглядно продемонстрировал, что все живые организмы эволюционируют во времени от общих предков. В своей теории, первое развёрнутое изложение которой было опубликовано в 1859 году в книге «Происхождение видов» (полное название: «Происхождение видов путём естественного отбора, или выживание благоприяцтвуемых пород в борьбе за жизнь»), основной движущей силой эволюции Дарвин назвал естественный отбор и неопределённую изменчивость.

Герберт Спенсер (англ. *Херберт Спенсер*; 27 апрель 1820,— 8 декабрь 1903)

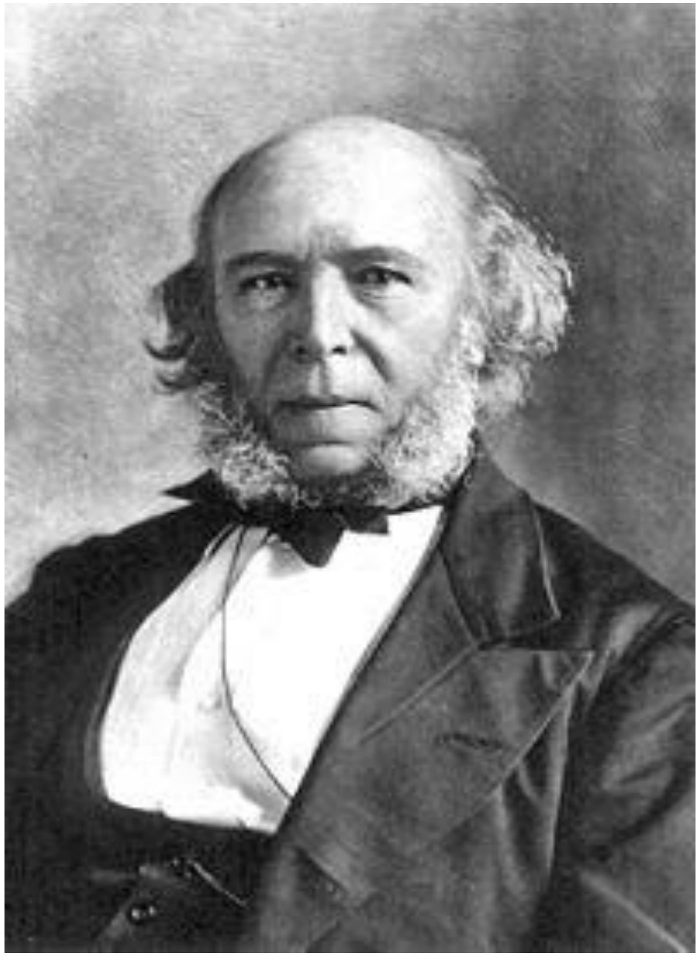

Социальные институты — это механизмы самоорганизации совместной жизни людей. Они обеспечивают превращение асоциального по природе человека в социальное существо, способное к совместным действиям.

- *Домашние институты* — семья, брак, проблемы воспитания.
- *Обрядовые* (*церемониальные*) — призваны регулировать повседневное поведение людей, устанавливая обычаи, обряды, этикет и т. д.
- *Политические* — появление связано с переносом внутригрупповых конфликтов на сферу конфликтов между группами; в становлении политической и классовой структуры общества решающую роль играли конфликты и войны (потребность обороны или завоевания больше всего сплачивают общество).
- *Церковные* — храмы, церкви, приходские школы, религиозные традиции.
- *Профессиональные и промышленные институты* — возникают на основе разделения труда; профессиональные (гильдии, цеха, профессиональные союзы) — консолидируют группы людей по профессиональным занятиям; промышленные — поддерживают производственную структуру общества. Значение общественного производства, возрастает по мере перехода от военизированных обществ к индустриальным: сопровождаеця повышением роли трудовых отношений, а прямое насилие уступает место внутреннему самоограничению.

Г. Спенсер (1820-1903) ҳам О. Конт каби ҳам кенг маълумотга эга бўлган олим, ўз даврининг буюк ақл эгаларидан бири ҳисобланади. У фалсафа, социология, психология ва бошқа фанлар бўйича қатор илмий асарлар муаллифидир. Г. Спенсернинг асосий асари «Синтетик фалсафа тизими» бўлиб, унда табиий ва социал воқеаларнинг тарихий ривожланиши ҳақидаги чуқур қарашларини баён этган. Г. Спенсер социологиядаги органик мактабнинг асосчиси ҳисобланади. У ўзининг организмга оид назариясини ва социал эволюция тушунчасини «Илмий сиёсий ва фалсафий тажрибалар» асарида атрофлича баён этган.

Г. Спенсер жамиятга табиий, энг аввало биологик қонунлар асосида ривожланувчи организм сифатида қараган. У жамиятни жонли биологик организмга ўхшатади.

- Жонли организм сифатида ҳар қандай жамият ҳам ўсиш ва ривожланиш жараёнида ўз массасида ортиб боради.
- Оддийдан мураккабга томон ўзгариб боради
- Организм қисмларининг тобора бир-бирига боғлиқлиги кучайиб боради.
- Организмни ташкил етган бирликлар гоҳо пайдо бўлиб ва йўқ бўлиб туришига қарамай, бир бутун ҳолда яшашни давом эттиради.

Давид Эмиль Дюркгейм ([фр.](#) *Давид Е́миле Дуркҳеим*; [15 апреля](#) [1858](#), [Эпиналь](#) — [15 ноября](#) [1917](#), [Париж](#)) — [французский](#) [социолог](#), основатель [французской социологической школы](#) и структурно-функционального анализа, один из создателей социологии как самостоятельной науки.
Дюркгейм разработал четкую концепцию предмета социологии — считаеця классиком теории социологического метода (подход — «социальный реализм»). Принципы социологии:

1. Общество — часть объективной реальности, включенная в общий порядок природы и имеющей свои специфические законы.
2. Общество первично по отношению к составляющим его людям.
3. Изучаемые социологией социальные факты объективны и не зависимы от человеческого произвола.

Г. Спенсернинг эволюция назарияси қуйидаги асосий жиҳатларни ажратиб кўрсатади:

Оддийдан мураккабга ўтиш (интеграция);	Бир турдан хилма-хилликка ўтиш (дифференциация, ноаниқликдан аниқликка ўтиш тартибининг ўсиши)

Емил Дюркгейм (1858-1917). У бир неча маротаба О. Конт ва Г. Спенсерлар социологик қарашининг аҳамиятини таъкидлаган, уларни танқидий англаган ва янада ривожлантирган. У бир бутун социал организм бўлган жамият ҳақидаги назарияни ишлаб чиқиб, ривожлантирган. У социал реализм назариясида социал воқелик табиатини социал воқеалар орқали тушунтириш лозимлиги, одамларнинг феъл-атворини таҳлил этишнинг бошланғичи бўлиб индивидлар, ижтимоий гуруҳлар ва тегишли социал институтларнинг ўзаро муносабат тизимини ташкил этган жамият ҳисобланишини ёритади.

Г.Зиммел (1858-1918) - немис файлсуфи ва социологи. Унинг ҳозирги кунда 14 томлик асари чоп этилган. Асосий асарларидан «Дарвинизм ва билиш назарияси», «Социал дифференциация: социологик ва психологик тадқиқотлар» кабилардир. У Маркс ғояларига таъсир ўтказди. Зиммелъ фикрича, социал фанлар учун анъанавий хусусият - бошқа фанлар шуғулланадиган фанлар предметини танлаш учун эмас, балки метод сифатида керак. **Зиммел қарашича**:

а) умумий социология - турли ижтимоий фанларда анъананавий предметлар доирасини, қонуниятларни аниқлайди;

б) социология (мулоқот)нинг шаклларини тасвирлаш;

в) систематлаштириш - тоза ҳақиқий ёки формал социологиядир.

Зи́гмунд Фрейд (нем. *Сигмунд Фреуд — Зигмунд Фройд*, полное имя: **Сигизмунд Шломо Фрейд**; 6 мая 1856, Фрайберг, Австро-Венгрия (ныне Пршибор,Чехия) — 23 сентября 1939, Лондон)

Впервые термин «психоанализ» был употреблён Фрейдом на французском языке 30 марта 1896 года в опубликованной им в Неврологическом Журнале статье об этиологии неврозов. В 1900 г. он выпускает свою первую самостоятельную работу «Толкование сновидений», которая посвящена анализу неврозов с помощью изучения сновидений анализанта. Проводя исследования с использованием метода свободных ассоциаций, он пришёл к выводу, что источником неврозов большинства анализантов являюця подавленные сексуальные желания (либидо). При нарушениях развития либидо (например при фиксации на матери — Эдипов комплекс) оно не может быть удовлетворено и проявляеця в виде симптомов психического заболевания. Также неудовлетворенное влечение может быть перенаправлено на несексуальные цели (сублимация). В соовецтвии с этой концепцией проявления подавленных сексуальных желаний могут быть найдены не только в сновидениях и неврозах, но также в литературе и искусстве (а также в иных порождениях человеческого сознания).

Максимилиа́н Карл Эми́ль Ве́бер (Макс Ве́бер [нем.](#)
***Max Weber*; [21 апрель](#) [1864](#),— [14 июня](#) [1920](#))**

Вебер выделяет четыре типа социального действия:

1. *целерациональное* — когда предметы или люди трактуюця как средства для достижения собственных рациональных целей;
2. *ценностнорациональное* — определяеця осознанной верой в ценность определённого действия независимо от его успеха;
3. *аффективное* — определяеця эмоциями;
4. *традиционное* — определяеця традицией или привычкой

<u>Макс Вебер</u> (1864-1920). Буюк немис социологи. Унинг ижтимоий-сиёсий қарашлари ва назарий позициялари кўп жиҳатдан XIX асрнинг охирги чорагида Германиядаги ижтимоий-сиёсий ҳолат ва вазиятлар билан бевосита боғлиқ. Унинг «Ўрта асрлардаги савдо жамиятлари тарихига оид» (1889), «Рим аграр тарихи ва унинг давлат хусусий хуқуқи учун аҳамияти» (1891), «Протестант етикаси ва капитализм руҳи» (1905), «Дунё динларининг хўжалик етикаси» (1919), «Хўжалик ва жамият» (1920) каби асарлари социологик таълимотларга бағишланган. М.Вебер Дильтейнинг антинатурализмни ёқлайди. У инсоннинг онгли мавжудот эканлигини ҳеч бир тарихчи, социолог, иқтисодчи инкор эта олмаслигини таъкидлайди.

<u>Марксистик социология таълимоти: К.Маркс</u> (1818-1883) ва <u>Ф.Енгелъс</u> (1820-1895). К.Маркс ва Ф.Енгелъснинг жамият тўғрисидаги материалистик таълимоти социологиядаги классик ва ноклассик типларнинг ўзига хос синтези сифатида вужудга келди. Марксизмда социология предмети жамиятнинг асосий ривожланиш қонуниятларини, унинг ижтимоий бирликлари ва институтларини ўз ичига олади.

Ро́берт Ки́нг Ме́ртон (англ. *Роберт Кинг Мертон*; урожденный Мейер Р. Счколниск; 4 июля 1910, Филадельфия — 23 февраля 2003, Нью-Йорк)

Социология науки

«Мертон формирует основы социологического анализа науки как особого социального института с присущими ему ценностно-нормативными регулятивами»[2]

Структурный функционализм

Роберт Мертон считаеця одним из классиков структурного функционализма. С помощью этой парадигмы он обосновал конкретные теории — социальной структуры и аномии, науки, бюрократии. Эта парадигма ориентирована на теорию среднего уровня. Основными понятиями теории структурного функционализма Мертона являюця «функция» и «дисфункция». Функции — по Мертону, те наблюдаемые следствия, которые служат саморегуляции данной системы или приспособлению ее к среде. Дисфункции — те наблюдаемые следствия, которые ослабляют саморегуляцию данной системы или ее приспособление к среде.

Карл Ге́нрих Маркс (нем. *Карл Ҳеинрич Марх*; 5 май 1818 й, Трир, Пруссия — 14 март 1883 й, Лондон, Буюк Британия)

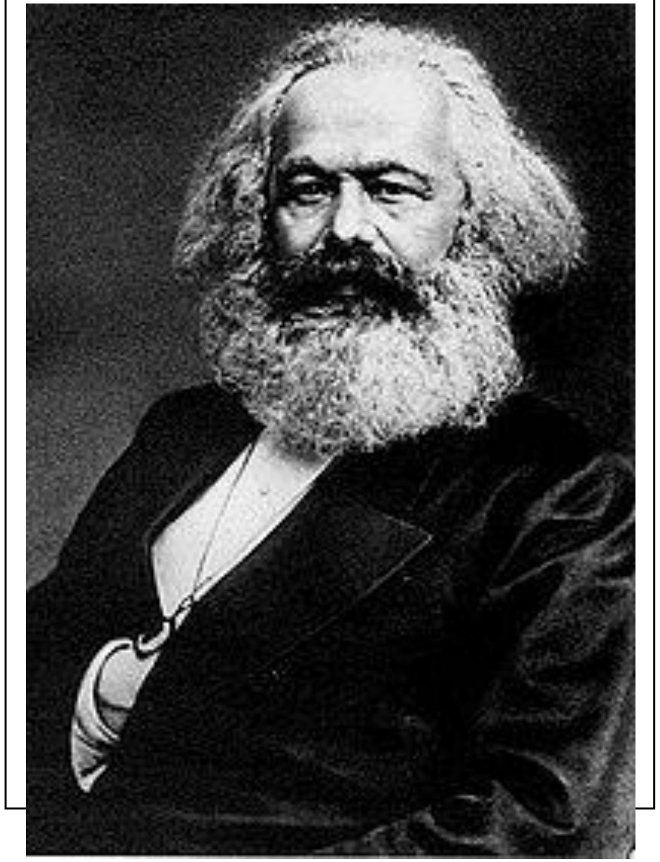

По данным опроса общественного мнения, проведенного в 1999 году ББС, Маркс был назван величайшим мыслителем тысячелетия. По данным каталога Библиотеки Конгресса США, Марксу посвящено больше научных трудов, чем любому другому человеку. По этому критерию он возглавляет список 100 самых изученных личностей в истории

Социологиядаги асосий йўналишлар

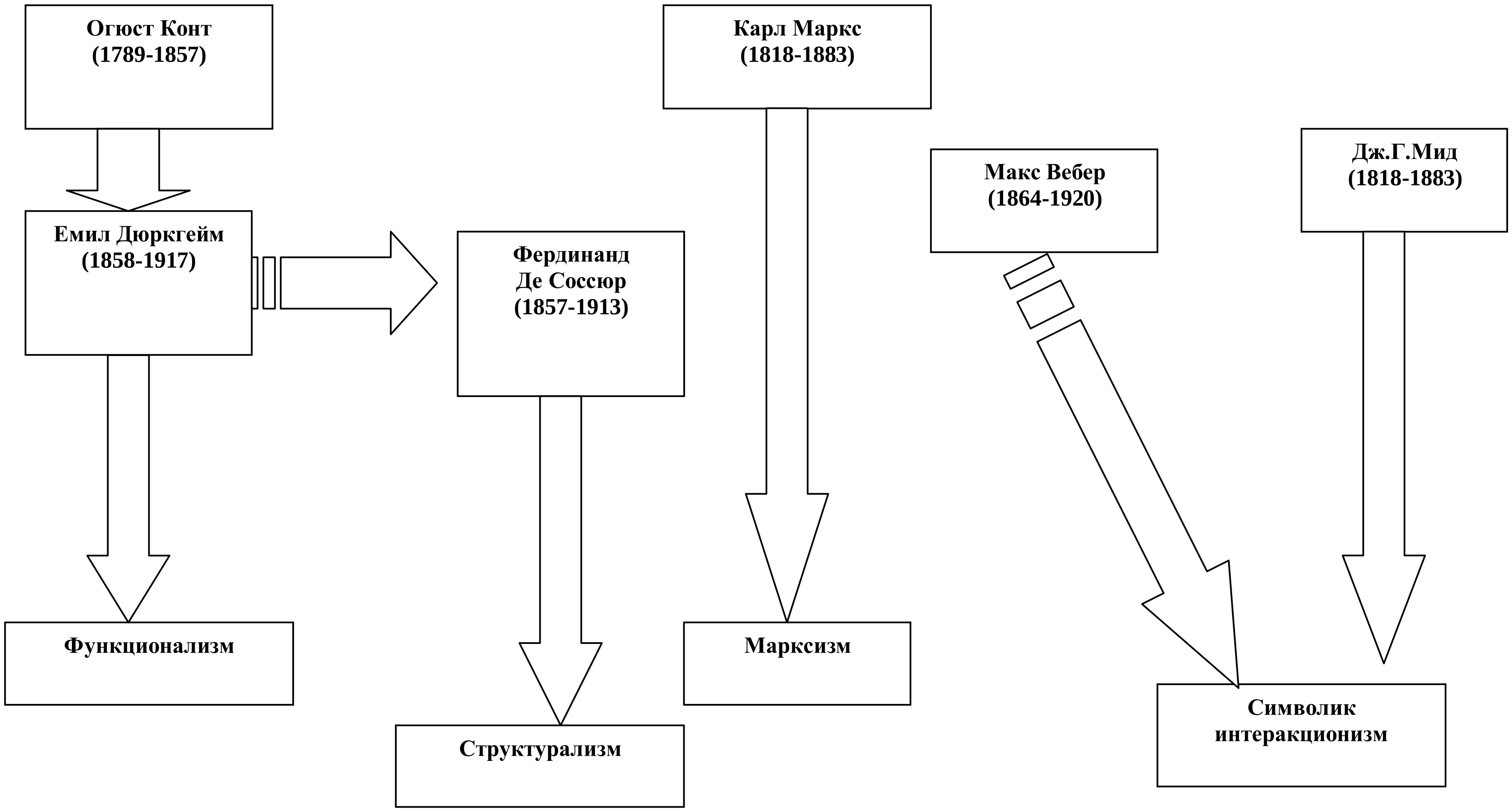

Функционализм – Бирор-бир жамиятни ўрганишда уни бутун бир жамият сифатида ўрганиш керак деган ғояни ўртага ташлаган. (Масалан: Э.Дюркгейм одам организмини ўрганганда ҳар бир органни алоҳида ўрганиш керак деб тушунтирган. Дин ҳам жамият сингари ўз вазифасига эга).

Структурализм – Швейцариялик лингвист олим Фердинанд де Сосюр, Эмил.Дюркгеймнинг баъзи бир фикрларига ўхшаш ғояни илгари сурган. Бунда у тил грамматик қоидалардан ташкил топган деб, социологияда шу йўналишнинг ажралиб чиқишига туртки берган. Амалиётда бу асосан маданият ва мафкуравий тадқиқотлар олиб боришда фойдаланилади.

Символик йўналиш – Ўзлигимизни аниқлашда атрофимизда мавжуд бўлган, кундалик ҳаётимизда амалгам оширилган ўзаро муносабатларимизни тадқиқ қилишга асосланган йўналиш.

Бу учта йўналиш бир-бирига ўхшамаган, лекин ўзаро яқин бўлган қарашлар ҳисобланади.

Марксистик йўналиш – Бу йўналишда бошқалардан фарқ қилиб, жамиятнинг синфий бўлинишига асосий эътибор қаратилган. Шу билан бирга, синфларнинг ўзаро кураши, ҳокимият ва мафкура масалаларига ҳам эътибор қаратилган.

Бихевиоризм – XX аср АҚШ психологиясидаги етакчи оқим. Бихевиориатлар фикрича ва социолог гуруҳи психологиянинг асосий вазифаси инсон онгини эмас, балки хулқини ўрганиш бўлиб, хулқ ташқи муҳит таъсиротига кўрсатиладиган ҳапакат реакциялари ҳамда уларга баробарлаштирилган сўзли ва эмоционал жавоблар мажмуидир . Умуман олганда, бу оқим механик йўналишни давом эттириб, руҳий ҳодисаларни организм ҳатти-ҳаракати билан боғлиқ деб ҳисоблайди, онг ва ҳатти-ҳаракатлар узвий, ягона нарсадир, дейди.

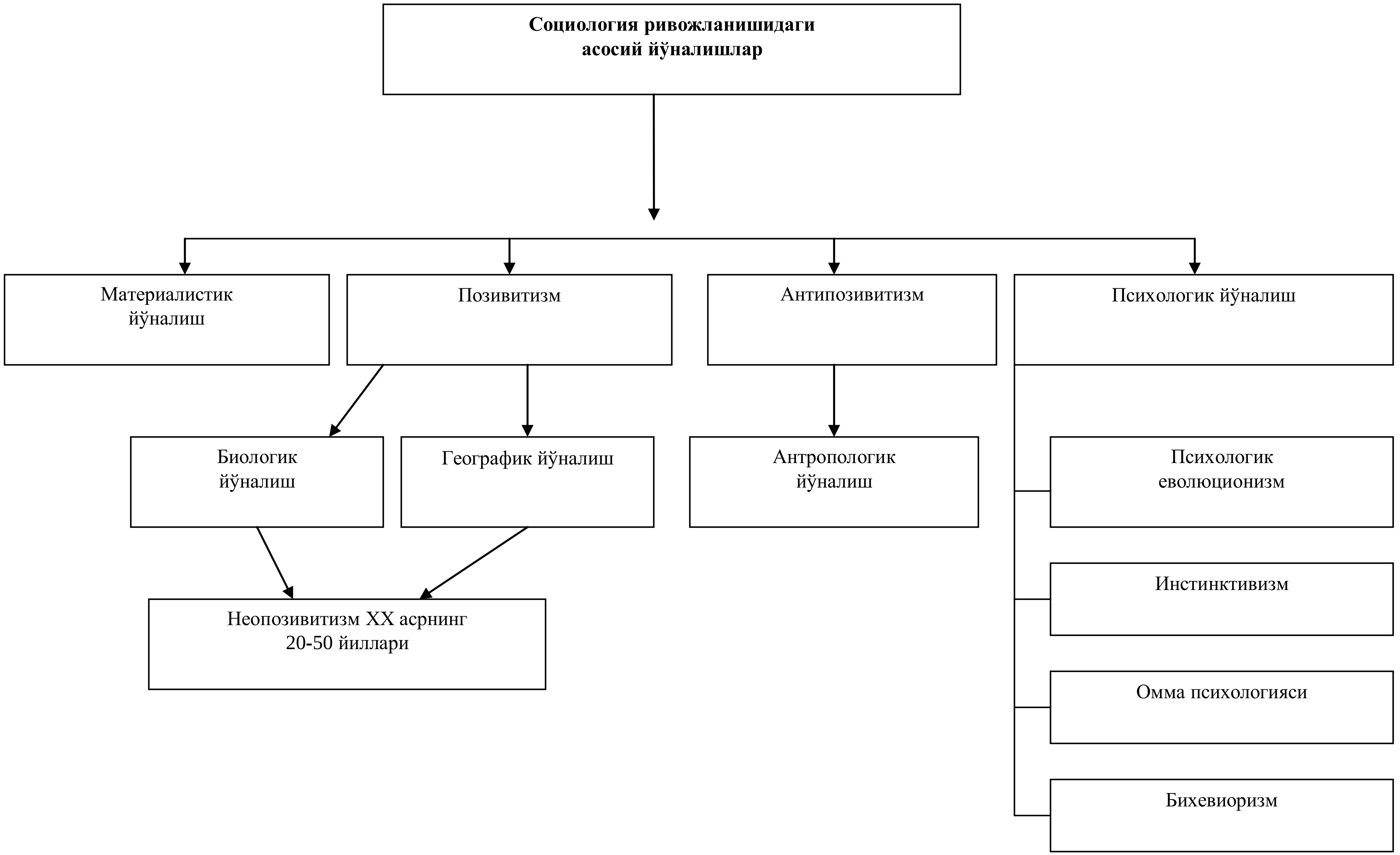
Социология ривожланишидаги асосий йўналишлар
Материалистик йўналиш
Позивитизм
Антипозивитизм
Психологик йўналиш
Биологик йўналиш
Географик йўналиш
Антропологик йўналиш
Психологик еволюционизм
Неопозивитизм XX асрнинг 20-50 йиллари
Инстинктивизм
Омма психологияси
Бихевиоризм

XX АСР АҚШ СОЦИОЛОГИЯСИ

1927-1932 йилларда **Э.Мейо** раҳбарлигида меҳнат ва бошқарув муносабатларини ўрганишга қаратилган ва “Хоторн экспериментлари” номи билан машҳур бўлган социологик тадқиқотлар ана шундай изланишлардан биридир. Бу тадқиқотлар Ғарбий Европани ларзага солган кучли иқтисодий таназзул даврида ўтказилган бўлиб, унинг ўз олдига қўйган мақсади **-** ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг қўшимча омилларини қидириб топишдан иборат эди. Шу асосда 1943 йилда **Абрахаам Маслоу** томонидан «истеъмолнинг иерархик назарияси» яратилди ва амалиётда қўлланилди. Кейинчалик, шу назария асосида, 1950 йили **Ф.Херцберг** томонидан «мотивация назарияси» (меҳнат шароитларининг ички ва ташқи омиллари ҳақидаги назария) ва 1957 йили **Д.Макгрегор** томонидан «бошқарув усуллари назарияси» яратилди. Бунда **бошқаришнинг 3 асосий** усуллари – авторитар, демократик ва аралаш типи ҳақида фикр юритилади. **Ф.Херцберг** назариясига кўра, фақат ички омиллargина меҳнат мазмунини, меҳнатдан қониқишни оширади. Меҳнат шароитлари: иш ҳақи, шахслараро муносабатлар, корхона раҳбариятининг тутган сиёсати, бошқарув усули ва бошқа шу кабиларга у ташқи омиллар сифатида қарайди.

Питири́м Алекса́ндрович Соро́кин (23 января 1889, село Турья, Яренский уезд, Вологодская губерния[1], Российская империя — 11 января 1968, Уинчестер, Массачусец, США)

Взгляды и научные достижения

Исторический процесс рассматривал как циклическую смену основных типов культуры, в основе которых интегрированная сфера ценностей, символов. Утверждая, что современная культура переживает общий кризис, Сорокин связывал его с развитием материализма и науки и выход видел в развитии религиозной «идеалистической» культуры.

Ключевые понятия и термины

- **Идеациональная культура** — культурная система, для которой в качестве приоритетной реальности выступает сверхъестественное. Фактически являеця синонимом религиозной культуры, развившейся до масштабов социально-культурной суперсистемы

Ўқув топшириқ:

"Балиқ склети" техникаси асосида "Ижтимоий меъёрлар ва уларнинг зарурияти нимада?" саволига жавоб берилади. Ушбу технология катта муаммоларнинг йечимини топишга қаратилган. Юқори қисмида муаммолар тури ёзилса, пастки қисмида эса

муаммоларни тасдиқловчи далиллар ёзилади.

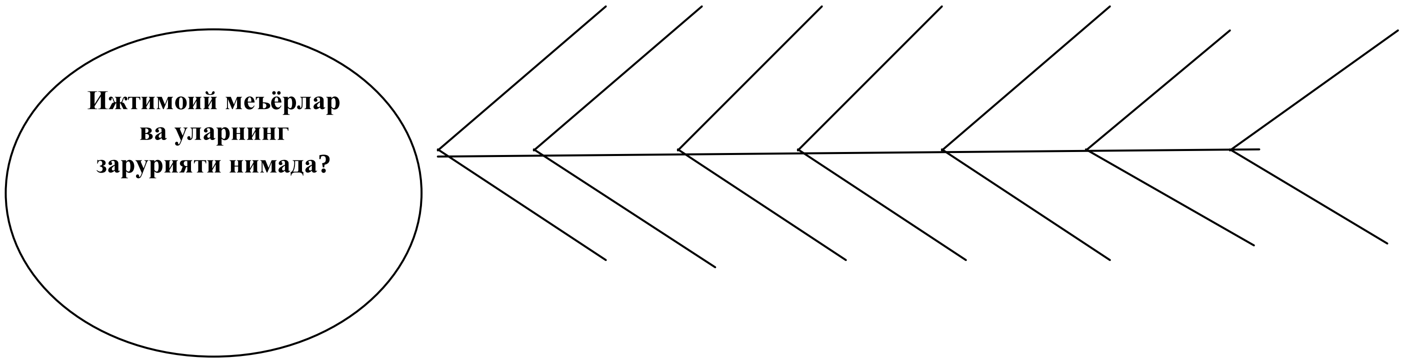

IV- МАВЗУ. ЖАМИЯТ ЯХЛИТ ТИЗИМ СИФАТИДА.
А) МАДАНИЯТ, ДИН ВА АХЛОҚ СОЦИОЛОГИЯСИ

Маданият — инсонлар фаолият натижаларининг мажмуи ўларок ўзида икки ҳолатни, яъни **маданий статикани** (маданиятнинг нисбатан турғун кўринишлари) ва **маданий динамикани**, яъни маданиятнинг ўзгарувчан жиҳатини мужассамлаштиради.

МАДАНИЯТ

Маданият сўзини инсон ақл- заковати билан яратилган нарса ва ҳодисаларга нисбатан ишлатамиз. **Маданият моддий** ва **маънавий** шаклларга ажратилади.
Маданият ва **жамият** бир-бири билан чамбарчас боғланган бўлиб, маданияциз жамият, жамияциз маданият бўлмайди

ҚАДРИЯТ

Қадрият - абстракт бўлиб, биз учун идеал ҳисобланади

МЕЪЁР (НОРМА)

Кундалик ҳаётимизада амал қилинадиган мезон

Маданият- қадриятлардан ташкил топган. Меъёр (норма) жамият амал қиладиган моддий манфаатдорлик асосида шаклланиб боради. Масалан: қадимги даврдаги қадрият ва нормаларга бўйсунмаймиз.

«**Цивилизация** (лот. фуқаролик, фуқароликка оид, давлатга оид) дэган маъноларни билдиради. Бу тушунчани шотланд тарихчиси ва файласуфи А.Фергюссон (1723-1816) жаҳон тарихий жараёнининг маълум бир босқичини ифодалаш учун ишлатган бўлса, француз маърифатпарварлари ақл-идрок ва адолатга асосланган жамиятга хос бўлган атама маъносида ишлатган эдилар.

Цивилизацияга етишган ва етишмаган жамиятлар мавжуд. Бу борадаги икки хил қараш.

Г.Спенсер ва ғарб социологлари

1. **Термачилик ва овчилик жамияти.**
2. **Чорвачилик жамияти.**
3. **Деҳқончилик жамияти.**
4. **Индустриал жамият.**
5. **Постиндустриал жамият.**

Яшаш воситаларини эгаллаб олиш бўйича тақсимланган

Р.Маркс, Ф.Енгелс

1. **Ибтидоий жамоа тузуми.**
2. **Қулдорлик тузуми.**
3. **Феодализм тузуми.**
4. **Капиталистик тузум.**
5. **Коммунистик тузум.**

Капитализмнинг юқори босқичи **Империализм**

Қуйи босқичи **Социализм,**

Синфий жиҳатдан тақсимланган

Дин

Секулиризация – ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида дин таъсирининг камайиши

Қадимий динлар: Тўтемизм, Анимизм.

Якка худолик-Иудаизм, Христианлик, Ислом

Людвиг Фейербах- одамлар ўз тарихини атрофлича тушуна олмаганлиги сабабли уни илоҳий куч билан боғлайдилар

Макс Вебер- дин жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч сифатида кўрсатилган. Протестантлик дини капитализм ривожланишига туртки бўлган. Дин Хитой ва Хиндистонда савдо- сотиқ, шаҳарсозлик ривожланишига таъсир қилган.

Карл Маркс. Дин -юраксиз дунёнинг юраги. Дин ўзининг анъанавий ҳолатидан узоқлашиб кетади. Дин юқори синф учун хизмат қилган- деб фикр йюритган.

Емил Дюркгейм- дин фақат эътиқод эмас у бир қатор маросимлардан иборат. Маросимлар инсонларни бир- бирларига яқинлаштиради. Ривожланган давлатларда фуқаролик дини шаклланган. Масалан: Мустақиллик, давлат рамзлари қабул қилинган кун. (Тож кийдириш маросими)

Кичик гурухларда ишлаш қоидаси

1. Талабалар вазифани бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
2. Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилмоғи лозим.
3. Кичик гуруҳ олдига қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
4. Гуруҳлардаги фикрлар чэгараланмаганлиги ва тазйиққа учрамаслиги ҳақида огоҳлантирилиши зарур.
5. Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари, ўқитувчи уларга йўриқнома бериши лозим.
6. Нима бўлганда ҳам мулоқотда бўлинг, ўз фикрингизни эркин намоён этинг.

“3 * 3 лойиҳаси” қоидаси

- Учта гуруҳ учта фикр
- Гуруҳларга уч хил савол ёзилган ватман қоғозлари тарқатилади.
- Ҳар бир гуруҳ ўз ватманига учтадан жавоб ёзади.
- Жавоблар қолади гуруҳлар жой алмашади (3дан 1га; 1дан 2га; 2дан 3 га)
- Хар стол алмашганда учтадан жавоб ёзилади.
- Охирида жами 9 та жавоб тўпланади
- Мустақил равишда ҳар бир гуруҳ умумий таърифни келтиради ва жавобларни тақдимот қилади

Талкотт Парсонс (англ. *Талсотт Парсонс*; 13 декабря 1902, Колорадо-Спрингс — 6 мая 1979, Мюнхен)

Структурный функционализм:

- высокоабстрактное, жёстко кодифицированное теоретическое построение, претендующее на универсальное объяснение социальной реальности;
- социология занимаеця изучением функций, выполняемых социальными институтами, и социальным действием индивидов, которые занимают определённое место в социальной структуре общества (статусы) и исполняют предписанные общественными нормами и ценностями социальные роли;
- тесная связь между статикой и динамикой, социальной системой и социальной структурой.

Структурно-функциональный анализ — принцип исследования социальных явлений и процессов как системы, в которой каждый элемент структуры имеет определенное назначение (функцию). Функция в социологии — роль, которую выполняет определённый социальный институт или процесс по отношению к целому (напр., функция государства, семьи и т. д. в обществе).

V-мавзу. Шахс социологияси ва девиант хулк атвор.

А) Шахс, жамият ва давлат социологияси.

Б) Девиант хулқ- атвор социологияси

Инсон- ҳамма учун хос бўлган, тегишли бўлган умумий тушунча.
Индивид - инсоният зотининг якка вакили.
Шахс - тарихий шароитдаги ҳолатидан келиб чиқиб ишлатилади

Фалсафа - шахсни фаолият субъекти, онг ва ижодиёт сифатида тутган ўрни, нуқтаи-назаридан қараб чиқади.

Руҳшунослик - шахсни руҳий жараёнлар, хусусият, қобилият, ирода сифатлари ва бошқа жиҳатлардан барқарор, яхлит ҳолда ўрганади

Социологик - ёндашув шахснинг социал-типик жиҳатини ажратади. Шахс социологик назария-сининг асосий масаласи шахснинг шаклланиш жараёни ва унинг эҳтиёжларини қондириш, социал бирликда ривожланиши ва амал қилиши, жамият билан шахс алоқалари, шахс ва гуруҳлар, шахснинг социал феъл-атворини, тартибга солиш қонуниятларини ўрганиш билан чамбарчас боғланган.

Инсоннинг икки хил эҳтиёжи мавжуд

Табиий – барча биологик эҳтиёжлар

Ижтимоий – меҳнат фаолияти, ижтимоий фаоллик, маънавият ва бошқалар

Шахснинг ижтимоийлашув даври қуйидагилар асосида кечади:

1) Болалик: - агентлар ва ижтимоийлашув турлари.
2) Ота-оналик:
- оталар ва болалар: икки дунё;
- «оталар ва болалар» муносабатларининг мутаносиблиги.
3) Ўспиринлик: - қадриятлар параллелъ тизими**.**
4) Балоғат ёши:
- вояга етган инсон мақомининг асосий мезонлари;
- вояга етганлар - шахс ижтимоийлашувининг фаол пайти.
5) Кексалик:

Шахс ижтимоий роли

Белгиланган ижтимоий мавқеи

Бу шахс хизмати ва ҳатти-ҳаракатидан қатъий назар, жамият томонидан белгилаб қўйилади. Шахснинг етник келиб чиқиши, туғилган жойи, оиласи, жинси ва бошқалар.

Еришилган ижтимоий мавқе

Шахснинг ўз хатти-ҳаракати, қобилияти билан етишган мавқеи тушунилади. Масалан, ёзувчи, фирма бошлиғи, директор, профессор ва шу кабилар

Лавозимига кўра иккига ажратилади

Табиий лавозим мавқеи шахснинг эркак ва аёл, болалик, ўсмирлик, ёшлик, ўрта ёш, кексалик даврларини билдирса,

Касбий лавозим мавқеи шахснинг ижтимоий - иқтисодий ва ишлаб чиқариш - техник ҳолати (муҳандис, темирчи, ҳайдовчи ва бошқалар)ни билдиради.

Шахс ижтимоийлашувининг 2 фазаси мавжуд:

<u>Социал адаптация</u> (мослашиш). Бунда индивиднинг социал шароитларга, функцияларга, социал нормаларга, социал гуруҳларга, ташкилот ва институтларга, яъни муҳитга мослашишидир.

Социал интериоризация, яъни социал норма ва қадриятларнинг индивид ички дунёсига кириши жараёнидир. Шахс социал муҳитга қоришиб кетмайди, балки унга мустақил бирлик сифатида киради.

Эҳтиёжларининг икки кўриниш мавжуд:

<u>Табиий эҳтиёжлар</u> сифатида кишиларнинг кундалик эҳтиёжлари: овқат, кийим, турар-жой ва бошқалар тушунилади.

<u>Социал эҳтиёжлар</u> эса одамнинг меҳнат қилиш эҳтиёжи, социал активлиги. Табиий эҳтиёжлар асос бўлиб, улардан социал эҳтиёжлар пайдо бўлади, ривожланади ва қониқтирилади.

<u>Ижтимоий санкция</u>

(санкция - лот. қатъий қарор маъносини билдиради)

Жисмоний санкция: калтаклаш, озодликдан маҳрум қилиш, ўлим жазоси ва бошқалар.

Иқтисодий санкция: мукофотлаш, моддий рағбатлантириш, жарима солиш ва бошқалар.

Рамзий санкция: хурмат билдириш, иззақ қилиш, хайфсан бериш.

Давлат ва жамият фаолиятини назорат қилувчи кўрсаткичлардан бири

Суборнидация — **Тепадан пастга қараб тартибга солиш**

Кооординация — **Горизонтал тартибга солиш**

Реординация — **Пастдан тепага қараб тартибга солиш**

Ҳозирги кунда жамиятнинг қуйидаги кўринишлари мавжуд

Фаравонлик (мўл-кўллик) жамияти: – (кўпроқ Ғарбда: скандинавия давлатларини мисол келтириш

Очиқ ва ёпиқ жамият. Очиқ жамият - демократик жамият бўлиб ташқи муҳит шароитларида осон ўзгарувчи ва мослашувчи, танқидни ёриб ўтмоққа мослашган жамият. Ёпиқ жамият – догматик-авторитар режим асосида бўлиб, сеҳрли (магик) тафаккур, догматизм ва коллективизм тамойиллари билан характерланади.

Истеъмол қилиш жамияти (АҚШда XX асрнинг 40–50-йилларда юзага келганлиги билан характерланади).

Индустриал (саноат) жамияти. (XX асрнинг 50-60-йилларида юзага келди. Бу концепция ўз моҳиятига кўра марксча ижтимоий-иқтисодий формация тўғрисидаги таълимотларга қарши қаратилган.

:

Жамиятнинг тузилиши қуйидагича:

Тоталитар жамият: - (лот. умумий, бутун, жамийки). Авторитар шаклларидан бири. Жамият ҳаётининг барча соҳалари устидан ялпи назорат ўрнатилади.

Демократик жамият:- (юнон. халқ ҳокимияти) - халқнинг ҳокимият манбаи эканлигини ва давлат ишларини ҳал қилишда қатнашишини билдиради

Авторитар жамият: - (лот. бошловчи, асосчи, ижодкор, автор) демократик бўлмаган сиёсий режимга асосланган ёки сиёсий онгнинг авторитар шакли. Бу сиёсий ҳукмронлик қилишнинг ўта реакцион давлат тизими. Шахснинг диктаторлик элементлари билан уйғунлашиб кетади.

Ижтимоий жараёнларни башорат қилиш ва бошқариш қуйидаги асосий вазифаларни кўзлайди:

- Истиқболни баҳолаш, жамият ижтимоий тараққиётининг муҳим кўрсаткичларини аниқлаш ва унга оқилона йетишишнинг самарали воситаларини белгилаш.
- Меъёрларни аниқлаш, истиқболдаги асосий ижтимоий талаб ва уни қондириш имкониятларини белгилаш
- Таҳдидларни тахминлаш, жамият ижтимоий тараққиётига акс таъсир етиши мумкин бўлган ўзгаришларни аниқлаш ва таҳлил етиш.

ФСМУ технологияси

Ушбу технология мунозарали масалаларни хал этишда хамда ўқув жараёнини баҳс-мунозарали ўтказишда қўлланилади, чунки бу технология талабаларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга ҳамда шу билан бирга баҳслашиш маданиятини ўргатади.Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф – фикрингизни баён этинг

С – фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М – кўрсатган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У – фикрингизни умумлаштиринг

Ўқув топшириқ:

“Инсон хулқига таъсир этувчи омиллар (ички ва ташқи таъсирга инсоннинг жавоби)ни ёритиб беринг?” саволини йўналтирувчи услубий тавсиялар ёрдамида жадвалда жавоб бериш

ЙЎналтирувчи услубий тавсиялар:

Иқтисодий ва сиёсий сохаларда, маънавий ва маданий жараёнларда.

авол	**Инсон хулқига таъсир этувчи омиллар (ички ва ташқи таъсирга инсоннинг жавоби)**
(Ф) Фикрингизни баён этинг	
(С) Фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	
(М) Кўрсатган сабабингизни исботловчи далил келтиринг	
(У)Фикрингизни умумлаштиринг	

ХУЛҚ-АТВОР ИККИ ТУРГА АЖРАТИЛАДИ

Девиант хулқ-атвор

Жиноятчилик. Муайян давлатда ўрнатилган қонун ва меъёрларга нисбатан айрим шахсларнинг салбий муносабати, жиноий фаолияти ва шунинг оқибатида содир етилган ҳатти- ҳаракат.

Ичкиликбозлик. Бу борада илмий адабиётларда бир неча таснифлар мавжуд:

- Алкаголни ҳар замонда истеъмол қилиш.
- Алкоголни кўп истеъмол қилиш— спиртли ичимликларни мунтазам, яъни ҳафтада бир мартадан бир неча мартагача ёки бирваракайига ўртада танаффус билан кўп микдорда (200 мл.дан ошиқ).
- Алкоголизм — спиртли ичимликларга патологик (муттасил) ўрганиб қолиш билан тавсифланувчи касаллик.

Гиёҳвандлик

Бюрократия. Аслида «ҳокимиятга эга бўлган ходим» деган маънони англатади. Бироқ, даврлар ўтиши билан «бюрократия» маҳаллийчилик, қоғозбозлик, тўрачилик, мансабни суистеъмол қилиш каби салбий маъноларда қўлланила бошланди. Ҳозирги кунда кўплаб давлатларда «бюрократия» термини асл маъносини йўқотиб, бошқарувдаги ўзига хос идоравий услуб тарзида тушунилади.

Фоҳишабозлик

- **Конкубинат** — никоҳсиз бирга яшаш
- **Фоҳишабозлик** — пул учун ўз танасини сотиш

Деликвент хулқ-атвор

Қонунни бузмаган ҳолда ахлоқ нормаларининг бузилиши

АҚШ социологиясининг вакили Д.Макрегор 1957 йилда бошқарув турларини қуйидагича тақсимлаган.

Қаттиқ назоратга, меҳнатни зўрлашга, салбий чоралар кўришга ва шу орқали моддий- иқтисодий жиҳатдан юқори кўрсаткичга етишишга қаратилган **авторитар** усул.

Қўл остидагиларнинг ижодий қобилиятига, мўтадил назоратга, ҳар қандай зўрликсиз, ўз-ўзини назорат қилишга асосланган, бошқарув фаолиятига жалб қилувчи, меҳнатнинг ахлоқий жиҳатдан рағбатлантиришга қаратилган **демократик** усул

Авторитар ва **демократик** бошқариш усулларининг айрим томонларини ўзида мужассамлаштирган қўшма усул. Буларни қўллашдан аввал ташкилотда социологик тадқиқот ўтказиш керак. Бунинг натижасида, ходимларнинг бошқарувчига нисбатан ишончи, интизомнинг аҳволи, жамоа аъзоларининг уюшқоқлик даражаси ўрганилади.

Меҳнатни ташкил қилишнинг янги шаклларини жорий қилиш

XX асрнинг 60 - йилларида 2 та муҳим ижтимоий омилга эътибор қаратилган.

Яшаш сифатини яхшилаш дастури

Фредерик Уинслоу Тейлор (*Фредерик Уинслоу Тэйлор*, англ. *Фредериск Wинслоw Тайлор*; 20 марта 1856 — 21 марта 1915) — американский инженер, основоположник научной организации труда и менеджмента.

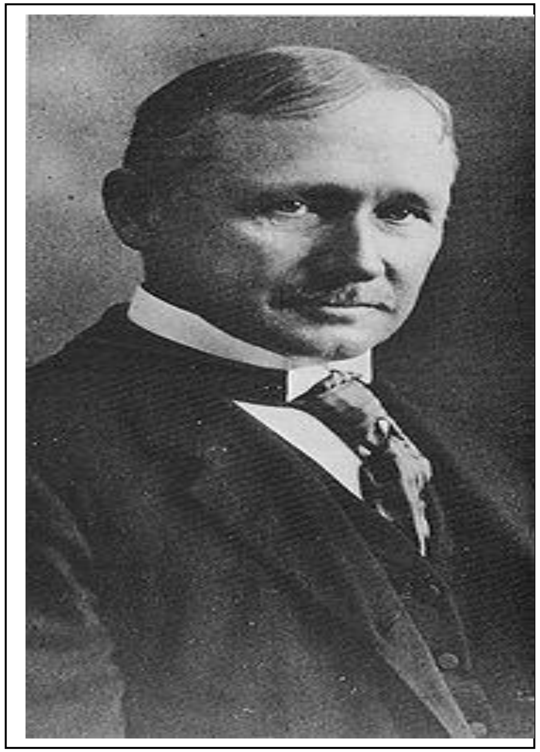

В 1884 г. Тейлор стал главным инженером, в этом же году он впервые использовал систему дифференциальной оплаты за производительность труда. Оформил патентами около сотни своих изобретений и рационализаций. С 1890 по 1893 гг. Тейлор - главный управляющий Мануфактурной инвестиционной компании в Филадельфии, владелец бумажных прессов в Мэне и Висконсине, организовал собственное дело по управленческому консультированию, первое в истории менеджмента. В 1906 г. Тейлор становиця президентом Американского общества инженеров–механиков, а в 1911 г. учреждает Общество содействия научному менеджменту. С 1895 г. Тейлор начал свои всемирно известные исследования по научной организации труда. Тейлор умер 21 марта 1915 года в Филадельфии от воспаления легких.

Ф.Тейлор. 1894 йили меҳнатга ҳақ тўлаш тизимига асосланган назария - **«иқтисодий одам»** концепциясида қуйидагиларга эътибор берилди.

- Енг қисқа вақтда ишчи қанча кўп ҳажмда иш бажарса,унга шунча ҳақ тўлаш.
- Ишнинг ҳажмини эмас, балки самарадорлиги ва сифатини рағбатлантириш.
- Ишчиларга ка миш ҳақи тўлаш ва кўп бериш баравар зарарли эканлиги.
- Ишловчида юксак ҳақ олувчи бўлишига интилиш хиссини уйғотиш, юксакликка интилиб яшаш.

Социологлар ва иқтисодчилар жамиятнинг қуйидаги кўринишлари тадқиқ етганлар:

1.Анъанавий жамият Анъанавий жамиятда йерга бўлган мулкчилик асосий ўринни эгаллайди. Бойлик ташқи манбалар асосига қурилиб, табиат манбаларини эгаллаш, ўзлаштириш кучаяди.

2. Индустриал жамият. Индустриал жамиятда мулкнинг барча кўринишларига бўлган муносабат шаклланади. Йирик машина ишлаб чиқариши қўл меҳнати ўрнига келиб, юксак меҳнат унумдорлигига асосланган ишлаб чиқаришни изоҳлайди. Автоматик ишлаб чиқариш вужудга келади. Оммавий ишлаб чиқариш асосий белгига айланади. Ишлаб чиқаришда юксак малакали ишчиларнинг роли ортиб боради, улар мутахассислашадилар. Натижада, машина ёрдамида стандартлашган операциялар бажарилади. Хўжалик соҳасида саноат ва молиявий капитал устунлик қилади. Маҳсулот бозор учун мўлжалланган бўлади. Индустриал жамиятни иқтисодий жамият деб аташ ҳам мумкин. Чунки реал борлиқ иқтисодга қартилган бўлади. Урбанизациялашув таълим тизимига янгича ёндашувни, оммавий маданиятни вужудга келтира боради.

3.Постиндустриал жамият Постиндустриал жамиятда интеллектуал мулк, инсоннинг ақл-заковати, билими асосий ўринга чиқиб қолди. XX аср ўрталаридан қатор Ғарб давлатлари жамиятнинг учинчи босқичи – постиндустриал жамиятга ўта бошладилар. «Информацион» жамият инсон билими ва информация заҳираларига кўра жамиятнинг асосий манбаи бўлиб қолади. Замонавий микроелектроника ва компютер техникасига асосланмоқда. Булар оммавий ахборотларни вужудга келтиради ва қайта ишлаб чиқаради. Коммуникация тизимида хўжалик тизими тубдан ўзгаради. Табиат манбаларидан, ишлаб чиқариш, металлургия, қишлоқ хўжалиги қисқаради, машина кўлами кенгаяди, аҳолининг деярли 50 фоизи шу соҳани ташкил етади. Постиндустриал жамият - маиший хизмат қилиш жамияти деб ҳам юритилади. Ишлаб чиқариш (молиявий, банк, суғурта, савдо, илмий маслаҳат, дастур) ва ноишлаб чиқариш соҳаларида хизматлар (фан, таълим ва бошқа) ўсиб боради. Бунда урбанизация жараёни индустриал жамиятга нисбатан тескари равишда юз беради. Қишлоққа саноат кириб боради.

Меҳнат социологияси қуйидаги асосий ижтимоий муносабатлар жараёнини ўрганади:
Ишлаб чиқариш воситаларига ва мулкка бўлган муносабатлар
Меҳнат кооoperацияси ва тақсимоти
Бажарилаётган меҳнатнинг шароити ва мазмуни
Меҳнат турларининг ўзгариши
Меҳнатга қараб тақсимлаш
Жамият аъзоларининг ижтимоий фойдали меҳнатга бўлган эҳтиёжларининг ўсиб бориши
Ишчи ва хизматчиларнинг меҳнат шароити ва турмуш тарзига қараб, уларнинг таъсирида эса меҳнат хулқининг ўзгариб бориши.

Бозор иқтисодиётига ўтиш беш тамойили

Иқтисодиёт ўзига хос бўлган ички қонунлар асосида ривожланмоғи зарур. “**Иқтисодиёт**-деб таъкидлайди Ислом .Каримов, - **сиёсатга нисбатан устивор мавқеда бўлиши лозим”**. Ўзбекистонда “аввал иқтисод, кейин сиёсат”, аввал таом, кейин калом” деган ҳиқматларга амал қилинди.
Бозор муносабатларига ўтиш даврида **давлат бош ислохотчи бўлиши**, иқтисодиёт ва ижтимоий турмушнинг ҳамма соҳаларини ўзгартириш режаларини тузиб, уни изчиллик билан амалга ошириши зарур, деб таъкидлайди Ислом Каримов. Шу боис, Ўзбекистонда давлат иқтисод тизими хукмронлиги сақланиб қолинди. Хўжаликнинг базавий тармоқлари - сув хўжалиги, темир йўл, автомобил ва ҳаво йўллари, мудофаа саноати давлат ихтиёрида бўлиб, уларни тадбиркорлик билан юритиш давлатнинг вазифасидир.
Бозор иқтисодиётига ўтишда **қонун ва қонунларга риоя етиш устивор бўлиши лозим**. Яхлит бозор тизимини яратиш учун унинг турли томонларига оид қонунлар яратилиши ҳамда уларга риоя қилиниши шарт. Барча ижтимоий ва иқтисодий муносабатлар фақат қонун билан тартибга солинади.
Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда **кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш**. Бунинг зарурияти иқтисодий аҳвол билан боғлик. Биринчидан, Ўзбекистон. аҳолисининг 3/4 қисми шўролар ҳокимиятининг сўнгги йилларида ҳам давлат мададига муҳтож эди. Иккинчидан, аҳоли таркибида давлат ва жамият ўз ҳимоясига олиши зарур бўлган болалар, ўспиринлар, қариялар кўпчиликни ташкил этади. Учинчидан, ижтимоий жиҳатдан табақаланган қатламни ижтимоий ҳимоялаш чораларини кўриш зарурлиги инобатга олинади.
Бозор иқтисодиётига ўтиш эво**люцион йўл билан пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши лозим**. Чунки бозор иқтисодиёти мураккаб тизим бўлиб, уни бирданига яратиб бўлмайди. Тоталитар тузум психологиясидан бозор психологиясига ўтиш учун муайян бир вақт ҳамда янги иқтисодий, маънавий имкониятлар ва шароитлар керак. Булар босқичма-босқич яратилади. Бу тамойил бизга мерос бўлиб қолган, барча прогрессив жиҳатларга авайлаб муносабатда бўлишни, “Янги уй қурмай туриб, эскисини бузма” деган ҳикматга риоя етишни тақозо этади.

Меҳнат доирасидаги ижтимоий назоратнинг аниқ вазифалари қуйидагилар ҳисобланади.

- Ишлаб чиқаришни барқарорлаштириш ва ривожлантириш (ишчининг хулқ-атвори, меҳнат натижаларига кўра назорат қилинади;)
- Иқтисодий рационал бўлиш ва маъсулият, мол- мулкни сақлаш, меҳнат сарф- харажатларини оптимизациялаш;
- Маънавий – ҳуқуқий бошқариб туриш;
- (ташкилий меҳнат тартиб-интизомининг мазмуни меҳнат фаолияти давомида субъектларнинг муносабатлари, ахлоқ ва ҳуқуқ, бурч масалаларига амал қилиш каби масалаларда кўринади;)
- инсонни жисмоний жиҳатдан ҳимоя қилиш. (техника хавфсизлигига амал қилиш, нормадаги иш вақти каби масалаларни ҳал қилиш назорат объектлари ҳисобланадилар).

Шундай қилиб, меҳнат доирасида ижтимоий назорат иқтисодий ишлаб чиқариш, ижтимоий-гуманитар мақсадларда олиб борилади.

Ижтимоий назорат ўзининг мураккаб таркибига эга, улар бир-бирига боғлиқ уч жараёндан иборат:

- хулқ-атворни кузатиш;
- ижтимоий нормалар нуқтаи назаридан хулқ-атворга баҳо бериш, категориялаш;
- хулқ-атворга санкциялар шаклида эътибор бериш;

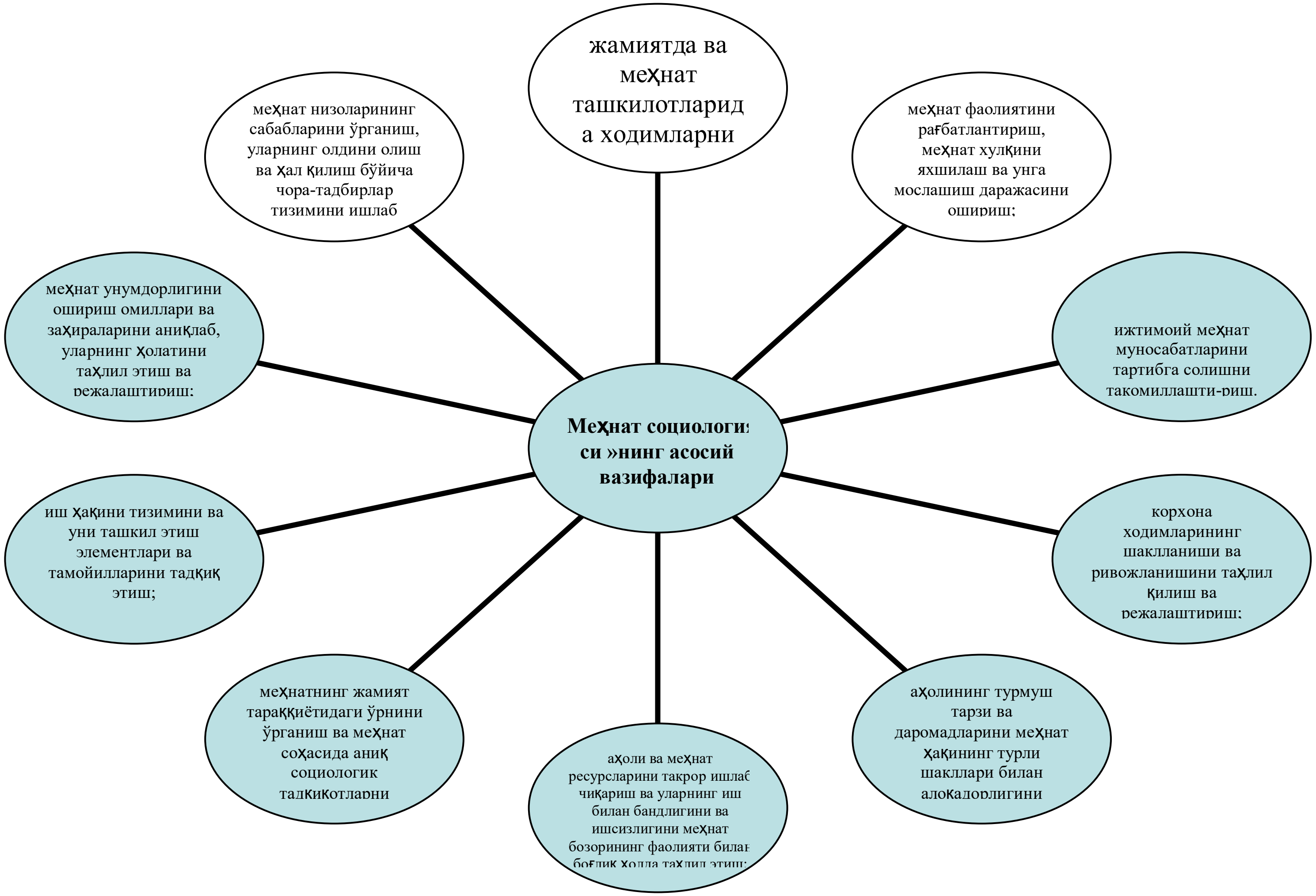
жамиятда ва меҳнат ташкилотларида ходимларни
меҳнат низоларининг сабабларини ўрганиш, уларнинг олдини олиш ва ҳал қилиш бўйича чора-тадбирлар тизимини ишлаб
меҳнат фаолиятини рағбатлантириш, меҳнат хулқини яхшилаш ва унга мослашиш даражасини ошириш;
меҳнат унумдорлигини ошириш омиллари ва заҳираларини аниқлаб, уларнинг ҳолатини таҳлил этиш ва режалаштириш;
ижтимоий меҳнат муносабатларини тартибга солишни такомиллашти-риш.
Меҳнат социологи си »нинг асосий вазифалари
иш ҳақини тизимини ва уни ташкил этиш элементлари ва тамойилларини тадқиқ этиш;
корхона ходимларининг шаклланиши ва ривожланишини таҳлил қилиш ва режалаштириш;
меҳнатнинг жамият тараққиётидаги ўрнини ўрганиш ва меҳнат соҳасида аниқ социологик тадқиқотларни
аҳоли ва меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқариш ва уларнинг иш билан бандлигини ва ишсизлигини меҳнат бозорининг фаолияти билан боғлиқ ҳолда таҳлил этиш;
аҳолининг турмуш тарзи ва даромадларини меҳнат ҳақининг турли шакллари билан алоқадорлигини

Инсон ва жамият тараљьиётида меќнатнинг роли.

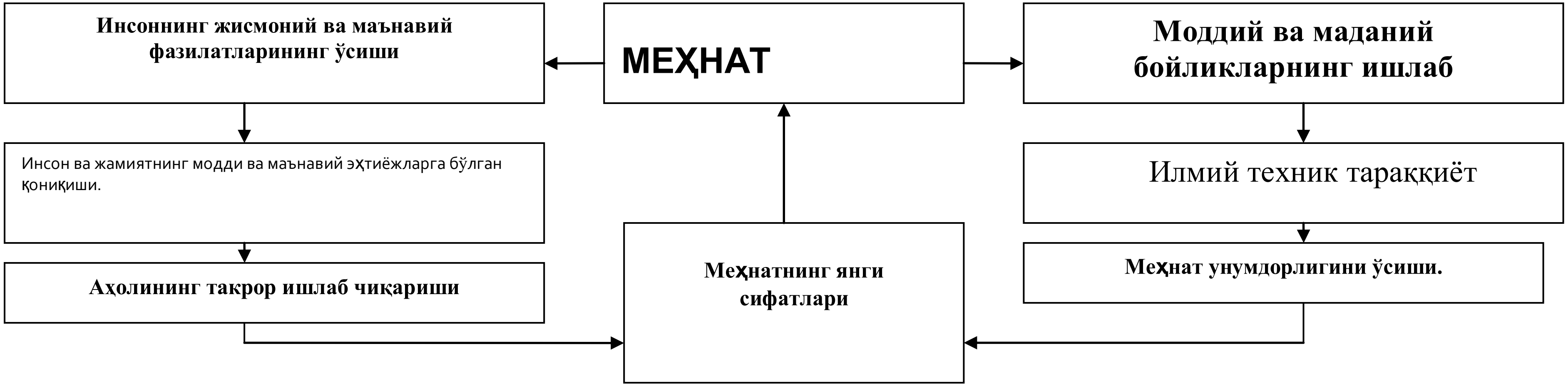

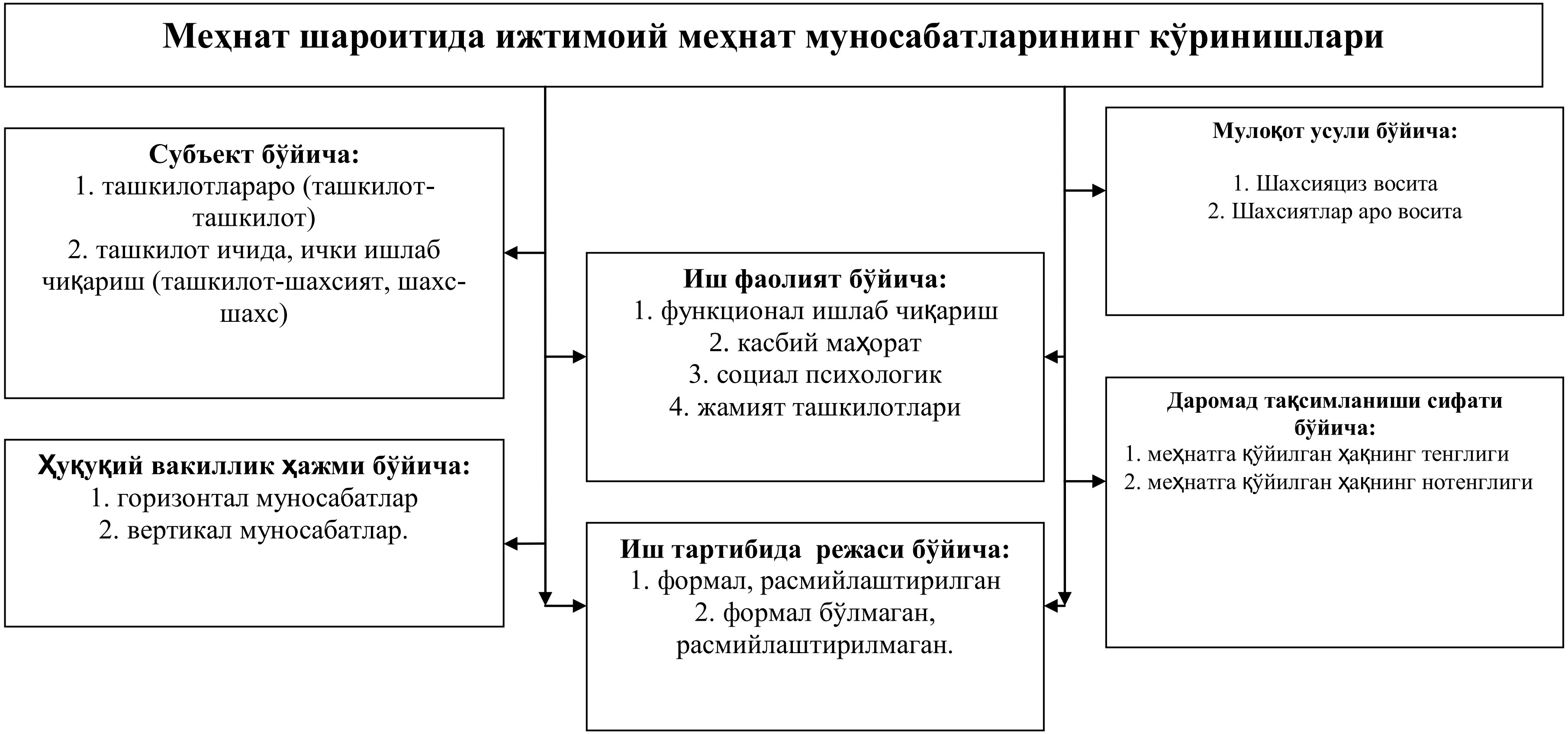
Меҳнат шароитида ижтимоий меҳнат муносабатларининг кўринишлари
Субъект бўйича:
1. ташкилотлараро (ташкилот-ташкилот)
2. ташкилот ичида, ички ишлаб чиқариш (ташкилот-шахсият, шахс-шахс)
Ҳуқуқий вакиллик ҳажми бўйича:
1. горизонтал муносабатлар
2. вертикал муносабатлар.
Иш фаолият бўйича:
1. функционал ишлаб чиқариш
2. касбий маҳорат
3. социал психологик
4. жамият ташкилотлари
Иш тартибида режаси бўйича:
1. формал, расмийлаштирилган
2. формал бўлмаган, расмийлаштирилмаган.
Мулоқот усули бўйича:
1. Шахсияциз восита
2. Шахсиятлар аро восита
Даромад тақсимланиши сифати бўйича:
1. меҳнатга қўйилган ҳақнинг тенглиги
2. меҳнатга қўйилган ҳақнинг нотенглиги

VI- МАВЗУ. ЖАМИЯТНИНГ СОЦИАЛ СТУРКТУРАСИ ВА СТРАТИФИКАЦИОН ЖАРАЁНЛАР
А) ИЖТИМОИЙ СТРАТИФИКАЦИЯ ВА ЁШЛАР СОЦИОЛОГИЯСИ.

Стратификация (лот стратум - қатлам ва фацио – бажараман) - жамият тузилмаси, алоҳида қатламлари, ижтимоий табақаланиш белгилари тизими ва тенгсизликни ифода этувчи социологик тушунчадир.

Стратификация масаласи бўйича иккита асосий назарий қараш социологияда бу масалани ривожланишига туртки берган

Карл Маркс (1818-1883) Ишлаб чиқариш муносабатларига эгалик қилишга қараб синфларга ажратган. Капиталистлар ишчилар ёки пролетариат синфини доимо эксплуатация қилиб келган.

Аввалги формацияларда тўғридан-тўғри бўлган бўлса, капитализм даврида бирмунча ёпиқ ҳолда бўлган**.** Масалан, ишчи бир кунда 8 соат ишлаб, олган иш ҳақи 5 соатликни ташкил этган.

Макс Вебер (1864-1920) Карл Марс фикрларига қўшилган ҳолда, қуйидагиларни эътироф этади. Унинг фикрича, жамиятнинг табақаланишига яна шахснинг:

1) **устамонлиги ва квалификацияси** ҳам таъсир кўрсатади. Бу эса, унинг юқори маош олиши натижасида табақалашади. Масалан, олий маълумот олганлиги уни бошқарувчи бўлиб кўтарилишга ёрдам беради.

2) **статус (мавқе), партияга мансублик.**

Жамиятнинг ижтимоий таркиби қуйидаги йўналишларда ўрганилади

- **Ижтимоий, синфий, гуруҳлараро:** синфлар, ижтимоий табақалар, қатламлар.
- **Ижтимоий демографик:** ёшлар, ўрта ёшлар, қариялар, аёллар, эркаклар.
- **Ижтимоий етник**: миллатлар, халқлар, элатлар, етник гуруҳлар
- **Ижтимоий профессионлал:** касб корига қараб

СОЦИАЛ МОБИЛЛИК

- **Вертикал социал мобиллик**
- **Горизонтал социал мобиллик**

<u>Социал стратификация</u> - Социологлар социал ҳаракатчанликни страталарга (қатламларга) бўлинган жамиятнинг ўзига хос хусусияти деб биладилар ва уни горизонтал ҳамда вертикал ҳаракатчанликка ажратадилар.

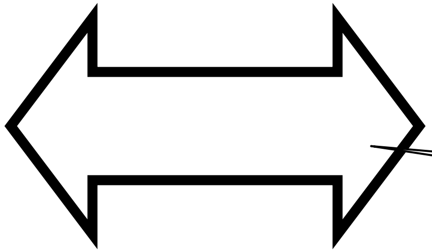

Горизонтал Кишиларнинг айнан бир табақа ичидаги ҳаракати, масалан, иш жойи ёки турар жойини ўзгартириши горизонтал ҳаракатчанликни англатади.

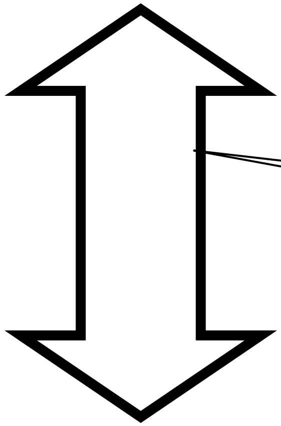

Вертикал ҳаракатчанлик эса қуйи табақалардан юқори табақалар томон ва аксинча қилинган ҳаракатни билдиради.

Ёшлар социологияси доирасида ёшлар ҳаётини илмий-социологик ўрганишнинг асосий йўналишлари

1. Ёшлар муаммосини ўрганишда тарихий ёндашиш лозимлиги. Ёшларнинг ижтимоий қарашлари, хулқи, қизиқиши ва бошқа жиҳатларини тадқиқ этишда муайян тарихий давр, шарт-шароитларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, баҳо бериш талаб қилинади. Масалан, ҳозирда ривожланиб бораётган бозор муносабатлари шароитида ёшларнинг ижтимоий қарашлари, қизиқишлари ва юзага келаётган муаммолар аввалги давр, ижтимоий-иқтисодий тузумдагига нисбатан ўзгариб, янгича мазмунга ва хусусиятларга эга бўлмоқда.

2. Ёшларнинг ўзига хос турмуш тарзини таҳлил қилиш ва ўрганиш. Бунда ёшларнинг ижтимоий ҳолати, ҳаёт кечириш тарзи ва унинг ривожланишини назарий ва эмпирик жиҳатдан ўрганиш.

3. Ёш авлодни ҳар жиҳатдан ривожланиб боришини таҳлил қилиш. Мавжуд ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитнинг, муҳитнинг ўзгариши оқибатида авлодлар ўртасида доимо муайян ривожланиш рўй беради. Шу сабабли, кекса авлод билан ёшлар ўртасида ўзаро зиддият вужудга келади. Кўпинча, ёшларнинг манфаат ва қизиқишлари, фаолияти, ташқи кўриниши (мода) кекса авлодда норозилик, эътироз туғдиради.

4. Ёшларга табақавий жиҳатдан ёндашиш. Бу методологик тамойил ёшларни турли табақалардан иборат гуруҳларга ажратиб ўрганишни билдиради.

Социокогияда ҳужжатлар – ижтимоий ҳаётдаги ҳодисалар ва социал объектлар тўғрисидаги ахборотларни ўзида қамраб олган манба ҳисобланади.

Қайд қикиш шартига кўра хужжат турлари

- Ёзма ҳужжатлар(матн шаклидаги)
- Статистик маълумотлар (рақам шаклидаги)
- Иконографик ҳужжатлар (кино, фото ҳужжатлар)
- Фонетик ҳужжатлар (аудио ёзувлар)

Турли матнлар, газета, журналлар, шартномалар матнлари, коммюнике ва бошқа шу кабилар асосида хулоса чиқариладиган социал ҳодисалар

- Сиёсий ҳолатлар
- Мафкуравий кўрсатмалар
- Социал институткарнинг амал қилиши ва бошқалар

Ҳужжатларни таҳлил қилиш усули (социологикнинг вазифаси – объектнинг таркиби ва моҳиятига кўра ўзаро муносабатларнинг характерини у вужудга келган тизимда аниқлашдан иборат)

Анъанавий (классик) таҳлил– социолог томонидан гужжатларнинг ... улда

Хусусиятлари

Ҳужжатларнинг формаллашган (миқдорий) таҳлил усули ёки контент – таҳлил – ҳужжатларнинг илмий, шунингдек, ОАВ даги таҳлили. Контент – таҳлилининг моҳияти ахборот кўламидаги фикрий бирликларни ҳисоблашдан иборат. (масалан, матн, аудио ёзув ва бошқа шу кабилар).

Контент таҳлилининг вужудга келиш эҳтиёжини туғдирувчи шарт-шароитлар

Таҳлилнинг юқори даражада аниқ ва объективлик заруряти

Катта хажмдаги тизимлаштирилмаган материал

Анкетадаги очиқ саволларга жавоблар устида ишлашда, агар бу категориялар тадқиқот учун муҳим бўлса ҳужжатларда тегишли қайдлар ...

Контент таҳлилнинг хусусияти – тадқиқ этилаётган объектниг мооҳиятини тушунтириш

Контент таҳлилга - атрофлича тайёргарлик, қоидалар тизимининг шаклланиши, матнни таҳлил қилишнинг математик дастури тайёрланиши тадқиқотнинг объективлигини таъминлайди.

Контент таҳлилнинг услубий, техник жиҳатларига доир саволлар.

- Вазифаларнинг қўйилиши
- Моҳият бирлиги ва категорияларнинг ажратилиши
- Грамматик қоидаларнинг ягона шаклга келтирилиши
- Олинган маълумотларнинг таққослилигини таъминлаш

Анкеталар сифатини текшириш

Социологик тадқиқотлар жараёнида олинган маълумотларни таҳлил қилиш тўлдирилган анкеталарнинг сифатини текширишдан бошланади.

Агар саволларнинг учдан бир қисмига жавоб берилган бўлса, у ҳолда анкета эҳМда қаута ишлашга берилмайди.

Агар респондент 10-15 % саволларга жавоб бермаган бўлса, у ҳолда анкета эҳмда қайта ишланади.

Бирламчи ахборотни қайта ишлаш. Қайта ишлашга берилган ҳужжатлар рақамлаштирилади. Очиқ саволлар кодлаштирилади. Код-шифрлар очиқ саволларга берилган жавоблар интенсивлигини акс еттиради. Кодлаштириш – сифатий ва миқдорий ахборотлар ўртасидаги боғловчи звено ҳисобланади. Бирламчи ахборотни қайта ишлашнинг моҳияти уни умумлаштиришда намаён бўлади. Бу умумлаштиришнинг номи социокогик ахборот деб аталади.

Кодлаштириш босқичлари

Жавоб вариантлари ёзилади

Ҳар бир вариантнинг такрорланиш тезлиги ҳисобланади

Вариантлар мазмунан яқинлигига кўра гуруҳлаштирилади

Шу гуруҳларнинг ҳар бирига шифр ва кодлар қўйилади

Ўлчов шкаласи анкета ёки интервъю бланкасидаги савол ўлчов шкаласини англатади. Рақамлар бирлиги – жавоб вариантлари ҳисобланади. Маълум бир ўлчов бирлигини сўраётган кишининг объектив характерини намоён қилади. Ўлчов маълумотларни математик таҳлил қилишнинг турли қоидаларига мос келувчи шкала ёрдамида ўтказилади.

Қўлланиладиган шкалалар турлари

Наминал шкала дихотомик жавобларни қайд етади. (масакан ха, -йўқ каби)

Даражавий шкала (тартиби) – саволларнинг сонига мос бўлади. Жавоб вариантлари – қатъий тартибда белгиларнинг ошиб бориши.

Оралиқ скала – ахборотнинг математик қайта ишлашини наъминлайди. Унинг ёрдамида сонлар билан ифодаланадиган (масалан, ёш, иш стажи ва бошқалар) хусусиятлар ўлчанади.

Гуруҳлаштириш – дастлабки ахборотни қайта ишлашнинг оддий шакли. Респондентлар танланган белгиларига (масалан, жинс бўйича белги) қараб гуруҳларга ажратилади.

Қўлланиладиган белгилар

Номинал белги (машғулот тури, миллати ва бошқалар)

Миқдорий белги (сонлар воситасида характерланадиган гуруҳлар. Масалан, ёшлар оралиғидаги гуруҳлаштириш: 18-20 ёш, 21-25 ёш ва бошқалар).

Даражавий шкалага тегишли (мос келувчи) бекгилар. (масалан, меҳнат ҳарактери; қўл, ақлий ва бошқалар)

Кесишувчан (комбинациялашган) гуруҳлаштириш респондентлар икки ёки ундан ортиқ белгиларига кўра фарқланганда амлга оширилади.

Кўринишлари

Таркибий кесишувчан гуруҳлаштириш – сўралаётганларнинг йиғиндисига тегишли бўлган белгиларига кўра таснифлаш.

Типологик гуруҳлаштириш – респондентларнинг типи ажратилади.

Таҳлилий гуруҳлаштириш – икки ва ундан ортиқ белгиларига кўра ўтказилади ва улар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик аниқланади.

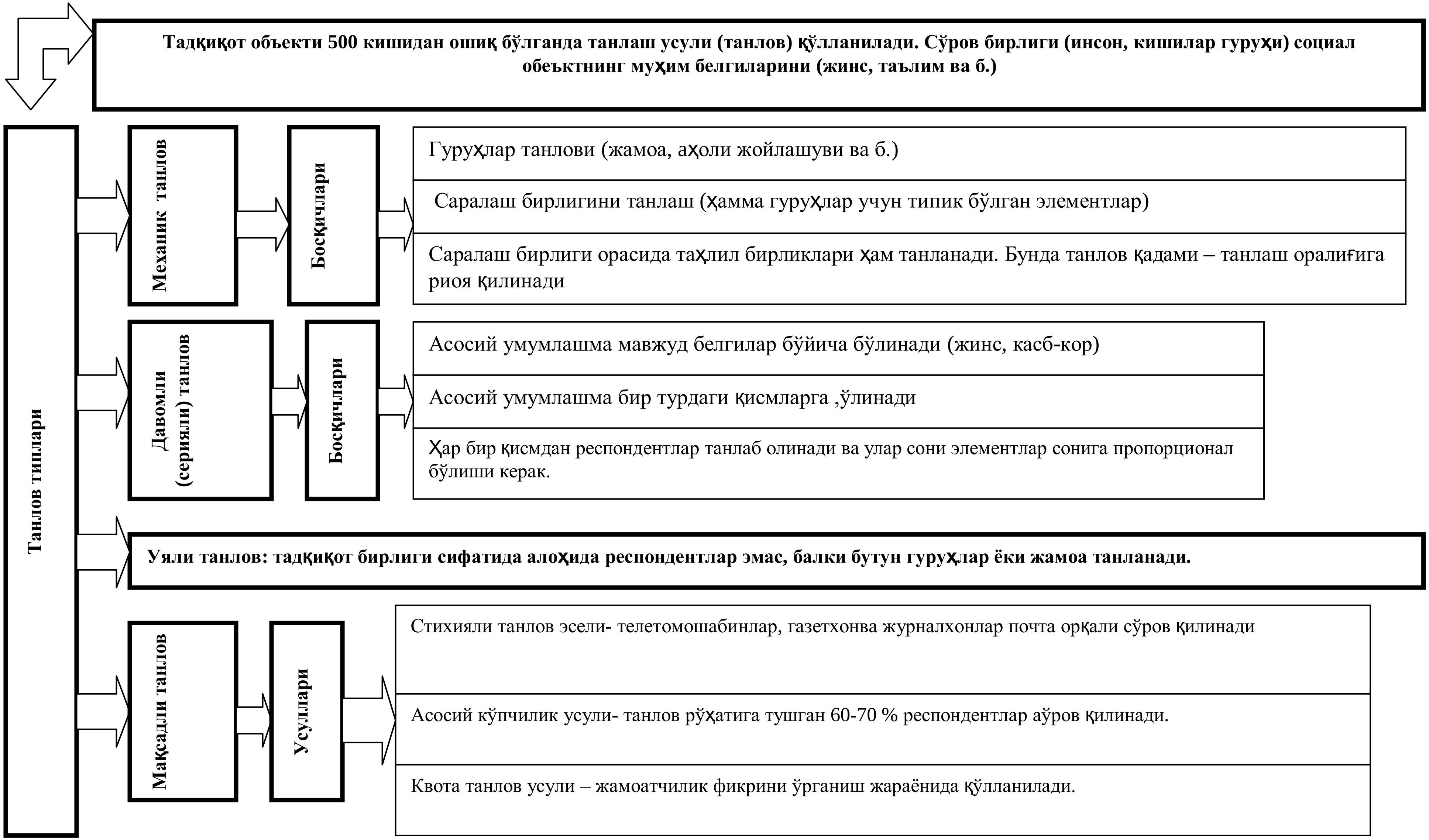

Тадқиқот объекти 500 кишидан ошиқ бўлганда танлаш усули (танлов) қўлланилади. Сўров бирлиги (инсон, кишилар гуруҳи) социал обеъктнинг муҳим белгиларини (жинс, таълим ва б.)
Танлов типлари
Механик танлов
Босқичлари
Гуруҳлар танлови (жамоа, аҳоли жойлашуви ва б.)
Саралаш бирлигини танлаш (ҳамма гуруҳлар учун типик бўлган элементлар)
Саралаш бирлиги орасида таҳлил бирликлари ҳам танланади. Бунда танлов қадами – танлаш оралиғига риоя қилинади
Давомли (сериялли) танлов
Босқичлари
Асосий умумлашма мавжуд белгилар бўйича бўлинади (жинс, касб-кор)
Асосий умумлашма бир турдаги қисмларга ,ўлинади
Ҳар бир қисмдан респондентлар танлаб олинади ва улар сони элементлар сонига пропорционал бўлиши керак.
Уяли танлов: тадқиқот бирлиги сифатида алоҳида респондентлар эмас, балки бутун гуруҳлар ёки жамоа танланади.
Мақсадли танлов
Усуллари
Стихияли танлов эсели- телетомошабинлар, газетхонва журналхонлар почта орқали сўров қилинади
Асосий кўпчилик усули- танлов рўҳатига тушган 60-70 % респондентлар аўров қилинади.
Квота танлов усули – жамоатчилик фикрини ўрганиш жараёнида қўлланилади.

VII-МАВЗУ: СОЦИАЛ МУНОСАБАТЛАР

А) ЖАМИЯТДАГИ ЎЗАРО ИЖТИМОИЙ АЛОҚАДОРЛИК ВА ИЖТИМОИЙ ТАШКИЛОТЛАР

Б) ИЖТИМОИЙ МУНОСАБАТЛАР, ИЖТИМОИЙ МАВҚЕ, ИЖТИМОИЙ САНКЦИЯ ВА ИЖТИМОИЙ РОЛЬ ТУШУНЧАСИ

Ижтимоий муносабатлар социологиясидаги муҳим йўналишлар

Иқтисод ва тақсимот муносабатлари

Социал – синфий муносабатлар

Социал – демографик муносабатлар

Социал – этник муносабатлар

Социал – ҳудудий муносабатлар

Ижтимоий муносабатлар турлари

Бирдамлик. У социал жипслашувни билдирадиган тушунча сифатида биринчи бўлиб О.Конт томонидан киритилган.

Кооперация- ижтимоий мулкка асосланган маъносини беради. Бутун жамият билан ишлаб чиқариш воситаларини гуруҳлар мулки қилиб бериш тушунилади. Агар ишлаб чиқариш воситалари ижтимоий мулк хусусиятига эга бўлса, «маъмурият» халқдан ажралиб қолади ва шу сабаб туфайли бюрократ бошқарувчилар ташкилоти вужудга келиши мумкин. Табиийки, бу жараёнлар натижасида ишчилар ўз меҳнатларидан манфаатдорликни ҳис қилмайдилар.

Е.Дюркгейм уни иккига: **механик ва органик** бирдамликка ажратади.

Механик бирдамлик – бу «жамоа туридаги» бирдамлик бўлиб, у ёки бу жамоадаги индивидларнинг ўхшашликлари билан белгиланади ва улар томонидан ижтимоий вазифалар бир хил турда бажарилади.

Жамиятда ижтимоий меҳнатнинг тақсимланиши туфайли индивидлар махсус вазифаларни бажарадилар ва бу хислатлар сабабли жамият жонли организмни эслатади. Шу жамиятда вужудга келган янги турдаги бирдамликни Э.Дюркгейм **органик бирдамлик**, деб атайди.

Бегоналашув муаммоси ва унинг асосий йўналишлари

Иқтисодий- жамиятда ишлаб чиқариш суръатлари кескин пасайса, хўжалик алоқалари узилса, пулнинг қадри тушиб кетиши ва ҳ.к.

бегоналашув учта шаклга эга:

Фаолият бошқарувидан бегоналашиш

Фаолиятдан бегоналашув

Фаолият натижаларидан бегоналашиш

Ижтимоий- инсонларнинг бир-бирлари билан муносабатлари, муаммоларини ҳал қилишда ҳамкорликсиз ҳатти-ҳаракати асосида келиб чиқади.

Сиёсий- сиёсий ҳокимият халқ ҳокимияти, умумхалқ ҳокимияти, деб эълон қилинган бўлсада, аслида у маълум бир гуруҳнинг - элитанинг хусусий мулкига айланди. Бунинг асосида эса бутун бир халқ давлат сиёсий ҳокимиятидан бегоналашди

Руҳий бегоналашув – бу инсоннинг ўз моҳиятидан узоқлашишидир. Буни Эмих Фромм шундай таърифлаган, инсоннинг моҳиятан ўз-ўзидан бегоналашувининг ҳар бир даражасига маълум бир социал характер -дунёпарастлик, эксплуататорлик ва ҳ.к.

Маданий бегоналашув маънавий таназзулни келтириб чиқарди. Жамиятда соғлом муҳитни яратишда маънавият ва маданиятнинг ўрни ўзгача. Улар индивидларнинг баркамол бўлиб шаклланишларига катта таъсир кўрсатадилар. Агар жамият аъзолари ўз маънавиятлари, бой маданий меросларидан узоқлашиб кетиб, ундан бегоналашсалар, улар ўзларининг келиб чиқишларидан тортиб, то ўз миллатларининг миллий урф-одатлари, анъаналарини ҳам инкор қила бошлайдилар.

Англияда кишилар маълумотини, ўқишга бўлган қизиқишини ошириш мақсадида печенъеларни ҳарфлар шаклида тайёрлашган. Натижада, одамлар танлаш орқали ҳарф таниб борганлар

Фан социологиясининг ўрганиш объекти

Ижтимоий жамоани ўрганиш орқали уни яхши назорат қилиш мумкин (Масалан АҚШда Техас мактаби)

Маданий қадриятларга аниқроқ муносабатда бўлишга ёрдам беради. Масалан рус немис халқлари қадриятлари

Сиёсий партияларнинг программаларини ўрганиб кутилган ва кутилмаган натижаларни билиш мумкин.

Ўзини – ўзи англашга ва индивид ўз яшаш тарзини ўзгартириши учун кенг имконият яратади.

1. **Глоболизацияга муносабатингиз?**
2. **Эсперансо тилига муносабатингиз**

П А Р А Д О К С Л А Р   У С У Л И

Ўқитувчи саволлар тизимини кетма-кет бериб тингловчиларнинг фикрларини ўрганади

Диагностика натижаларига кўра, маърузани олиб бориш жараёнида тингловчиларнинг қарама-қаршиликка (тушунчалардаги, билимлардаги) келишларини таъминлайди. Бундай вазият асосан тингловчининг тушунчаларидаги адашишлар ва хатоликлар билан боғлиқ. Демак, бу муаммовий вазият тингловчиларнинг олдинги фикр, тушунчалари ва хулосаларига қарама-қарши, парадоксал бўлган вазиятдир.

Тингловчилар муаммовий вазиятни юзага келтирган амаллардаги хатоликни излайдилар (лекин амалларда хотолик йўқ)

Ижодий фикрлай оладиган тингловчи амалларнинг бажарилиши жараёни эмас, балки мазкур амалнинг ўзи хато эканлигини аниқлай олади (бундай тингловчи топилмаса, ўқитувчининг ўзи буни ошкор қилишига тўғри келади).

Парадокслар усулини қўллаш қоидалари

- Тингловчилар билимларини фаоллаштириб олиш зарур.
- Тингловчилар парадокс объекти сифатида олинаётган жараён ҳақида ўз фикрларини (қайсики хато бўлган) тўғри деган хулосага келган бўлишлари керак.
- Тингловчилар муаммовий вазиятга ўзлари дуч келишлари керак ва тўғри деб билган нарсаларининг хато бўлиб чиққанидан тушунмовчиликда қолишлари (хайрон бўлишлари) керак. Бу ўта муҳим, чунки айнан шу сабаб улар актив фикрлай бошлайдилар, хатоликни топишга ҳаракат қиладилар.
- Парадоксни, қарама-қаршиликни қандайдир бир қийинчиликлар билан адаштирмаслик лозим.
- Парадокслар усули – бу аввалдан билганлари билан янги билимлар ўртасидаги кўприкдир. Шу тарзда янги билимнинг аввалдан маълум билим билан ўзаро боғланиши ва бу жараённи хис қилишга тингловчини «мажбур» қилиниши уни хотирада мустахкамланиб қолишига ёрдам беради.

VIII-МАВЗУ: ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТ СОЦИОЛОГИЯСИ

А) МАҲАЛЛА ЎЗ- ЎЗИНИ БОШҚАРУВ СОЦИОЛОГИЯСИ.
Б) ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ СОЦИОЛОГИЯСИ

Маҳалла ва маҳаллий бошқарув социологияси 2 босқичда ўрганилади

↓

Маҳаллий ҳокимият органлари.

Ўзбекистон Республикаси қонунининг 100-моддасига биноан маҳаллий ҳокимият органлари ихтиёрига қуйидагилар киради:

-Қонунийликни, ҳуқуқий-тартиботни ва фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш;

-ҳудудларни иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожлантириш;

-маҳаллий бюджетни шакллантириш ва уни ижро етиш, маҳаллий солиқлар, йиғимларни белгилаш, бюджетдан ташқари жамғармаларни ҳосил қилиш;

-маҳаллий коммунал хўжаликка раҳбарлик қилиш;

-атроф-муҳитни муҳофаза қилиш;

-фуқаролик ҳолати актларини қайд етишни таъминлаш;

-норматив ҳужжатларни қабул қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонунларига зид келмайдиган бошқа ваколатларни амалга ошириш

↓

Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 105-моддасига биноан «Шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини-ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди».

1993-1994 йиллари Ўзбекистонда 13 мингдан ортиқ маҳалла қўмиталари тузилган.

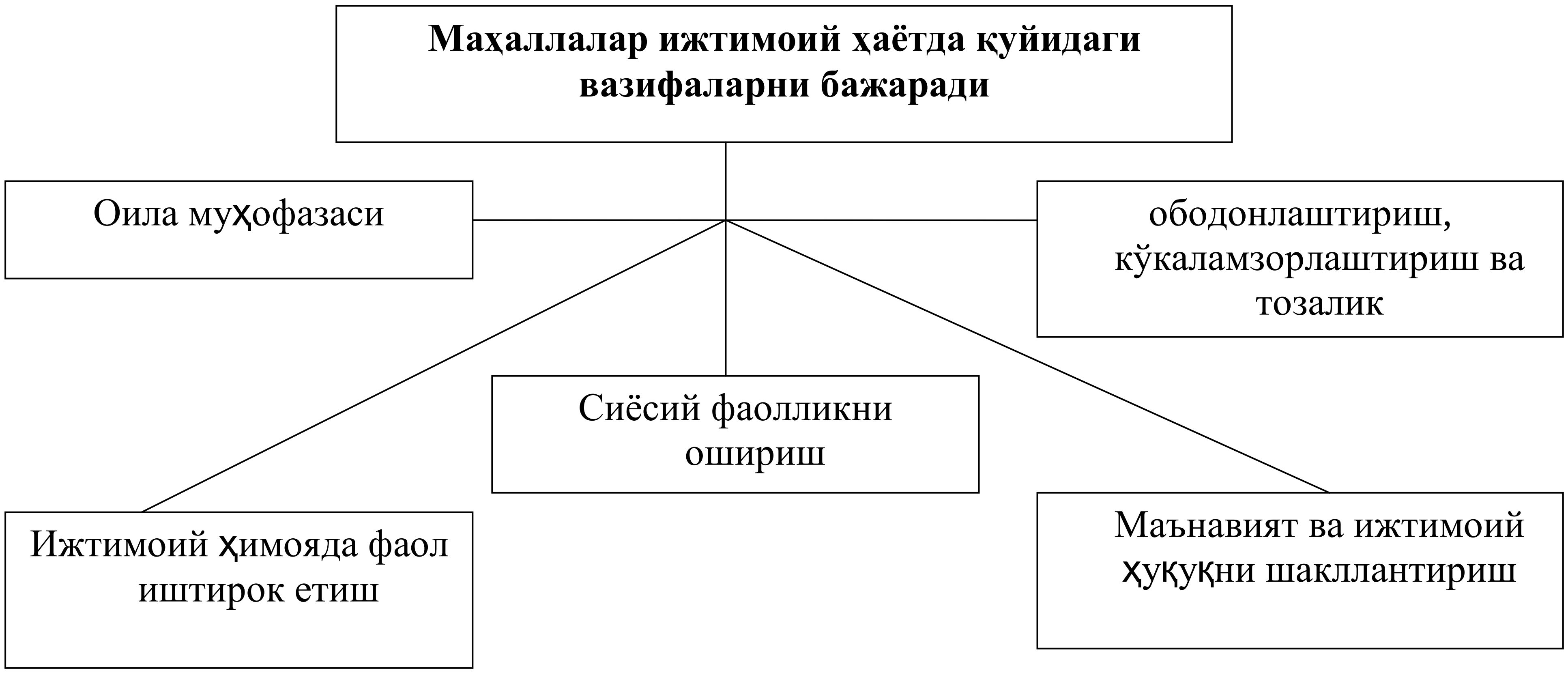
Маҳаллалар ижтимоий ҳаётда қуйидаги вазифаларни бажаради
Оила муҳофазаси
ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ва тозалик
Сиёсий фаолликни ошириш
Ижтимоий ҳимояда фаол иштирок етиш
Маънавият ва ижтимоий ҳуқуқни шакллантириш

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ўзини-ўзи бошқариш органларига берилган ҳуқуқий таъриф.

«Шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда ҳамда шаҳарлардаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини-ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар икки ярим йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди. Ўзини-ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил етиш ҳамда ваколат доираси қонун билан белгиланади».

«Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида"ги қонуннинг (янги тахрири) 1-моддасида ўзини-ўзи бошқаришнинг ҳуқуқий тушунчаси таснифи.

Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариши Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари билан кафолатланади, уларнинг ўз манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий хусусиятларидан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш борасидаги мустакил фаолиятидир.

Маҳалла мақомини мустаҳкамлаш соҳасида қилинган ишлар.

1. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқаришишининг қонуний мақоми мустаҳкамланди.

2. Уларни фуқаролик жамиятининг асосий институтига айлантиришга доир жиддий ислоҳотлар амалгам оширилди.

3. Мамлакатда шаҳар, посёлка, қишлоқ, овул ва маҳалла фуқаролар йиғини ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳуқуқий мақомини олдилар.

4. 9642 та маҳаллалар мустақил ташкилот сифатидан қайтадан мустаҳкамланди ва уларнинг аксарияти ўзининг қадимги номларини ва халқ ўртасидаги обрў эътиборини қайтадан тиклаб олдилар.

Маҳаллада олиб борилаётган икки йўналишдаги вазифалар.

Биринчи йўналиш	Маънавий вазифа бўлиб, у халқимизнинг минг йиллар тарихидаги ноёб, энг азиз анъаналарини, қадриятларини қайтадан тиклаш ва ривожлантиришдан иборат
Иккинчи йўналиш	Президент И.Каримовнинг маҳалла институтини бугунги замон талабларига мувофиқ тарзда тиклаш баробарида вилоят, туман, шахар ҳокимликлари зиммасига юкланган кўпчилик вазифа ва ҳуқуқларни ўз-ўзини бошқариш органларига бериб, улар мақомини кўтариб, шу тариқа жамиятимиз ҳаётини демократиялашда янги имкониятларга етишиш

“Маҳалла” жамғармасининг вазифаси қуйидаги йўналишларда бўлиши белгиланди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш

Маҳаллаларда маданий, маънавий-маърифий тарғибот ишкарини йўлга қўйиш

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг давлат органлари ва нодавлат ташкилот билан бўлган муносабатларини такомиллаштириш

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўзаро тажриба алмашишида кўмаклашиш

Уларнинг ваколатлари доирасида барча масалаларни ҳал етиш,молиявий-хўжалик фаолиятини юритиш, услубий такомиллаштириш амалий ёрдам кўрсатиш.

Жамоатчилик фикрининг уч хил ифодаланиши

Махсус социологик тадқиқотлар яъни сўровлар пайтида жамоатчилик фикрининг аниқланиши.

Жамоатчилик фикрининг стихияли ифодаланиши.

Сиёсий институтлар ташаббусиг кўра, бирор-бир қонунни муҳокама қилиш ёки чора-тадбирлар (референдум, умумхалқ муҳокамаси ва бошқалар) ўтказиш жараёнида жамоатчилик фикрининг билдирилиши.

Жамоатчилик фикрининг функсиялари

Директив
Қарорлар қабул қилишда жамоатчиликнинг кенг иштироки.

Консулътатив – қарорларни ҳаётга тадбиқ етишда, ҳукм чиқаришда кенг жамоатчилик билан маслаҳатлашиш.

Експрессив (назорат) – яъни фавқулотда ҳодисаларнинг олдини олиш ва уларни бартараф етиш функсияси.

Конструктив - субъектларнинг ижтимоий муносабатларининг ва жараёнларни ўзига хос дастурлаштириш

Регулятив
(бошқарув) функсияси

Баҳолаш
функсияси.

Позитив
(ижобий) функсияси

Нэгатив
(салбий) функсия

Г) СИЁСИЙ ҲАЁТ СОЦИОЛОГИЯСИ

Сиёсий ҳаёт социологияси предмети	Сиёсатнинг ижтимоий жиҳатдан асосланиши, унинг ижтимоий шарт-шароитлари ва ижтимоий роли/
Сиёсий ҳаёт социологияси объекти	Сиёсий гуруҳлар ва уюшмалар, сиёсий институте ва ташкилотлар, сиёсий маданият, сиёсий манфаатлар, сиёсий онг ва ҳоказо.

Сиёсий ҳокимият институтлаштириш жараёнида шаклланади. У мавқе ва ролларнинг белгилаб берилиши билан характерланади. Булар асосида ҳуқуқий – меъёрий тизим шаклланиб, сиёсий ҳокимиятнинг аҳоли ва аҳолининг ҳукумат олдидаги вазифаси шаклланиб боради.

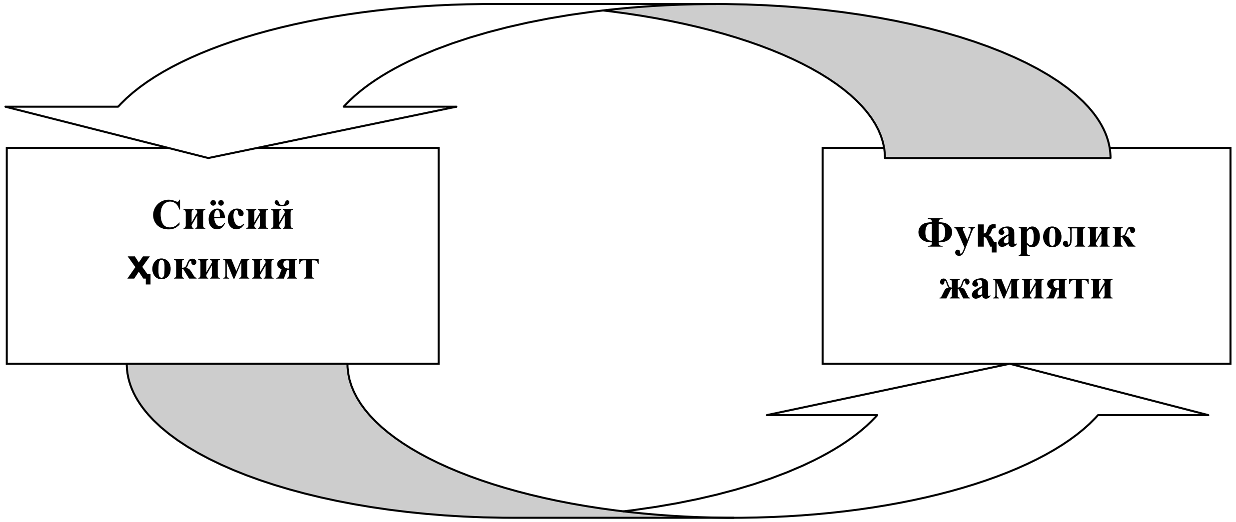

Сиёсий ҳокимият меъёрий ҳолатни сақлаб туриш мақсадида санкция

механизмларини орқали амалга оширади

<u>Ижтимоий санкция</u>
(санкция - лотинча қатъий қарор маъносини билдиради.)

Жисмоний санкция:
калтаклаш, озодликдан маҳрум етиш, ўлим жазоси ва бошқалар.

Иқтисодий санкция: мукофотлаш, моддий рағбатлантириш, жарима солиш ва бошқалар.

Рамзий санкция: ҳурмат билдириш, изза қилиш, хайфсан бериш.

Функционал– алоҳида ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган уларнинг гуруҳлари роли ва функцияларининг бирлиги
Институтционал – ҳар хил сиёсий институт ва ташкилотлар
Куммуникатив – сиёсат субъектларини ўзаро муносабатлари бирлиги
Сиёсий тизим элементлари
Мафкуравий – сиёсий ғоялар, назариялар ва концепцияларининг бирлиги
Регулятив – сиёсий тизим субъектлари ўртасидаги ўзаро алоқадорликни тартибга солишнинг сиёсий, ҳуқуқий норма ва бошқа маданий воситалари бирлиги

Сиёсий тизим ва вазифалари

Интеграция – умумжамият манфаати йўлида бирлаштириш

Тартибга солувчи – ҳукумат ва сиёсатнинг умумжамият томонидан тан олиниши ва унинг ҳуқуқий асосининг яратилиши

Мақсадни белгилаш– жамиятнинг мақсад ва вазифаларини белгилаш

Назорат – муаммоларни бартараф етиш ва жамиятнинг имкониятларини аниқлаш

Ташкилий вазифа – мақсад ва вазифаларни амалгам ошириш учун жамиятни, моддий масалаларни ва маънавий кучларни сафарбар етиш

IX-МАВЗУ ЭМПИРИК СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТ ВА УНИНГ МЕТОДЛАРИ.

А) СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ УСУЛЛАРИ.
Б) АНИҚ СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ТУРЛАРИ.
В) СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР НАТИЖАЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ВА УМУМЛАШТИРИШ

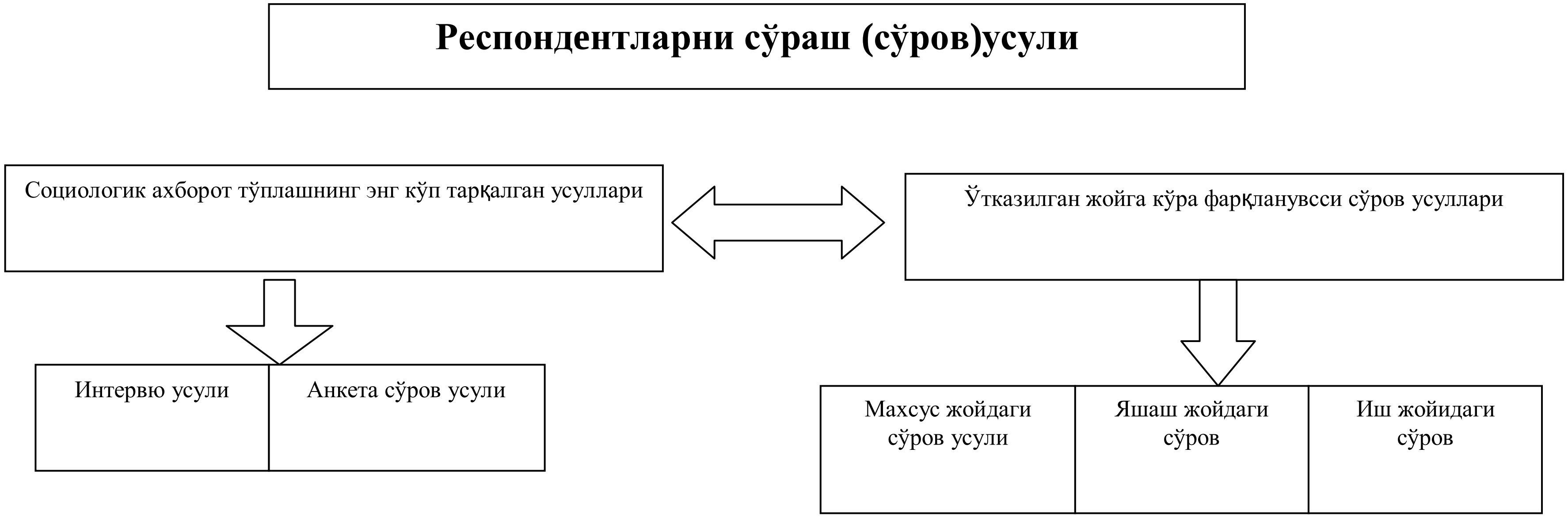

Интервю – респондент билан олдиндан режалаштирилган мақсадли сухбат

Хусусиятлари

Интервю ўтказишда ресрондент учун қулай бўлган вақт танланади.

Интервю ўтказувчи (сўровчи) кишининг асосий вазифаси респондентнинг жавобларини максимал даражада холисона ва обйектив равишда қайд етиш ва сўров вақтида қулай муҳитни яратишдан иборат.

Интервю саволлари тўлиқ ва очиқ характерда бўлади: очиқ характер– тўла қайд етиладиган очиқ саволлар мажмуйи ҳисобланади; ёпиқ (стандартлашган) характер– бунда респондент кўпроқ ёпиқ саволлардан ташкил топган анкетага жавоб беради (масалан, аҳоли рўйҳати бўйича)

Сўров ўтказиш даврида интервюерга тақиқланган ҳолатлар

Саволлар шаклини ўзгартириш

Саволларга жавоб беришга мажбурлаш

Анкетадаги саволлар тартибини ўзгартириш

Саволларни ўтказиб юбориш (агар олдиндан келишилмаган бўлса)

Интервю турлари

Еркин интервю– одатга кўра, режалаштирилмаган ва олдиндан саволлар тузилмаган бўлиб, тадқиқотнинг бошланқъич босқичида ўтказилади.

Чуқур (атрофлича) интервю– маълум доирадаги саволлар бўйича жамоатчилик фикрини аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Фўкуслашган (йўналтирилган) интервю– аниқ далиллар (воқеалар ҳолатлар) тўғрисида жамоатчилик фикрини ўрганади.

Социологик тадқиқот усулларининг қўлланилиши тадқиқ
кўриниши, ўрни, вақт, шарт- шароити ва мақсадига боғлик

Кузатиш– социологик тадқиқот усулларидан бири. Воқеалар содир бўлган шарт-шароитларни қайд етиш орқал
тўплашни айинглатади. Услуб табий фанлардан ўзлаштирган.

Кузатиш усуллари

Формал ва ноформал

Бевосита (социолог жараёнда иштирок етади) ва билвосита тадқиқотчи жараёнда аралашмайди;) бевосита кузатиш ошиқ ва ёпиқ бўлади.

Дала кузатишлари (табий шароитда ўтказилади) ва лаборотория кузатилади.

Аниқ, объйектив ахбо
қўлланиладиган на

Кузатиш орқасидан кузатиш

Ёзувларда баҳолаш терминларининг бўлмаслиги

Эксперимент (тажриба) – бошқариладаган ва назорат қилинадига
ахборотни олишнинг умумилмий усули

Тажриба усуллари

Табий тажриба – кичик гуруҳларда ўтказилиб, дала ва лабороория шаклида бўлади.

Фикрий (модел) тажриба – статистик таҳлил усуллари мавжуд бўлган ҳар бир социологик тадқиқитда учрай
ЭҲМ моделлаштиришда фикрий тажриба асосий ҳисобланади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР” КАФЕДРАСИ

“СОЦОЛОГИЯ” фанидан ишчи ўқув дастурга доир мавзулар бўйича

Г Л О С С А Р И Й

АНДИЖОН - 2015

Мустақилликка эришганимиздан кейин Республиканинг барча олий ва ўрта махсус ўқув юртларида социология фани ўқитила бошланди. Бу иш жамиятни демократик асосларда қайта қурилиши, такомиллашувининг назарий-амалий асосларини ишлаб чиқиш йўлида муҳим қадам бўлди. Зеро, юртимизнинг миллий мустақил тараққиёт йўлига чиқиши, иқтисодиётни янги тамойиллар асосида бошқаришга ўтилиши, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг яратилиши, ҳуқуқий давлат ва демократик жамият асослари яратилаётганлиги ижтимоий фанлар ривожига алоҳида эътибор бериш заруриятини кун тартибига қуйди.

Президент **И.А.Каримов** ўзининг **“Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”** асарида : “Биз истиқлолнинг дастлабки йилларида қабул қилган, машхур беш тамойилга асосланган ижтимоий йўналтирилган эркин бозор иқтисодиётига ўтиш модели йилдан-йилга илгарилаб борганимиз сари ўзини амалда оқлаб, нақадар тўғри ва пухта эканини исботламоқда, деб айтиш учун бугун барча асосларимиз бор.

Биринчи навбатда, иқтисодиётнинг мафкурадан холи бўлиши, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлигида ўз ифодасини топган прагматик иқтисодий сиёсат, давлатнинг бош ислохотчи вазифасини ўз зиммасига олиши, қонун устунлигини таъминлаш, кушли ижтимоий сиёсат олиб бориш, ислохотларни босқичма-босқич ва вазминлик билан амалга ошириш каби тамойиллар айниқса дунёда авж олиб бораётган молиявий ва иқтисодий инқироз шароитида ўзининг долзарблиги ва ҳаётийлигини яна бир бор кўрсатмоқда”[2] – дея алоҳида таъкидлаган. Шундай шароитда жамиятимизнинг турли соҳаларини атрофлича тадқиқ этиш, жамоатчилик фикрини ўрганиш, илмий асосланган социологик тахлил ҳамда хулосаларни илгари суриш иши муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу сабабдан Социология фани ошкоралик, демократик фикрлар ранг-баранглигини ифодалашнинг муҳим омилига айланиб бормоқда.

Социология фанини ўқитишдан асосий мақсад жамиятдаги ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг мазмун-моҳиятини талаба ёшлар томонидан англаб олишларига ёрдам беришдан иборатдир. Шунингдек, бу фан фақатгина ҳозирги кунда юз бераётган ижтимоий жараёнлар ахволига тўлақонли баҳо бериш билан чекланмасдан, ижтимоий холатларнинг истиқболий ўзгариш даражалари хусусида хам аниқ башоратлар ишлаб чиқади.

Социология фанини мукаммал ўрганишга киришган талаба ижтимоий тараққиёт қонунлари моҳиятини чуқурроқ тушунади, амалиётга назарий қуролланган холда кириша олади, жамоатчилик фикрини шакллантириш ва уни истиқлол манфаатларига тўла сафарбар этиш юзасидан атрофлича билим ва кўникмаларга эга бўлади.

Талабалар фанни ўзлаштириш якунида социологияни ўқитишнинг мохияти ва ахамиятини англаб этишлари, ижтимоий воқелик, жараён, тараққиёт ва муносабатлар хақида етарли тушунчага эга бўлишлари, шахс, жамият, гурухлар, иқтисод ва бошқарув социологияси тўғрисида фикр юритишлари, фан ва таълим, маданият, ёшлар ва бўш вакт, жамоатчилик фикри ва махалла социологиясининг мазмун-мохиятини чуқурроқ англаб этишлари лозим.

Шу билан бирга, эмпирик (аниқ) социологик тадқиқотлар ўтказиш асосида олинган маълумотларни қайта ишлаб, тахлил қилиш орқали жамиятдаги мавжуд ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маиший муаммоларга тегишли бахо бера олишлари хамда уларни бартараф этиш йўллари тўғрисида аниқ таклифлар қила олишлари лозим бўлади.

Ушбу фанни ўрганиш жамиятнинг барча сохаларидаги ижтимоий жараёнлар ва ўзгаришларга онгли муносабатда бўлиш, шахс, давлат, жамият манфаатларини уйғунлаштириш, ижтимоий масалаларни тўғри англаб этиш орқали жамиятга кўпроқ фойда келтиришни тақозо этади.

Ўз навбатида, Социология фанини ўрганиш ўқув режасидаги бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар билан узлуксиз боғлиқлик асосида олиб борилади.

«Социология» фани «Фалсафа», «Иқтисодий назария», «Ижтимоий психология», «Хуқуқшунослик», «Ахлоқшунослик», «Политология», «Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти» фанлари билан ўзаро алоқадорликда ўрганилади.

Социология фанини ўрганиш жараёнида ўқитишнинг очиқ ва муаммоли маърузалар ўтказиш, давра сухбатини ташкил қилиш, қисқа анкета сўрови ўтказиш, долзарб, вазиятли масалаларни кенг ўрганиш, мультимедия ва слайдлар ёрдамида мавзуларни кенг ёритиш иши амалга оширилади, дарслар жамоавий асосда, кенг қамровли шаклда олиб борилади.

«Социология» фани бакалавриат йўналишидаги барча мутахассисликлар талабаларига 3 - курс, В семестрда ўтилади.

Бу фанга айрим ижтимоий - гуманитар хамда баъзи бир амалий фанларни қисман ўрганиб бўлингандан сўнг ўтилади.

«Социология» фанига ўқув режаси бўйича жами 74 соат ажратилган бўлиб, шундан 20 соатни маъруза, 22 соатни семинар машғулотлари хамда 32 соатни мустақил таълим ташкил қилади.

---

[2] Islom Karimov. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. T., “O‘zbekiston”, 2009, 30-31-betlar.

1-МАВЗУ. СОЦИОЛОГИЯ ФАН СИФАТИДА

А) СОЦИОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, ОБЪЕКТИ
Б) ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

СОЦИОЛОГИЯ – жамиятнинг таркиби ва уни ташкил қилувчи элементлар(унсурлар), уларнинг амал қилиш шарт-шароитлари хамда бу таркибда содир бўладиган социал жараёнларни ўрганувчи фан.
МАКРОСОЦИОЛОГИЯ- социал билимлар сохаси бўлиб, социал таркибнинг йирик элементлари, уларнинг холати ва ўзаро алоқадорлигини ўрганади.
МИКРОСОЦИОЛОГИЯ- социал билимлар сохаси бўлиб, шахслар ўртасидаги, гурухлар ичидаги ва кишилар орасидаги кундалик ўзаро хатти-харакатларни ўрганади.
МАКРОДАРАЖА - социологияда катта социал гурухлар ва халқларни қамраб олувчи социал ходисалар ва жараёнларни аниқлаш; ахолининг кўчиб юриши, турли социал институтларнинг инқирози, жамиятнинг бир кўринишдан бошқасига ўтиш тенденциясини кўрсатиш холати.
СОЦИАЛ ҚОНУН – социал объектлар ўртасидаги нисбатан барқарор ва мунтазам янгиланиб турувчи муносабатлар. Ходиса ва жараёнлар орасидаги мухим ва зарурий боғланиш. Социал қонунлар умумсоциологик ва махсус социологик қонунларга бўлинади.
СОЦИАЛ НАЗОРАТ – жамиятдаги меъёр ва қадриятлар йиғиндиси, шунингдек, уларни амалга ошириш учун қўлланиладиган турли санкциялар. Масалан, девиант хулқ-атворнинг олдини олишга, жазолашга ёки тузатишга қаратилган санкциялар.
СОЦИАЛ ФАКТ (*ДАЛИЛ*) – жамиятнинг у ёки бу сохасига хос бўлган алохида ижтимоий ахамият касб этувчи воқеа хамда бир хил кўринишли воқеалар йиғиндиси.
ТАРМОҚ СОЦИОЛОГИЯСИ – социологик билимнинг мухим сохаси бўлиб, ижтимоий хаётнинг алохида ёки тор сохаларидаги социал ходисалар ва жараёнларни ўрганади. Умумий социологиядан фарқли ўлароқ, тармоқ социологиясининг объекти сифатида социал воқеликдаги аниқ бир соха қамраб олинади. Масалан, иқтисод социологияси, маданият социологияси ва бошқа шу кабилар.
СОЦИАЛ ИНСТИТУТЛАР – нисбатан йуқори даражада ташкил этилган социал ва сиёсий тизимли уюшмалар бўлиб, бир-биридан таркибининг барқарорлиги, ўз элементларининг интеграциялашганлиги хамда вазифаларининг хилма-хиллиги, ўзгарувчанлиги ва эгилувчанлиги билан фарқланади.

2-МАВЗУ. СОЦИОЛОГИЯ ФАНИНИНГ СТРУКТУРАСИ.

БИХЕВИОРИЗМ – (*инг. бехавиоур – хулқ-атвор*) позитивистик социологиядаги мухим йўналишлардан бири. Бихевиористлар социологиянинг предмети деганда кишилар хулқ-атворини тушунганлар. Бу таълимот асосчилари инсон ва хайвонот оламидаги сифатий фарқларни ажратмаган холда, социология ва психологиянинг вазифаси онгни эмас, балки кишилар хулқ-атворини ўрганишга қаратилган деган фикрни илгари сурадилар.
ГЕОГРАФИК МАКТАБ – социологиядаги йўналишлардан бири бўлиб, унинг асосчилари географик мухитни ижтимоий тараққиётнинг хал қилувчи шарти ва мухим омили сифатида қараганлар. Шу билан бирга, баъзи холларда бу мактаб ғоялари айрим кишилар, масалан, фашизм намояндалари (К.Хаусхоффер ва хулқ-атворини хулқ-атворини бошқалар) томонидан ўзларининг босқинчи, агрессив геополитик мақсадлари учун қўлланилган.
СОЦИАЛ ДАРВИНИЗМ – ижтимоий тараққиёт қонунларини табиий танлашнинг биологик қонунлари билан ўхшаш деб тушунувчи таълимот. Бу таълимот вакиллари ижтимоий хаёт инсоннинг биологик хусусияти (табиати) билан аниқланади, деган фикрни устун қўядилар. Социал-дарвинизм ғояларидан кейинчалик либерализм, индивидуализм, расизм, фашизм каби социал-сиёсий йўналишларда хам фойдаланилган.
ОЛИГАРХИЯ – (*йунонча олигарчиа – озчилик хокимияти*) кичик гурухдаги кишилар, асосан бойларнинг сиёсий хокимиятини таъминловчи бошқаришнинг нодемократик шакли. Шу билан бирга, олигархия тушунчаси илғор, хукмрон элита маъносини хам англатади.
ОРГАНИК ЙЎНАЛИШ – жамият, унинг амал қилиши ва ривожланишини жонли, биологик организмнинг амал қилиши ва ривожланиши билан айнанлаштирувчи таълимот. Бу йўналиш вакиллари ижтимоий хаётда содир бўладиган социал-сиёсий воқеа-ходисаларни соф биологик нуқтаи-назардан изохлашга харакат қиладилар.
ПОЗИТИВИЗМ – ХIХ аср социологиясидаги этакчи йўналишлардан бири. Жамият хақидаги мушохадавий қарашлардан воз кечган холда, кузатиш ва тажрибага асосланган, физика, химия, биология каби табий фанларга ўхшаш аниқ, объектив бўлган фанни яратишга қаратилган таълимот.
ПРАГМАТИЗМ – *(юнонча – иш, харакат*) социал-сиёсий муаммолар ва уларни хал қилишда тез амалий натижалар олиш, афзалликларга эга бўлиш, аниқ манфаатларни кўзлашга қаратилган таълимот.
ПСИХОЛОГИК ЙЎНАЛИШ – социологиядаги йўналиш бўлиб, социал- сиёсий ходиса ва жараёнларни психологик омиллар билан тушунтиришга харакат қилади. Бу йўналиш тарафдорлари асосий эътиборни ижтимоий ва индивидуал онгнинг социал-сиёсий хаётдаги ўрни ва роли хамда уларнинг ўзаро нисбати масаласига қаратадилар.

СИМВОЛИК ИНТЕРАКЦИОНИЗМ – (*лотин.интерастио – ўзаро таъсир*) социологиядаги мухим йўналиш бўлиб, ўз эътиборини кишилар ўртасидаги бевосита ўзаро алоқаларга қаратади хамда бу алоқаларни социал символларни алмашиш кўриниши сифатида бахолайди. Бу оқим тарафдорларининг фикрича, кишилар ўртасидаги ўзаро алоқалар узлуксиз мулоқот бўлиб, бу жараёнда улар бир-бирларини кузатадилар, мақсадларини англаб этадилар хамда тегишли муносабатда бўладилар.
ТАРКИБИЙ ФУНКЦИОНАЛИЗМ – (*лотин.фунстио – амалга ошириш, бажариш*) социологиядаги мухим йўналиш, методологик ёндашувлардан бири. Бу йўналиш тарафдорлари жамият, ундаги ходиса ва жараёнларга ўзининг таркиби, ундаги тегишли ўзига хос вазифаларни бажарувчи элементларнинг ўзаро алоқа механизмига эга бўлган социал тизимлар сифатида қарайдилар.

3-МАВЗУ. ЖАМИЯТ ЯХЛИТ ТИЗИМ СИФАТИДА.
А) ҒАРБИЙ ЕВРОПА СОЦИОЛОГИК МАКТАБИ
Б) ХХ АСР СОЦИОЛОГИЯСИ

СОЦИАЛ БИРДАМЛИК – кўпгина маънавий омилларнинг мажмуасидан ташкил топган социологик категория бўлиб, у ижтимоий хаётда фаолият кўрсатаётган инсонларнинг ижтимоий тараққиёт масалаларини хал қилишдаги хамкорлиги кўринишидир.
КООПЕРАЦИЯ – бир ёки бир қанча социал гурух вакилларининг ягона мақсадга эришиш йўлида ўзаро харакат қилиш жараёни. Ўзаро манфаатдорлик кооперациянинг асоси хисобланади.
БЕГОНАЛАШУВ – индивид, шахс ёки социал гурухнинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий-маънавий жараёнлар, муносабатлар хамда фаолиятдан узоқлашиш, четлашиш холати. Социологияда бегоналашувнинг иқтисодий, сиёсий, социал, маданий ва рухий кўринишларига кўпроқ эътибор қаратилади.
ОИЛА – кишиларнинг никох ва қондошлик муносабатларига асосланган жамиятнинг кичик социал ячейкаси. Оила кишиларни мулкчилик, умумий хўжалик алоқалари ва фарзандлар тарбиясидаги ўзаро масъулият хисси билан хам боғлайди.
НУКЛЕАР ОИЛА - Ота –оналар ва уларнинг қарамоғида бўлган болалардан ташкил топган оила шакли. Хозирги даврда кўп авлодли оилалардан нуклеар оилаларга ўтиш жараёни якунланиб бормоқда.
ЭКЗОГАМИЯ – никохланишда умр йўлдошини танлашдаги чеклаш бўлиб, гурух аъзолари умр йўлдошини ўз гурухи ташқарисидан излашади.
ЭНДОГАМИЯ - никохланишда умр йўлдошини танлашдаги чеклаш бўлиб, гурух аъзолари умр йўлдошини фақат ўз гурухи ичкарисидан танлашади.
ЭТНОС – маълум бир худудда тарихан қарор топган, маданият ва психологик бирликнинг умумий жихатларига эга бўлган кишиларнинг барқарор уюшмаси.
СОЦИАЛ СИНФЛАР – (*лотин. классис – гурух, разряд*) йирик социал гурухлар бўлиб, ўзида умумий социал-иқтисодий ва сиёсий мақомга эга бўлган хамда ўз ижтимоий холатига кўра бир-биридан фарқланувчи кишиларни бирлаштиради.
ФАН – билимларни яратиш ва тўплашни таъминловчи социал институт; ижтимоий онгнинг мухим шаклларидан бири. Фанлар таснифига кўра бир қанча йўналишларга бўлинади. Социологияда фундаментал ва амалий фанларга алохида эътибор қаратилади.
ТАЪЛИМ – институтлашган жараён бўлиб, унинг асосида қадриятлар, билим ва малака бир киши, гурух ёки уюшма томонидан бошқаларга ўтказилади.

4 – МАВЗУ. ЖАМИЯТ ЯХЛИТ ТИЗИМ СИФАТИДА
А) МАДАНИЯТ, ДИН ВА АХЛОҚ СОЦИОЛОГИЯСИ

МАДАНИЯТ – қадриятлар, хаётий қарашлар, хулқ-атвор ва меъёрлар намунаси, шунингдек, турли предметлар, моддий бойликларда (мехнат воситалари,белгилар кабилар) мужассамлашган ва кейинги авлодларга ўтадиган кишилар фаолиятининг натижаси.
ОММАВИЙ МАДАНИЯТ – минтақавий, диний, синфий хусусиятлардан қатъий назар махсулотлари барча халқларга тарқаладиган ва оммалашадиган маданият шакли.
ЭЛИТАР МАДАНИЯТ – ўзида хашаматли санъат, мусиқа ва адабиёт намуналарини қамраб олган хамда жамиятдаги сараланган қатлам, олий табақаларга мўлжалланган маданият шакли.
МАДАНИЙ РЕЛЯТИВИЗМ – бошқа социал гурухлар қадриятларини фақат ўз маданий қадриятлари доирасида тушуниш ва тахлил қилишга бўлган уриниш.
ЭТНОЦЕНТРИЗМ – хаётий ходисаларни ўз этник гурухининг анъаналари ва қадриятлари доирасида бахоловчи хамда ўз маданиятини умумий эталон сифатида кўрсатувчи этник хусусият.
ТОЛЕРАНТЛИК – ўзгалар турмуш тарзи, хулқ-атвори, урф-одатлари, хис-туйғулари, қарашлари, ғоялари ва диний эътиқодлари сабр-бардош, тоқат билан муносабатда бўлиш.
ТРАДИЦИЯ (*АНЪАНАЛАР*) – авлодлардан- авлодларга ўтувчи, маълум бир уюшма ёки социал гурухда узоқ давр мобайнида сақланиб қолувчи социал ва маданий мероснинг элементи.
ҚАДРИЯТЛАР – борлиқ ва жамият, нарсалар, воқеалар, ходисалар, инсон хаёти, моддий ва маънавий бойликларнинг ахамиятини кўрсатиш учун қўлланиладиган тушунча. Ғарбда қадриятлар масаласи билан

аксиология фани шуғулланади. Фалсафа, маданиятшунослик, социология, психология каби фанлар қадриятлар бўйича тегишли тадқиқотлар олиб бормоқдалар.

5- ШАХС СОЦИОЛОГИЯСИ ВА ДЕВИАНТ ХУЛК-АТВОР.
А) ШАХС ЖАМИЯТ ВА ДАВЛАТ СОЦИОЛОГИЯСИ
Б) ДЕВИАНТ ХУЛҚ – АТВОР СОЦИОЛОГИЯСИ.

СОЦИАЛ СТРАТИФИКАЦИЯ – (*лот.стратум – қатлам*) социал қатлам (гурухларнинг) даромадлари, билим даражаси, хокимиятга эгалик қилиши, касбий обрў-эътиборига кўра жамият структурасида юқоридан қуйига қараб жойлашуви.
ТАБАҚА – наслдан-наслга етувчи хуқуқ ва мажбуриятлари билан бир-биридан фарқланувчи аграр ва кўпгина индустриал жамиятлардаги социал гурухлар.
СОЦИАЛ МОБИЛЛИК – индивид ёки социал гурухнинг жамият ижтимоий тузилмасида бир социал холатдан бошқасига ўтиши, ўз ижтимоий холатини ўзгартириш кўрсаткичи.
ВЕРТИКАЛ МОБИЛЛИК – индивид ёки социал гурухнинг бир социал қатламдан бошқасига ўтиш жараёни. Вертикал мобиллик юқори мансабга кўтарилиш, даромадларининг ошиб кетиши ва хокимият бўлиш билан изохланади.
ГОРИЗОНТАЛ МОБИЛЛИК - индивид ёки социал гурухнинг бир социал бир оиладан бошқа оилага, бир диндан бошқа динга ёки бир турар жойдан бошқа жойга ўтиш билан изохланади.
ДЕВИАНТЛИК – индивид ёки социал гурухнинг жамият томонидан қабул қилинган умумий меъёрларга мос келмайдиган хулқ-атвори. Бунинг натижасида улар томонидан бу меъёрларни бузиш холати содир бўлади. Дэвиантликнинг жиноятчилик, ичкиликбозлик, гиёхвандлик, фохишабозлик, бйурократия каби кўринишлари кэнг тарқалган.
ДЭЛИНКВЭНТЛИК – милитсия ёки политсияда хисобда турувчи, мунтазам равишда жиноий харакатлар содир этувчи, тарбияси қийин бўлган кишилар, айниқса, ўсмирларнинг хуқуқбузарликларини кўрсатувчи тушунча.

6- МАВЗУ. ЖАМИЯТНИНГ СОЦИАЛ СТРУКТУРАСИ ВА СТРАТИФИКАЦИОН ЖАРАЁНЛАР
А) ИЖТИМОИЙ СТРАТИФИКАЦИЯ ВА ЁШЛАР СОЦИОЛОГИЯСИ

ШАХС – социал мавжудот, социал хаётнинг онгли субъекти бўлган хар бир инсон. Индивиднинг самарали фаолият ва мулоқотлар асосида социал муносабатларга киришини ва социал хусусиятларнинг бир бутунлигини англатувчи тушунча.
МАРГИНАЛ ШАХС – индивид ёки шахснинг икки ёки ундан ортиқ маданиятлар чегарасидаги оралиқ холатни эгаллаши ва қисман уларга қоришиб кетишини кўрсатувчи тушунча.
СОЦИАЛЛАШУВ – индивид томонидан хаёти давомида ўзи яшаётган ва фаолият кўрсатаётган жамиятдаги социал меъёрлар ва маданий қадриятларни ўзлаштириш жараёни. Оила, мактаб, махалла, қариндош-уруғлар, жамоатчилик социаллашувнинг мухим агентлари бўлиб хизмат қиладилар.
ЖАМИЯТ – яхлит социал тизим бўлиб, у ўзининг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий сохаларига эга бўлади. Унда ягона худуд доирасида кишилар умумий маданий қадриятлар ва социал меъёрлар (норма) асосида бирлашадилар.
ПОСТИНДУСТРИАЛ ЖАМИЯТ – инсоният ва алохида давлатлар илғор тараққиётининг учинчи босқичи (*аграр ва индустриал жамиятдан кейинги*). Унда замонавий илмий-технологик, ахборотлашган инқилоблар асосида чуқур социал ўзгаришлар содир бўлади.
ЭЛЕКТОРАТ – у ёки бу сиёсий партия, сиёсий ташкилот ва унинг вакиллари хамда мустақил депутатларга овоз берувчи сайловчилар гурухи. Электоратниг кўлами демократия даражаси, сиёсий партияларнинг фаоллиги, омманинг сиёсий етуклиги билан боғлиқ бўлади.
МУХОЛИФАТ – (*арабча "мухолафат" – келишмовчилик, тескарилашиш, қарама-қаршилик, зиддият*) – расмий сиёсатга, хукмрон қарашларга мос бўлмаган нуқтаи назар, алохида сиёсий йўл, демократиянинг мухим белгиси.

7 – МАВЗУ. СОЦИАЛ МУНОСАБАТЛАР
А) ЖАМИЯТДАГИ ЎЗАРО ИЖТИМОИЙ АЛОҚАДОРЛИК ВА ИЖТИМОИЙ ТАШКИЛОТЛАР
Б) ИЖТИМОИЙ МУНОСАБАТЛАР, ИЖТИМОИЙ МАВҚЕ, ИЖТИМОИЙ САНКЦИЯ ВА ИЖТИМОИЙ РОЛЬ ТУШУНЧАСИ

СОЦИАЛ СИНФЛАР – (*лотин. слассис – гурух, разряд*) йирик социал гурухлар бўлиб, ўзида умумий социал-иқтисодий ва сиёсий мақомга эга бўлган хамда ўз ижтимоий холатига кўра бир-биридан фарқланувчи кишиларни бирлаштиради.

ФАН – билимларни яратиш ва тўплашни таъминловчи социал институт; ижтимоий онгнинг мухим шаклларидан бири. Фанлар таснифига кўра бир қанча йўналишларга бўлинади. Социологияда фундаментал ва амалий фанларга алохида эътибор қаратилади.

ТАЪЛИМ – институтлашган жараён бўлиб, унинг асосида қадриятлар, билим ва малака бир киши, гурух ёки уюшма томонидан бошқаларга ўтказилади.

ЛОНГИТЮД ТАДҚИҚОТ – такрорий тадқиқот кўриниши бўлиб, бир социал объект устидан узоқ муддатли, даврий кузатиш олиб борилади. Бу кузатиш натижасида социал объектдаги тегишли ўзгаришлар аниқланади.

КУЗАТИШ – социологик тадқиқот усули бўлиб, унинг ёрдамида воқеалар ва уларнинг кечиш жараёнларини тўғридан-тўғри ва бевосита қайд этиш орқали тегишли ахборотлар олинади.

СЎРОВ – дастлабки ахборотни тўплаш усули бўлиб, унинг воситасида маълум бир социал гурух вакилларига саволлар билан мурожаат қилинади. Сўров ёппасига ва танлаш кўринишларида бўлади.

ИНТЕРВЪЮ – тадқиқот дастурида кўзда тутилган саволларга жавоб олиш учун ўтказиладиган мақсадли сухбат. Интервью социолог ва сўров ўтказувчи бошқа кишилар томонидан олиб борилади.

РЕПРЕЗЕНТАТИВЛИК – социологик танловнинг хусусияти ўрганилаётган асосий соханинг характеристикасини (*тавсифини*) акс эттиришини ифодаловчи тушунча.

РЕСПОНДЕНТ – социологик анкета ва бошқа шаклдаги сўров саволларига жавоб берувчи киши.

ТАНЛОВ – асосий тадқиқотнинг мохияти, хусусиятлари ва нисбатини ўзида қатъий акс эттирувчи ахолининг маълум бир қисми, бўлагини ифодаловчи тушунча.

ГЕНДЕР ТАДҚИҚОТ – социологик тадқиқот тури бўлиб, унинг асосида бир маданият доирасидаги жинс хусусиятларига кўра фарқланувчи кишилар хулқ-атворини ўрганиш масаласи ётади.

АМАЛИЙ СОЦИОЛОГИЯ – социологик билимнинг тармоғи сохаси бўлиб, фундаментал социология бағрида социал хаётнинг ташкил этилиши, амал қилиши ва ривожланишига доир амалий саволларни хал қилишнинг йўллари, шакллари ва усулларини ва шу асосда тегишли кўрсатмалар, режалар ва тахминларни ишлаб чиқиш жараёнини ўрганади.

ЭКСПЕРТ СЎРОВ – саволларнинг ёзма ёки оғзаки шаклда тадқиқот предмети сохасида махсус чуқур билимга эга бўлган мутахассис-экспертлар олдига қўйилиши.

СОЦИАЛ АХБОРОТ – жамият аъзолари, гурухлар, социал ва сиёсий ташкилотлар, бирлашмалар муносабатларидаги алмашув воситаси бўлган социал ва сиёсий хаёт тўғрисидаги билимлар, маълумотлар, далиллар, хабарларнинг йиғиндиси.

МОНИТОРИНГ – (*инглизча "мониторинг" текшириб туриш, назорат этиш*) – маълум бир ходиса ёки жараённинг холатини кузатиш, бахолаш ва тахминлаш (прогноз) тушунилади.

8-МАВЗУ: ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТ СОЦИОЛОГИЯСИ
А) МАХАЛЛА ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИА
Б) ИЖТИМОИЙ ФИКР СОЦИОЛОГИЯСИ

ЖАМИЯТ – яхлит социал тизим бўлиб, у ўзининг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий сохаларига эга бўлади. Унда ягона худуд доирасида кишилар умумий маданий қадриятлар ва социал меъёрлар (норма) асосида бирлашадилар.

ПОСТИНДУСТРИАЛ ЖАМИЯТ – инсоният ва алохида давлатлар илғор тараққиётининг учинчи босқичи (*аграр ва индустриал жамиятдан кейинги*). Унда замонавий илмий-технологик, ахборотлашган инқилоблар асосида чуқур социал ўзгаришлар содир бўлади.

ЭЛЕКТОРАТ – у ёки бу сиёсий партия, сиёсий ташкилот ва унинг вакиллари хамда мустақил депутатларга овоз берувчи сайловчилар гурухи. Электоратниг кўлами демократия даражаси, сиёсий партияларнинг фаоллиги, омманинг сиёсий етуклиги билан боғлиқ бўлади.

МУХОЛИФАТ – (*арабча "мухолафат" – келишмовчилик, тескарилашиш, қарама-қаршилик, зиддият*) – расмий сиёсатга, хукмрон қарашларга мос бўлмаган нуқтаи назар, алохида сиёсий йўл, демократиянинг мухим белгиси.

ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИ – бутун жамият ёки унинг алохида қисмининг ижтимоий ходисалар ва жараёнлар хамда алохида шахслар, гурухлар, ташкилотларнинг фаолиятига бўлган муносабатларини очиқ ва яширин холда ифодаловчи оммавий онгнинг холати.
МАХАЛЛА – (*арабча "махалла" – жой, ўрин, макон*) – муайян тарихий шароитларда, асрлар давомида шаклланиб, фаолият кўрсатаётган, ахоли яшайдиган маъмурий-худудий бирлик, уюшма.
СОЦИАЛ БИРДАМЛИК – кўпгина маънавий омилларнинг мажмуасидан ташкил топган социологик категория бўлиб, у ижтимоий хаётда фаолият кўрсатаётган инсонларнинг ижтимоий тараққиёт масалаларини хал қилишдаги хамкорлиги кўринишидир.
КООПЕРАЦИЯ – бир ёки бир қанча социал гурух вакилларининг ягона мақсадга эришиш йўлида ўзаро харакат қилиш жараёни. Ўзаро манфаатдорлик кооперациянинг асоси хисобланади.
БЕГОНАЛАШУВ – индивид, шахс ёки социал гурухнинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий-маънавий жараёнлар, муносабатлар хамда фаолиятдан узоқлашиш, четлашиш холати. Социологияда бегоналашувнинг иқтисодий, сиёсий, социал, маданий ва рухий кўринишларига кўпроқ эътибор қаратилади.
ОИЛА – кишиларнинг никох ва қондошлик муносабатларига асосланган жамиятнинг кичик социал ячейкаси. Оила кишиларни мулкчилик, умумий хўжалик алоқалари ва фарзандлар тарбиясидаги ўзаро масъулият хисси билан хам боғлайди.

9-МАВЗУ:ЭМПИРИК СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР ВА УНИНГ МЕТОДЛАРИ
А) СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ УСУЛЛАРИ
Б) АНИҚ СОЦИОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ТАДҚИҚОТ ДАСТУРИ – тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, умумий йўналишлари, мантиқий изчиллик асосида тегишли тахминларни баён қилиш ва бўлажак хулосаларни олишга қаратилган варақа.
СОЦИОЛОГИК АНКЕТА – (*фран. энгуете – қидириш, тадқиқ қилиш*) тадқиқотчи социолог томонидан тузилувчи ва сўров ўтказилаётган киши томонидан унда кўрсатилган тартиб-қоидалар асосида мустақил равишда тўлдирилувчи сўров варақаси.
ПАНЕЛ ТАДҚИҚОТ – доимий танлов гурухи аъзоларини бир неча марта сўраш орқали тегишли ахборотларни йиғиш усули. Бу усулдаги тадқиқот илгариги сўровлар натижаларининг динамикасини ўрганиш мақсадида хам ўтказилади.
ПИЛОТАЖ ТАДҚИҚОТ – ўтказиладиган социологик тадқиқотнинг сифатини текшириш мақсадида амалга ошириладиган услубий йўналишдаги синама тадқиқот.
ДАЛА ТАДҚИҚОТИ – алохида социал объэктни унга қулай бўлган табиий шароитларда бевосита ва хар томонлама социологик жихатдан ўрганиш. Дала тадқиқотлари диагностик, тажрибавий ва монографик шаклларда бўлади.
ЛОНГИТЮД ТАДҚИҚОТ – такрорий тадқиқот кўриниши бўлиб, бир социал объект устидан узоқ муддатли, даврий кузатиш олиб борилади. Бу кузатиш натижасида социал объектдаги тегишли ўзгаришлар аниқланади.
КУЗАТИШ – социологик тадқиқот усули бўлиб, унинг ёрдамида воқеалар ва уларнинг кечиш жараёнларини тўғридан-тўғри ва бевосита қайд этиш орқали тегишли ахборотлар олинади.
СЎРОВ – дастлабки ахборотни тўплаш усули бўлиб, унинг воситасида маълум бир социал гурух вакилларига саволлар билан мурожаат қилинади. Сўров ёппасига ва танлаш кўринишларида бўлади.
ИНТЕРВЪЮ – тадқиқот дастурида кўзда тутилган саволларга жавоб олиш учун ўтказиладиган мақсадли сухбат. Интервью социолог ва сўров ўтказувчи бошқа кишилар томонидан олиб борилади.

Асосий тушунчалар.

1. **Демографик ўтиш-** ахоли ўсиши сохасидаги ўзгаришларни талқин қилиш бўлиб, туғилиш ва ўлим даражалари ўртасидаги барқарор мутаносиб иқтисодий фаровонликни муайян даражасида эришилиши мумкинлигидан келиб чиқади.
2. **Ижтимоий гурухлар-** мунтазам равишда бир-бирлари билан ўзаро таъсирга киришадиган индивидлар гурухи.
3. **Ижтимоийллашув-** болаларнинг ижтимоий меъёрлар ва қадриятларни ўзлаштириш жараёни бўлиб, бу жараёнда улар шахс сифатида шаклланадилар. Ижтимоийллашув жараёни индивид учун боликда айниқса зарур бўлса хам, бу жараён унинг бутун умри бўйи давом этади.
4. **Синф-** бу тушунча социологияда энг кўп қўлланиладиган тушунчалардан бири бўлишига қарамай қандай қилиб уни яхшироқ таърифлаш мумкинлиги хақида яхлит тушунча йўқ. Кўпчилик буни индивидлар ўртасидаги моддий ахвол ва хукмдорлик даражасидаги фарқларга олиб келадиган тафовутларни ифодалаш учун фойдаланади.
5. **Таълим-** билимларни бир авлоддан иккинчисига бевосита ўқитиш орқали узатиш.
6. **Этник мансублик-** муайян гурух аъзоларига хос бўлган ва уларни бошқалардан ажратиб турадиган маданий меъёрлар ва қадриятлар.
7. **Фан-** табиий фанлар- ўз ичига эмпирик маълумотлар, бу маълумотларни талқин қилиш ва тушунтириш учун қўлланиладиган назария ва ёндошувларни қамраб олади. Илмий фаолият ностандарт ижодий тафаккур хамда фараз ва ғояларни батафсил текширишни бирикишидан хосил бўлади. Фанни бошқа

типдаги тафаккур фаолияти турларидан ажратиб турадиган ўзига хос хусусият илмий ғояларни мухокама қилиш ва қайта кўриб чиқиш учун илмий хамжамиятга тўла очиқдир.

Глоссарий

1. **Демография- (грек. Демос-** халқ, **грапхо-** ёзаман. Туғилиш, ўлим, оила, миграция ва социал мобиллик масалалари) ахолини ўрганиш.
2. **Жамоатчилик фикри-** жорий масалаларга жамият аъзоларининг қарашлари.
3. **Зиддият-** антогонистик ижтимоий тамойилларни ифодалаш учун К.Маркс томонидан киритилган атама.
4. **Ижтимоий масофа-** ўзаро яхши таниш бўлмаган индивидлар бир- бирлари билан мулоқотга киришганда уларни ажратиб турадиган макон даражаси.
5. **Ижтимоий тўсиқ-** одат ва маросимлар бўлиб улар ёрдамида бир гурух ўзини бошқа гурухлардан ажратиб олади.
6. **Касб тизими-** жамиятда ихтисослар ўртасида мехнат тақсимоти.
7. **Оилавий капитализм-** тадбиркорлар оиласи корхонага эгалик қилиши ва уни бошқариш билан боғлиқ вазият.
8. **Олий таълим-** мактабдан кейин коллеж ёки университетларда давом этадиган таълим.
9. **Плюралистик жамият-** бир нечта этник гурухлар бир- биридан алохида яшовчи жамият.
10. **Саводхонлик-** индивиднинг ўқиш ва ёзишни билиши.
11. **Табақа-** индивидлар гурухлар ўртасидаги тенгсизлик, қонун томонидан мустахкамлаб қўйиладиган стратификация шакли.
12. **Таълим тизими-** муайян жамият доирасида таълимни таъминловчи тизим.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

"ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР" КАФЕДРАСИ

С О Ц И О Л О Г И Я

фанидан мустақил иш мавзулари

Андижон-2015

«Социология» фанидан мустақил иш сифатида ўрганиладиган қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. **Социология фанининг предмети ва объекти.**
2. **Социология фанининг асосий вазифалари.**
3. **Социологиянинг ижтимоий фанлар тизимидаги ўрни.**
4. **Антик дунё социологлари инсон мавқеи тўғрисида.**
5. **Антик дунёда жамият ва шахс омиллари.**
6. **Платон ва Аристотелънинг дунё фалсафий фикр тараққиётида тутган ўрни.**
7. **Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий жараёнлар ва ижтимой жамоаларга берган баҳоси.**
8. **Шарқ ва Ғарб мутафаккирларнинг инсон эрки ва тафаккур тарзи тўғрисидаги қарашлари.**
9. **Ижтимой муносабатлар социологияси.**
10. **Миллий мафкура – ижтимоий муносабатларнинг таркибий қисми.**
11. **Фан социологияси ҳақида тушунча.**
12. **Фан ва таълим социологиясининг илмий тизимда ва ижтимоий ишлаб чиқаришдаги ўрни.**
13. **Маданият социологияси ҳақида тушунча.**
14. **Дин социологияси ҳақида тушунча.**
15. **Ахлоқ социологияси ҳақида тушунча.**
16. **Ижтимой стратификация социологияси.**
17. **Ёшлар социологияси ҳақида тушунча.**
18. **Девиант хулқ-атвор социологияси.**
19. **Шахс, жамият ва давлат социологияси.**
20. **Ижтимоий бошқарув социологияси.**
21. **Иқтисод социологияси ҳақида тушунча.**
22. **Меҳнат социологияси ҳақида тушунча.**
23. **Махалла ва махаллий бошқарув социологияси.**
24. **Махалла ўз-ўзини бошқарув тизимининг муҳим ижтимоий органи.**
25. **Жамоатчилик фикри тушунчаси.**
26. **Жамоатчилик фикрининг назарий асослари.**
27. **Жамоатчилик фикрининг ижтимоий хаётда намоён бўлиши.**
28. **Социологик тадқиқотларни ривожлантириш.**
29. **Социологик тадқиқот дастурининг таркиби.**
30. **Социологик тадқиқотларни ташкил этиш.**
31. **Социологик тадқиқот усуллари. (сўров, хужжатларни ўрганиш, интервю, кузатиш усуллари).**
32. **Аниқ социологик тадқиқотларнинг турлари.**
33. **Маданиятнинг қадрият билан боғлик турлари.**
34. **Умум инсоний қадриятлар.**
35. **Миллий қадриятлар: шаклланиши ва ривожланиши.**
36. **Девиант – хулқ атвор классификацияси.**
37. **Одам савдоси ва девиантлик.**
38. **Жиноятчилик ва унинг салбий оқибатлари.**

39. **Девиантлик турлари (гиёхвандлиk, фохишабозлик, ичкиликбозлик) ва мохияти.**
40. **Зигмунд Фред “Психоанализ” китобида девиант хулқ-атвор ғояси.**
41. **Ўз жонига қасд қилиш психологияси ва социологияси.**
42. **Фуқаролик жамияти социологияси.**
43. **Давлат тузилиши ва бошқарув шакллари.**
44. **Ижтимой башорат турлари.**
45. **“Давлат бош ислохоти” концепцияси.**
46. **Кучли ижтимоий сиёсат социологияси.**
47. **Бозор инфратузилмаси социологияси.**
48. **Қонун устуворлигини таъминлаш ва қонун хужжатлари социологияси.**
49. **Меҳнат жараёни социологияси.**
50. **Махалла демократияси.**
51. **Махаллий бошқарув социологияси.**
52. **Оила ва никоҳ социологияси.**
53. **Социал стратификация социологияси.**
54. **Ижтимоий фикр ва ижтимой бошқарув социологияси.**
55. **Махалла статуси ва турлари.**
56. **Махаллий бошқарув социологияси.**

БАРЧА МУСТАҚИЛ ИШЛАР СЛАЙД КЎРИНИШИДА БЎЛИШИ ШАРТ.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

"ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР" КАФЕДРАСИ

С О Ц И О Л О Г И Я

фанидан адабиётлар рўйхати

Андижон-2015

Асосий адабиётлар

1. Узбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: «Узбекистон», 1992.
2. Каримов И.А. Узбекицон мустакилликкаэришиш остонасида.-Тошкент. 2011-йил.
3. Каримов И.А. 9-май – “Хотира ва кадрлаш куни”га багишланган нутки.-Тошкент. 2012-йил.
4. Каримов И.А. Жахон молиявий иктисодий инкрози, Узбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари.-Тошкент 2009 йил.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият энгилмас куч асари – Тошкент
6. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги уз куч – кудратимизга, халқимизнинг хамжихатлиги ва булинмас иродасига боғлиқ. Т.: «Узбекистон», 2004-йил.
7. Каримов И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг‘ мақсад йўқ. Т.: «Узбекистон», 2001-йил.
8. Каримов И.А. Узбекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«Узбекистон»,2000 й.
9. Каримов И.А. Узбекицон буюк келажак сари. Т.: «Узбекистон», 1998 йил.
10. Каримов И.А. Узбекистоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар туплами) 3-жилд. Т.: «Узбекистон», 1996 йил.
11. Каримов И.А. Ма’навий юксалиш йўлида. Т.: «Узбекистон», 1998 йил.
12. Каримов И.А. Узбекицон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида. Т.: «Узбекистон», 1995-йил.
13. Каримов И.А. Узбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: “Ўзбекистон”, 1996-йил.
14. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: “Ўзбекистон, 2000-йил.
15. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: “ЎЗбекистон”, 2000-йил.
16. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Тошкент, “Шарқ” 1999-йил
17. Каримов.И.А Ватан саждагоғ каби муқаддасдир. Т.: “Ўзбекистон”, 1996-й
18. Каримов.И.А Баркамол авлод Узбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: “Ўзбекистон”, 1997-йил.
19. Каримов.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «Узбекистон», 1998 йил.
20. Алиқориев. Н.С. ва б. Умимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 й
21. Бегматов. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
22. Бекмуродов. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
23. Бекмуродов. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
24. Бекмуродов. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
25. Бекмуродов. М.Б. Социология. Тошкент, А. Қодирий номидаги “Халқ мероси” нашриёти – 2002-йил.
26. Бекмуродов. М. Ўзбекисонда жамоатчилик фикри. Тошкент, “Фан” 1999-й.
27. Долкарт. Социология. Тошкент, 1994-йил.
28. Фаробий. Фозил одамлар шаҷри. Тошкент 1993 йил.
29. Гофуров В.М., Каримова В.М. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
30. Иброхимов. А. Ватан туйғ‘уси. Т.Узбекистон 1996-йил.
31. Жураев Н. Тарих фалсафаси. Тошкент, “Ма’навият”1999-йил.
32. Жураев. Х, Н. Янги Узбекистоннинг 7 зафарли йили. Т. 1999-йил.

33. Каримова. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994-йил.
34. Отсонов. С. Феврал воқеалари. 1999 йил
35. Персоналии бошқариш. Муаллифлар жамоаси.Т.Шарк нашриёти.1998 й
36. Социология дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
37. Социология ма'рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
38. Тошенко. В. Социология. Москва, 1994-йил.
39. Хайруллаев. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995-1997
40. Холбеков. А. Шарқ ва Гʻарб мутафаккирларининг социологик таълимоти.
41. Холбеков. А. Социология (лугат) Тошкент 1999-йил.
42. Юнусов. К. Социология. Андижон 1997-йил.
43. Нормурадов Б., Нормуродова С. Социология тарахи. Т. 2010-йил.
44. Бекмуродов М. Маданият Социологияси. Т. 2010-йил.

Қўшимча адабиётлар

1. Арон Р.Этапы развития социологической мысли. М., 1992.
2. Белл Р.Т. Социологингвистика Пер.с.англ.-М.,1980.
3. Бурде П.Социология политики Пер.с франс. М.,1993.
4. Бурганова Л.А. Институционализация социологии в США. Социс-1998.- №11.
5. Бзежинский З. Великая шахматная доска. М.1998.
6. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этуд.СПб.1994
7. Дюркгейм Э.О разделение объественного труда;
8. Гараджа В.И.Социология религии: Учебн.пособие М.,1995.
9. Гидденс. Социология.М.,1999.
10. Гидденс. Стратификация и классовая структура Социол. Исслед.-1992.-№11.
11. Голод С.И.Стабилност семйи: социологический и демографический аспект. М., 1984.
12. Лавриненко В.Н., Нартов Н.А, Шабанова О.А, Лукашева Г.С. Социология. М. 1998 г.
13. Ибн Сино (Авиценна). Избраннще философские произведения.-М.1980
14. Ионин Л.Г.Социология културщ Учебн.пособие М.,1996
15. История социологических учений, Древний Восток М: Изд-во Ан,1950
16. История социологии. Учебн.пособие. Мн.Вщш шк. 1998.
17. Каххаров А.Г. Социология: Окружаюъая среда и объество М.,1993.
18. Комаров М.С. Введение в социологию.-М: Наука,1994.
19. Кон И.С.В поисках себя. М.,1984.
20. Лебедев П.Н. Социология управления СПб.1999.
21. Мертон Р.К. Социалная структура и аномия Социс.1992, №2-3-4.
22. Метод социологии М., 1991.
23. Ницше Ф.По ту сторону добро и зло Социс.1992,№2-3-4.
24. Осипов С.С.Основщ социологии.М, 1997.
25. Радаев В.Экономическая социология.-М., 1998.
26. Сартр Дж. Вертикалная демократия Полис-1993.-№2.
27. Саймон Б.Объество и образование Пер.с англ. М.,1989
28. Смелзер Н.Социология.-М., 1994.
29. Соканова Г. Экономическая социология.-Мн.Всш.школа, 1998.
30. Сорокин П.Человек. Сивилизация. Объество.М,1992.

31. Социология преступности.-Под ред.Б.С.Никифорова. Пер.с анг.М:Прогресс, 1999.
32. Социология. М.: Изд. Обединение ЮНИТИ,1998.
33. Тадж Ж. Законы подражания. Перев. С.франс. СПб.: Институт социалной психология.
34. Вебер М.Избраннще произведения.М:Прогресс, 1990.
35. Вишневский Ю.Р.,Шапко В.Т. Социология молодёжи. Екатенбург.1995
36. Волков Г.Н.Социология науки.М.,1998.
37. http:www.lib.socio.msu.ru.
38. http:www.socio.rin.ru
39. http:www.sociogad.ru.
40. http:www.socioline.ru
41. http:www.sociolog.narod.ru.
42. http:www.socionet.narod.ru.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР ” кафедраси

“СОЦИОЛОГИЯ”

ФАНИДАН ТАЯНЧ КОНСПЕКТИ

АНДИЖОН– 2015

ТАЯНЧ АТАМАТАР.

Маданият— бу жамиятнинг ижтимоий хотирасидир, яъни жамиятнинг фаотият кўрсатиш ва ривожланиш эхтиёжтарига мос келувчи ва тарихий тажрибадан тасдикланган хатти-харакатлар қайта тикловчи ўzига хос механизми хисобланади.

Қадрияттар — индивидуал ёки гурухли муваффакият учун тўғри ёки мухим хисобланган нарсалар хақидаги қабул қилишиб англанмаган тасаввурлар тушунилади.

Ижтимоий меъёрлар — бу маълум жамиятда кенг тарқалган хатти-харакатлар қўлланмагандир.

Меъёр — у ёки бу харакатларни рухсат этиш, такиклаш, мажбурлаш, ижозатлар бериш, маъқуллаш кўринишида бўлиши мумкин.

Ижтимоий эхтиёжлар — маданиятнинг намоён бўлиш шаклларидан бири бўлиб, у маълум ижтимоий бойликларга бўлган ехтиёжни ифодаланишидир.

Манфаатлар — турли кўринишдаги ижтимоий бойликтарга бўлган туб эхтиёж ва қадрияттарнинг ифодаланишидир.

Хатти-харакат мотивацияси — бу инсонлар ўзлари харакатларига ҳамда ўзлари қабул қилган қадрият ва меъёрларга беритган стандартлаштирилган тушунтиришлардир.

Ижтимоий гурухлар — оилалар, мехнат жамоалари, диний бирлашмалар, миллий бирликлар.

Ижтимоий тизим — бу мураккаб ташкил қилинган ва тартибланган яхшилик бўлиб, у ўзининг табиати бўйича ўзига хос ижтимоий бўлган функционат атоқалар орқали бирлашган атохида индивидуал ижтимоий бирликларни ўз ичига олади.

Шахс — индивид улгайиб, ўз фаолиятини жамиятда қабул қилинган нормалар асосида амалга ошира бошлагандан kейингина шахс деб тан олинади. Шахс ижтимоий тушунчадир.

Одам ва индивид — бу тушунчалар биологик турли мансубликни билдиради. Хар қандай инсон фарзанди ёши, жинси, маълумоти, касби, иққи, дини ва бошқа нарсаларидан kатъий назар индивид ва айни вақтда одам хисобланади.

Ижтимоийлашув — бу атама 19-асрнинг охири 20-асрнинг бошларида вужудга келди. Индивиднинг таълим олиши ва бу жараёнда ўзлаштирилиши ижтимоийлашув деб аталади.

Мақсад — эришиши исталган келажакнинг идеал моделидир.

Ижтимоий назорат— ижтимоий тизим элементотарини муаян нормалар асосида бошқаришни англатади.

Ижтимоий фаолият— инсон ўзининг ривожланиш қонуниятларини ҳамда ташқи мухитнинг объектив қонунларини битишга интилиши ижтимоий фаотият хисобланади.

Стимул — Индивид ва мухитнинг ўзаро таъсири асосида вужудга кетади.

Алтуризм — бу жуда кўп хулқ моделларидан атига бир кўриниши бўлиб, генетик богланганликни англатади.

Социат ноърмалар — у уридик томонидан мустахкамланган бўлиб, угирликка қарши, хатти-харакат билан хақоратлаш, шартномани бузиш каби конунлардир. Буни бузган кишилар жазога тортилади.
Ноърма — Жамиятда давтат томонидан белгиланган меъёрлар бирикма-сидир.
Емпирик — бу сўз Қадимги юнонча бўлиб тажриба деган маънони англатади.
Ижтимоий факт— муаян вақт давомида реал ижтимоий вокейликнинг алохида жихатларини тасниф қилиш орқали олинган маълумотларга айти-лади. Респандентингция сўз бўлиб, жавоб бермок маъносини англатади. Анкета саволларига ва интервуларга жавоб берувчи тушинилади.
Синратия — kишитар хауотфаотияти давомида о`zаро бир-биртарига нисбатан ижобиу туугутарга ега бо`тиш.
Антиротия — kишитар хауотфаотияти давомида о`zаро бир-биртарига нисбатан туугутарга ега бо`тишидир.
Сатсиометрия — kичhиk гурухтарни тарkибиу тахтит qитиш — бу со`z тотинсhа жамиятва уунонсhа со`z утсhамоk ма'носини англатади.
Стратифиkатсия — тотинсhа стратум — qаттам ва фатсио-бажараман ма'носини ангтатиб, Г`арб сотсиотогиясини асосиу тушунсhатаридан бири ва мавхсус сохаси бо`тиб, жамиятижтимоиу тарkибининг ижтимоиу табаqатарга, гурухтарга ажратитганини, жамиятдаги ижтимоиу тенгсиzтиkни ифодатауди.
Сотсиат мобиттиk — kишитарнинг ижтимоиу рогонатарда иkkи уо`натиш бо`уисhа харакатqитишидир. Вертиkат уо`натишда ва гориzантат уо`натишда.
Ижтимоиу демографиk муносабат— бу муносабатасосан ахотининг жинсиу туzитиши, уоши, оитавиу ва генетиk жиhаттарини о`z исhига отади.
Тегитим — хуkмронтиk тиртари. Бошqаритувсhи индивидтар томонидан тан отинган хуkумронтиk хаqидаги та'тимот.
Ернадемографиk тарkибиу туzитиш — бу о`z демографиk хотати ва ма'тум етносга миттаттар ва етаттарга тегиштитиги битан фарkтанувсhи ахоти гурухтари орасидаги тартибташтиритган ва барqарор атоqатар тиzимидир.
Жамоа — qандаудир умумиу ваzифатар асосида индивидтарни бирташтириш, харакаттар биртиги ва о`zаро уордам, мутоqотнинг ма'тум давомиутиги, ма'тум ташkитотжамоани ууzага kеттиради.
Ижтимоиу статиkа — ижтимоиу тиzимнинг мавжуд бо`тиш шароиттари ва фаотиятkо`рсатиш qонунтарини о`рганувсhи ижтимоиу тарkиб наzариясидир.
Сотсиография — Тертенинг мактаби бо`тиб, статистиkа ва kуzатувга таянган хотда ма'тум худудиу ва kасбиу жамияттарни монографиk тасвирташ.
Ижтимоиу биртиk — тарихиу шаkттанган хотда таkрортанмас, о`zига хостиk берувсhи qатор умумиу бетгитарга ега бо`тган инсонтар мажмуасидир.
Ижтимоиу ташkитот— атохида индивид ва ижтимоиу гурухтарнинг турти тарафга уо`наттиритган фаотияттарни тартибга сотиш ва наzоратqитиш усуттарини ангтатади.
Ижтимоиу институт— енг расмиуташган ва инсонтарнинг онгти хараkатини маkсимат жамташнинг татаб qитадиган ижтимоиу тиzидир.
Мехнатжамоаси — гурухнинг о`zи томонида qабут qитинган уоkи о`z отдига ташqаридан qууитган маqсадтарни таqсимтовсhи ва утарга еришиш усhун гурухни барсhа а'zотари хараkаттарини бирташишини та'минтауди.

Бихериаризм — ингтизcha со`zдан отинган бо`тиб, хутq ма'носини ангтатади, бунга kо`ра, сотсиотогия инсон хутqи то`г`рисидаги фандир деган тушунсhага отиб kетади.
Феуномен — Грекcha со`z бо`тиб намоуон бо`тиш деган ма'нони беради. Феуноменатогиянинг марkаzиу тушунсhаси онгнинг интентсионаттиги бо`тиб, у суб'еktсиz об'еktуо`q деган рринтсирни асосташга qаратитган.
Сотсиат — у уоkи бу ижтимоиу муносабаттар хусусияттари уиг`индисидир.
Ижтимоиу ходиса — атохида шахснинг хутqи бошqа бир шартгрурра та'сири остига тушгандагина ижтимоиу ходиса ууzага kетади.
Ижтимоиу qонун — бу ижтимоиу атоqатар ва жарауонтарнинг асосиу ва zаруриу атоqатарининг ифодаташдир.
Динамиk qонунтар — ижтимоиу о`zгаришнинг форматари, омиттари ва уо`натиштарини ифодатауди.
Статистиk qонунтар — ижтимоиу ходисатарни сhуqур изохтамауди батkи, о`zгариштарни асосиу уо`натиштарни аkс еттиради.
Тиротогиzатсия — ижтимоиу qонунтарни туртарига ажратиш.
Матив — qабут kитувсhантиk, таууоргартиk хотати, у уоkи бу тарzда харакаттаниш хотати тушинитади.
Аномия — шахс хатти-хараkатининг жамияттомонидан бетгитаб qууитган ма'тум бир нормада уоkи qонунда доиратарига жавоб бермастиги.
Девиантхутq — аномиk kо`ринишга ега бо`тган Девиантхутqдир.
Роzитив — ижобиу.
Теотогия — итохиу.
Гонесотогия — битиш, о`рганиш.
Онтотогия — бортиkни битиш.
Метофиzиk — мавхум.
Анkета — о`z маzмун ва шаqтига kо`ра тартибтанган савоттар ва мутохаzатар бауон qитинган со`ров вараkаси.
Анkета савоттари — ахборототишга мутжаттанган иборатар бо`тиб, бунда о`рганитауотган ижтимоиу ходисанинг бетгитарини аниqтаб бориш тарzида qауд qитиниша имkониятяратитади.
**Анkета со`рови** — сотсиотогиk тадqиqоттарда qо`ттанитадишган со`ровтарнинг асосиу хитидан бири.
Анkета ууритувсhи — ресронденттар орасидта анkета со`рови о`тkаzиш устуби уордамида дасттабkи сотсиотогиk ахборотуигувсhи мутахассис--сотсиотог.
Бошqарув сотсиотогияси — менежментнинг сотсиотогиk жиhат-тарини о`рганувсhи тадбиqиу соха.
Вербатташтириш(тотинсhа-огzаkи) — бетгитар битан ифодатанеган ма'тумоттар шаqтини, шунингдеk бу ма'тумоттарни qо`тташни ифодатовсhи атама.
Гурух динамиkаси — гурух хауотида бирор-бир ваqтбиртигида ва гурухнинг босqисhдан босqисhга хараkати давомида ууz берадиган о`zгарувсhан жарауонтар мажмуаси.

Гурухиу бирдамтиk — шахстарароатоqатарнинг гурух хауотиу фаотиятининг ворисиутигини ва барqарортигини та'минташга хиzматqитувсhи мустахkамтиги.
Гурухиу мутаносибтиk — гурух hамжиhаттигининг ижтимоиу-рухиу kо`рсатkисhи бо`тиб, унда гурух а'zотарининг о`zаро ниzотарсиz муомата qитишга мувофиkтиk имkонияттари аkс етади.
Гурухтараро муносабаттар — одамтар О`ртасидаги суб'еkтив kесhинматарга асостанган атоqатар.
Гурухташтириш — о`рганитауотган об'еkтбиртиkтарини kо`zга kо`ринарти бетгитарига qараб бир хит гурухтарга бирташтириш.
Гурух ме'уортари — хар бир гурух жориу етган аматда тартиб-qоида ва татабтар мажмуи бо`тиб, у гурух а'zотари хатти-хараkаттарини ташkит етишда, утарнинг о`zаро муносабаттари, хараkаттари ва муоматасида мухим аhамиятkасб етади.
**Гурух то`zитмаси** — о`zаро фаотиятqатнашсhитарининг мустахkам равишда qаутадан вужудга kетишининг тартибтанган тиzими.
Давтат— жамиятнинг хоqимиятва kусhга, шунингдеk ижтимоиу zахиратар hамда воситатарни таqсимташ имkонияттарига ега бо`тган qисми.
Демоkратия — хатq бошqаруви, хатq усhун бошqарув ва хатq воситасида бошqарув аматга ошиританиган давтаттуzитиш шаqти.
Диатеkтиk сотсиотогия — хоzирги zамон Г`арб сотсиотогиясида роzитивиzмга zид уо`натиш бо`тиб, у ижтимоиу то`zитматарнинг о`zаро хараkатига ва утариннг хоситаси бо`тган ижтимоиу о`zгариштарга асосиу е'тиборини kаратади.
Дин сотсиотогияси — диниу фиkриуотдаги уо`натиш бо`тиб, у инсон ва унинг отамдаги о`рни то`г`рисидаги диниу тасаввуртар асосида жамиятнаzариясини qуриш битан бог`тиq.
Үоштар сотсиотогияси — сотсиотогияда уоштарнинг хутq-атворини, ижтимоиуташув хусусияттарини, утарнинг ижтимоиу ва kасбиу уо`натгантиги, роттари ва маkомининг шаkттаниш жарауонини, шунингдеk уоштар маданияти kо`риништарини о`рганувсhи соха.
Жамоатсhитиk фиkри — ижтимоиу онгнинг о`zига хос динамиk намоуон бо`тиши.
Ижтимоиу — жамиятхауотининг турти томонтарини бетгиташ усhун хиzматqитувсhи тушунсhа.
Ижтимоиу атоqа — индивидтар уоkи ижтимоиу гурухтарнинг бир-бирига нисбатан хар qандау сотсиомаданиу мажбурияттари.
Ижтимоиу ахборот— ма'тум бир тиzим доирасида хабартар бетгитари мажмуаси сифатидаги ахборотнинг бир сохаси.
Ижтимоиу ахвот — ижтимоиу суб'еkтнинг жамиятда то`тган у уоkи бу о`рни, у уоkи бу ижтимоиу о`ринда егаттаган мавqеида qо`тга kиритган мустахkам атоqатарини мажмуи.
Ижтимоиу башорат— ижтимоиу ривожтаниш хусусияти ва уо`натишини жамиятижтимоиу ривожининг устивор жиhаттари, утмиш тажрибатари, унинг тадрижиу о`zгариб бориши асосида отдиндан аутиб бериш.
Ижтимоиу бошqарув — жамиятдаги бошqарувнинг асосиу туртаридан бири..

Ижтимоиу гурух — индивидтар мажмуи.
Ижтимоиу динамиkа — жамиятнинг муттасит равишда тараqqиу етиб бориши, ижтимоиу хауотжараuонтарининг ривожи.
Ижтимоиу жараuон — индивид, ижтимоиу институттар, гурухтарнинг ижтимоиу хотати уоkи турмуш тарzининг о`zгариши уо`натишини ифодатовсhи барqарор хараkаттар, о`zгариштар, хатти-хараkаттари хотаттарининг мажмуаси.
Ижтимоиу kатегория — бир уоkи бир несhа ухшаш хусусияттарга ега бо`тган индивидтарни бирташтирувсhи ижтимоиу биртиk.
Ижтимоиу kуниkиш — индивиднинг бошqатарга таqтид qитиши ва утарни kуzатиши орqати ижтимоиу хатти-хараkаттарнинг янги шаqттарини егатташи.
Ижтимоиуташув — индивид томонидан мавжуд ижтимоиу ме'уортар, qадрияттар ва битимтар тиzимини о`zташтириш жараuони.
Ижтимоиу ме'уортар — ижтимоиу гурухнинг о`z а'zотарига kуядиган расмиу ва норасмиу татабтар мажмуи.
Ижтимоиу муносабат— о`z ма'носига kо`ра бир-бири битан мутаносибтанган ва мос хатти-хараkатни ифодатовсhи англанган ва хис qитинадиган таkрортанувсhан о`zаро хараkаттар мажмуи.

Информатсион техниk воситатар

Фанни урганишда kомрютер воситатари, стандартдастуртар, kургаzмати kуттанматар ва Интернетматериаттари хамда янги редагогиk технотогиятари я’ни интерактив усуттаридан kуттанитади.

СЎЗ БОШИ

Социология фани бугунги кунда муҳим ва тезкор ривожланиш босқичида турибди. Мазкур фаннинг турли муоммалари файласуфлар, тарихчилар, педагоглар, иқтисодчилар ва кенг жамоатчилик томонидан атрофлича ўрганила бошлади. Бундай қизиқиш мустақилликни мустахкамлашнинг хозирги босқичида турли ижтимоий сиёсий масалаларни янгича баҳолаш юзасидан социология фани имкониятларига бўлган ижтимоий эхтиёжларнинг кескин ортиши билан изохланади.

Республикамизнинг мустақилликка эришуви, миллий истиқлол йўлидан изчил бораётганлигимиз, ривожланиш тенденцияда Ўзбекистоннинг ўзига хос ва мос 5 устивор қоидага асосланиб харакат қилинаётганлиги, хусусан: иқтисодиётнинг сиёсатдан устиворлиги ва бунда иқтисодиёт мафкурадан холи бўлиши; давлат жамиятнинг бош ислохатчиси қонун ҳамма жойда ҳамма нарсадан устун туриши, Республикада шаклланган ўзига хос шарт-шароитлардан келиб чиқиб, инсонпарварлик билан йўгирилган кучли ижтимоий сиёсат ўтказиш лозимлиги, Бозор иқтсодиётига собитқадамлик билан босқичма-босқич ўта бориш, бугунги кунда жамиятимиз турли жабхаларини атрофлига ўрганиб бориш ижтимоий воқеликдаги фикр ривожи ва уни мақсадли бошқариш масалаларини кун тартибига муҳим масала қилиб қўяди.

Ижтимоий-иқтисодий воқеликни чуқур идрок этиш истиқболни режалаштиришдан илғор йўналишларни илмий асосда ишлаб чиқиш бугунги кун долзарб масалалари даражасига чиқарилмоқда. Зеро, Ўзбекистон халқи тез ўсаяпти. Келажакни ўйлаш керак, бир йил олдинни эмас, 1О-2О йил олдини ўйлашимиз керак.

Мақсаднинг бундай лунда ва қатъий қўйилишини социологик тадқиқот усулларини ижтимоий ҳаётимиздан турли сохаларида кенг қўллаш ҳамда жамият ижтимоий жараёнлари қонунятларни социологик жиҳатдан тадқиқ этиш лозимлигини таъкидлайди.

Ҳаёт бир жойда турғун бўлмаганидек, социология фани ҳам ўз ривожланишда тўхтаб қолгани йўк. Социология фанини умуминсоний қадриятлар нуктаи назардан ўрганиш пировард натижада амалий мақсадга эришиш, яъни тоталитар тарғиботлар тизимини инкор этиш ва халқчилик, адолат ҳамда кенг жамоатчилик фикр-ўйи, интилиш мақсадлари асосида ижтимоий фаолият юритиш имконини беради. Мустақилликка эришганимиздан кейин давлат тизими, ички ва ташқи сиёсат ижтимоий иқтисодий фаолият анъанавий давлат юритиш қоидаларига мувофиқлаштирилмоқда. Жамиятимиз ижтимоий сиёсатида бир вақтнинг ўзида кўплаб партиялар, уюшмалар, миллий, маданий марказларининг фаолият юриталиётганлиги, плюрализимнинг реал ижтимоий моҳият касб этганлиги, давлат бошлиги презднтининг альтернатив умумхалқ томонидан сайланиши мустақилликка эришганимизни тўла ифодалаб турибди.

Социология фани жамиятда рўй бераётган йирик ижтимоий сиёсий воқеаларни шунчаки қайд этиш билан чекланмайди, балки унинг асл

мохиятини ва мазмунини атрофлича очиб беради. Шу жиҳатдан социология фани ижтимоий фанлар орасида ўзининг аниқ ва конкретлиги зиммасидаги масалаларга берадиган илмий жавоблари атрофлича асосланганлиги билан қимматлидир. Бу фан фақат хозирги ижтимоий холатлар ахволига тўлаконли жавоб бериши билангина чекланмасдан, балки ижтимоий холатларнинг истиқболли ўзгариш даражаси хусусида башорат қилади. Ана шу жиҳатдан социология фани ва унинг тадқиқот усулларини атрофлича ўрганиб чиқиш зарурати туғилади.

1-**Мавзу: Социология фанининг назарий асослари. (2-соат)**

Режа:

1.Социология фанининг претмети, обьекти.
2.Социология фанининг асосий вазифалари.
3.Социология фанининг ижтимоий фанлар тизимида тутган ўрни.

Социология фани бугунги кунда мухим ва тезкор ривожланиш босқичида турибди. Мазкур фаннинг турли муоммолари файласуфлар, тарихчилар, педагоглар, иқтисодчилар ва кенг жамоатчилик томонидан атрофлича ўрганила бошлади. Бундай қизиқиш мустақилликни муцахкамлашнинг хозирги босқичида турли ижтимоий сиёсий масалаларни янгича бахолаш юзасидан социология фани имкониятларига бўлган ижтимоий эхтиёжларнинг кескин ортиши билан изохланади.

Республикамизнинг мустақилликка эришуви ,миллий истиқлол йўлидан изчил бораётганлигимиз, ривожланиш тенденциясида Ўзбекистоннинг ўзига хос ва мос 5 устивор қоидага асосланиб харакат қилинаётганлиги, хусусан: иқтисодиётнинг сиёсатдан устиворлиги ва бунда иқтисодиёт мафкурадан холи бўлиши; давлат жамиятнинг бош ислохатчиси қонун ҳамма жойда ҳамма нарсадан учун туриши Республикада шаклланган ўзига хос шарт-шароитлардан келиб чиқиб, инсонпарварлик билан югирилган кучли ижтимоий сиёсат ўтказиш лозимлиги, Бозори иқтсодиётига собитқадамлик билан босқичма-босқич ўта бориш, бугунги кунда жамиятимиз турли жабхаларини атрофлича ўрганиб бориш ижтимоий воқеликдаги фикр ривожи ва уни мақсадли бошқариш масалаларини кун тартибига мухим масала қилиб қўяди.

Ижтимоий-иқтисодий воқелигини чуқур идрок этиш истиқболни режалаштиришдан илғор йўналишларни илмий асосда ишлаб чиқиш бугунги кун долзарб масалалари даражасига чиқарилмоқда. Зеро, ”Ўзбекистон халқи тез ўсаяпти. Келажакни ўйлаш керак, бир йил олдинни эмас, 1О-2О йил олдини уйлашимиз керак”.

Мақсаднинг бундай лунда ва катъий қўйилишини социологик тадқиқот усулларини ижтимоий ҳаётимиздан турли сохаларида кенг қўллаш ҳамда жамият ижтимоий жараёнлари қонунятларни социологик жиҳатдан тадқиқ этиш лозимлигини таъкидлайди.

Ҳаёт бир жойда турғун бўлмаганидек, социология фани ҳам ривожланишда тўхтаб қолгани йўқ. Социология фани умуминсоний қадриятлар нуқтаи назардан ўрганиш пировард натижада амалий -мақсадга эришиш, яъни тоталитар таргиботлари тизимини инкор этиш ва халқчилик, адолат ҳамда кенг жамоатчилик фикр-уйи, интилиш мақсадлари асосида ижтимоий фаолият юритиш имконини беради. Мустақилликка эришганимиздан кейин давлат тизими, ички ва ташқи сиёсат ижтимоий иқтисодий фаолият анъанавий давлат юритиш қоидаларига мувофиклаштирилмокда. Жамиятимиз ижтимоий сиёсатида бир вақтнинг ўзида кўплаб партиялар, уюшмалар, миллий, маданий марказларининг фаолият юриталиётганидан, плюрализимнинг реал ижтимоий моҳият касб этганлиги этганлиги, давлат бошлиғи прездентининг альтернатив

умумхалқ томонидан сайланиш мустақилликка эришганимизни тўла ифодалаб турибди.

Социология фани жамиятимизда рўй бераётган йирик ижтимоий сиёсий воқеаларни шунчаки қайд этиш билан чекланмайди, балки унинг асл мохиятини ва мазмунини атрофлича очиб беради. Шу жиҳатдан социология фани ижтимоий фанлар орасида ўзининг зиммасидаги масалаларга берадиган илмий жавоблари атрофлича асосланган, қайта-қайта топширилаётгани билан ҳам қимматлидир. Бу фан фақат хозирги ижтимоий холатлар ахволига тўлақонли жавоб бериши билангина чекланмасдан, ижтимоий холатларнинг истиқболи ўзгариш даражаси хусусида башорат қилади. Ана шу жиҳатдан социология ани тадқиқот усулларини атрофлича ўрганиб чиқиш зарурати туғилади.

Социология фанини ўрганишга киришган хар бир киши бу фаннинг ўзига хос сўзлари билан атамалари, ривожланиш йўналишлари, бугунги ахволи ва истиқболи хусусида тасаввурга эга бўлиши керак. Социология фанини мукаммал ўрганган киши ижтимоий жараён ва ижтимоий жамоалар мохиятини, уларда юз бераётган зохирий ва ботиний ўзгаришларни, шунингдек ижтимоий тараққиёт қонунлари мохиятини чуқурроқ тушунади, илмий амалиётга назарий методологик жиҳатдан қуролланган холда кириша олади, кенг жамоатчилик фикрини шакллантириш ва истиқлол йўлига тўла сафарбар этиш амалиёти сирларидан воқиб бўлади. Социология тадқиқотларини ташкил этиш ва амалиётини мазмунини ўрганиш жиддий илмий ишга тайёрганлик демакдир. Кишилар жамиятда доимо рўй берадиган хилма-хил ижтимой ходисаларни мохияти ва сабабини тушинишга асрлар давомида интилиб келганлар. Кўпкина мутафаккир олимлар ижтимоий муносабатларнинг мохиятини аниқлабгина колмай, жамият тараққиётини бошқарувчи куч нимада, мураккаб ижтимоий воқеалар ва тухтовсиз рўй бераётган ўзгаришлар тасодифийми ёки улар муайян объектив қонунларга асосланганми, деган саволларга жавоб топишга интилганлар.

Хуллас кишилик жамияти нима? У қандай қонунлар асосида ривожланади, кишилар ижтимоий тараққиёт қонунларини ўрганиб, уларни ўз фойдаларига ишлатишлари мумкинми ва шунга ўхшаш кўпгина масалалар узоқ даврлардан бери инсон тафаккўрини ўзига жалб қилиб келган. Бундай саволларга тўғри ва аниқ жавоб берадиган фаннинг пайдо бўлиши тарихий зарурият эди. Иқлимнинг сицемалаштирилган бу сохаси XIX асрнинг ўрталарига келиб яратилди.

“Социология” сўзи лотинча "сотсиотас» (жамият) ва грекча “логос“ (таълимот тушунча) сўзларидан олинган бўлиб, жамиятнинг пайдо бўлиши, амал қилиши, тараққиёт ҳамда социал муносабатлар ва социал бирликлар хақидаги фан сифатида тарифланади.

“Социология” термини биринчи марта XIX аср ўрталарида яшаган Француз олими О.Конт (1798-1857) томонидан киритилган бўлиб, дацлаб жамиятшунослик маъносида ишлатилган. О.Конт фалсафаси илмда “позитивизм” номини олган, Позитивизм йўналиши, айрим фанлар чиқарган

умумий ходисаларнинг оддий йиғиндисига асосланади. Бу принтсипни О.Конт социология фанига ҳам тадбиқ қилади.

Шундай қилиб О.Конт фикрича, социология фанининг вазифаси ижтимоий ҳаётнинг айрим факт ва жараёнларининг кузатиш, уларни баён этиш, сицемалаштириш билан чегараланади. О.Конт асос солган бу йўналиш социологияда позитивизм йўналиши деб аталади.

“Социал “деган термин икки маънода ишлатилади:

Кенг маънода социал жамиятни ифодалайди, ҳамда ижтимоий деган тушунчага деярли мос келади:

Тор маънода эса бу тушунча инсонлар ўртасида юзага келадиган турли хил алоқаларни ифодалаш учун хизмат қилади.

Шундай қилиб, социология-жамиятнинг муайян тарихий типларини ривожланиш қонунлари ва бу қонунларнинг инсонлар, социал гурухлар, синфлар халқларнинг фаолиятида номоён бўлиш ва амал қилиш механизмлари хақидаги фандир.

Хар қандай фан сингари социология фани ҳам ўзини изланиш объекти ва ўрганиш предметига эгадир. Социология фанининг объекти бу- жамиятдир.

Предмет-бу ўрганилиши керак бўлган муаммо (инсонлар ўртасидаги алоқа ва муносабатлар).

Социология фани мураккаб таркибий тузилишга эгадир. Жамият ҳаёти социология фани доирасида умумсоциологик, махсус социологик ва эмпирик социологик тадқиқотлар асосида ўрганилади.

Умумсоциологик назарияларда, у ёки бу ижтимоий ходисаларнинг келиб чиқиши, амал қилишининг чуқур сабаблари аниқланади ва жамиятни ривожлантирувчи кучлар нималардан иборат эканлиги кўрсатилади.

Махсус социологик назариялар эса ижтимоий ҳаётнинг алохида бир сохасини, ижтимоий гурух ёки ижтимоий институт муаммоларини ўрганади. Масалан: иқтисод социологияси, шаҳар ва қишлоқ социологияси, маданият социологияси, таълим социологияси, оила социологияси, ёшлар социологияси, бўш вақт социологияси ва хоказо.

Емпирик социологик тадқиқотлар асосан анкеталаштириш, оғзаки сўров, кузатиш ва бошқа кўринишларда амалга оширилади.

Умумсоциологик ва махсус социологик назариялар социологиянинг назарий қисмини, эмпирик тадқиқотлар эса амалий қисмини ташкил этади.

Улар ўзаро диолектик алоқадорликда бўлиб, ягона социология фанини ташкил этади.

Шундай қилиб, назарий ва амалий сотсология бир-биридан тадқиқот обекти ёки методлари билан эмас ўз олдига қўйган мақсадлар билан фарк қилади.

Шу билан бирга социологлар ўз фани доирасида макро ва микро социологик даражаларини ажратиб кўрсатадилар.

Макросоциология асосан йирик ижтимоий тизимлар, ҳамда узоқ давом этадиган ижтимоий тарихий жараёнларни ўрганиш билан шуғулланади (масалан, синфлар, ижтимоий тарғиботлар, шаҳарлар, динлар ва хоказо).

Микрософ, даражасида эса кишиларнинг ўзаро ҳозирги кундаги шахслараро муносабатларини тахлил этилади (масалан, талабалардан, рахбар-ходим, адвокат-мулкдор ва ҳоказо).

Социология жамиятни мураккаб ижтимоий организм сифатида ўрганади. Социология жамиятни мавжуд таркибий тўзилмалари мохияти уларнинг харакат тенденциялари ва тараққиёт қонунларини социология ташкил этилган тизимда тадқиқ этади. Шунингдек социология асосий эътиборини жамиятни хар-хил ижтимоий ва худудий тизим босқичларида вужудга келадиган кенг маънодаги инсонлараро муносабатлар ва жамоатчилик фикрларини ўрганишга қаратувчи фандир.

Социология фани жамиятнинг турли сохалари иқтисодий, ижтимоий, сиёсий маънавий ахлоқий ва бошқа тармоқда тадқикотлар ўтказади.

Ўзбекистон шароитига мослаб, замонавий социологияда биз қуйидаги ўрганиш объектларини ажратамиз:

5.Туман; 6. қишлоқ 7. Махалла. (1-схемага қаранг)

Социология фанида ижтимоий мавқе ижтимоий рол ижтимоий норма тушунчалари мавжуд. Улар орқали хар қандай шахс ёки ижтимоий ташкилотнинг хусусиятларига чизги бериш мумкин. (2-схемага қаранг)

Ўзбекистонда хозир янги ижтимоий сиёсий ва маънавий иқлим шаклланади. Ижтимоий хаётнинг барча сохаларида ўзгаришлар кузатилмокда, социал таркибда ўзгаришлар кузатилмоқда социал тартибда ўзгаришлар қайд қилинмокда, янги ижтимоий институтлар ва муносабатлар пайдо бўлмоқда. Мамлакатимизда социологиянинг роли ортиб боряпти.

Социология хеч қандай тусиқсиз ривожланиш ва муцақил ижтимоий фан сифатида ўзини англаш имконияти туғилди. Жамиятимизда кузатилаётган ижтимоий ўзгаришлар ва жараёнлар социология фанининг диққат марказида турибди.Жамиятимизда кузатилаётган мураккаб жараёнларни социологик тахлилсиз тўғри тушуниш мумкин эмас. Демак, социология ижтимоий ҳаётнинг бир сохаси билан чегараланиб қолмай, у инсон мансуб бўлган барча гуруҳлар, қатламлар, жамоалар, муассасалар, ҳамда одамларнинг кундалик маиший ҳаётлари масалалари билан ҳам қизиқади. Бошқача қилиб айтганда, социологиянинг бош мақсади бу инсон ва унга алоқадор ижтимоий ташкилотларнинг хатти харакатларини оқилона тарзда тушунтиришдир. Бунинг натижасида эса жамиятда мавжуд бўлган муаммолар ўзига хос ечимини топади. Социология фанининг асосий вазифалари.

Социологиянинг жамият хаёти билан кўп томонлама алоқалари ҳамда уларнинг ижтимоий белгиланганлиги биринчи навбатда шу фан бажарадиган функтсиялар билан боғлиқдир.Шунингдек бу функциянинг мохияти бошқас илмий ва мафкуравий контсептсиялар билан мунозара қилиш, илмий мафкурани ахоли орасида таркатиш орқали ҳам намоён бўлади. Социология муцақил ижтимоий фан сифатида ўз методологияси ва назариясига эгадир. Социология фани умуминсоний ва миллий қадриятлар мутаносиблигига таянувчи методология асосида иш юритади.

Социологик тадқиқотлар методологияси мазмунини бир жиҳатдан халқимизнинг тарихий, маънавий қадриятлари саналмиш “Куръони Карим”,

Хадиси Муборак, Шаркнинг улуг алломалари Фаробий, Ибн Сино, Хазрати Баховуддин Нақшбандий, Ат-Термизий, Имом Ал-Бухорий, Амир Темур, Мирзо Улугбек, Захриддин Муҳаммад Бобур, Алишер Навоий ва бошқа улуғ мутафаккирлар асарларида илгари сурилган фикрларни ташкил этса, иккинчи жиҳатдан, назарий илдизларини Антик давр ва прогрессив ғарб фалсафасининг буюк намоёндалари асарларида илгари сурилган тадрижий тараққиёт қонунларини ифодаловчи умуминсоний назарияларни ташкил этади. Айни чоғда мазкур фан методологиясининг мухим йўналиши сифатида инқилобий диалектикадан тадрижий тараққиёт йўлига таяниб иш юритаётган замонамизнинг улуг давлат арбобларига қарашли фикрлар асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Социология фанининг тобора тараққий этиши, илмнинг дефферентсиаллашуви, кўплаб алохида ва махсус социологик назарияларнинг таркиб топишга ҳам олиб келади. Масалан; сиёсат социологияси, иқтисод социологияси, санъат социологияси ва бошқалар шулар жумласидандир.

Социология XIX асрнинг биринчи ярмида алохида фан сифатида шакллангунга кадар, фалсафа фани ичида ривожланган.

Социология жамият хаётининг турли жабхаларини тадқиқ этиш жараёнида, фалсафа фани доирасида ишлаб чиқилган илмий билишнинг асосий шақл ва усулларидан кенг фойдаланади.

Социология ва фалсафа фанлари ўзаро алоқаси хусусида улуг аллома Абу Наср Фаробийнинг фикрлари эътиборга лойиқдир. “Хар бир фалсафий илмни ўрганишга жазм қилган киши қуйидаги талабларни тўла бажарилмоғи лозимдир”.

биринчиси - фалсафадаги мавжуд мактаблар номларини ва мазмунини билиб олиш

иккинчиси - уқилган хар бир китобнинг мақсадини тушиниб етмок:

учинчиси - фалсафий ўрганишга асос булувчи ишларни ўзлаштирмок:

туртинчиси - фалсафани ўрганишдан мақсад нима эканлигини билмоқ:

бешинчиси - фалсафа сирларини ўрганиш борасида танланган йўлни аниқ билиб олмоқ:

олтинчиси - Арицотелнинг хар бир китобидан ўзига хослигини аниқлай олмоқ:

еттинчиси - китобдаги ноаниқликларини бартараф этишни Арицотел асарлари орқали билиб олмоқ:

саккизинчиси - фалсафий билимларга эга бўлган кишининг жамиятда тўтиши лозим бўлган ўрнини билмоқ:

туққизинчиси - Арицотел китобларини ўрганишга жазм қилган киши учун зарур жисмларга эга бўлмоқ деб таъкидлаган эди.

Социология фани иқтисодиёт фани билан алоқада бўлади. Маълумки иқтисодиёт фани ишлаб чиқариш муносабатларининг шақл ва қонуниятларини ўрганади. Ишлаб чиқариш шақллари эса ижтимоий муносабатларнинг асосини ташкил этади.

Шундай экан, иқтисодий изланишларнинг социология фани билан боғлиқ бўлиши табиий холдир.Чунки социология фани мехнат жараёнларини ўзига хос томонларини, ишлаб чиқариш жамоаларини, кишиларни самарали мехнатга қизиқиш майлларни ўрганар экан шубхасиз иқтисодиёт назариясини бойитади.

Ижтимоий жараёнларни хронологик кетма-кетликда ўрганар экан, тарих фани ўтмишга назар солади. Социология ўтмишнинг ва бугунги куннинг ўзаро алоқаларини ўрганиб ижтимоий тарихий ходисалар ривожланишининг боғликлигини кўрсатади.

Яъни жамиятнинг бугунги кундаги муаммоларини самарали хал қилиш учун, уларнинг келиб чиқиш сабабларини чуқур ўрганиш керак бўлади. Бунинг учун социологлар, албатта ўтмишга мурожат қиладилар.

Социология фани умумий ва психология фанлари билан ҳам яқин ҳамкорликда бўлишни тақозо қилади.

Зеро, у ёки бу жамоадаги мехнат унумдорлигини ўрганишни мақсад қилиб социологик тадқиқот ўтказилаётганда мазкур жамоа таркибидаги индивидларнинг хатти-харакатлари мативларини аниқлаш, уларни темпераментлари хусусиятларидан келиб чиққан холда умумий хулоса қилишда, одамлар билан жамоада муомала қилишни ташкил этиш ва ижтимоий хуқуқни бошқаришда, албатта ижтимоий психология қонуниятларини четлаб ўтиш мумкин эмас.

Социология фанига цатицика фани айникса яқин алоқада ривожланади. Хар бир социолог муайян мавзуда социологик тадқиқот ўтказишни мақсад қилиб қўяр экан у албатта шу сохадаги предметнинг конкрет холатини, реал воқелик манзарасини цатицик манбалардангина топа олади. Кенг кўламдаги конкрет социологик тадқиқотларнинг социолог томонидан цатицик идоралар ходимлари билан ҳамкорликда ўтказилиши ижобий самаралар бериши шубхасиздир.

Сўнги йилларда социология фанида аниқ социологик тадқиқотлар амалий натижаларининг хаётга фаолроқ ва кўпроқ тадбиқ этила бориши унинг ахлоқ, эцетик, тиббиёт ва педогогика, режалаштириш назарияси ва бошқарув, хуқуқшунослик, рухиятшунослик сингари фанлар билан алоқасини янада муцамламоқда. Социология фани ушбу фанлар натижасига суянади-Тадқиқот ўтказиш жараёнларида эса цатик маълумотлардан, математик моделлаштириш усулларидан ва методларидан фойдаланилади.

Социология фанининг бошқа фанлар билан яқин алоқада эканлиги уни янги тармоқлари “Бошқарув социологияси”, «Оила социологияси”, ”Жиноятчилик социологияси”, ”Социал экология” ва хоказаларнинг жадал ривожланиш мисолида ҳам қуриш мумкин.

Социологиянинг бошқа фанлар билан кўп томонлама алоқалари, жамиятдаги муамоларни самарали ечишда ката ёрдам беради.

Социология фани сохавий тасниф этилганда турли йўналишлар мохиятига эга бўлган илмий тармоқларга бўлинади.

Хозирги замон социологик тармоқлар тизимида жамоатчилик фикри отсиологияси мухим ўрин тутади ва катта аҳамиятга эгадир. (3-схемага қаранг)

Жамоатчилик фикри социологиси ижтимоий хаётдаги барча сохалар ва умумназарий методологик ва хусусий социологик мактаблар билан бевосита иш юритади.

Шундай қилиб, мураккаб ва умумий социология фанларидан иборат бўлган замонавий социология тизими уни кўплаб ижтимоий гуманитар фанлар билан кенг алоқаларини тақозо этади. Бу алоқалар ҳам умумметодологик босқичда ҳам махсус хусусий фанлар ва илмий йўналишлар бўйича олиб борилади. Бу эса уни замонавий ижтимоий гуманитар фанлари тизимидаги ўрнини аниқлаб беради.

Социология ижтимоий гуманитар фанлар иерархиясида энг юқори босқични эгаллайди.

Фалсафа ва тарих билан биргаликда, у ижтимоий фанлар тизимининг умумметодологик негизини шакллантиради.(4-схемага қаранг)

Лекин шу билан бирга ушбу тизимда жамият ривожланиши қонуни ва қонуниятларини ўрганувчи умумфундаментал бўлган фалсафанинг алохида ўрни таъкидлаб ўтиш мумкин.

1-МАВЗУ БЎЙИЧА ТАЯНЧ АТАМАЛАР.

Социология (лотинча-жамият, юнонча таълимот яхлит тизими сифатидаги жамият ва алохида ижтимоий институтлар, ижтимоий жараёнларни ўрганувчи фандир.

Огюц Конт (1798-1857)-франтсуз файласуфи, социологик позитивизм мактаб асосчиси, биринчи бўлиб илмга “Социология” атамасини киритган.

Макросоциология - (юнонча-катта) - катта ижтимоий гурухлар ва тизимлардаги ходиса ва жараёнларни тахлил қилишга қаратилган фандир.

Микросоциология - (юнонча кичкина) - нисбатан катта бўлмаган ижтимоий сиёсий тизимдаги ходиса ва жараёнларни тахлил қилишга қаратилган йўналиш.

Социология бош мақсади-инсон ва унга алоқадор ижтимоий ташкилотларни хатти харакатларининг оқилона тарзда тушунтиришдир.

Жамоатчилик фикри социологияси - хозирги замон социологик тармоқлар тизимида мухим ўрин тутади. Халқ фикри, халқ нуқтаи назари, ёндашуви деб тушиниши мумкин.

1-МАВЗУ БЎЙИЧА УМУМИЙ САВОЛЛАР

Социология атамасини тарифланг.

Социология фани нимани ўрганади?

Социология фанининг асосий вазифалари нималардан иборат?

Социология фанининг объекти ва предметинини тарифланг.

Макро ва Микро социология сохалари хақида нималарни биласиз?

Социология фалсафа фани билан қандай алоқада иш юритади?

Социология иқтисодиёт ва цатицика билан қандай алоқада иш юритади?

1-схема

2-схема

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.

КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.

КАРИМОВ. И.А.О'збекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.

КАРИМОВ.И.А О’збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э’тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О’збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О’збекицон тараққиётининг пойдевори.
Т.: «О’збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О’мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

2-МАВЗУ:СОЦИОЛОГИЯ фанининг вужудга келиши ва тараққий этиши. (4-соат)

РЕЖА.
1.Антик дунё социологлари инсон мавқейи то’г’рисида. Антик дунёда жамият ва шахс омиллари.
2.Платон ва Арецотелнинг дунё фалсафий фикр тараққиётида тутган о’рни.
3.Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий жамоаларга берган баҳоси.
4.Шарқ ва Г’арб мутафаккирларининг инсон эрки ва тафаккур тарси то’г’рисидаги қарашлари.

"Социология" атамаси О.Конт Томонидан илмга нисбатан яқинда киритилган бо’лишига қарамай социологик мазмунга эга бо’лган қарашлар ва кузатишлар инсониятнинг энг қадимги даврлари бориб тақалади.

Антик дунё социологияси, жаҳон социологияси мактабининг назарий-ма’навий пойдевори ва унга доимий илҳом баг’ишловчи бебаҳо обида ҳисобланади.

Антик дунё социологиясининг илк намуналари кичик Осиёнинг Г’арбий соҳиллари Иония о’лкаси шахарларида яшовчи греклар томонидан дунёга келтирилди. Антик дунё социологиясининг юзага келиши ҳамда тараққиёт тенденсиялари ҳусусиятларидан келиб чиққан ҳолда уни шартли равишда қуйидагича гуруҳлаш мумкин.

Енг қадимги социология мактаби. Бу гуруҳга эрамиздан олдинги ХИИ асрда яшаб ижод этган Гомардан бошлаб эрамиздан олдинги ВИ асргача ижод қилган Миллет (Кичик Осиёдаги энг йирик шаҳар) мактаби вакиллари (Фалес, Анаксимандр,Анаксимен) ҳамда Гресиянинг турли шаҳарларда яшаб фаолият юритган Ксанофан Пифафорнинг социологик қарашларини киритиш мумкин.

Енг қадимги грек социологияси муцақил ижтимоий назарий тадқиқот предмати сифатида эмас, балки аниқ табий фанларга (математика табиатшунослик) берган илк тадқиқот натижалари билан, ижтимоий фанлар (Мифология, са’нат) борасида эришилган тафаккур маҳсулларининг уйг’унлашуви оқибатида юзага келган.

Милет философларининг то’нг’ич вакили ФАЛЕС нинг фикрича, жамият ва табиятнинг асосини сув ва суюқлик туфайли ро’й беради.Сув туфайли таркиб топган ҳамма нарсада жон мавжуддир.

Фалеснинг "Ҳамма нарсада жон бор" ғояси ва жамиятга инсоний ёндашувининг илк куртаклари шаклланишига туртки бо’лди.

Милет мактабининг яна бит вакили Анаксимен эса оламнинг асосини ташкил этувчи модда сифатида ҳавони ко’рсатади. Ҳавонинг табиатда йиг’илиши ва сиқилиши натижасида сув, тупроқ, тош ва оловдан иборат зарурий қисмлар юзага келади. Ҳаво инсоннинг амал қилиш макони ҳисобланади ва ҳавосиз қолган пайтда ҳар қандай жисм таркибий ва мазмуний о’згаришга юз тутади.

+адимги грек социологлари орасида (Солюс шаҳрида туг’илиб фаолият юритган) Пифагор алоҳида о’рин тутади. Пифагор даврида турли арҳоик диний қарашлар о’рнига нисбатан умумийроқ моҳият касб этувчи ҳудоларга сиг’иниш тамомила кира бошлади. Пифагор нуқтаи-назарига ко’ра, олам абадий бо’либ, инсондаги руҳ ма’лум муддатдан со’нг бошқа нарсаларга ко’чади. Пифагорнинг табиат ва жамиятдаги "жон"нинг ко’чиб юриши г’ояси ҳамда атроф-муҳитдаги жамики нарсаларнинг бирлиги ва қариндошлиги дунёни

о’заро муроса мувозанат тасдиқлашга да’ват этувчи социологик қарашлар сифатида инсоният тарихида муаян рол о’йнайди.

Грек демократияси социологияси намоёндалари Гераклит Парменид, Сенон Эмпедокл,Анансагор,Пифагор,Горий ва бошқалар хисобланади.

Гераклит фикрисна табиатда ҳамма нарса бирламчи нарсага албатта қайтади. Бу бирламчи асос эса оловдир. Заро олов табиатдаги энг фаол о’згаувчан ходисадир. Парманид ва Занон томонидан Гараклитнинг бу фикрлари танкид оцига олинди. Улар дунё о’згарувчан эмас, аксинча о’згармасдир даган г’ояни асослашга о’риндилар.

Грак маданиятининг йирик номоёндаси ЭМПАДОКЛ илм ва ма’рифатнинг ижтимоий фойдалилик функсиясини асослаб барди. У илм олиш бу бафойда мохиятлар хусусида бахс юритиш эмас, балки уни инсон онгига хизмат килдиришдан иборат, даб билди.Унинг фикрича, инсонларни бирлаштирувчи-Мухаббат (махр, хурмат), айни пайтда ажратиб юборувчи куч-нафрат, хасад, жохилликдир.

АНАКСАГОР фикрича, инсоннинг илм ма’рифатга интилишидан ко’зланган бош мақсади- атроф мухитни, коинот мохиятини англашдан иборатдир.У "илм илм учун" даган алоҳида асосда иш тутади.

2.Антик дунё "олтин даври" да ижод қилган мутафаккирлар қаторига Сократ, Лавкипп, Дамокрит, Плотон, Арицотал’ ва бошқаларни киритиш мумкин.

СОКРАТ нинг социологик қарашларида табиат ва жамият жараёнларида шунчалик иштирок этиши эмас, балки унда қандай қилиб яхши яшаш, камолатга эришиш учун са’нат сирини билиши зарурлиги г’ояси атакчидир.

С крат фикрича инсон фаолияти унинг яхшилик, савоб, орият, инсоф хакидаги тушунчалари мазмунидан иборат бо’либ, бу тушунчаларни шахснинг қандай тушуниши катта аҳамиятга эга. Шундай экан, инсон фаолиятини яхшилаш учун унинг фа’л- атворини ва тарбия то’г’рисидаги қарашлари, тушунчаларни тартибга солиш зарурдир.

Сократнинг буюк шогирди ПЛАТОН ижтимоий тараққиёт ва инсон мавқаи хусусида бабахо фикрлар баён этган. Платон "ФИЛАБ" номли асарида инсоннинг эзгуликдан иборат фаолияти қуйидаги талабларни бажариш асносида руй бариши айтилдади:

1.Илохий г’оя мохиятини анқлаш;
2.Тафаккур ва билимларга эга бо’лиш;
3.Тафаккур ва билимларга эга бо’лиш;
4.Илм ва сан’атнинг бирор то’рини эгаллаш;
5.Тоза, халол хиссий воситаларидан (мусиқа, товуш, тасвирий сан’атдан
завқ ола билиш.

Платон эзгуликнинг англаш-худони англаш, эзгулик табиатига эга бо’лиши эса худо мохиятига тагишли бо’лиш, унинг о’звий бир кисмига айланиш, даб о’ргатади. Платон инсоннинг ижтимоий о’рнини балгилашда хар бир киши дацаввал о’з давлатининг фуқароси бо’лиши лозим, даб та’кидлайди. Платон мураккаб ижтимоий сиёсий мухитда яшаганлиги сабабли идаал давлат то’зуми қуйидаги фазилатларга эга бо’лиши лозим.

Донишмандлик; 2.Жасорат; 3.Хар ишда оқилона ма’ёрни сақлай билиш; 4.Адолат.

Давлат то’зумини уч хил царата(ижтимоий табака) хукумдорлар ва ишлаб чиқаришда банд бо’лган махнаткашлар, донишманд бошқарувчи гурух рахбарлигида гармоник то’зумни ташкил этадилар.

Платон Академиясининг атук толиби, жаҳон ижтимоий тафаккур оламига хисса қо’шган мутафаккир АРАЦУ хисобланади.

Арацу о’з давридаги мавжуд цартификасион (ижтимоий табақалашув) тартиблари қо’ллаб-қувватлайди. У комил инсон, комил фуқаро, адолатли давлат хусусидаги қарашларини илмий асослашга интилди.

Давлат бошқарувида иштирок этишга иштиёқманд ва амалдорлик да’восида бо’лганлар қуйидаги сифатларга эга бо’лишлари лозим дайди Арацу: Мавжуд давлат тузумини чин дилдан савиши, катта куч ва энаргияга эга бо’лиши, одамларга хайриҳоҳ ва адолатли бо’лиши, асосий фаолият мазони даб одамлар манфаатини давлат манфаатлари билан уйгун холда хал этиш малакасига эга бо’лиши лозим".

Хар қандай мамлакатдаги ижтимоий тартибсизликлар, инкирозлар ва давлат то’нтаришлари ижтимоий тангликнинг бо’зилишидан калиб чиқади.

Арацу фикрича, хар бир шахс нафақат мавжуд давлат тузулишига, балки о’з ижтимоий табақасига ҳам содиқ қолиши ҳамда о’з касби-кори, хизмат сохаси доирасида камолотга интилиши лозим.

Арацу давлат то’зилишини 6 хил ко’ринишда таснифлаб, улардан учтаси (монархия, арицократия, полития) то’г’ри ва учтаси (тирания,олигархия, дамократия) ното’г’ри давлат то’зумлари даб хисоблайди.

Арацу антик дунё социологияси тарихини энг мазмундор даври бо’лган грак социологияси мактабига мантиқий якун ясади. Унинг социологик қарашлари дацлаб қадимги Римдаги социология мактаби вакиллари (Сисарон, Лакрасий, Варгилий, Горасий, Овидий) га илхом баг’ишлади, со’нгра о’рта аср Шарқининг буюк олимлари Форобий, Баруний, Ибн Сино, Ибн Рушдлар дунёқарашларига о’з та’сирини ко’рсатди.

Шарқ халқларининг хаётга бо’лган социологик қарашлари мохият э’тиборига ко’ра ғарб социологларининг ижтимоий ёндошувларидан фарқ қилади. +адимги Шарқ кишиси учун о’зликни англаш, ма’навий комилликка эришиш, озодлик тушунчаси моддий борлиқдан воз качиш, ташқи дунё ташвишларини инкор этиш, о’зликда сокинлик топишга интилиш харакатларидан иборатдир.

Шарқ кишиси учун индивидуализм халокат, жамоада уйгунлашув эса сокинлик ва бахавотирлик омили бо’либ калган. Жамоавий хавфсизликни та’минлаш эхтиёжи Шаркда жуда қадим даврлардаёқ давлатчилик тизимларини қарор топтирди. Эрамиздан олдинги 3 минг йиллик қрталаридан бошлаб Миср, Хиндицон, Масопотомия, Хитойда давлатчиликнинг муцахкам ан’аналари юзага калди.

Инсоният тарихида илк даф’а худо даражасида эмас, алохида атук шахслар сифатида Гомар, Мусо, Конфусий, Зардушт, Будда сингари шахслар тарих сахнасига чиқдилар.

Зардо’штийлик динининг асоси бо’лган "АВАЦО" эрамиздан олдинги 7- асрда яратилган бо’либ, Авацо со’зи "УПАЦА", я’ни қонун-қоидалар ва ма’ёрий асослар ма’носини англатади. Авацони Зардушт Спитамалик Пуришасп о’г’ли яратган ва хозир биз яшаётган худудда якка худоликка асос солган. У Ахурамаздани табиат яратувчиси ва бошқарувчи сифатида талкин этади. Ахурамазда "Олий дахоли хукмдор" даган ма’нони англатиб, одамларни ёво’з кучларга,ижтимоий ахлокий иллатларга қарши курашишга чорлаган. Ахурамазда жамият кучларини фаолликка ундовчи куч сифатида ижтимоий-ма’навий тараққиётда дадил ко’йилган қадам бо’лди.

Авацо асарида ифодаланган монотаицик диний фалсафий катагориялар ва тушунчалар,дунёни рамзий талкин этиш усуллари кайинги даврларда инсоният хаётига кириб калган ва такомиллашган конфассияларда муцахкам о’рин олиб калди. Ундаги атти иқлим, атти қават осмон, охир замон, фариштa, шайтон, дав, савоб, гунох, дунёдаги икки қарама-қарши кучлар, эзгулик ва жахолат, яхшилик ва ёмонлик, ёруг’лик ва зулмат тушунчалари шулар жумласидандир.

?хшилик ва ёмонлик о’ртасидаги кураш, ижтимоий жараёнларни конфликталогик ёндашув орқали хал этишга урунишлар митроизм окими шаклида Гарбий Аврoпа ва бутун Рим импариясидан тортиб Ахомонийлар, Кушон ва Сосонийларнинг буюк импариялари амал қилган даврда ҳам о’з та’сирини утказиб калган. Шарқ социологияси мактабида Хитой мутафаккирларининг ижтимоий қарашлари алохида о’рин тутади. Эрамиздан олдинги Син ва Хан даврларида Хитойда кучли марказлашган импариялар таркиб топди. Бу давр учун характарли хол шундан иборатки, импариягача бо’лган даврда амал қилган "Ихтилофдаги хукумдорлар" тарқоқ мафкураларнинг Хитойни буюк давлат даражасида юксалишига хизмат қилувчи янги миллий г’оя билан бирлашуви, я’ни осмон образининг илохий рамз сифатида қабул қилиниши бо’лди. Хитой ва бутун Шарқ мамлакатларига хос бо’лган рамзлар илохийлигига ишониш эса космология г’оясининг қабул қилинишга туртки бо’лди, бу расмий мафкуранинг мохияти табиат ва жамият жараёнларига осмон фа’л-атворидан калиб чиққан холда ёндашиш ва баҳо баришга интилишдан иборатдир. Осмоний табиат дацаввал осмон фарзанди импараторга хос бо’либ, у жамиятда качувчи зиддиятлар, муаммоларга ортиқча аралашмайди, ба’зида эса ижтимоий зиддиятлар хаддан ошган казларда бамисоли осмоний о’т момақалдироқ, ёхуд довул сингари ана шу ихтилофий холларга каскин зарба бариб туради.

Хитойда Конфусий ахлокига биноан инсон дунё тартиботи тизимида фавқулотдда о’рин тутиши, умумий дунё тақдири учун ма’суллик хиссининг чаксизлиги тарг’иб этилса, космология г’оясида сиёсат ва космик ритм о’ртасида муроса о’рнатилишига асосланади.

Инсон жамиятда фақат о’з қобилятига таяниб, қачон ундан фойдаланишлари муддатини кутиб яшашга махкум этилган эди. Шу боисдан ҳам Хитойда давлат жамики жараёнларни бошқарувчи куч сифатида жамиятдан хар бир индивиднинг ижтимоий мавқасини балгилаб олиш вазифасини о’тар эди.

Конфусий кишиларни жамиятда эгаллаб турган о’ринларини, ижтимоий мавқаларини о’згартиришларига қарши турган. У инсонлар о’з ижтимоий

мавқаларини о’злаштириш ё’лида эмас, балки шу мавқа мазмунини таран билимлар билан бойитишга чақиради.

Билимлар кишига нафақат ма’лумотли бо’лиши учун, балки туг’ри иш тутиш учун, оқил хатти-харакатлар қилиш учун ҳам каракдир,конфусий Шарқ мутафаккирларига хос хусусиятларни намоён этиб, жамиятда кишилар турли ижтимоий табақаларда яшашларини ма’қуллаган холда,бу табақалар о’ртасида доимо муроса, калушув бо’лишини, зиддиятларга асло ё’л ко’ймаслик зарурлигини уқтиради. Конфусий ҳам ижтимоий тараққиёт давлатлараро ва табақалараро консассус яхдиллик, ҳам фикрлилик амалга ошгандагина юз баришига қат’ий ишонади.

+адимги Шарқ фалсафаси, унинг гносаологик асослари қадимги Моварауннахр худудида яшовчи халқларнинг ижтимоий жараёнларга муносабатлари ва фикрлаш тарзига бавосита та’сирини ко’рсатган. Хусусан о’збак халқи ва унинг бой ма’навиятининг шаклланишига ислом дининиг кириб калиши ва унин халқ томонидан қабул қилиниши о’зига ходиса бо’лди, даб хисоблаш мумкин. Шуни алохида та’кидлаш лозимки, о’збак халқи Ислом динига о’з миллий хусусиятлари, урф-одатлари, турмуш тарзи, ан’аналари билан кириб калди. Бу эса қабул қилинган Ислом гаологияси назариясига тагишли аниқликлар ва тадрижий о’згартиришлар киритилишини тақозо эта бошлади.

Моварауннахр жамоатчилик фикри тарихини о’рганишда Абу мансур ал-Мотуридийнинг ташкил этувчи Матрудий мактабининг асосчиси Абу Мансур ал- Мотуридий асарларига нафақат диншунослик, балки жамият жамоа, ижтимоий жараёнлар ва хусусан шахс хақидаги та’лимот сифатида ёндашиш, уларни Моварауннахр худуди хаёт тарзи, манталитатига мувофиқ калувчи, уларни г’оявий, э’тиқодий яқдилликка ундовчи яхлит илмий социологик консапсия сифатида бахолаш ва ҳар томонлама о’рганиш мақсади мувофиқдир. Улрих Рудолф шахсининг ислом э’тиқоди даражасидаги фаолият, эркин фикрлаш хуқуқи ва имкониятларини атрофлича мавқаига мувофик калувчи назария даб бахолаганда, буюк юртдошимизнинг характарли қирраларини очиб барди. Дархақиқат, инсон шахси ва мавқаи масаласи уни турли ижтимоий сиёсий, карак бо’лса, диний тазйиқлардан химоя қилувчи ал-Мотуридийнинг муросавий мувозанат консапсиясини, исломни англаш жараёнларидаги ижобий жихатлар йигиндисигина эмас, балки Моварауннахрдаги раал ижтимоий сиёсий мухит, халқ турмуш тарзи, манталитати бой маданий-тарихий тажрибаси билан бойитилган инсоний ёндашувлар синтази, даб бахолаш мақсадга мувофиқдир.

Ал-Мотуридий жабарийларнинг, инсонни ҳамма амаллари олдиндан унинг тақдирига ёзиб қо’йилган, шу боисдан у о’зи қилаётган ишларга ма’сул эмас, даган нуқтаи назарини ҳам қадриятларнинг, Оллох инсон фаолиятлари ва амалларининг химоячиси эмас, даган нуқтаи назарини ҳам асосли танқид қилиб, инсон яхши ва ёмон амалларни о’з эркига ко’ра танлаш ва бу ё’лда Оллохнинг мададини олиши назариясини илгари суради. Шу асосларда Ал Мотрудий моварауннахр жамоатчилик фикрининг ма’навий асослари кучли инсоний мазмун билан бойитилишига катта хисса қо’шди.

Хулоса сифатида Ал Мотуридий Моварауннахр ижтимоий фикрига ко’рсатган та’сирини қуйидаги ё’налишларда қайд этиш мумкин.

а) Ал Мотуридий Моварауннахрда жамоатчилик фикри шаклланишининг о'з-ига хослигини инобатга олиб, умумий фикрига кишиларни онгли тарзда их-тиёрий равишда бирлашишга да'ват этган. Бундай фикр бирлиги исломий э'тикодда ҳам, хаётий-ахлоқий сохаларда ҳам, мафкуравий сиёсатда ҳам ин-сонларнинг якдилликга эришишларидан намоён бо'лади.
б)Ал Мотуридий Моварауннахр учун хос бо'лган мохиятни аксарият рамзларда талкин этиш хусусиятига, бу борада чуқур илдиз отган ижтимоий майлга диккатни жалб этади. Инсоннинг инталактуал камолоти шартлиликлар, рамзларга ко'чиш даражасига, о'зликни начог'ли мажозийлашувига бог'лиқлигини бу эса о'з навбатида мохиятни шунчалар таран англаш имко-ниятини баришни асослаб баради;
в) Ал Мотуридий Моварауннахрдаги ижтимоий мухит баркарорлиги жами-ятдаги ма'навий тулаконлигини та'минлаш, мавжуд турмуш тарзи, ан'аналари, халқ меросими ва урф-одатлари, миллий манталитат, этник ва рухий инталактуал о'зига хосликларига таянган холда амалга ошишига ишонади. Заро, Абу Ханафия масхабининг мохияти ҳам ислом та'лимотини раал воқалик базасида амал этиши, шу базис нагизидан янги э'тиқод, ижтимоий онг ё'налишининг шаклланиши ва такомил топишини асослайди;
г) Ал Мотуридий амалга ошадиган барча са'й-харакатлар, қолаварса ана шу са'й-харакатларнинг ма'навий рухий ифодаси сифатида намоён бо'лувчи, ҳамда қайта фаолиятлар юзага калишига асос бо'лувчи жамиятнинг умумий ижтимоий фикри икки томонлама тарзда ро'й баришини асослаб баради. Я'ни бир томондан, ҳар бир алохида шахс тақдирининг азалий хукум асосида ро'ёбга чиқиши ҳамда амал этиши э'тироф этилган ҳолда ҳар қандай холатда ҳам шахснинг эркин танлаш имконияти сақланиб қолишини атрофлича асослайди. Бу нуқтаи назар, я'ни ижтимоий воқаликка эркин ёндашув ва ихтиёрийлик назариясини жамият доирсидаги зо'рлик, зо'равонлик ходисалари билан о'заро мувофиклаша олмаслик г'оясини Абу Райхон Баруний давом эттирган эди. Унинг "одамларнинг кучсизлиги ҳам о'зидан заиф бо'лган бировларга эгалик ва раислик қилишдан холи эмас" нуқта назари ал-Мотуридийнинг инсон озодлиги, Оллох олдида о'з тақдирини яратишда эркинлиги г'оясининг о'звий ва мантиқий давомидир.
д) Ал-Мотуридий +ур'они Каримдаги дин исботлаб далилларга эмас, балки э'тиқод ва инсонга асосланиши лозимлигини ҳар томонлама тавсифлаб, жамиятдаги ижтимоий фикр барқорорлигини ҳам тазйиқ ва куч воситасида эмас, балки о'заро ҳамжихатлик, ҳамкорлик нагизида амал қилиши г'оясини илгари суради. Улуг' мутафаккир о'зи яшаган даврдаги мураккаб ижтимоий-сиёсий вазиятлар, диний зиддиятлар, э'тиқодий қарама-қаршиликлар мухитида оқилона о'рта ма'ёр, муросавий мувозанат консапсияни ишлаб чиққанлиги ва ана шу то'лақонли назарий та'лимот воситаси Абу Ханифа томонидан асосланган суннийлик мазхабининг Моварауннахрда канг ёйилишига хисса қо'шди.
Моварауннахрда табиат ва жамиятни социологик англаш ва о'рганиш улуг' мутафаккир Ал Фаробий томонидан жиддий кангайтирилди. У ал-Мотуридий томонидан илмий-гнесологик жихатдан асосланган инсон эрки назариясини

янада ривожлантирди. У о’зининг "Фозил одамлар шаҳри" асарида инсондаги инсонлик мохияти о’зликни англашдан бошланишини, фозил шахс воқаа ва ходисаларнинг мохияти идрок эта билишини, мохиятига интилиши инсонга барилган рух ақлини ривожлантиришга, унга қувват баг’ишлашга ма’сул илохий куч эканлигини, ақл эса инсон томонидан нарсаларни мохиятан танлаб фирклашга ко’мак баришини асослаб баради.

Фаробий о’ша пайтдаёқ ижтимоий фикрнинг аҳамияти катта эканлигини чуқур англаб, замонавий социологияда ко’п қо’лланувчи экцатлар, я’ни о’з даврининг атук донишмандлари фикрига таяниб иш тутиш зарурлигига ург’у баради.

"Донишмандларга ишониб уларга эргашувчи одамлар о’ша нарсаларни донишмандлар билан билгандай билиб оладилар. Заро, донишмандларнинг билимлари энг яхши билимлардур"

Биринчи минг йилликнинг со’нгида (973 йил 4 сантябр) таваллуд топган улуг бобокалономиз Абу Райхон Баруний ҳам социология назариясини ривожлантириш ишига улкан хисса қо’шди. Абу Райхон Баруний дунёнинг социологик манзараси эвалисион жараён натижасида таркиб топганлигини алохида қайд этади. То’зилиш ва бо’зилиш натижасида унсур бо’лаклари бир-бирига қо’шилиб, дунё обод бо’лган ва олам тартибга тушган.

Айни чог’да Баруний оламни ижтимоий тараққиётга олиб калувчи куч зиддият ва қарама-қаршиликлар эмас балки, турли ижтимоий даражалардаги муроса ва консансус эканлигини уқтиради. "+арама-қаршилиги равшан аён бо’лган нарсага қандай ишониб бо’лади" даб мутафаккир қарам-қаршиликларда холи бо’лган жараёнларида о’згариш эхтиёжи кучайишига ишора қилади. Баруний социологиядаги мухим соха ижтимоий табакалашув хақида фикр юритиб шундай дайди: Типларнинг турлича бо’лишига сабаб одамларнинг гурухларга ажратиб катиши, бир-биридан узоқ туриши, уларнинг бир-бирида турли хохишларни ифодалаш учун (зарур) бо’лган со’зларга эхтиёжлар туг’илишидир. Узоқ замонавий о’тиши юқоридаги иборалар кучайиб, ёдда сақланиши ва такрорланиши натижасида таркиб топиб тартибга тушган. Улуг’ мутафаккир Абу Али Ибн Синонинг социологик қарашлари о’зининг илмий таранлиги, воқаликка хушёр баҳо бариш хусусияти билан ажратиб туради.Ибн Сино оламнинг барқарор амал қилиши жамият ва табиатнинг энаргатик, я’ни о’з-о’зини ирода қилиш, муцақил бошқариш хусусиятининг ишга тушиши ва харакатланиши билан изохланади.

Ибн Сино Оллохнинг ақлдан ташқари фаолиятларга ҳам қобиллиги г’оясига қарши чиқиб, Оллох фаолияти ақлдан ташқари бо’лиши мумкин эмаслиги, яратилган нарсаларнинг барчаси инсоний ақл томонидан идрок эта олиши караклигини ҳам асослаб баради.

ХИ асрда яратилган туркий халқлар учун муқаддас обида хисобланувчи китоб Юсуб Хос Хожибнинг "Кутадгу билиг", "Саодатга элтувчи билим" даб аталган асари ҳам социологик қарашларга бойдир. Бу китиб одоб-ахлоқ, та’лим ва тарбия ҳамда ма’навий камолатнинг ё’л-ё’риқларини, усулларини, чора тадбирларини мужассамлаштириб, о’зида жам қилган буюк қомусий асаридир.

Юсуф Хос Хожиб жамиятнинг том ма’нодаги камолати фақат та’лим воситасида амалга ошади, даб хисоблайди. Дунёдаги барча бойликлар муваккатдир, уткинчидир, сарфланса тугаб битади, даб о’ргатади улуг мутафаккир.
Социологиянинг донишмандлик талаби юқори бо’лган фан эканлиги учун улуг’ аждодларимиздан жамиятни бавосита о’рганишга доир вазмин умумлашмаларга, хулосавий мушохадаларга бой асарлари уларни ма’наий ақлий камолатга эришган йилларида, сармазмун умрларнинг со’нгги даврларида яратилгандир. Масалан, Амир Тамурнинг "Тузуклари",Мирзо Улуг’бакнинг "То’рт улус тарихи", Алишар Навоийнинг "Мажолис ун нафоис, Махбуб ул қулуб" асарлари шулар жумласидандир.
Алишар Навоийнинг "Махбуб ул қулуб" асарида бавосита о’з давридаги даярли барча ижтимоий гурух ва табақаларга тавсиф барилади ва уларнинг қайси бири яхши ёки ёмон, қайси бири инсонийликка, халққа мамлакатга
фойдали ёки зарарли эканлиги баён этилади.
А.Навоий жамиятнинг миқдор ва сифат жихатидан ижтимоий бо’линганлиги умуман олганда ижобий ходиса эканлиги, бу тавсифланиш доирасининг қанчалик канглиги мамлакат фаровонлик даражасининг асослаб баради. Улуг’ мутафаккир жамиятдаги юздан ортиқ ижтимоий табақа хусусиятларини аниқлаб, уларнинг мамлакат ижтимоий тизимидаги о’рни ва фаолият имкониятларини равшан ифодалаб баради. Мазкур социологик таснифлашдан мақсад, уларни ижтимоий фойдалилик даражаларини ошириш эканлиги асарининг мазмунини ташқил этади.
Заро, жамиятдаги таснифнинг қандай эканлигини билиш уларнинг мазмунини яхшилашга ё’л очади. Шу жихатдан, даб ёзади А.Навоий, "Ҳамсухбатларни ва до’ц ёронларни бу холлардан огох ва хабардор қилмоқ вожиб ко’риндики, токи уларда хар тоифани хислати хақида билимлар ва ҳар табақанинг ахволи хақида тушунчалари бо’лгай"
2-Мавзу бо’йича таянч атамалар.
Антик давр социологияси-ерамиздан аввалги ХИИ-ИВ асарларда яшаган мутаффаккирларнинг жамият то’г’рисидаги қарашлари. Антик дунё социологиясининг илк намуналари Кичик Осиёнинг сохили Иония о’лкаси шаҳарларида вужудга калган.
Антик дунё оламининг "Олтиндаври"- инсониятнинг буюк дахолари Сократ, Лавкипп, Дамократ, Платон, Арицоталлар яшаб ижод қилган давр.
Ижтимоий танглик- мазмунига ко’ра 2 хил миқдор жихатдан ва мавқа мартабага ко’ра фикрланади. Фуқароларнинг иқтисодий, сиёсий, ма’навий жихатдан танглиги тушунилади.
Митраизм окими- яхшилик ва ёмонлик о’ртасидаги кураш, ижтимоий жараёнларни конфмантологик ёндашув орқали хал этишга уринишлар. Бу ғарбий Аврпа, бутун Рим импарияси, Ахмонийлар, Кушон ва Сосонийлар импарияларида та’сирли оқим бо’лган.
Жабарийлар-инсоннинг ҳамма амаллари олдиндан унинг тақдирига ёзиб қо’йилади, шунинг учун у о’зи қилаётган ишларга ма’сул эмас, даган г’ояни илгари сурувчилар.

+адарийлар- Оллох инсон фаолиятлари ва амалларининг химоячиси эмас, даган нуқтаи назарда турувчилар гурухи.
Мотуридий инсон яхши ва ёмон амаллари о’з эркига ко’ра танлаш ва бу юлда Оллохнинг мададини олиши назариясини илгари сурувчи г’оя.

МАВЗУ БО’ЙИЧА УМУМИЙ САВОЛЛАР.
1.Антик дунё социологлари инсон мавқаи то’г’рисида қандай фикрларни илгари сурган.
2.Платон ва унинг социологик қарашлари.
3.Арицотал’ ва унинг социологик қарашлари.
4.Митроизм оқими то’г’рисида нималарни биласиз.
5.Конфусийлик ва унинг илгари сурган г’оялари.
6.Ал-Мотуридий ва унинг идаал жамият то’г’рисидаги қарашлари.
7.Ал-Фаробий ва унинг идаал жамият то’г’рисидаги қарашлари.
8.Ал-Баруний ва унинг социологик қарашлари.
9.Ибн Сино ва унинг социологик қарашлари.
10.Юсуф Хос Хожиб ва унинг жамият то’г’рисидаги қарашлари.
11.Алишар Навоий ва унинг ижтимоий гурух ва табақалар то’г’рисидаги қарашлари.

1 – схема.

2– схема

3-схема

4 – схема.

5 – схема.

6 – схема

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.

КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг’ мақсад юк. Т.: «О’збекицон»,2001 йил.
КАРИМОВ. И.А.О’збекицон XXИ асрга интилмокда.Т.:«О’збекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон буюк келажак сари. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то’плами) 3-жилд. Т.: «О’збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма’навий юксалиш ё’лида. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё’лида. Т.: «О’збекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э’тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О’збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О’збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О’збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О’мимий социология. Тошкент, ТОЩДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.

ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та'лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

2-Мавзу(давоми)
Режа.

1. Социологиянинг Европада фан сифатида вужудга келиши.
2. ХИХ аср охири ХХ аср бошидаги классик (мумтоз) социология
3. ХХ асрнинг 70-80 йилларида социологияда реалицик йўналишлар.

Социология тарихи - жамият тўғрисидаги тушунчалар ва ғояларнинг тадрижий шаклланганлиги эволютсиясини кўрсатиб берувчи фандир.
Социологиянинг фан сифатида вужудга келишига доир тадрижий босқичларни ўрганиш бизни социологик тафаккур қилиш маданиятига, унинг жамият фойдасига ишлата билишликка ўргатади. Айниқса, бу хозирги вақтда, Ўзбекистонимизнинг муцақиллиги шароити, миллий истиқлол мафкурасини фуқаролар онгига сингдиришда мухимдир. Социология тарихи аждоддаримизнинг рухий қадриятлари тўғрисидаги инсон ва инсонни ўраб тўрган ижтимоий мавжудлик тўғрисидаги тафаккур тарзлари қандай бўлганлигини равшан кўрсатиб беради.

+адим замонлардан буён жамиятнинг мавжудлиги ва ривожланиши тўғрисидаги билимлар Шарқ ва ғарб мутафаккирлари умумфалсафий ғояларининг асосий билими сифатида қаралган. Жамият ривожи, сиёсат, ахлоқ, фан, дин ва санъат муаммолари тўғрисидаги илмий қарашлар +адимги Хиндицон, Хитой, Юнон файласуфлари Ўрта Осиё ва Европа мутафаккирлари томонидан айтиб ўтилган.

ХВИИИ аср охири ва ХИХ аср бошларида Европадаги социологик дунёқараш характери ва мазмуни мазкур жамиятдаги ижтимоий ўзгаришлар билан изохланади. Жамиятнинг иқтисодий ва сиёсий хаётида янги шақлли тўзилмалар пайдо бўлди. Эски билимлар ўрнини янги назариялар эгаллаб, фалсафий билимларда янгича ёндашувлар кучая бошлади. Характерли томони шундаки, социология янги позитив фалсафа тамойилларини асослаб берувчи фан сифатида майдонга чиқди. Жамият тузилиши тўғрисидаги мавжуд фалсафий схолацик ғоялар танқидга учраб, унинг ўрнига табиий фанлар методларига мос келувчи ижтимоий тадқиқотлар таклиф этила бошланди.
Позитивизм ва позитив социология асосчиси Огюц Конт (1708-1857) томонидан ёзилган ишлар орасида 6 жилдлик «Позитив фалсафа курси» ва 4 жилдлик «Позитив сиёсат тизими» мухим ўрин эгаллайди.

Ижтимоий физика ёки социология Конт фикрича, ижтимоий цатицик (жамиятда турғун бўлган тўзилмалар) ва ижтимоий динамика (ижтимоий ўзгарувчанлик жараёни) дан иборат.

Контнинг тушунтиришича, фалсафа ва социология позитив деб аташнинг сабаби, улар фан маълумотларига эмас, балки илмий кузатувларга асосланади. Позитивизмда энг асосий талаб кераксиз тушунчалардан воз кечиш ҳамда табиий-илмий қарашларни исботловчи «позитив» (ижобий) ижтимоий назарияни яратишдир.

ХИХ аср Франтсиясидаги мавжуд сиёсий тушунмовчиликлар, иқтисодий инқирозлар, ижтимоий табақалашув жамият тараққиётининг инқилобий эмас, балки маънавий ўзгаришлар асосида амалга оҳиришни қатъийлаштирди.

Конт тарихни харакатлантирувчи куч инсоннинг онгидир деб хисоблайди. Унинг нуқтаи назарига қараганда, теологик рух, ахлоқий ва сиёсий ғояларни доимо хурмат қилиш учун зарурдир, яъни ахлоқ ва сиёсат тўғрисидаги саволлар диний онг, диний қадриятлар асосида ечилган.

Фан тараққиётининг метафизик босқичида жамиятдаги асосий бошқарув мавқеларини файласуфлар эгаллаб келганлар. Бу босқич 1300 йилдан 1800 йилгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу давр фаннинг эмпирик кузатув маълумотларига мавжудотларнинг мохиятини мавхум тавсифлаши билан характерланади.

Позитив босқич 1800 йилдан бошланади. Бу босқич илм фан ва олимларнинг ижтимоий билим ва бошқарув назарияларининг уцувор мавқеини касб этувчи босқичдир.

Франтсуз олимининг хизмати шундаки, социология фани дацурлари ва методларини илмий изланишлар воситаси сифатида аниқлай олади. Контнинг фикрига кўра, социологиянинг предмети - бу ижтимоий ходисаларнинг мохиятидир. Жамият тўғрисидаги табиий фанлар методологиясига таяниши керак: олимлар кузатув, қиёслаш, тарихий, генетик методларни куллай билиши лозим. Ушбу методлар ичида тарихий ва киёсий методлар кенг тарқалган. Кузатув ва эксперимент методлари эса ХХ асрга келиб қўлланила бошланди.

Контнинг жамият тараққиётини мувофиклаштириш ва уни барқарорлаштириш муаммоларига багишланган фикрлари катта аҳамиятга эга. Унинг фикрича, жамиятдаги ўзаро мослик сиёсий, иқтисодий, маънавий, биологик қонуниятларга боғлиқ бўлиб, турли ижтимоий тузимлар бирлиги ва улар ўртасидаги мувофиклик хисобига эришилади. Фан эса, жамиятнинг ҳамма сохалари ўртасидаги ўзаро муносабатларни зарурий меъёрларини белгилаб беради.

Контнинг таъкидлашича, жамиятдаги ижтимоий мувофиклик-бу шахслар ва ижтимоий қатламлар манфаатларининг бир-бирига мослигидир. Континг жамиятни яхлит организм сифатида тушуниши, мехнатнинг ижтимоий адолат асосида тақсимланиши, ижтимоий барқарорлик шартлари ва омиллари, турли гурух ва қатламлар манфаатларнни мослаштиришда давлат ва шахсларнинг ўрни тўғрисидаги фикрлари бугунги кунда ҳам мухимдир.

Контниг қарашларини инглиз олими-Герберт Спенсер (1820-1903) асарларида ўз ривожини топди. Спенсернинг 1862-1896 йилларда чоп этилган

«Асосий манбалар» (1862), «Биологиянинг яратилиши (1864-67), «Психологияни яратилиши» (1870-72),социологиянинг яратилиши»(1876-96), «Социология тадқиқот предмети сифатида», «Етиканинг яратилиши» (1870-73) китоблари социология тарихида мухим ўрин тутади.

Спенсер Конт изидан бориб, социология фанига ўзгариб турувчанлик ва «бир маромдаги» эволютсионизм ғоясини киритди. Эволютсия - бу оддий нарса ва кучларнинг оддий кўпайиши ёки камайишига олиб келувчи, хақиқий рақамни, сакраш ва танаффуслар кетма-кетлигидан махрум бўлган жараёндир. Спенсер тақидалашича, ицалган тизимнинг амал қилиш тарзи, ижтимоий организмнинг меъёрий холати мувозанатидан иборатдир.

Спенсернинг фикрига кўра, ицалган объектнинг эволютсияси алоқасизликдан-алоқадорликка, бир тоифаликдан хар хил тоифаликка, ноаниқликдан-аниқликка бўлган даврни ўз ичига олади. Мувозанатнинг бузилиши асносида янги эволютсион жараёнга ўтувчи инқироз бошланади. Ҳамма воқеа ва ходисалар мана шу инқироз ва тараққиёт сикли орқали юз беради.

Ана шулардан келиб чиққан холда Спенсер синфий кураш ва эволютсияни мувозанатдан оғиш ёки ижтимоий организмнинг касаллиги деб эълон қилди.

Спенсер фикри бўйича, социологиянинг вазифаси—бу алохида шахсларнинг хохиш ва интилишлари, уларнинг индивидуал жиҳатлари ва субъектив фикр уйларига қарамасдан амалга ошувчи эвалютсион жараёнларнинг умумий қонуниятларини очиб берувчи, ижтимоий мавжудликдир, омилларни ўрганишдан иборатдир.

Спенсер социологиянинг мухим ижтимоий аҳамиятга эга эканлигини хис этган холда ижтимоий билимнинг объектив мураккабликларини алохида қайд этади. Социологик далилларни кўплаб маълумотларни ўзаро қиёслаш йўли билан ўрганиш мумкин. Спенсер учун ижтимоий далиллар-бу эволютсион жараёнларни намоён қиладиган мавжудликлардир;

Спенсер XIX аср социологиянинг ичида биринчи бўлиб ижтимоий тузим, ижтимоий институт, ижтимоий назорат терминларини киритди. Ижтимоий инситутлар инсонни жамоавий харакатга киришга оладиган ижтимоий мавжудотга айланишини таъминлайди.

Спенсер ижтимоий тараққиёт таъсири оцида институтларни бир неча турга бўлади.

оила эволютсияси босқичларини ишлаб чиқувчи,

оилавий муносабатлар ўзгаришини тадқиқ этувчи институтлар;

урф-одат, анъана, ахлоқ орқали инсонларнинг кундалик

харакатини бошқаришга йўналтирилган институтлар;

жамият ҳамжиҳатлиги ва эътиқодий бирлигига таъсир этувчи диний институтлар;

мехнат тақсимланиши асосида келиб чиқувчи касб-хунар институтлари.

Спенсер жамият эволютсиясининг икки кутби деб, жамият тузилишининг харбий ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ типларини тан олган. Чунки,

эволютсия биринчидан иккинчисига ўтиш йўналишида кечмоқда. ғарб социологларидан биринчи бўлиб, Г.А.Спенсернинг ижтимоий жараён ва борлиқ хақидаги ғояларни ўрганишга Полшалик социалог ва юриц Людвиг Гумплович киришган эди.

Гумплович социология тамойилини тушунтириш омили сифатида Спенсер томонидан асосланган биологик тушунчаларга қарши чиқди. Унинг таъкидлашича, социологияда биологик тушунчалар хеч қандай аҳамиятга эга эмас, улар фақатгина қиёслаш учунгина хизмат қилиши мумкин, ижтимоий воқелик хусусида эса билим бера олмайди.

Гумплович социология объекти сифатида ижтимоий гурухларни олиб, воқеликни ўрганишга багишланган тадқиқот предмети сифатида, абадий ва ўзгармас қонунларга буйсунувчи ижтимоий гурухлар харакати тизимини қабул қилишни таклиф этади.

Авцриялик психолог ва социолог Зигмунд Фрейд фанда психологик назарияни ишлаб чиқиш билан ижтимоий жараёнларни англашнинг илгари инсоният тажрибасида бўлмаган йўлини асослаб берди. Унинг таъкидлашича, инсон рухиятининг онг билан бошқарилмайдиган қисмида интерактив даъватлар (хохиш-ицаклар) ҳамда хотирадан чиқарилган фикр ғоялар мужассамланган бўлиб, бу қисм билан идора этилиши онг ўртасида онг олди майдони (бу майдончада идрок, тафаккур, хотира, англанган ўзлик) жойлашгандир.

Онг олди майдончаси бошқарилмайдиган сохадаги турли хил даъватлар, хохиш ицакларни онгнинг идрок этилувчи қисмига ўтказишга монелик қилиб туради ва ўзига хос сензор вазифасини ўтаб боради. Фрейднинг нуқтаи назарига кўра, англанмаган ицаклар ҳамда прогрессив даъватлар билан шахснинг маданий даражаси ўртасида доимий қарама-қаршилик юз бериб туради. Маданият, унинг фикрича, англанмаган онг ицакларидан воз кечиш асосида юзага келади.

Фрейд ижтимоий жараёнлар ва жамолар мохиятини очишда ҳам либидо (хохиш, ицак, рохатбахш нарсаларга мойиллик) тўғрисидаги таълимотни ёклаб чиқди. У ижтимоий гурухлардаги лидерларнинг ўрнини тадқиқ этиб, одамлар муайян рахбарлар атрофида хиссий майллар, эмотсионал хохиш-ицаклар негизида уюшадилар, деб хисоблайди.

Фрейд дин ва диний эътиқодларни жамоада кузатиладиган невроздан бошқа нарса эмас, деб хисоблайди. Чунки инсон онги ўзидан олдинги аждодлар бошидан утказган тарихий воқеаларни рамзлар орқали ифодалаб беради.

Неврозларга хос берилувчанлик ва таъсирланувчанлик асосида одамларнинг турли диний расм - русумларга амал қилишлари, уларнинг мохиятини чуқур англаб етмасликлари. Фрейд томонидан динни «Коллектив невроз» деб аташга асос бўлган.

Умуман олганда, Фрейд фикри инсонни ўз–ўзини онгли идора қилиш, хар бир меъёрга қатъий риоя қилиш, ақл ва инцинкт бахсида тўғри йўл танлашга, ундаши билан ўзининг ижтимоий қийматини йўқотмаган.

ХИХ аср социологик назариялари ривожи социологиянинг ҳамма тан олган универсал ижтимоий фанга айланишига шароит яратиб берди. Бу

имкониятларнинг яратилиши В. Порето, Ф. Тейнис, Э. Дюркгейм, М. Вебер, П. Сорокин ва бошқа социологлар ижоди билан боғлиқ.

XX аср бошларидаги Италиянинг энг кўзга кўринган назариётчиси Вилфредо Порето (1848-1923) эди. Унинг асосий иши хисобланмиш «Умумий социология тартиби» кейинчалик ғарб социологиясининг классик ижоди намунаси, деб тан олинган.

Порето хақиқийлик, ишончлилик ва илмий-емпирик тузилиши жараёнларини ишлаб чиқишга интилган. Умуман, у Ижтимоий фанларнинг барчаси позитивизм ғояларига таянади, деб, социологияни хуқуқ, иқтисод, дин тарихи ва бошқа ижтимоий фанларнинг синтези деб хисобланар эди.

Порето томонидан ишлаб чиқилган позитив ёндашув контсепсиясини ўзининг мохиятига кўра методологик хусусиятига эга бўлиб, битта мақсадга, яъни ижтимоий назарий тадқиқотларни мафкуравий мохиятдан озод қилишга қаратилган эди.

Поретонинг социологик тизимида элиталар назарияси мухим ўрин тутади. Жамиятнинг социологик тузилишини у иккита катта гурухга бўлади: ўқимишли одамлардан иборат элита ҳамда хиссиётлар ва иккиланишлар билан яшовчи бошқариладиган омма-қуйи қатлам.

Порето фикри бўйича, сиёсий жараён элитанииг хокимият тепасига келиши билан шартланган бўлиб, улардан биттаси жамиятни бошқарилувчилик имкониятларини йўқотса, унинг ўрнини бошқаси эгаллайди. Поретонинг айтишича, элитанинг ўрин алмашиш тартиботи ицалган жамиятнинг универсал қонуниятларидан хисобланади. Сиёсий элиталарнинг яшаш имкониятларига, ижтимоий бошқариш хуқуқини берувчи сиёсий тузимга, жамиятнинг нечоғли очиқлигига, боғлиқдир. Бошқарувчи синф жамиятнинг вертикал мойиллигига таяниб, ўзини жамиятдаги бўзилишлар-дегларатсиядан сақлаган холда, инқилобларнинг олдини олади ва доимий равишда янгиланиб боради.

ХИХ аср охирларида социологиядаги позитив оқимлар ижтимоий хаётни тушунтиришда қийинчиликларга учрай бошлади. Жамиятдаги ижтимоий борликни билишда табиийлик-натурализм тамойиллари ва табиий-илмий методларни қўллашни ман қилишга интилишлар кучайиб кетди.

Позитив социологияга қарама-қарши ўлароқ антипозитивицик йўналишдаги социология кўпроқ Германияда кенг тарқалди. Социологиянинг расмий мактаби намоёндаларига В. Дилтей, Г. Зиммел, Ф. Теннис киради.

Кўзга кўринган немис файласуфи, психолог ва социолог В.Делтей (1833-1911) фикрига кўра, табиий фанлар табиий жараёнларнинг бориши ҳамда унинг инсон холатига қандай таъсир қилишини кузатиб боради, ижтимоий гуманитар фанлар эса инсонинг эркин фаолияти, жамоавий ишларини ўрганади.

У асосий эътиборни рух тўғрисидаги фан назарий муаммоларини ишлаб чиқишга каратди. Бу йўналишда Дилтей илмий фаолиятининг натижаларидан бири «тушунувчи психология» ва «тушунувчи социология» нинг яратилишидир. Унинг таъкидлашича, «тушуниш» социологиясини асосий вазифаси, одамларнинг ўтган давр одамлари хаётини хис қилиш ва шу орқали хаётлар мобайнида хали амалга оширилмаган фаолиятлар кирраларини топишдан иборат.

Дилтейнинг фалсафий ва социолог ижоди махсули бўлган ижтимоий мавжудликлар, жараёнларни билиш, уларни тушуниш имкониятлари, вазифалари ва мақсадлари тўғрисидаги қарашлари кейинги давр социологлари учун тадқиқот манбаи сифатида хизмат қилди.

Немис социология жамиятнинг биринчи президенти Фрединант Теннисни Социологиянинг формал-аналитик мактаби асосчиларидан бири дейиш мумкин. Теннисniнг назарий социологияси асосини қарама-қарши мохиятга эга иккита ечимли-«жамоа» ва «жамият»ни ташкил қилади. Теннис фикрича, тарихий жараён қарама - қарши қарашлардаги одамларнинг-жамоа ва жамиятдаги биргаликдаги хаётидан иборатдир.

Бу иккита қарама-қарши ижтимоий алоқаларнинг асосий манбаи сифатида инсон эрки майдонга чиқади. «Жамоа» га инсонлар ўзларининг табиий эрклари асосида, «жамият» га эса ратсионал эрк асосида бирлашадилар.
«Жамоа» даги инсонлараро муносабатлар табиийлиги, осойишталиги ва маромийлиги билан ажралиб турадн. «Жамоа» нинг бу жиҳатлари оилавий - қариндошчилик муносабатларида, қўшничилик ва дўцлик муносабатларида, урф- одат, анъана ва дин орқали амалга ошади.

«Жамият» туридаги муносабатлар турли кўринишдаги шартномалар, савдо муносабатлари ва бошқа холатларда намоён бўлади. Жамиятдаги алоқалар фақатгина одамлар орасидаги муносабат эмас, балки турли гурухлар ва ташкилотлар ўртасидаги муносабатлар ҳамдир.

Социология тарихида Георг Зиммел (1858-1918) ғояларининг М. Вебер ва Э. Дюркгейм ғоялари каби XX аср социологияси ривожида ўзига хос ўрни бор.
Зиммел, ўзининг фалсафий ва социологик ижодини ижтимоий муносабатлар типологиясини, аналитик ва формал социологияни ривожлантирувчи анъаналар тахлилига багишланади.
Агар Зиммел томонидан асосланган ижтимоий хаёт шаклларини классификатсия қилишга ўринсак, унда уларни қуйидагича ажратиш мумкин:
ижтимоий жараён; 2) ижтимоий тур; 3) ривожланиш модели.

Зиммел шаҳарлар демографияси, дин ва эътиқодлар, билиш ва бошқаларни социологик тахлил қилиш учун кўпгина қимматли ғояларни илгари сурди. Зиммелнинг ғоялари замонавий Социологиядаги маданий танкидий анъаналарнинг шаклланишига кучли таъсир кўрсатди.

Французуз социологи Э. Дюркгейм (1858-19171 ҳам Контга ўхшаб социология табиий фан методлари асосида иш тўтиш керак, деб хисоблайди. У ижтимоий фактлар таркибига жамоавий қарашлар, ахлоқий хаётнинг хар хил мавжудликлари, анъаналар, урф-одатлар, расм-русумларини киритган. Дюркгеймнинг фикрича. «ижтимоий хақикатга объектив ёндашишни таъминлаб берувчи асосий қоида ижтимоий фактларга нарса сифатида қаралишидир».

Дюркгейм қарашлари асосини «социологизм» ғояси ташкил этади. Французуз социологи одамлараро ишончнинг мухимлигини таъкидлаб, кишилар ягона умумий ғоя атрофида бирлашишлари лозимлигини эътироф этади.
Е. Дюркгеймнинг «ижтимоий мехнатнинг тақсимланиши тўғрисида» деб номланган асосий иши бевосита «ҳамжиҳатлик» муаммосини ўрганишга

бағишлашган. У социологиянинг асосий вазифаси ижтимоий интегратсияни таъминловчи ижтимоий алоқа ва механизмлар табиатини аниқлашдир, деб билади. Дюркгейм жамият эволютсиясини ўрганиб, ижтимоий алоқаларнинг икки асосий турини ажратади: «механик ҳамжиҳатлик» ва «органик ҳамжиҳатлик».

Биринчи турида архаик жамият алохида индивидларни ўзига бутунлай бўйсундирмоқчи бўлади. Бунда ижтимоий ҳамжиҳатлик инсон ахлоқини қаттиқ назорат қилувчи диний ишонч, урф-одат, анъаналар орқали ижтимоий онга сингдирилади. Органик ҳамжиҳатлик бўлган замонавий ижтимоий алоқаларда умуман бошқа нарса кузатилади. Бу ерда ижтимоий бирлашув индивидларнинг иқтисодий ўзаро алоқалари ва мехнат тақсимоти орқали таъминланади. Дюркгейм нуқтаи назарича, ХИХ аср капитализмига хос зиддиятлар мехнатнинг ижтимоий тақсимланиши ва турли ижтимоий салбий оқибатларни бартараф этилган тақдирда ўз-ўзидан хал бўлади.

Буюк немис мутафаккири М.Вебер томонидан илгари сурилган билимлар, ғоялар, методологик ёндашув, билиш назарияси, идеал типлар ғояси, маданият, этика, дин социологияси хақидаги қарашлари илмий жамоатчилик томонидан эътироф этилган. Унинг фикрича, социология ижтимоий тарихий фаолиятларнинг субъектив сохаларини хисобга олиш, воқеликни илмий методология талабларига мос равишда объектив ва эмпирик жиҳатдан тадқиқ этиш имкониятларини юзага чиқариш мумкин. Социология, Вебер таъкидлашича. ижтимоий фанлар орасида шундай ўрин тутиши лозимки, унинг асосий вазифаси–инсоннинг ижтимоий хулқи мохияти ва аҳамиятини тушуниш, жамият ривожига сабаб бўлган қонунлар ечимини кўрсатиб беришдан иборат бўлади. Инсон хулқини талқин қилиш методига Макс Вебер томонидан қанчалик катта аҳамият берилганлигига қараб унинг социологиясини кўпинча тушунувчи ёки «интерпретатив» социология деб ҳам аташади.

М. Вебер ижтимоий харакатлар ёки хулқнинг 4 та асосий турини ажратади:
маблағ топишни мақсад қилган харакатлар-оқилона (ратсионал) мақсадли;
муайян қадриятлар таъсирида (диний, ахлоқий ва бошқа) содир
тилувчи харакатлар - оқилона (ратсионал);
3) одамларнинг иммутсионал реактсиясига асосланган эффектив харакатлар;
4) анъана ва урф - одатларга қаратилган анъанавий харакатлар.

Вебер сиёсий социология ривожига катта хисса қўшган. Ўзининг ижтимоий харакат назариясига таянган холда, у хукмронликнинг 3 турини – дохийнинг эффектив харакатига кўр-кўурона ишончига асосланган харизматик, анъанавий ҳамда мақсадга йўналтирилган ратсионал турларни тадқиқ этади. У Европа капитализми шароитида хукмрон бўлган ратсионал – бюрократик (расмий-хуқуқий) давлат моделининг жамиятга кучсиз таъсирини хаққоний тарзда кўрсатган. Вебер бу холатдан чиқиб кетиш йўлини бюрократик давлат аппаратини халқ оммасига эхтиёжларига йўналтира оладиган, умумхалқ

сайлови орқали сайланадиган сиёсий лидер (президент) ни жорий этиш имкониятларини берувчи демократиянинг ривожида кўрган.

2 - Мавзу бўйича таянч атамалар.

Конт Огюц (1798-1857) - позитивизм ва позитив социология асосчиси. «Позитив фалсафа курси» (6 том), «Позитив сиёсат тизими» (4 том) асарларини ёзган.
Ижгимоий цатицика - жамиятда турғун бўлган тузилмалар.
Ижтимоий динамика - ижтимоий ўзгарувчанлик жараёни.
Герберт Спенсер (1820-1903) - инглиз олими. «Асосий манбалар» (1862), «Биологиянинг яратилиши» (1864-67), «Психологиянинг яратилиши» (1870-72), «Социологиянинг яратилиши» (1876-96), «Етиканинг яратилиши» (1870-73) китобларини ёзган.
Людвиг Гумплович - поляк олими. Ижтимоий жараён ва борлиқ хақидаги Спенсерннинг ғояларини ўрганган.
Зигмунд Фрейд – авцрялик психолог ва социолог.
Психология назарияни ишлаб чиқиш билан ижтимоий жараёнларни англашнинг илгари инсоният тажрибасида бўлмаган йўлини асослаб берган.
Вилфредо Порето (848-1923) - италиялик назариётчи. «Умумий социология тартиби» асарини ёзган. ғарб социологиясининг классик ижоди намунаси, деб тан олинган.
В. Дилтейн (1833-1911) - немис файласуфи, психолог, социолог. Рух тўғрисидаги фан назариясини муаммоларини ўрганди. Илмий фаолиятининг натижалари «тушунувчан психология» ва «тушунувчан социология» дир.

Умумий саволлар.
Француз файласуфи О. Контнинг социологик фикрлар ривожида ўрни қандай?
Спенсернинг «бир маромдаги» эволютсионизм ғояси хақида нималар биласиз?
З. Фрейд ва унинг социологик ғоялари хақида гапиринг.
В. Порето ва унинг социологик ғоялари хақида гапиринг.

Ф. Теннис ва унинг инсон эрки, «жамоа» тўғрисидаги ғоялари.
Е. Дюркгейм ва унинг «социологизм » ғояси.
М. Вебернинг социологик қарашлари.
Георг Зиммелнинг социологик қарашлари.
В. Дилтейн ва унинг «тушунувчан социологияси» мохияти.
Людвиг Гумплович ва унинг социологик қарашлари.

1 - схема

2 - схема

3 - схема

4 – схема

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о’з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо’линмас иродасига бог’лиқ. Т.: «О’збекицон»,2004 йил.
КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг’ мақсад юк. Т.: «О’збекицон»,2001 йил.

КАРИМОВ. И.А.Ўзбекицон XXИ асрга интилмокда.Т.:«Ўзбекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Ўзбекицон буюк келажак сари. Т.: «Ўзбекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А Ўзбекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар тўплами) 3-жилд. Т.: «Ўзбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «Ўзбекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А Ўзбекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «Ўзбекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А Ўзбекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «Ўзбекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «Ўзбекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «Ўзбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод Ўзбекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «Ўзбекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «Ўзбекицон», 1998 йил.
АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. Ўмимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма'рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖЎРАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма'навият»1999 йил.
ЖЎРАЙЕВ. Х, Н. Янги Ўзбекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг'уси. Т.Ўзбекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма'рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖЎРАЙЕВ. Янги Ўзбекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.

ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

3- Мавзу: Маънавий ҳаёт социологияси (4-соат)
Режа:
1. Ижтимоий муносабатлар социологияси.
2. Миллий мафкура - ижтимоий муносабатларнинг таркибий қисми.
3. Фан социологияси.
4. Фан ва таълим социологиясининг илмий тизимда ва ижтимоий ишлаб чиқаришдаги ўрни.

Ижтимоий бирдамлик тушунчаси ижтимоий муносабатлар тизимида мухим ўрин тутади. Чунки бирдамлик - бу кўпгина маънавий омилларнинг мажмуасидан ташкил топган социологик категория бўлиб у ижтимоий хаётда фаолият кўрсатаётган инсонларнинг ижтимоий тараққиёт масалаларини хал қилишдаги ҳамкорлигининг кўринишидир. Шуни таъкидлаб ўтишимиз жоизки, социология фанига жипслашувини билдирадиган тушунча сифатида бу терминни О. Конт киритган эди.

Бу муаммога кўпгина мутафаккирлар ўзларининг эътиборларини каратган. Айниқса Э.Дюркгейм, Г.Спенсерлар бу муаммони чуқур тахлил қилганлар. Лекин улар ўз тадқиқотларини турли хил йўналишларда олиб бордилар. Э.Дюркгеймнинг фикрича, ижтимоий бирдамлик бу ахлоқий тамойил ва олий универсал қадрият бўлиб, у жамиятнинг хар бир аъзоси томонидан тан олинади. О.Конт ва Г.Спенсерларнинг тадқиқотларида ижтимоий ҳамжиҳатликнинг асосини иқтисодий манфаатлар ташкил қилиши марказий ўрин эгаллайди. Г.Спенсер ўзининг бирдамлик таъминотида мажбурий ва кунгилли ҳамжиҳатликни кўрсатади. Унинг фикрича, кишилик жамияти ўзининг ривожланиш йўлида икки даврга - харбий ва саноат даврларига бўлинади. Харбий турдаги жамият иерархик тартиби кучли марказлашган тартиби билан характерланади. Саноат турдаги жамият эса осойишта ижтимоий ҳамкорликнинг эркин шақлларини ифода этади. Муаммони худди иккита жиҳатга ажратиб тахлил қилиш Э.Дюркгеймнинг ҳам илмий фаолиятида қуриш мумкин. Юқорида эътироф қилингандек, у ўз таълимотида ҳамжиҳатликнинг механик органик турларини ажратади. Ривожланмаган эски жамиятларда хукмронлик қиладиган бирдамликни Дюркгейм механик бирдамлик деб атайди.

Механик бирдамлик - бу "жамоа туридаги" бирдамлик бўлиб, у бу жамоадаги индивидларнинг ухшашликлари билан белгиланади ва улар томонидан ижтимоий вазифалар бир хил турда бажарилади. ғарбнинг кўпгина олимлари ижтимоий мулкка асосланган кооператсиянинг сермахсуллигини инкор этиб келадилар. Уларнинг фикрича, бутун жамият билан ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланишнинг иложи йўқдир. Шунинг учун уларни, яъни бу

воситаларни гурухларни мулки қилиб беришни таклиф қиладилар. Агар ишлаб чиқариш воситалари ижтимоий мулк хусусиятига эга бўлса, "маъмурият" халқдан ажралиб қолади ва шу сабабли бюрократик бошқарувчилар ташкилоти вужудга келиши мумкин. Ўз-ўзидан табиийки, бу жараёнлар туфайли ишчилари ўзларининг мехнатларида шахсий манфаатдорликни хис қилмайдилар.

Мазкур тахминларнинг аксарияти ижтимоий хаётнинг кўплаб сохаларида ўз нисбатини топди. Айниқса, муцамлакачилик даврида бизнинг сохта бирдамлилик асосида коопоратсиялаштириш кўплаб салбий оқибатларни келтириб чиқарди. Мехнатнинг ижтимоий тақсимоти ва коопоратсия ниқоби остида бизнинг худуд хом-ашё етиштирадиган республикага айланди. Жамиятимизда туб маънода бирлашма жараёни фаолият кўрсатмади. Бунинг натижасида мамлакатимиз аграр республика мақомига эга бўлди. Мана шунга шукурлар бўлсинким, ўзимизнинг миллий давлатчилигимизга эга бўлдик. Мамлакатимиз ривожланган, кучли ва кудратли бўлиши учун жамиятимиз хаётининг барча сохаларида барқарорликка эга бўлиши лозим. Бунинг учун миллий қадриятлар асосида шаклланган бирдамлик туйғулари билан уйғунлашган инсонларнинг ўзаро ҳамкорлиги ўта мухим маъно касб этади.

Бегоналашув муаммоси - социология фанининг мухим масалаларидан хисобланиб, уни бир қатор таниқли социологлар ўз тадқиқотларида ўрганганлар. Замонавий жамият хаётида қуйидаги бегоналашув турларини ажратиб кўрсатиш мумкин.

1) Иқтисодий. 2) Сиёсий 3) Маданий 4) Ижтимоий 5) Психологик .

Ушбу бегоналашув турлари ўзларининг маълум бир шақлларига эгадирлар. Масалан, иқтисодий бегоналашув учта шақлга эга:

Фаолиятдан бегоналашув .

Фаолият бошқарувидан бегоналашув

3.Фаолият натижаларидан бегоналашув

Сиёсий бегоналашув-сиёсий хоқимиятдан бегоналашув; маданий бегоналашув-маънавиятдан ва маданиятдан; ижтимоий бегоналашув-мулоқотдан инсонларнинг бир-биридан; психологик бегоналашув ўз-ўзидан бегоналашувдан иборат бўлади.

Бегоналашув жараёни ва таназзул бир-бириларига боғлиқ ходисалардир. Агар жамиятда ишлаб чиқариш суъатлари кескин пасайса, хўжалик алоқалари ўзилса, пулнинг қадри тушиб кетса, нархлар тез суръатларда ошиб кетса, бошқарув тўзилмалари издан чикса ва сиёсий танглик вужудга келса, биз жамиятнинг ҳамма сохалари таназзулга учраган, деган фикрга келишимиз мумкин. У навбатида бегоналашув жараёни қанчалик кенгайса, таназзул ҳам чуқурлашиб бораверади. Масалан, ишлаб чиқариш жараёнида мехнатнинг тақсимланиши рўй беради. Бир қарашда бу тараққиёт учун қуйилган катта кадамдир.

Лекин бунда ижтимоий мулкка асосланган шундай ишлаб чиқариш муносабатлари шаклланадики, унинг асосида бевосита ишлаб чиқарувчи ишлаб чиқариш воситаларидан узоқлашиб, аца-секинлик билан ўз мехнатининг натижасинидан бегоналашиб боради. Энди бу ишлаб чиқарувчи шахс учун мехнат унумминининг ҳам қизиғи йўқ. Марксизм таълимоти бўйича,

хусусий мулк ижтимоийлаштирилгач, ишлаб чиқариш воситаларига ишлаб чиқарувчилар умумий эгалик қилишлари керак эди. Лекин ижтимоий амалиётда эса бунинг акси бўлиб чиқди. Сиёсий хоқимиятни босиб олган пролериат ишлаб чиқариш воситаларини энди давлат мулкига айлантиради. 73 йиллик тарих давомида бизга уктириб келинган ижтимоий мулк мутлоқ давлат мулки эди, бу мулк эса мулкчиликнинг энг жирканч, адолатсиз тури бўлиб чиқди. Мехнат кишиси хусусий мулкдан бегона этилган эди. Бунинг натижасда Жамиятда соғлом мухитни яратишда маънавият ва маданиятнинг роли катта. Маданий сохадаги бегоналашув ҳам анчагина чуқур салбий оқибатларга олиб келадиган маънавий таназзулни келтириб чиқаради. Чунки бу индивидларни баркамол шахс бўлиб шаклланишларига салбий таъсир кўрсатади. Агар жамият аъзолари ўз маънавиятлари, бой мадани меросларидан узоқлашиб кетиб, ундан бегоналашсалар,улар ўзларининг келиб чиқишларидан тортиб, то ўз миллатларининг миллий урф-одатлари, анъаналарини инкор қила бошлайдилар. Агарда яқин ўтмишимизга мурожаат этсак, ушбу мулохазаларимизнинг яққол исботини кўрамиз. Масалан, бой маданий меросимиздан бегоналашу вимиз атокли адиб Чингиз Айтматовнинг таъбирича,бизларни манкуртга айлантирай деди, яъни биз ўз халқимиз тарихи, миллий озодлик харакатлари ва уларнинг саркардалари жасоратларидан, динимиз ва ўзлигимиздан узоқлашиб қолдик.

Давлатимиз муцақиллигига эришиб, маданий бегоналашувни бартараф этишни бошладик.Социологиядаги мухим бегоналашув хисобланган ижтимоий бегоналашув инсонларни мулокотдан, бир-бирларидан узоқлашишлари натижасида юзага келади. Инсон ўз мохиятига кўра ижтимоий хусусиятга эгадир. Ўзаро фаолият туфайли пайдо бўлган эхтиёжлар асосида инсонлар доимо бир-бирлари билан муносабатларда, мулокотларда бўладилар. Мулокотнинг ижтимоий маъноси шундаки, у маданият шақллари ва ижтимоий тажрибаларни ўзатиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Рухий бегоналашув -бу инсоннинг ўз мохиятидан узоқлашишидир. Бу муаммони немис мутаффакири Эрих Фромм жуда яхши ишлаб чиққан. Замонавий жамиятни Э.Фромм инсон мохиятини "машиналаштириш","компютерлаштириш" ва роботлаштириш жараёнлари туфайли бегоналашувнинг бир махсули деб таърифлайди.

Психологик ва ижтимоий бегоналашувни бир-бирига яқинлиги шундаки, инсонлар ўзаро муносабатларда ва амалий мулокотда бегоналашсалар, ўз-ўзларидан бегоналашув ҳам юз беради. Чунки инсонларнинг бир-бирларидан бегоналашишлари оқибатида улар яккаланиш, зерикиш ва хаётга қизиқишни суниши вужудка келиши мумкин. Бунинг натижасида инсоннинг ўз келажагига, орзу-ниятларига ишончи йўқолиб, у ўзини бегона деб хисоблайди ва бу жараён кўпинча салбий оқибатларга олиб келади.

(1-схемага қаранг.)

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, жамият хаётидаги турли хил бегоналашув жараёнлари тезроқ илмийлик ва уйгунлик асосида бартараф қилинсагина, жамият ижтимоий соғлом шароитда тараққий этади ва салбий ходисаларнинг таъсири ўз вақтида бартараф этилади. Масалан, мехнатдан бегоналашишни

бартараф этиш учун биринчи навбатда инсонларнинг ўз мехнатлари натижаларидан манфаатдор бўлишлари ва унинг оқибатида эса мехнатга бўлган муносабатларини тубдан ўзгартириб, уларни қизиқиш ва куч гайрат билан ишлашларини ташкил этиш керак.

Ишлаб чиқаришни бошқаришдан бегоналашув муаммосини бартараф этиш ҳам жуда мухим маъно касб этади. Бунинг учун ишлаб чиқариш муносабатларини чуқур демократиялаштириш, корхона, ташкилот ва муассалардаги мавжуд бошқарув тизимларини ижтимоий адолат меъёрлари

билан такомиллаштириш ва ишчи хизматчиларга хўжалик эгасининг аниқ вазифасини, хуқуқи ҳамда маъсулиятларини топшириш керак.

Маданиятдан бегоналшувни бартараф этиш учун маданий меросга муносабатни такомиллаштириб бориш, жамиятнинг хар бир аъзоси маънавий қадриятлардан яхши хабардор бўлиши ва маданий кўринишга етарли маблағ ажратишини таъминлаш зарур. Ижтимоий бегоналашувнинг бартараф қилиш учун инсонларни бир-бирлари билан муносабатлари, муаммоларини хақиқий ва ҳамкорлик асосида кўриши керакки, шунда хар бир инсон бошқалар учун керақлигини чин юракдан хис қилсин. Рухий бегоналашувни бартараф этиш чоралари ижтимоий бегоналашувни бартараф этишнинг ўзвий давомидир. Инсон ўзини кимгадир керақлигини рухан сеза олсагина у хеч қачон тушкунликка тушмайди ва яккаланиши, истиробга тушиши хавфидан холос бўлади. Оқибатда уни ўз-ўзидан, ўз мохиятидан бегоналашувига деярли хеч қандай сабаб колмайди. Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг камровли ижтимоий-иқтисодий ислохотлар жамият хаётининг барча сохаларини чуқур қамраб олиб, давлатимиз ривожланган мамлакатлар сафидан тезроқ ўз муносиб ўрнини эгаллашига хизмат қилмоқда. Албатта, ушбу ижтимоий жараённинг бир текисда кечиши муайян қийинчиликларга дуч келмокда. Мазкур қийинчиликлар ижтимоий муносабатларнинг алохида тури бўлган миллий мафкурани яратиш харакатларида кўпроқ номаён бўлаётгани биз жамиятшуносларни кўпроқ ташвишга солмоқда. Чунки, миллий мафкура муцақил давлатнинг асосий маънавий пойдеворларидан хисобланади. У сиз хеч бир давлат барқарор ривожланиш хусусиятига эга бўла олмайди. Миллий мафкурамиз эса бирор бир сиёсий партия ёки ижтимоий харакатларнинг эмас, балки умумхалқ манфаатларини ифодалаши жуда мухимдир. Ушбу мафкуранинг мазмуни ва мохияти миллатимизнинг ўзига хос бўлган тафаккур тарзига мос келиши уни реал хаётдан ажралмаслигини таъминлайди. Республика Президенти томонидан илгари сурилаётган фиркларидан маълумки, миллий мафкуранинг шаклланишига миллатнинг ўзига хос хусусиятлари: миллий урф-одатлар, қадриятлар, анъаналар ва удумлар негизида шаклланадиган ҳамда ривожланадиган тафаккур тарзи бевосита мос бўлади. Шу жиҳатдан қараганда, миллий ғоя ва тафаккур ўзаро боғлиқ тушунчалардир. Шунинг учун уларни бир-биридан сира ажратиб олишимиз мумкин эмас. Шу нуқтаи назардан, кайсибир жамиятда ушбу масалага тўғри муносабатда бўлиб, унинг негизида миллий мафкура шаклланса, уша жамиятдан тараққиёт, эркинлик ва озодлик қарор топади. Ўрта асрларда яшаб ўтган авлод-аждодларимиз хаёт йўлларини

таҳлил қилиб курсак, шунга амин бўламизки, ал Форобий, ал Беруний, Ибн Сино, А.Темур, Улугбек, Навоий, Бобур ва бошқалар кўплаб юксак тафаккур эгалари бўлган бобокалонларимиз яшаган ижтимоий - мухитда шаклланган тафаккур тарзи ва миллий ғоялар накадар теран ва илмий асосда қурилганлигини кўрамиз. Демак аждодларимиз яшаган уша даврларда ушбу масалаларга катта эътибор қаратилган. Шунинг оқибати ўлароқ, Турон эли юксак ривожланган илм-фан ва маданият учоги бўлган. Лекин бахтга қарши, Европадаги машхур Ренесанс давридан анча илгари яратилган бу тараққиёт йўлини биз аца-секинлик билан унута бошладик. Миллий ғоя, миллий мафкуранинг асосларидан бўлган маънавий бойликларимизга қанчалик эътиборимизни камроқ қаратсак, тараққиёт йўлидан шунчалик четга чиқиб кета бердик ва миллий ғоя ўрнини "махаллийчилик" ғояси эгаллади. Бунинг натижасида марказлашган улкан давлатимиз парчаланиб, миллатимиз тарқоқ ва қалоқлик даражасига тушиб қолди. Ягона миллий ғоямизни махаллийчилик ғоясига айлантиришимиз, бунинг натижасида эса тарқоқлилик ва кучсизлик даражасига тушишимиз сабабли аввал чоризм мустамлакасига, кейинчалик эса собиқ Шўро империясининг арзон хом-ашё етиштириб берадиган "вилояти"га айланди. Мана энди биз 130 йилдан ортиқ давом этган муцамлакачиликдан кутилиб, яна марказлашган муцақил давлатчилигимизга эришдик. Шу ўринда айтишимиз жоизки, биздан олдин ўтган авлод аждодларимиз йўл қўйган хато ва камчиликларини асло қайтармаслигимиз зарур. Бунинг учун ёшларни миллий истиқлол рухида тарбиялашимиз керак. Жамият хаётини социологик таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, ватандошларимиз ушбу миллий мафкура мохиятини борган сари чуқурроқ тушуниб бораётганликларини қайд қилиш мумкин. Фаннинг табиат ҳамда жамият хаётидаги ўрни ва роли бекиёс бўлиб, инсон фаолиятининг ижтимоий функтсиясини, дунёқараши, ижтимоийлашув жараёнларидаги ижтирокини, унинг сиёсатда, маданиятда, таълимдаги таъсир кучини ўрганиш масалаларини ўзининг тадқиқот предмети сифатида белгилайди. (2-схемага қаранг)

Фан социологияси мазкур тадқиқот йўналишларининг функтсионал тизимини кенгроқ ижтимоий доираларда ишга туширади, шунингдек назарий жиҳатдан осослаб беради, амалий фаолиятларини режалаштиради ва бошқарув миқёсида мавжуд ташкилий формаларни оптималлатириш йўли билан ривожлантиради.

Фанни унинг ташкил этувчи тизимий ҳамда таркибий жиҳатларининг функтсионал таҳлили цатицик маълумотлар билан бирга амалий социологиянинг методлари: сўров, анкеталаштириш, тец ва хоказоларга таяниб амалга оширилиши мумкин. Бунда илмий фаолиятни юзага чиқариш усуллари, яъни маблағ билан таъминлаш тизими, штат жадваллари, илмий кадрларни тайёрлаш схемаси аниқ кўрсатилиши зарур. Зеро, фан социологияси тадқиқот масалаларининг оқилона кўринишини қулай вариантларда жамлаш, - солиштириш, иш вақтини тақсимлаш, жамоа сонини аниқлаш, илмий ходимларнинг ёш жиҳатдан тартиби уларнинг психологик жиҳатдан мослиги ва хоказоларни аниқ баён қилади.

Бозор иқтисодиёти сиёсатининг ижтимоий хаётга кириб келиши фанга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Бироқ янги ислохотларнинг амалга оширилиши турли ижтимоий табақаларда турлича кечаётганлиги жамиятнинг янги муносабатларга куникиши жуда секин кечаётганлиги сабабли хар бир сохада, шу жумладан, фанда ҳам талай қийинчиликларни юзага келтирмокда.

Холбуки, хар бир фан учун керақли маълумотларни туплаш, тахлил этиш, тўзатиш, хисобот тайёрлаш социология предмети орқали амалга ошади.

Жамиятнинг кутилмаган инқироз палласига тушиб қолишига йўл қўймаслик борасидаги фан социологияси кучли маънавий таъсир этувчи манбага айланиши, ўтиш даврида динализм рухида шиддатли суръатлар билан юритмоғи зарур.

Фан социологияси жахон миқёсида кенг миқёсидаги мулохазаларга сабаб бўлмоқда. Айниқса, 1970 йиллардан бошлаб А.А. Зворўкин (Россия) бу муаммоларни халқилишга кўп уринди. Лекин тотолитар режим, ижтимоий сиёсий муносабатдаги бюрократизм оқибатида бу масалалар хал этилмай қолди. Вахолангки, турли хил муаммоларни социологик ўрганиш натижаларида хозирги кунда ҳам, бозор муносабатлари шароитида унумли фойдаланиш мумкин. Ижтимоий-психологик муаммолар илмий жамоа ва муассасалар доирасида хал қилиниши лозим. Жамоа ва индивидуал мехнат қилиш, илмий фаолиятда илмий ходимнинг шахс сифатидаги роли, фан учун мутахассислар тайёрлаш, уларнинг етуклигини таъминлаш ва такомиллаштириш каби масалалар фан социологияси учун марказий муаммолардан хисобланади.

Фан социологиясига қаратилган асосий эътиборни жахон миқёсда А+Ш давлати мисолида кенг эътироф этиш мумкин. Американлик социолог Дж. Джилмен: "Америка, гражданлар уруши туфайли бўзилган ижтимоий-сиёсий тартибларни тиклаш учун, фикрлайдиган шахсларга ва ижтимоий фикр билан хисоблашувчи фуқароларга кучли эхтиёж сезди",- деб шархлайди. Америка биринчилар қаторида социологик методлар асосида иш тутиш тартибларини илмий муассасаларга кенг ёйди. Социология фани тизимлашган тарзда сиёсий арбоблар ва ишбилармонлар мадади туфайли тез ва жадал ривожланди.

Фан сохасида социология методларининг тадбиқи, ХИХ аср охирида социология муаммоларига багишланган тармоқ журналининг чиқиши билан бошланди. 1895 йил Чиқаго Университетида "Америсан Жоурнфол оф Сосиологй" журнали чиқиши фақат фан сохасида емас, балки сиёсат ва иқтисод сохаларида ҳам мумкин воқеа бўлди. Журнал ўзининг асосий мақсадини қуйидагига ифодаланган эди:

Ижтимоий контсептсиялар ва назариялар учун фонд ташкил этиш;

Социологияни муцақил илмий фан сифатида тан олиш;

Сотсиологияни умумий моддий фаровонликка кумақлашига хизмат қилдириш;

Хар қандай "уйламай мантиқий фикрловчи"ларга қарши иш олиб бориш.

Журнал сахифаларида илмий тадқиқотлар натижалариининг (ижтимоий) маълумотлар билан мунтазам тарзда баён этиш, илмий йўналишларнинг характери, мохияти, такризи, нашрлар тахлили, химоя қилинган ишлар бўйича шарх берилиши, фан социологиясининг кенг эътироф этилиши, жахон

миқёсидаги мутахасис-олимларнинг диққат эътиборларини ўзига жалб қилиб келмокда.

Фан давр талаби бўйича инноватсион лойиха жорий қилиш керак экан, авваламбор, фан социологияси ўзининг ижтимоий маълумотлари билан биринчилар қаторида қатнашиши лозим. Рақобат бардош юқори сифатли технииология аососида махсулотлар маркетинги, шунингдек илмий муассаса, жамоа, интеллектуал илмий мухитнинг қулай вариантлари, бандлик, "ишчи" ўринлари муаммолари ва хоказо масалалар билан халқаро миқёсида иш олиб бориш керак.

Фан ва инноватсия фаолиятининг самараси учта компонент-таркибий қисмдан иборат: фан, ишлаб чиқариш ва бозор.н ва ишлаб чиқариш бирбирлари билан яқин муроса килмаслар, улар Ўртасидаги алоқа тезкор тарзда бўлмаса, бюрократия кулфи бўзилиб замонавий ҳамкорлик йўлга қуйилмас экан бозор ва инвецитсия масалалари ўз-ўзидан четга сурилади.

+ўйилган талаб ва мақсадни амалга оширишда фан социологияси ўзкучини тезқор кўрсатиши, илмий муасасалар ўз навбатида замонавий рухда ишлаши, кучли иш юритиш услубини қўллаш керак бўлади. Илмий жамоалар мехнат жараёнини самарали олиб бориб, ишлаб чиқаришга ўз таъсирини кўрсатиш, жахон андозалари мос бўлган юқори даражадаги махсулотлар билан эхтиёжни кондиришга интилиш зарур.

Чуқурлашган ва кенг қамровли тизимий ўзгаришлар юз бераётган, ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар жамиятимизнинг барча сохасига ўз таъсирини кўрсатаётган бир пайтда, фан тизимида ҳам талай қийинчиликлар кўринади. Фан тизимининг муаммолари хаёт тарзи муаммолари билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, Айниқса, кадрлар масаласи, уларнинг шаклланиши, замон талабига (рақобат бардош талаб-ехтиёжларга) жавоб берувчи интеллектуал илмий потентсиал масаласига жиддий ёндошишни талаб қилади.(3-схема.)

Шуни айтиш жоизки, мутахасис илмий ходимларнинг бошқа сохаларга ишга кетиб қолиши, яъни илмий потентсиалнинг бўзилиши фанни хар томонлама тахлил қилиш, ривожлантириш йўлларини излашга мажбур қилади. Бинобарин, илмий потентсиалнинг сони ва сифати фан ривожининг босқичи ва натижасига бевосита таъсир қилади.

Ходимларни турли хил томойилларга асосан қуйидагига бахолаш мумкин:
Мутахасислик мезони. Бунда мутахасис илмий ходимларнинг фан тармоқлари ва мутахасислиги бўйича тақсимланиши ифоданилади.

Институтсионал мезон. Бунда илмий даражали мутахассисларнинг фан тармоқлари, ижтимоий институтларга тақсимланиши киради. Ўз навбатида институтсионал қисмларни:

а) олий укув юртлари;
б) ЎзР.ФА нинг илмий тадқиқот институтлари;
в) Тармоқ вазирлигининг олий укув юртлари ва тадқиқот институтлари;
г) бошқарув тизимлари (хуқуқ тартибот, ижрочи, суд органлари);
д) молия хўжалик ташкилотлари ва тизимлари ташкил этади.

3) Илмий фаолият ва ўзига хослик мезони. Бунда касбий маълумоти ўзгача, лекин фан сохасида (спетсифика- ўзига хос хусусиятга эга бўлган) мутахасис хисобланган ходимлар хусусида тахлил қилинади.

Демографик этник мезон. Бунда ходим демографик, ёш, жинс, этник, миллий ва хоказо белгилари орқали ифодаланади.

Регионал мезон. Фан сохасидаги илмий ходимларнинг, худудий минтака бўйича тақсимланиши киради.

Илмий ходимни бахолашда, унинг илмий даражаси хал қилувчи аҳамиятга эга бўлмаса, у тайёрланган диссертатсия фан учун аҳамиятли, шу сохага киритилган илмий хисса деб тушинилади.

Шахснинг шаклланиши учун кадрлар билан ўзликсиз, комплекс равишда қуйидаги тартибда иш олиб бориш зарур;

Мафкуравий фаолиятларни такомиллаштириш;

Кадрларни илмий тадқиқот режалари бўйича тўғри тақсимлаш;

Юқори илмий савиядаги мутахасис кадрлар тайёрлашни йўлга қуйиш;

Илмий тадқиқот ишлари натижалари билан давлат-жамият талабларини бажариши ва илмий ходимларнинг шахсий эхтиёжларини тўла қондириш;

Жадал суръатларда кадрларни тайёрлаш ва ўцириш учун ишлаб чиқариш корхоналари билан биргаликда иш олиб бориш зарур.

Илмий ходимларнинг ижодкорлик қобилиятини ўциришда рахбарларнинг бошқарув қобилияти хал қилувчи рол ўйнайди. Жамоа хар бир илмий ходимнинг ижодкорлик қобилиятини шакллантириш учун рахбар билан ходимлар Ўртасида ўзаро ишончга таянган ҳамкорлик муносабати ўрнатилиши зарур. Жамоа билан ходимларнинг иш натижалари самараси мунтазам бахолаб борилиши лозим. Бунда :

иш натижаларининг хилма-хил сохалари учун аҳамият касб этишини англаш керак;

Рахбарлик томонидан жамоанинг эришган ютуқлари мунтазам бахоланиб бориш орқали маънавий психологик мухитни яхшилаш лозим;

Юқори сафияда бажарилган ишларни муносиб равишда тақдирлаш, қолганларига керақли бўлган шароитни яратиб, яхши натижалар келтириш;

Бахолашни махорат билан юқори даражада, мунтазам,
ўз вақтида, асосли тарзда олиб бориш зарур.

Илм масканларида фақатгина фикр эркинлиги, чинакам ижод ва изох иш хукмрон бўлмоғи зарур. (5-схемага қаранг .)

Илмий фаолиятни самарали олиб боришда оммавий ахборот воситалари етакчи рол ўйнайди. Холбуки, у ёки бу корпоратсиянинг илмий, ишлаб чиқариш сохаларидаги, хаёт тарзида таъсирини ифодалаш, ижтимоий фикрни тўғри баён этиш, самарали ишларни оммалаштириш, ижтимоий иқтисодий муаммолар хал қилиниши сиёсат тўлиқ олиб боришнинг асосий йўлидир. Бунда асосий диққат илмий элитага қаратилади. (елита илмий мухитнинг энг сара номоёндалари, давлат сиёсатида дацурий, молиявий таъминот ва хуқуқий масалалар хал қилинишида иштирок этувчи юқори лавозимдаги олимлар киради.)

Фанда нашр ишлари, нашрий мехнат таъминоти мухим ва долзарб ўринни эгаллайди. Шуни айтиш жоизки, илмий мулокот, билимнинг ривожи, таркатилиши, илмийсавол нашр эттириш орқали эътироф этилади. Фанда илмий элитанинг берган интервъю ва мақолалари орқали давлат сиёсатининг асосий цратегик мақсадлари баён этилиши; илмий мухитни ислох қилиш, ўзгартириш усуллари бўйича фойдали тақлифлар берилиши мумкин. Бу жуда катта аҳамиятга эга, чунки илмий мухит ислохи, унинг характери ва йўналиши, илмий сиёсатнинг олиб борилиши, маблағ диққатга сазовордир.

Хозирги вақтда фан таъминотининг контсептуал вазияти қуйидагича:

илмий тадқиқотларнинг тўла таъминлов контсептсияси;

мухим илмий йўналишларга хомийлик қилиш контсептсияси;

фаннинг бозор жараёнига мослашиши контсептсияси;

Илмий тадқиқотларнинг тўлатаъминлов контсептсиясининг асосий мохияти шундан иборатки, уни ташкил қилувчи элементлари амалий (конкрет илмий натижалар олувчи) фан ва фундаментал (назарий контсептсия ва моделлардан ташкил топган) фан билан ҳамоханг ривожланиши лозим. Бунда Айниқса, фундаментал фан ривожига кўпроқ урғу берилади. Турли хил фундаментал фан йўналишлари, тармоқлари, унинг мактаби ўз-ўзидан

ривожланган эмас, уларнинг бирортасини йўқотиш фундаментал фан тизимга катта зарба бериши мумкин. Бундан чиқадиган хулоса шундан иборатки, бозор иқтисодиёти шароитида таъминловчи масаласи жиддий ва огир бўлсада, давлатнинг фундаментал фанга муносабати патернализм (католик динидаги худога содиклик) ёки исломдаги иймон даражасидаги содиқлик каби бўлиши лозим.

Хозирги кун бозор шароитида фан таъминловчи қуйидагича:

1) давлат бюжетидан тўғридан-тўғри сармоялар ажратиш;

грант ва инноватсион лойихалар орқали маблағ ажратишлиши;

корхона, фирма ва корпоратсиялар томонидан бюжетдан ташқари хисоб бўйича маблағ ажратилиши асосида олиб борилмоқда.(4-схема.)

кекин шуни айтиш жоизки, грант ва инноватсион лойихалар бўйича таъминлов эпизодик характерга эга бўлиб, у фаннинг асосий муаммоларини ечишга ёрдам бера олмайди. Корхоналар, фирма, карпоратсиялар томонидан ажратилган бюжетдан ташқари таъминлов жуда ҳам кам (йўқ хисобида), холбуки, кўп ишлаб чиқариш компаниялари фанга инвецитсия ажратишга қодир эмаслар.

Мухим илмий йўналишга хомийлик қилиш контсептсиясида мамлакатдаги мавжуд иқтисодий қийинчиликларга қарамай давлат

томонидан ёрдам берилиш кўзда тутилади. Натижада фанда муайян жиддий институттсионал ва иқтисодий жиҳатдан объектив зарурат келиб чиқиши мумкин. Фаннинг бозор иқтисодиётида ислохотланиши, мослашуви зарур бўлиб, у ўз ўрнида фан тармоқлари ва сохаларини нечогли мақбул ривожлантирилишига боғлиқ. Демак, зарурий илмий йўналишларни аввал

назарий, сўнгра институтсионал шақлда, хуқуқий асосда таъминотини режалаштириш йўлга қуйилади.

Давлат бошқаруви таъминоти илмий йўналиш доирасидаги мактабларнинг хозирги кунда фақат "омон" қолиш учун эмас, балки жахон андозалари бўйича замонавий талаб ва таклифга мос равишда барпо қилинишига кумакла-шиши керак. Зеро, воқеликни умумий ва тадбиқий изчилликда тасвирлаш объектив тараққиёт қонунларини очиб бериш, илмий фаолиятда моддийтех-ника ва информатсион таъминловчи мунтазам тарзда тахлил қилиш имкониятини туғдиради.

3 - Мавзуга доир муцахкамлаш учун саволлар.

Бирдамлик ва коорпоратсия- жамият барқарорлигининг асосий омили деганда нимани тушунасиз?

2.Бегоналашув ва унинг ижтимоий оқибатлари хақида гапиринг.

3.Таназзул ва унинг ижтимоий оқибатлари хақида гапиринг.

4.Миллий мафкура деганда нимани тушунасиз ?

5.Миллий истиқлол мафкурасини халқ онгига сингдириш нима учун долзарб масала хисобланади.

6.Маданиятдан бегоналашув қандай салбий оқибатларга олиб келиши мумкин ?

7.Иқтисодий бегоналашув ва унинг шақллари хақида айтинг.

8.Фан социологияси деганда нимани тушунасиз ?

9.Фан социологиясининг илмий тизимдаги ўрни қандай ?

10.Фаннинг ижтимоий ишлаб чиқаришдаги ўрни қандай ?

3 - Мавзу бўйича таянч атамалар.

1.Ижтимоий бирдамлик-бу кўпгина маънавий омилларнинг мажмуасидан ташкил топган социологик категория бўлиб, у ижтимоий хаётда фаолият кўрсатаётган инсонларнинг ижтимоий тараққиёт масалаларини хал қилиш-лардаги ҳамкорлигининг кўринишидир.

Бегоналашув-иктисодий, сиёсий, маданий, ижтимоий, психологик турларга бўлинади. Сиёсий бегоналашув-сиёсий хоқимиятдан, маданий эса маънавият ва маданиятдан, бегоналашув ўз-ўзидан бегоналашувдан иборат.

Миллий мафкура - бирор миллатнинг барча манфаатларини ифодалаган, миллатнинг ўзига хос тафаккур тарзига мос келадиган ғоялар тизимидир.

4. Илмий элита - илмий мухитнинг энг сара намояндалари, давлат сиёсатида дацурий, молиявий таъминот ва хуқуқий масалалар хал қилини шида иштирок этувчи юқори лавозимдаги олимлар.

1-CXEMA

2-CXEMA

3-CXEMA

4-CXEMA

5-CXEMA

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.
КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.
КАРИМОВ. И.А.О'збекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О'збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О'збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О'мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма'рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО'РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма'навият»1999 йил.
ЖО'РАЙЕВ. Х, Н. Янги О'збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг'уси. Т.О'збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил

ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма'рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО'РАЙЕВ. Янги О'збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та'лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

3-Мавзу (давоми): Маданият, дин ва ахлоқ социологияси.

Режа:

1.Маданият социологияси.
2.Дин социологияси.
3.Ахлоқ социологияси.

Маданият моддий ва маънавий ишлаб чиқариш, ижтимоий ва ўзаро муносабатлар, сиёсат, оила, ахлоқ, хулқ, хуқуқ, таълим, тарбия, ижод, илм - фан, хизмат кўрсатиш, турмуш тарзи кабилар билан бирга ривожланади. Жамиятнинг тараққиёт даражасини акс эттиради.

Маданият тушунчаси кенг ва тор маъноларда ишлатилади. Кенг -маънода - инсониятнинг бутун тарихий тараққиёт жараёнида яратган барча моддий ва маънавий бойликларнинг йиғиндисини акс эттиради. Тор маънода маданият атамаси жамиятнинг маънавий эцетик турмуш даражасини ифодалаш учун қўлланилади. Маданият атамаси кенг маънода қўлланилиб, жамиятнинг ишлаб чиқариш, ижтимоий ва маънавий хаётида қўлга киритган ютуқлар мажмуи, бирор ижтимоий гурух ёки халқнинг маълум даврда қўлга киритган шундай ютуқлари даражасини, ўқимишлилик, таълим - тарбия кўрганлик, зиёлилик, маърифатлилик ҳамда турмушнинг маърифатли киши эхтиёжларига мос келадиган шартлари йиғиндисини билдиради. БМТ Бош Ассамблеясининг қарорига кўра 2000 йил "Халқаро жахон маданияти йили" деб эълон қилинганлиги бежиз эмас.

Маданият социологияси — «тушунувчан"("изохловчи") социология 70-йилларда Германия ва Франтсияда вужудга келган оғим. Маданият социологияси ижтимоий хаётнинг мураккаб шақллари, ақлий ва маънавий хаёти, яъни санъатни, дин сохасини, фанни ва хоказоларни тахлил этишга қобилиятсиз бўлган позитивицик социологиянинг назарий - методологик чегараланганлиги таъсири сифатида вужудга келган.

Маданият- инсоннинг фаолияти, унинг оқибати ва яратилган моддий ва маънавий қадриятлар бўлиб, шахсни шакллантириш ва камолатида мухим омил бўлган ижтимоий ходисадир. Маданиятнинг бундай бўлиш инсон фаолиятининг икки асосий сохаси - моддий ва маънавий ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқдир.

Моддий маданият моддий ишлаб чиқариш билан боғлиқ ижтимоий фаолиятнинг барча сохалари ва натижаларини ўз ичига олади. Моддий маданият тизимига уй-жой, кийим-бош, уй-рўзғор буюмлари, ицеъмол воситалари деб аталадиган нарсалар ҳам киради.

Маънавий маданият маънавий ишлаб чиқариш, ижтимоий онг шақлларини яратиш билан боғлиқ бўлган фаолиятнинг барча сохаларини қамраб олади. Маънавий маданият номоён бўлишининг турли шакллари хар хил тасаввурлар ва ғоялар, назариялар, таълимотлар, илмий билимлар, санъат асарлари, ахлоқий ва хуқуқий нормалар, фалсафий, сиёсий қарашлар, мифология, дин ва хоказолар ана шундай фаолият натижасидир.

Моддий ва маънавий маданият бир-бири билан ўзвий боғлиқ. Биринчидан, хар иккаласи ҳам маданиятнинг узвий ўзига хос қисмлари эканлигини унутмаслик керак, иккинчидан, инсон фаолиятининг махсули бўлган кўпгина нарсалар ҳам ақлий, маънавий, ҳам жисмоний мехнатнинг натижаси сифатида пайдо бўлди.

Маданиятнинг шаклланиши ва ривожланиши:

ўзидан олдинги авлодлар яратган қадриятларни ўзлаштиришдан бошланади;

у янги қадриятлар яратиш йўлида таянч вазифасини ўтайди.

Ана шу икки жараён - эскилик билан янгилик ўртасидаги объектив зарурий боғланиш ворислик деб аталади. Лекин бунда тараққиётга хизмат қиладиган прогрессив ворисликни унга тўсиқ бўладиган реактсион ворисликдан фарклаш лозим бўлади. Маданиятга ижобий (позитив) ва салбий (неготив) таъсир этувчи ворислик ҳам мавжуд.

Маданият бевосита қадриятлар билан боғлиқ бўлиб, унинг турлари қуйидагилар:

Инсон яшаб тўрган моддии мухит билан боғлиқ бўлган қадриятлар;

Анъаналар, урф-одатлар ва маросимларда намоён бўладиган ахлоқий қадриятлар;

Инсоннинг ақл идроки ва амалий фаолият заминида шаклланган мехнат малакалари ва кўникмалари, билим ва тажрибалари, қобилият ва ицеъдодларида намоён бўладиган қадриятлар;

4) Одамлар ўртасидаги жамоавийлик, ҳамкорлик, хайрихохлик, ҳамжиҳатликка асосланган муносабатларда намоён

бўладиган қадриятлар;

Кишиларнинг ёши, касби, жинси, иркий хусусиятлари билан боғлиқ бўлган қадриятлар.

Юқорида баён этилган қадриятлар ўз навбатида:

умуминсоний қадриятлар

минтакавий қадриятлар

3) миллий қадриятлар

4) диний қадриятлар турларига бўлинади.
Маданият социологиясида ижтимоий институтлар мухим аҳамиятга эга. Ижтимоий институт деганда кишиларнинг ижтимоий фаолиятлари ташкилланадиган муассасалар ва уларда хулқнинг мувофиқлаштирилувчи тушунилади.
Маданият шақллари асосан 3 хилда фарқланади:

Елитар маданият;

Халқ маданият;

Оммавий маданият;

Элитар маданият -(Франтсузча - "енг сара" сўзидан олинган) - хар қандай ижтимоий тизилманинг бошқарув, маданият, фанни ривожлантириш функтсияларини амалга оширувчи олий, имтиёзли қатламдир. Элита хақидаги назариялар дацаввал Платон, Нитсии қарашларида баён қилинган бўлиб, изимли кўринишга XX аср бошларида В. Перето , Г. Моска, Михелслар томонидан келтирилган хозирги ғарб социологиясида элита турли хил талқин этилади. Бунда элита хокимиятга йўналган, сиёсий жиҳатдан энг фаол одамлар (Моска), жамият энг кўп обрў, макон, бойликка эга бўлган, оммага нисбатан ақлий ва ахлоқий уцунликка эга одамлар (Х. Ортегаи-Гиссет), жамиятнинг ноижодий кўпчилигидан фарк қилувчи қисм (Гоинби), энг малакали мутахассислар, менежерлар ва бошқарув тизимидаги олий хизматчилардир, деб изохлайди.

Халқ маданияти - махсус тайёргарлиги бўлмаган шахслар томонидан бунёд бўлган маданият. Халқ ижодининг муаллифлари одатда номаълумдир. Жумладан, афсоналар, эртақлар, доцонлар шулар жумласидан бўлиб, улар якка (масалан, бахшилар), гурухий (қўшиқ ёки ўйин ижроси) ёки оммавий (масалан, сайллар, халқ байрамлари) кўринишга эга бўлиши мумкин.

Оммавий маданият - XX аср Ўрталарида оммавий мулоқот ва ахборот воситаларининг жамият хаётига чуқур кириб бориши ва барча ижтимоий гурухлар учун етарли бўлиши натижасида шаклланган ва мохиятан барча ёшдаги ахоли учун тушунарли бўлган маданият намуналари (ецрада, мусиқа, сирк). Оммавий маданият барчага қаратилган бўлиб, муттасил равишда кундалик хаёт учун ишлаб чиқилади ва оммавий ахборот воситалари фаолиятида ёркин намоён бўлади.
Ижтимоий хаётнинг мухим жабхаси бўлган дин ва диний эътиқод масаласи социология фанининг мухим объектларидан бири хисобланади. Социология жамият хаётини ўрганар экан, шу хаётнинг мухим таркибий қисми бўлган ва айни пайтда унга кучли таъсир ўтказувчи омил - дин доимо унинг диққат марказида бўлган. Конт жамият тараққиётини даврларга булар экан, асосий мезонлардан бири сифатида динга мурожаат қилади. Унинт фикрича инсоният ўз ривожида уч босқични босиб ўтади. Булар қуйидагилар: теологик, метофизик ва илмий босқичлар. Хар уч босқичда ҳам дин муайян рол ўйнайди.

Дин қуйидаги ўзига хос белгиларга эга:
Муайян эътиқод ва таълимотнинг мавжудлиги. Хар бир дин дунёни ўз нуқтаи назарича изохлайди ва ишонувчиларда муайян эътиқод шакллантиради.

Маросим ва расм-русумлар. Хар бир дин ўзига хос маросим ва расм-русумларга эга.
Диний маросим ва расм-русумларнинг муайян қисми фақат белгиланган жойларда жамоа бўлиб бажарилиши. Масалан, яхудий ва хрициан динида ибодатнинг асосий қисми синагога ва черковда бажарилади. Ислом динида эркаклар томонидан ўқиладиган намоз асосан жомъе масжидларида ўқилади. Дин сехргарликдан аввало мана шу белги билан, яъни муайян маросимларни муайян даврларда бажариш билан фарқланади. Сехргар ва шаманлар ғайри табиий харакатларни индивидуал холатда бажарсалар, диндорлар диний маросим ва ибодатларни асосий қисмини жамоа бўлиб бажарадилар. Санаб ўтилган белгиларнинг учтаси ҳам дунёвий динларнинг барчасида мавжуд. Бу динлар қуйидагилар: бутдаизм, хрицианлик, ислом.

Бутдаизм улар ичида энг қадимийси бўлиб, милоддан тахминан минг йил олдин шаклланган. Бу дин ўша даврдаги динлардан фаркли ўлароқ, якка худони тан оларди.
Мелодий эранинг дацлабки асрларида яхудийлар дунёнинг кўп мамлакатларига тарқаб кетдилар, лекин бирор мамлакатда бутдаизм расмий дин сифатида тан олинмади. Кўп мамлакатларда бу дин вакиллари таъқиб оцига олинди. Иккинчи жахон уруши йилларида нотсицлар томонидан кўплаб яхудийлар кириб юборилди. Уруш тугагач, Исроил давлати ташкил топди ва унда бутдаизм расмий дин сифатида эътироф этилди.
Хрицианлик дацаввал секта сифатида бутдаизм таркибида вужудга келди ва Кичик Осиё, Юнонисцон, Римда таркала бошлади. Император Концантин даврида бу дин Рим империясининг расмий дини деб эълон қилинди. Хрицианликнинг православие, католатсизм, протецантлик каби бир неча тармоқ ва оқимлари мавжуд.

Ислом дини эрамизнинг ВИИ асрида шаклланди, Бу диннинг асосини 5 рукн ташкил қилади. 1) Иймон; 2) Намоз; 3) Рўза; 4) Закот; 5) Хаж
Исломда суннийлик ва шиа йўналишлари бўлиб, улар ҳам ўз навбатида бир қатор мазхабларга бўлинади. Мусулмон дини дунёнинг 5 китъасида ва деярли барча мамлакатларда мавжуд. Саудия Арабицони, Ливия, БАА, Иордания, Жазоир, Покицон, Эрон каби қатор мамлакатларда Ислом расмий дин деб эълон қилинган. Ислом динида ҳам муътадил ва ақидапарац оғимлар мавжуд. Уч оламий диндан ташқари буддавийлик, иудаизм, конфутсичилик каби динлар ҳам кўп миллионлик тарафдорларига эга.

Иудаизм эр. олдинги 4 минг йилликларда шаклланган. Бу дин тарафдорлари асосан Хиндицонда яшайдилар. Бу дин одамларнинг кацаларга бўлинишини илохий сабаб билан изохлайди.

Буддавийлик, конфутсичилик ва даосизм динлари учун умумий хусусият шундаки, уларнинг тарафдорлари худони эътироф этмайдилар.
Буддавийлик эр.авв. ВИ асрларда Неполда яшаган Судхарт Гаутама таълимотидан бошланади. Бу дин Таиланд, Бирма, Непал, Шри-Ланка, Хитой, Япония, Корея сингари мамлакатларда тарқалган.

Конфутсичилик эр.авв. ВИ асрда яшаган Кон-Фу-Тси таълимотига асосланганди. У Будда билан бир вақтда яшаган бўлиб, инсоннинг табиат билан

уйгунлашиш йўлларини ахтарган. ғарб ва Шарқ олимлари дин ва жамият муаммоси уцида кўп асрлардан буён бош котириб келмокдалар. Бу масала Марказий Осиёдан етишиб чиққан улкан алломалар Юсуф Хос Хожиб, Абу Али ибн Сино, Улугбек, Навоий, Бобур каби юзлаб олимлар чуқур фикр билдирганлар. Бу олимлар диннинг жамиятда тўтган ўрнини тахлил қилишда кузатиш, қиёслаш, тарихийлик усулларидан кенг фойдаландилар. Улар бир динни мадх этиб, бошқасини танкид қилиш йўлидан бормадилар. Хусусан, Беруний ўзининг «Хиндицон» китобида турли қабилалар, элатлар ва халқлар хаётида динлар қандай рол ўйнаганини чуқур тахлил қилиб берди. Лекин дин соҳюлогияси ХИХ аср охири ХХ аср бошларида шаклланиб, бу М. Вебер номи ва илмий фаолияти билан боғлиқ. М. Вебер ижодида динни социологик тахлил қилиш марказий ўринни эгаллайди. К.Маркс барча динларни афюн деб эълон қилса, Вебер дин ва жамият муносабатларини тахлил қилиб, умуман дин тўғрисида эмас, муайян даврдаги муайян дин ёки диний оғим тўғрисида фикр юритди. М. Вебернинг энг катта хизматларидан бири, унинг хрициан динидаги протеcанлик мазхабининг иқтисодий хаётга утказган таъсирини кашф этишида бўлди. Бойлик орттиришга қарши бўлган хрициан дини мазхаблари иқтисодий тараққиётга маълум даражада тусиклик қилганлар. Протецантлик эса бойликни худонинг неъмати, унга интилиш бандаларнинг бурчи, деб иқтисодий тараққиёт ва капиталицик муносабатларнинг ривожланишига туртки берди.
Вебер талқинида, протецантлик капитализм вужудга келишидаги асосий сабабларидан бири эди.

Вебер динларни тахлил қилиб, улар саноат капитализми ривожланишига гов бўлмоқда деган хулосага келди.
Ислом динидаги оғимлар, мазхаблар, йўналишлар турлича бўлиб, уларнинг барчаси ҳам фақатгана ўзлари мансуб бўлган мазхаб ёки йўналиш хақиқий ислом дини экани, бошқалар эса йўлдан адашганлар, деб даво қилишади. Бошқа динлар сингари исломда ҳам ақидапарацлик (фундаменталицик) ва муътадил оғимлар Ўртасида кураш борган. Ақидапарац оғимларнинг вакиллари динни илк пайдо бўлиш давридаги холатга қайтармоқчи бўладилар. Бу ижтимоий тараққиёт йўналишини оркага буриш учун ўриниш ифодасидир.

Марказий Осиёда ақидапарацларнинг кескин хуружларидан бири ХХ аср бошларида юз берди. Хижоздан кириб келган ақидарпарац оғимлар Марказий Осиёда ижтимоий тангликни келтириб чиқардилар. Бидъатга қарши кураш ниқобида улар ижтимоий хаётда юз берган барча янгиликларни йўқ қилиш учун кураш бошладилар.
Ақидапарацларни ижтимоий тараққиётни ортга қайтариш учун қилган харакатларига қарши тараққийпарвар маърифатчилар харакати келди. Тарихда жадидчилик номини олган бу харакат намоёндалари халқни илм-маърифатли қилиш, диний эътиқодда мутаассибликдан муътадиллик томон юз тўтиш ғоялари билан чиқдилар. ХХ аср бошларида диний ақидапарацлик атамаси муомалада деярли бўлмаган. Унинг ўрнида «кадимчилар» атамаси кенг қўлланилган. Кадимчилар динни "асл" холатига қайтариш, янгиликлардан химоя қилиш учун харакат қилганлар. Усули жадидия тарафдорлари, яъни маърифатчилар меъёрларини белгилашда жамиятда юз берган ва бераётган

ўзгаришларни хисобга олиш, янгиликларни қўллаш тарафдорлари эди. Бу икки йўналиш ўртасида тортишувлар аввало бахс, мунозара, кейинрок тукнашув ва кон тукишлар шақлида юз берди. +адимгилар куч ишлатиш йўли билан енгишга харакат қилганлар. Бу усул диний ақидапарацликка хос бўлган экцремицик усулдир. Ақидапарацлар назарий ва мафкуравий бахсларни хунрезликка айлантиришга ўринганлар.

Маърифатчилар харакати +адимгилар йўли миллат учун хатарли йўл эканини халқка тушинтириш мақсадида йўлга чиқдилар. Шу мақсад йўлида улар маърифат ва мафкура сохасини ҳам назарий ҳам амалий фаолият олиб бордилар. +адимгилар жим турмадилар. Аввалига улар маърифатчиларни назарий жиҳатдан енгмокчи бўлдилар. Лекин назарий жиҳатдан енга олмасликларига кўзлари етди. Дунёда кўп марта такрорланган ходиса, ақидапарацликнинг диний, назарий тортишувларида енгилиши ва зуравонликка ўтиши Туркицонда ҳам қайтарилди. Ақидапарацлар энди қарши террор йўлига ўтдилар. Октябр тунтарилиши арафасида, ундан кейинги дацлабки йиллар ақидапарацларнинг маърифатчларга қарши хунрезликларига энг авжига минган даври эди. 1918 йил февралида Бухоро козиси маърифатчиларни кофир деб эълон қилади. Уларни кўрган жойда улдириш тутрисида фатво чиқарди. Маърифатчилар диндор бўлиб, хеч қачон ислом динига қарши фаолият олиб бормаганлар. Бухоро козиси фатвоси билан янгилик тарафдорларини калтақлаш, улдириш бошланди. Бундан фойдаланган кўп кадимчилар ўз ракибларидан уч олдилар, кўп янгилик тарафдорлари йўқотиб юборилди. 1918 йил мартда амир фармон чиқарди. Унга кўра, жадидчиликда гумон қилинганлар Аркка олиб келиниши керак эди. Бир неча кун ичида Арка махбусларга тўлиб кетди. Жаллодлар қўли - қўлига тегмасди. Натижада янги жаллодлар тайинланди, шогирдлар ҳам ишга солинди, бошқа хонликларда кенг кўламда хунрезликлар бўлмасада, +адимги ақидапарацлар таъсирида содир этилгандир. Маърифатчиларнинг етакчилари жон сақлаш учун амирликдан ташқарига чиқиб кетишга мажбур бўлди. М. Бехбудий +адимги ақидапарацлар қурбони бўлди. 20-30 йилларда тирик қолган жадидларни коммуницик ақидапарацлар кириб битирдилар. Шундай қилиб, жадидлар икки ақидапарац террорицик кучлар диний ақидапарацлар ва коммуницик ақидапарацлар томонидан таъқиб ва қирғин қилиндилар.

XX аср сўнгида ҳам диний ақидапарацлар ижтимоий тангликни келтириб чиқаришга ўриндилар. Шўролар тизимининг охирги йилларида хокимиятнинг бушашган ва кишилар онгида мафкуравий бўшлиқ вужудга келганидан фойдаланиб, ақидапарацлар ўзларининг мавқеларини муцахкамлаб олишга харакат қилдилар. Уларнинг бу харакати Ўзбекицан мустақилликни қўлга киритган дацлабки йиллардан ҳам давом этди. Ўзларини етарли кучга эга, деб хисоблаган ақидапарацлар Ўзбекистондаги Концитутсиявий тузимни зурлик йўли билан агдаришга ўриндилар. 1999 йил 16 февралда Тошкентдаги портлашлар, Фаргона ва бошқа вилоятлардаги салбий ходисалар шундан гувохлик беради.

XX аср Ўрталарида социология фанида "фуқаролик динлари" тушунчаси пайдо бўлди. Бу тушунча илохий кучлар ва ходисаларга эмас, ижтимоий

турмушдаги нарса ходисаларга сигинишни англатади. Масалан, Буюк Британия, А+Ш каби давлатларда байрок, мадхияга чексиз хурмат билан қараганлар. Собиқ Совет Итгифокида Маркс, Энгелс, Ленин шахслари амалда илохийлаштирилган эди. Айниқса Ленин шаънига бирор ёмон гап айтиш ман қилинган эди. Бу ходисалар XX аср иккинчи ярмидаги диний социология йўналишларида фуқаролик динлари деб аталади.

Шундай қилиб, дин сотсилогияси ижтимоий фикрлар дин атамаси билан боғлиқ барча ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий хулқни ўрганади. Муцақил Ўзбекистонда динга миллий қадрият сифатида каралиши халқ онгида ушбу ходисага нисбатан тўғри холис муносабатнинг шаклланишига замин бўлди.

Ахлоқ - ижтимоий онг шақли сифатида муайян халқ элат ёки уюшманинг асрлар давомида шаклланган хулқ - атвор, хатти-харакатлар, хис-туйгу ва кишилар Ўртасидаги ўзаро_реал муносабатлари тизимини ифода этади. Ахлоқ муайян халқнинг атроф мухитга, кишиларга ва ўз-ўзига бўлган муносабатлар сифатида, бир жиҳатдан махаллий-миллий талабларига уйгун мувофиклигини таъминловчи умуминсоний хусусиятга ҳам эгадир.

Ахлоқ ва ижтимоий муносабатлар учун муштарак манбалардан бири, табиийки тил хисобланиб, у ижтимоий ахборотни сақловчи, ифодаловчи ва етказувчи мухим восита бўлиб, кишилар хатти-харакати, феъл-атворларини бошқариш омилидир. Тил мулоқот калити-ижтимоий муносабатларга тарихий-табиий махсулидир.

Ахлоқ ва жамоатчилик фикри ходисаларининг боғлиқлиги инсоният тараққиётининг илк босқичи ва ундан кейннги даврларида намоён бўла бошлаган бўлиб, у кабила ҳамда элатлар маиший ва ижтимоий онгида ўз таъсирини утказа бошлади.

Ахлоқ асрлар давомида одамларни жамоага ва бошқалар манфаатини шахсий манфаатлардан юқори қуйиб, ёндашувга ундаб келган. Бу хусусда улуг донишмандлар ибратли фикр қарашларини илгари сўрганлар.

Шарқ ахлоқ қоидалари нафақат шахсни уюшувга ундайди, балки уюшган холда ҳам кишининг шахс сифатидаги бир бутунлиги барқарор турмоги, жамоавий интегратсия доирасида ҳам рухий ботиний яхлитлик саналмоги зарурлиги, умумий бир бутунлик кўплаб сержило ва муцақил яхлитликлар йигмасидан иборатлигини ёркин ифодалайди. Жамоада шахс бир бутунлиги емирилмайди, умумлаштиришлар негизида қурбон этилмайди, балки мантиқий мувофиклик мезони доирасида уйгун бирлашув жараёни табиий равишда амалга оширилади. Айни пайтда шуни эътиборда сақлаш керакки, хар қандай уйгунлашув улчовсиз, чегарасиз булмаслиги, хар бир харакатда мезон хиси ва ақлий хушёрлиги бўлиши халқимиз феъл-атворига хос анъанавий белгидир.

Мовароуннахр халқлари ахлоқ тизими жамоатчилик фикрини салмогини, унинг хақ ва ислом қоидаларига нечогли мувофик келишига боғлиқ эканлигини алохида қайд этади. Шу жамоа аъзоларининг тўғри ва халоллиги гунох ишлардан қанчалик ўзларини фориг тута билишлари билан ҳам ўрганишига эътибор каратади. Айни чоғда жамоа аъзолари гунох йўлга киргудек бўлсалар, уларни тарбиялаш ишидан бўйин товламаслик зарурлиги ҳам уктирилади. Хазрат Баховуддин Нақшбандий халқни айблаш нотўғри ва бехуда иш

эканлигини уқтиради. Халқ тўғри йўлдан адашган бўлса, унга тушиниш кўзи билан карамок лозимлигини, халқни бевосита эмас, билвосита усулларда тарбияламок лозимлигини тайинлайди.

Инсон бир умр шаклланади, тарбияланиб боради. Аслида инсон ўз хаётини бутун умр давомида маъкулрок тартибга тушириш, жамият талабларига мувофикрок йўналишларга солиш ташвишлари билан яшаб утади. Шу боисдан ҳам жамоатчилик фикри жамият ахлоқий қарашлари, талаб ва юрикларига хар жиҳатдан боғлиқ бўлиб келади.

Инсониятнинг онгли фаолияти бошланган илк даврларда инсоннинг ташқи дунё билан боғлиқлигини англатувчи илк мафкуравий йўналиш - тотемизм, яъни ибтидоий жамоа кишисининг ўз келиб чиқишини турли хил хайвон кушларга олиб бориб тақаш нуқтаи назари чуқур илдиз отди. Бу хусусият хар хил элатларда турлича намоён бўлиб, тегишли хайвонларда ўз утмишини қуриш, шу хайвонлар билан боғлиқ тасаввур, рамзлар, одат ҳамда ирмлар тизимини юзага келтирди. Масалан, хиндлар сигир, козоклар учкур от, инглизлар бурғут, турон турк - ўзбекларда афсонавий Хумо қуши ва хоказалар. Тотемизм халқлар маънавиятининг шаклланишида, табиийки мухим босқич хисобланиб, у илк мафкуравий силсила сифатида элатларнинг этник жиҳатдан ўз-ўзини антлаш қобилияти ҳамда этник асослардаги жамоатчилик фикрини тартиб топтиришда катта аҳамият касб этади.

Бу давр маънавиятида ахлоқий қоидалар гарчи қоғозларда ифодаланмаган бўлса-да, уруғ умумий қарашларида мухрланган оғзаки йўсинда ифодаланувчи барча ахлоқий талаблар сўзсиз ва бекаму-кўц бажарилиб бориши билан эътиборлидир.

Матриархат тузимининг патриархат тизими билан алмашинуви жамоатчилик фикридаги ахлоқ мохиятини ҳам тубдан ўзгартириб юборди. Ицеъмол муносабатларида ишлаб чиқариш муносабатларига, тақсимотдаги адолат ва тенглик шарт - шароитларидан ишлаб чиқариш натижасида эришилган неъматларни ўзлаштиришдаги тенгсизлик холатларига ўтилиши матриархат хукмронлиги даврига тамомила чек қуйилди. Ахлоқий қарашлар манзараси ҳам тубдан ўзгариб, ота образи илохийлаштирила бошланди, отага сиғиниш, отага хизмат, иззат-икром чегаралари кенгайди. Кўпхотинлилик, қуллар ва чўрилар асраш, эркақларнинг рўзгор ташвишларидан узоқлашуви, уруғ таркибидан эркак бошчилигида алохида оилаларнинг ажралиб чиқа бошлаши, эрнинг оиладаги хукмрон мавқеи ва бошқалар, шулар жумласидандир. Табиийки, патриархат ахлоқ қоидаларининг жамият хаётида муцахкам урнашуви учун яна минг йиллаб вакт қурбон қилинди. Шуни таъкидлаш жоизки, ўзбек халқи ўз маънавияти мазмунида матриархат ва патриархат даврлари асоратларини энг яхши анъаналарини сақлаб қола билган.

Шуни алохида қайд қилиш лозимки, хар қандай ахлоқий қоида ва талаблар жамият томонидан эътироф этилиб, жамоатчилик фикрида муцахкамланган холдагина умрбокийлик касб этади. Шу боисдан ҳам ахлоқ жамоатчилик фикрининг асоси ва унга бевосита боғлиқ ижтимоий онг кўринишидир.

Хар қандай сиёсий тизим биринчи галда ахлоқ асосларини ўзгартиришга интилади. Хозирги кундаги ижтимоий муносабатлар мазмунига бозор

иқтисодиёти унсурларини тезкор кириб келиши ахлоқий қарашлар ва бу қарашларнинг ифодаси бўлган жамоатчилик фикри мазмунида ҳам катта ўзгаришлар бўлишига олиб келиши шубхасиздир.
Сўнги йилларда умуминсоний қадриятлар ва умумпланетар ахлоқ нормаларини ишлаб чиқишга бўлган сай харакатлар бир мунча кулоч ёзди. Жахон файласуфларининг ХВ анжуманида Америка олими Арчи Бом умумжахон ахлоқ қоидаларини ишлаб чиқиш зарурияти пишиб етилганлиги, уни синовдан ўтган умуминсоний муносабатлар, гуманицик тамойиллар асосидагина таркиб топтириш зарурлигини уқтиради. Бунинг учун эса планетамизнинг барча аъзолари учун умумий ягона ахлоқ қоидаларини тузиб берувчи қўмита ташкил этиш зарурлигини Ўртага куйди.

Халқаро ахлоқ қоидалари куч ёки қурол воситасида хаётга жорий этилмайди. Умуминсоний тамойиллар негизига курилувчи бу ахлоқий қоидалар фақат жамоатчилик фикри орқалигина бошқарилади ва назорат қилиб борилади.
Хулоса сифатида қуйидагиларни алохида қайд этиб ўтиш зарур:
ахлоқ жамоатчилик фикрининг уйғониши, шаклланиш ва амал қилишнинг ўзвий манбаларидан саналган холда халқ ахлоқи яхлитлигининг юзага келишида жамоатчилик фикри ҳам мухим ўрин тутади, бу икки ижтимоий ходиса ҳамма холатларда муцахкам алоқада бўлиб туради, бир-бирини тўлдириб, бойитиб боради;
Жамоатчилик фикри ўзининг шаклланиш манбаларининг салмоғи, кишиларнинг уюшқоқлик даражаси, ахолининг хиссий эмотсионали, мантиқий интелектуал имкониятларига, шунингдек, миллий, иқлимий, махаллий ва регаонал шарт-шароитларга боғлиқдир;

Ахлоқ ва жамоатчилик фикрининг ўзаро алоқадорлик меъёри жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий форматсиясига, ялпи тараққиёт учун танланган ривожланиш дацурига, мантиқий йўналишлар ўзига хослигига, халқ маънавиятига ва миллий ўзига хосликлар омилларига боғлиқдир;

Совет тузими даврида «аввал иқтисод кеиин сиёсат» ақидасининг амал қилиши, иқтисод, сиёсат «аввал материя сўнг онг» деган моддиёнчилик шиорларининг ғоявий таъсир-тазйики оцида шакллантирилганлигани пухта хисобга олиш зарурдир. Маънавиятнинг бирламчилиги, умуминсоний тамойиллар уцуворлигини эълон қилиб, озод жамият қуришга киришган Ўзбекистонда нафақат иқтисодий, балки чуқур маънавий бухтонлар боткогидан муваффакият билан чиқилмокда;

Жамоатчилик фикри халқ анъана ва урф - одатларига муцахкам таянади ва уларнинг жамият хаётида амал қилишига имконият яратади. Зеро, анъаналар ахлоқий қарашларнинг прогрессив жиҳатларини авлоддан - авлодга етказувчи мухим омили, халқнинг ўзига хос киёфасини сақлаб қолиш ва химоялаш ме зонидир;

Ахлоқ категориясининг муайян уруғ, кабила, элат ва халқ микёс ларида халқаро микёсларга усиб ўтиш, умуминсоний тамойиллар

негизида умумпланетар ахлоқнинг таркиб топишида жамоатчилик фикри ўзига хос кўприк вазифасини утайди. Айни чоғда жамоатчилик фикри ва ахлоқ жамиятда умумий муроса ва мадоранинг турғун маромини таъминлаш жараёнидаги мувофикликда ривож топа боради, бир - бирини тулдиради, бир - бирига уйгун тарзда мукаммаллашади.

3 — Мавзу бўйича таянч атамалар.

Ахлоқ-ижтимоий онг шақли сифатида муайян халқ, элат ёки уюшманинг асрлар давомида шаклланган хулқ-атвор, хатти-харакатлар, хис-туйгу ва кишилар Ўртасидаги ўзаро реал муносабатлари тизимини ифода этади.

Тотемизм - унинг уруғи деган маънони билдиради. Ўз уруғини қандайдир хайвонлар, кушлар, хашоратлар олиб бориб тақайдиган қарашлар.Тегишли хайвонларда ўз утмишини қуриш, шу хайвонлар билан боғлиқ тасаввур, рамзлар, одамлар ва иримлар юзага келтириш. Масалан: хиндлар сигар, козоклар учкур от, инглизларда бурғут, турон турклари-ўзбекларда афсонавий Хумо куши ва хоказалар.

Матриархат тузими - онг уруғи даври. Оилада она мавқеи баланд бўлиб, уруғ онага қараб юритилган, кариндошлик она томонидан белгиланган. Одамларнинг асосий машгулоти термачилик, овчилик бўлган.

Патриархат тузими-ота уруғи даври. Жамоа хайтида эркақлар асосий ўрин тутиб, кариндошчилик ота томонидан хисобланган давр.

Маданият - (арабча «маданият»-мадиналик, шаҳарлик, таълим-тарбия кўрганлик)- кишиларниг табиатни, борликни"ъ ўзлаштириш ва ўзгартириш жараёнида яратган моддий маънавий бойликлар ҳамда бу бойликларни қайта тиклаш ва бунёд этиш йўллари ва усуллари мажмуи.

Тсивилизатсия - (лот. фуқаролик, фуқароликка оид, давлатга оид деган маъноларни билдиради) - жамият ривожидаги босқич бўлиб, ижтимоий ва маданий ривожланиҳ даражаси сифатида маданият тушунчаси билан боғлиқ.

Дунё динлари — Бутдаизм, Хрицианлик ва Ислом.

Жадидчилар - (арабча "янги усул") маърифат таркатувчи, янгиликка интилувчиларга нисбатан қўлланилган.

Кадимчилар - динни илк пайдо бўлган даврдаги холатга қайтариш тарафдорлари. XX аср бошларида Марказий Осиёга Хижоздан кириб келган.

3 - Мавзу бўйича умумий саволлар.

«Маданият» тушунчаси ва унинг мазмуни.

Моддий маданият деганда нимани тушунасиз? Мисоллар келтиринг.

Маънавий маданият деганда нимани тушунасиз? Мисоллар келтиринг.

Ижтимоий институтлар деганда нимани тушунасиз?

Кадрицлар қандай турларга бўлинади?

Маданият шақлларини сананг ва уларни бир-биридан фаркини тушунтиринг.
Диннинг ўзига хос белгиларини кўрсатинг.
Дунё динлари хақида нималар биласиз?
Жадидчилар ва кадимчилар. Уларнинг илгари сўрган ғоялари хақида нималар биласиз?
Ахлоқ тушунчаси мохияти, мазмуни.
Б. НА+Шбанднинг ахлоқ тўғрисидаги қарашлари.
Умумжахон ахлоқининг яратиш йўлида қандай ишлар амалга оширилмокда?

1-схема.

2-схема.

3-схема.

4-схема

5-схема.

6 - схема.

7-схема.

8- схема.

9-схема.

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.

КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.

КАРИМОВ. И.А.О'збекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.

КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.

КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил

КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О'збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О'збекицон», 1997 йил.

КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О'мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.

БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.

БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.

БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.

БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.

БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма'рузалар манти). Тошкент-2000 йил.

БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.

ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.

ЖО'РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма'навият»1999 йил.

ЖО'РАЙЕВ. Х, Н. Янги О'збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.

ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.

ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг'уси. Т.О'збекицон 1996йил.

КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.

ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил

ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

4-Мавзу Ижтимоий тузилмалар социологияси социологияси.
(2-соат)

Режа:
1.Ижтимоий цратификатсия социологияси.
2.Ёшлар социологияси.
3.Девиант хулқ-атвор социологияси.

ИЖТИМОИЙ ЦРАТИФИКАТСИЯ СОЦИОЛОГИЯСИ.

Инсоният тарихига назар ташлар эканмиз хар бир сиёсий тарихий даврда ахолини табақаларга бўлиш орқали бошқариш, жамият таркибий синфлар, црата, ижтимоий гурухларнинг бўлиши каби, ижтимоий ходисаларига дуч келамиз. +адимий Миср ва Вавилонда ахоли задогонлар ва қулларга, Афина ва Римда фуқаролар ва нисбатларга, Хиндицонда брахмонлар ва хизматкорларга ажратилган. +адимги Турон мамлакатида асосан ахолининг:
а) Уруғ қабилавий келиб чиқишидан;
б) Касбий мансублигидан;
в) диний эътиқодий қарашларидан;
г) шажаравий сулоловий келиб чиққан холда тасниф этиб келинган.
Турон тарихидан маълумки, жамиятни ана шундай тасниф этиш хар бир иж тимоий гурух, цратанинг ижтимоий ўрни ва ролини объектив бахолаш, улардан самарали фойдаланиш, умумдавлат миқёсида уларнинг муросавий консенсисуни таъминлаш, сиёсий бошқариш имконини берган.

Жамиятни ўрганиш тамойиллари, ижтимоий иқтисодий воқеликка ёнда шув хусусиятлари доимий равишда ўзгариб, такомиллашиб беради. Тетали тор тузим даврида ижтимоий тараққиётнинг бош сабаби синфлараро қуриш деб қаралганлиги сабабли жамиятдаги муаммоларга умумий ёндашиб, бир синф вакиллари билан иккинчи синф синф вакиллари қарашларидаги тафовутни

аниқлаш барча ижтимоий фанлар хусусан социологиянинг ҳам асосий илмий тадқиқот тамойилларидан хисобланиб келинган.
Жамиятнинг тинчлик шароитида мунтадил ва одатий холатлардан барча ижтимоий зиддиятларни асосан муойли синфлар синфлар, уруғ ва табақалар ичидаги қарама-қарашликлар тарзида намоён бўлиб келади. Ижтимоий гурух лардан табиий амал қилиш холати бўлган ички, ботиний муаммо ва зиддият ларнинг синфлараро зиддиятларга кучиши, яъни бир гурух зиддиятларнинг бошқа гурухлар томонидан ўзлаштирилиши зиддиятларнинг ижтимоийлашуви умумжамият, синфлараро, давлатлараро урушларга олиб келган бундай ёндашув табиийки жамият ижтимоий гурухларнинг сиёсий ижтимоий, мулкий маънавият бароварлаштиришга ижтимоий психология масаласини ўрганишнинг негизи мазмунидан, яъни ички жиҳатларидан ташқи томонларига буриб тўлиқ эхтиёжи ва заруратидан келиб чиққан бўлиб, кишилар томони дан воқеалик ўзгаришлари мохиятини билиш миллий ўзликни англашга бўлган интилишларига йўл бермасликни ифодалай эди.

Бундай ёндашув ахолини маънавият забун қилар ўз хақ-хуқуқлари учун кураш ўзликни мухофаза этиш, ўзгаларга керакали бўлишдан ижобий фазилатлар ривожига йўл бермасдан, эгалик, сурбетлик, боғимандалик, ялқовлик, ижтимоий мулкка нисбатан юлгичлик хусусиятларини таркиб топтирар эди.

Иккинчи катта ижтимоий воқеликни идрок этишда индуктив ёндашувнинг мутлоклаштиришдан иборат эди.Индуктив метод, яъни хусусида умумий тўла намоён бўлиши ғояси хар қандай холатда ижтимоий-иқтисодий мухитдан қатъий назар амал қилиши мукаррар, деб қарашдан келиб тан олмаслик оқибатида табиат ва жамиятга ўнглаб бўлмас даражадаги катта зарарлар етказилди.

Индуктив методни мутлоклаштиришнинг маънавий ўз-ўзини англаш борасида жуда зарарли эканлиги Шарқ ва ғарб мутафаккирлари Зардўшт, Лао Сзин, Конфутсий, Платон, Арицотел, Ситсерон, Имом Бухорий, ал-Мотуридий, Фаробий, Беруний ва бошқалар ўз асарларида асослаб берганлар.

Тоталитар тузим даврида табиатнинг ноёб ицедодлари оёқ оци қилинганлиги, ҳаммани баробарлаштириш шиори оцида қолиб қараб келиинганлиги кишиларни "жамиятни винтиклари" ва уларни ицаган пайтда бирини иккинчиси билан алмаштириш мумкин деб ёндошиш услуби кенг кўламда амалда бўлиб келди.
Ижтимоий адолатни қарор топшириш тарихи инсоният томонидан ўз-ўзини англаш жараёнлари бошланиши билан боғлиқ. Дунёни илк китобларидан саналмиш "Авецо"да ахолининг барча қатламлари, кавмлари ва гурухлари учун умумий турмуш тарзи қоидалари тафсиф этилади. Антик дунё қонуншуноси Солон томонидан яратилган илк қоидалар мажмуи ҳам турли хил ижтимоий гурухлар Ўрта асрда тотувлик ва муроса меъёрларидан иборатдир. Стратификаттсион таснифларни ўрганганда, оламни яхлит бир бутунлик тарзида тасаввур этиш, яъни "Оламий уйгунлик" назариясига монантлик жиҳатларини ҳам эътиборга олишимиз керак бўлади. Бу назария тарафдорларидан бири Платон оламий жон оламни рухлантириб, ўзи сонли

нисбатларга, гормоник тартибга бўйсунади деб қарайди. Платондан фарқли, Арецотел тартибсизликлардан вужудга келадиган оламий уйғунликка бир мунча ўзига хос ёндашади ва уни жондаги манба эмас балки фақат нарсалар табиатидаги манба деб чекланади.

Стратификаттсия социологияни асосий тушунчаларидан бири сифатида жамиятнинг ижтимоий таркиби, ижтимоий гурухлари ва уларни табақаланиши белгилари тизимини ўзида акс эттиради. Хозирги замон цратификатсион ёндашувининг назариётчилари ижтимоий гурухларнинг ишлаб чиқаришидаги иштироки, жамиятнинг асосан мулкка бўлган муносабат асосида табақалашуви хусусидаги марксицик ёндашувини инкор этиб жамият, малумот, рухият, маиший шарт шароитлар, бандлик даражаси, даромат кўламлари ва бошқа белгиларга кўра табақаланишини асослаб берадилар. Улар юқоридаги белгиларга кўра ажралувчи ижтимоий гурухлардан ташқари, юқори табақа, ўрта табақа ва қуйи табақа доимий амал этишини таъкидлайдилар.

Инсоният тарихида цраталар халқнинг маданий такомиллашганлик белгилари сифатида ҳам бахоланиб келинган. Хусусан, гиламдўзлар, дуппидўзлар, темирчилар, боғбонлар ва бошқа касбий цраталар муайян мехнат фаолияти орқали нафақат ўзига хос иқтисодий-ижтимоий хат йўриғини амалга оширганлар, балки ўз қавмлари сиру-синоатларининг ўзгалар мулкига айланмаслиги эришилган комиллик қадриятига путур етмаслиги хусусида ҳам қайғурганлар.

Халқимиз ўз цраталарини химоя қилиб келган, зеро, бу химоя нафақат кавмлар, шаклланган касб-ва ижтимоий гурухлар мавқеини мухофаза этиш шаклларида балки ахлоқий ёндашувлар тизимини турмуш тарзи яхлитлигини, халқ урф-одатлари ва анъаналарини сақлаш учун кураш лавхаларида ҳам номоён бўлиб келган.

Ўзбек халқи цраталарининг таркиби ва тизими тахлили ЭТНОрегионал хусусиятларини ҳам хисобга олади. Маълумки, ўзбек халқи тарихан шаклланган 92 уруғ-етноелимент махсулидир. Бу этно-тасниф таркибидаги хар бир уруғ алохида цратификатсион тадқиқот талаб этувчи этник бирликлардир. Мазкур уруғларнинг ижтимоий-тарихий ўрни тахлил этилганда унинг нафақат ўзбек халқи этногенезисини ўрганишдаги аҳамияти ойдинлашади, балки унинг умумтуркий макроетносида тўтган тарихий ўрни ва ижтимоий мавқеси юзага чиқади.

Ўзбекистонда кенг тармоқли яхлит цратификатсияси тадқиқот ишларини амалга ошириш зарурияти ва долзарблиги бугунги кунда ўзбек халқи миллий ўзлигини тўғри идрок этиш, миллий менталитет имкониятларидан самаралирок фойдаланишга йўл очади. Бугунги кунда Ўзбекистон ижтимоий жараёнлар таркиби ва тизимини характерловчи 12 та цратификатсион тизимларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Улар қуйидагилар.

Ижтимоий касбий таслифга кўра типлар.

Кавм-сулолавий асосларга кўра типлар.

Маданий-ецетик даражаларга кўра типлар.

Ёш даврларига кўра типлар.

Етно-худудий типлар.

Диний-конфессионал типлар.
Партиявий-еътиқодий фаркларга кўра типлар.
Уруғ-қабилавий типлар.
Муайён манфаатлар доирасида уюшган карпоратив типлар.
Жинсий таснифга кўра типлар.
Хуқуқбузарликка мойилликка кўра типлар.
Маданий-рамзий интилишларга, хулқларига кўра ахоли типлари.
Ўзбекистондаги ижтимоий цратификатсия жараёнларини ўрганишда конкрет социологик тадқиқот методлари, хусусан, анкета, интервю тец,хужжатларни ўрганиш усулларига реал холатлар такозоси асосида ёндашилади ва улар орқали олинган бирламчи маълумотлар конкрет анализ усулида қайта ишланади.
Жамиятдаги ижтимоий табақаларни ўрганишнинг асосий тамойиллари куйидагилардан иборат.

Тадқиқот давомида ижтимоий цраталарга эхтиёткорона муносабатда бўлиш, уларнинг ижтимоий таркиб ва тузимдаги ўрни ва мавқесини хурмат қилиш.
Стратаалар ижтимоий цатикаси ва динамикаси жараёнларини илмий бахолашда тизимий ва яхлит ёндашиши;
Ўзбекистондаги ижтимоий цраталарнинг миллий менталитети, регионал-худудий хусусиятларини алохида эътиборга олиш;
Ижтимоий цраталар таркиб топишига сезиларли таъсир ўтказувчи сиёсий-иқтисодий, ижтимоий, диний-конфессионал, мафкуравий омилларни ўрганиш;
Ижтимоий цраталар таснифини тузишда сиёсий тахлил усулларидан фойдаланиш.
Ёшлар социологияси.

Бу ракамлар фақат юртимиз ахолисининг сон жиҳатдан усишинигина кўрсатиб колмай, у навкирон миллат сифатида катта интеллектуал имкониятларга эга эканини ҳам намоён этади. Президентимиз Ислом Каримов «Ўзбекистон–келажаги буюк давлат» деган ғояни илгари сўрганида албатта юқоридаги кўрсаткичларга асосланганлиги табииий.

Миллий мафкурамизнинг мухтасар шиорига айланган ушбу сўзлар нафақат рухлантирувчи даъват, балки амалий натижага айланиши учун давлат жамиятнинг энг фаол қатлами бўлган ёшларга катта этибор каратмокда. «Соғлом авлод учун» орденининг таъсис этилиши, «Камолот», «Умид», «Мирзо Улугбек» жамгармаларининг тузилиши, ёшлар муаммолари институти фаолиятининг йўлга қўйилиши, Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги қонуни, Кадрлар тайёрлаш миллий дацурининг қабул қилиниши ва хаётга жадал жорий этилаётганлиги, телевидение ва радиода махсус ёшлар каналининг ташкил этилиши каби фактлар ушбу сўзларнинг амалий исботидир.
Ёшларни хар томонлама етук комил инсонлар қилиб тарбиялаш билангина, дунёда Ўзбекистоннинг иқтисодий, сиёсий ўрни юксалишига эришиш мумкин. Шу боис юртбошимиз «биз ицеъдодли, фидоий болаларимизга фарзандларимизга билим ва касб чўққиларини забт этиш учун қанот беришимиз керак»– деган эдилар.

Таълим тизимидаги янги миллий моделимиз жамиятдаги потентсиал кучларни рўёбга чиқаришга мўжжалланган. Таълим жараёнига давлатнинг катта эътибори, кўплаб самоялар сарфланиши мамлакатимизда ахолининг ялпи комиллик йўлига чиқиб олишига реал шарт шароитлар тугдирмокда.

Ёшларнинг интелектуал рухий камолоти уларнинг маънавий ўз-ўзини англаши жараёнлари билан бевосита боғлиқдир.

Ёшлар миллий ўзлигини англаш шароитида улар ижтимоий манфаатларини ўрганиш ҳамда назарий жиҳатдан тадқиқ мухим аҳамиятга эга бўлиб, бўлар қуйидагилар:

фикрлар хилма-хиллиги нуқтаи назаридан мустақиллик шароитида ижтимоий манфаатлар мавжуд контсептсиялар орқали тахлил этилади ва замонавий шароитларга хос бўлган қарашлар тарзида ифодалаб берилади;

ижтимоий манфаатларни жамият тараққиётидаги ўрни, аҳамияти ҳамда замонавий сиёсий жараёнларда сиёсий ва иқтисодий манфаатларни ўзаро уйгун тарзда ўрганади;

ижтимоий манфаатлар мохияти, мазмуни ҳамда жамият ривожидаги ўрни масалаларини социологик жиҳатдан тахлил этади;

жамиятда ижтимоий сиёсий, иқтисодий ва маънавий омилларнинг ижтимоий манфаатларига таъсири ўрганади;

хозирги даврда ижтимоий тараққиётга хос жараёнлар ривожида этник манфаатларнинг усиб, миллий ва умуминсоний мазмун касб этиш хусусиятларини назарий тадқиқ этади.

Социология фани ёшларни жамиятдаги ижтимоий ва рухий ўзига хос холатга эга бўлган йирик ижтимоий гурух сифатида ўрганади. Бу ижтимоий ва рухий холатда уларнинг нафақат ёшдаги тафовутлари, балки ижтимоий иқтисодий, шунингдек ижтимоий сиёсий мавқеи ҳам ўз ифодасини топади. Ёшлар деганда, маънавий дунёси шаклланиш жараёнида бўлган, асосан 16-30 ёшлардаги инсон тушинилади.

Бироқ ёшларнинг ижтимоий жиҳатдан бир-биридан фаркланиши айрим мутахассисларни ёшнинг «юқори» чегарасини турли гурухларнинг ижтимоий иқтисодий ва касбий сифатлари шаклланиши давомийлигига қараб аниқлашга ундамокда. Жумладан, ёш ишчининг бир касб бошини катъий тўтиши асосан 25 ёшларда амалга ошса, ёш олим 35 ёшида шаклланиб улгуради. Ёш чегаралари у ёки бу мамлакатдаги мавжуд тарихий шароит ҳамда ижтимоий тузимга бевосита боғлиқдир. Кўпгина мамлакатларда ёшликнинг қуйи чегараси тегишли меъёрий-хуқуқий хужжатларда ёзиб қуйилган. Муцақил касб фаолияти билан шуғулланиш комиллик йўлига чиқиб олишига реал шарт-шароитлар тугдирмокда.

Ёшларнинг интеллектуал-рухий камолоти уларнинг маънавий ўз-ўзини англаши жараёнлари билан бевосита боғлиқдир. Айниқса, бозор иқтисодиёти шароитида улар ижтимоий идеалларнинг сусайиб кетишига йўл қўймаслик мухимдир.

Ёшлар миллий ўзлигини англаш шароитида улар ижтимоий манфаатларини ўрганиш ҳамда назарий жиҳатдан тадқиқ этиш мухим аҳамиятга эга бўлиб, бўлар қуйидагилардир:

фикрлар хилма-хиллиги нуқтаи-назаридан мустақиллик шароитида ижтимоий манфаатлар мавжуд контсептсия орқали тахлил этилади ва замонавий шароитларга хос бўлган қарашлар тарзида ифодалаб берилади;
ижтимоий манфаатларнинг жамият тараққиётидаги ўрни, аҳамияти ҳамда замонавий сиёсий жараёнларда сиёсий ва иқтисодий манфаатлар мохияти, мазмуни ҳамда жамият ривожидаги ўрни масалаларини социологик жиҳатдан тахлил этади;
жамиятда этносиёсий жараёнлари тахлил этиб, уларнинг миллатлароро муносабатларига таъсирини ҳамда миллий манфаатлардаги ўрнини кўрсатади;
етник манфаатларнинг ижтимоий тараққиёт ва жамият ривожидаги воқеа-ходисаларга ўзаро алоқадорлик диалетикасини ўрганиб, ушбу жараённинг жамият тараққиёти билан боғлиқ хусусиятларни тахлил этади;
жамиятда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий омилларнинг ижтимоий манфаатларига таъсирини ўрганади;
хозирги даврда ижтимоий тараққиётга хос жараёнлар ривожида этник манфаатларнинг усиб, миллий ва умуминсоний мазмун касб этиш хусусиятларини назарий тадқиқ этади.
Социология фани ёшларни жамиятдаги ижтимоий ва рухий ўзига хос холатга эга бўлган йирик ижтимоий гурухнинг нафақат ёшдаги тафовутлари, балки ижтимоий-иқтисодий, шунингдек, ижтимоий-сиёсий мавқеи ҳам ўз ифодасини топади. Ёшлар деганда, маънавий дунёси шаклланиши жараёнида бўлган.
Бирок ёшларнинг ижтимоий жиҳатдан бир-биридан фаркланиши айрим мутахассисларни ёшнинг «юқори» чегарасини турли гурухларнинг ижтимоий-иқтисодий ва касбий сифатлари шаклланиши давомийлигига қараб аниқлашга ундамокда. Жумладан, ёш ишчининг бир касб бошини катъий тўтиши асосан 25 ёшларда амалга ошса, ёш олим 35 ёшида шаклланиб улгуради.

Ёш чегаралари у ёки бу мамлакатдаги мавжуд тарихий шароит ҳамда ижтимоий тузимга бевосита боғликдир. Кўпгина мамлакатларда ёшликнинг қуйи чегараси тегишли меъёрий-хуқуқий хужжатларда ёзиб қуйилган. Муцақил касб фаолияти билан шугулланиш хуқуқи ўз хатти-харакатлари учун фукаро сифатида жавоб бериш қобилиятига, никохга кириш хуқуқи ёшликнинг қуйи чегарасини аниқлашни тақозо этади.

Ёшлик-бу ахлоқий идеални излаш, мақсадларни ва хаётий позитсияни шакллантириш, касб танлаш, оилавий хаётга тайёргарлик палласидир. Хаётга кадам куяётган йигит-кизлар учун улар фаолияти ижтимоий фойдали бўлишигагина эмас, балки бу фаолият ўз шахсий мақсадларига, интилишларига мувафиклиги, хаёт муаммоларининг амалга ошишига мумкин қадар тўларок кумаклашиш ғоят мухимдир.
Жамият ўз олдига муцақил фикрловчи эркин шахсни шакллантириш вазифасини куймокда. Бу ўз кадр-қимматини англайдиган, ироддаси бақувват, иймони бутун хаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш деганидир. Шундагина онгли турмуш кечириш жамият хаётининг бош мезонига айланади. Президентимиз таъкидлаганидек «Шунда одам оломон бўлиб, хар лахзада сохага эхтиёж сезиб эмас, аксинча, ўз оғим, ўз мехнати, ўз тафаккури, ўз маъсулияти билан онг тарзда озод ва хур фикрли инсон бўлиб

яшайди. Бундай одамлар уюшган жамиятни, улар барпо этган маънавий рухий мухитни асло бўзиб булмайди. Уларни ўз ақл-идрок ва калб амри билан танлаб олинган хаётий мақсадлардан чалгитиб ҳам булмайди».
Социология фани назарини ёшларга каратиш, уларнинг муаммолари, уй-фикрлари, ташвишларини билиб ёшлар сиёсатини илмий асосга кучириш юқорида таъкидланган ижобий натижаларни бериши мумкин.
Девиант хулқ-атвор социологияси.

Девиант хулқ-атвор социологияси жамиятда урнатилган ижтимоий меъёрлардан четга чиқиш холатларини ўрганади. Социологияни бу сохаси Ўзбекистонда кенг ўрганилмаган. Фақат турли соха мутахассислари Девиант хулқ-атворнинг турли кўринишларини ўз тадқиқот обектлари доирасида ўрганганлар.

Жамиятда инсонлар фаолияти хатти харакатлари ва хулқ атворларини ижтимоий меъёрлар бошқаради. Ижтимоий меъёр- жамият бошқарувининг ажралмас қисми бўлиб, шахс ёки ижтимоий гурух хулқ-атворини муайян ижтимоий мухитга мослаштирувчи қоидалар мажмуидир. Ижтимоий меёрнинг хулқий ахлоқий диний ҳамда урф одатларига оид турлари мавжуд. Ижтимоий меъёрнинг афзаллиги шундаки, ёшлигиданёк муайян мослаштириб борилган шахслар кўпчилик томонидан қабул қилинган томойиллар доирасидан четга чикмайди ва бошқалардан ҳам шуни кутади. Жамият тараққиётига хизмат килмасдан, балки унга тусик булувчи меъёрдан огиш холатлари ҳам мавжуд бўлиб, социологияда бу нарса «Девиантлик холатлари», ундан туғилувчи хулқ атворни «Девиант хулқ-атвор» деб номланади. Девиант хулқ-атвор жамиятда урнатилган ахлоқ меъёрларга мос келмайдиган инсоний фаолият ёки хатти-харакат , ижтимоий ходиса бўлиб, ёлгончилик, дангасалик, угирлик, ичкиликбозлик, гиёхвандлик, ўз жонига касд қилиш ва бошқа кўплаб шу каби холатлар ушбу хулқ-атвор хусусиятлари хисобланади.Девиант хулқ-атвор деганда қуйидагилар назарлда тутилади:
А) Жиноятчилик. Муайян давлатда урнатилган қонун ва меёрларга нисбатан айрим шахсларнинг салбий муносабати жиноят, мазкур шахс эса жиноятчи хисобланади.
В) Ичкиликбозлик. 1) Алкоголни хар замонда ицемок қилиш.
2) Алкоголни кўп ицемол қилиш.
3) Алкоголизм- спиртли ичимликларга паталогик ўрганиб қолиш билан тавсифланувчи касаллик.
С) Гиёхвандлик. Гиёхванд ёки унга тенглаштирилган воситаларга доимий ружу қуйиш ва тиббий кўрсатмаларсиз ицемол қилиш.
Д) Фохишабозлик. Икки турга бўлинади. 1- Компубинат – нигохсиз бирга яшаш. 2- Фохишабозлик – пул учун ўз танасини сотиш. ғарб мамлакатларида асосан иккknчиси коралансада, Шарққа иккала холатга ҳам меъёрдан огиш сифатида кораланади. Улардан ташқари, халқимизни махаллийчилик уруғ аймокчилик боқимандалик каби салбий холатлар ҳам меъёрдан чекинишнинг диққат талаб кўринишларидан хисобланади. Девиант хулқ-атвор бир шахснинг салбий хулқ-атвордан иборат фаолиятини, шунингдек, муайян гурухни огма хулқ-атворларини ҳам ифодаловчи тушунчадир.

Маълумки, ижтимоий меъёрлик ва улардан чекинишлар хақидаги қарашлар инсоннинг ижтимоийлашув жараёни билан бир вақтда пайдо бўлган. +адимги халқларнинг диний-мифологик тасаввурлари, хусусан Миср, Хиндицон ва Хитой диний қонун қоидаларидаги ахлоқий меъёрлар бу сохадаги дацлабки қарашлар эди. Ушбу «қонунлар»да барча хуқуқлар инсонга худолар томонидан берилади ва қонун бўзувчиларни худолар жазолайди, деб хисобланган.

Ўрта асрларда ахоли меъёрлари диний қарашлар таъсири оцида ривожланди ва улардан чекиниш диний нуқтаи-назардан бахоланган. Европада хрициан дини барча сохада хукмронлик қилган бўлса, Шарқ дунёсида ахлоқий хуқуқий меъёрлар ва улар хақидаги таълимотлар ислом фалсафаси таъсирида ривожланди. ХВИИИ аср мутафаккирлари ижтимоий меъёрий ва ундан чекиниш муаммосини янада чуқуррок тахлил қилдилар. Мантеске, Руссо, Беккорио, Гелветсей, Дидро, Голбах, Морелли ва Фурелар ўз илмий изланишларидан ижтимоий меъёрлар, қадриятлар учун умумий бўлган қонуниятларини топишга интилдилар.

ХИХ аср охирларида табиий фанларда эришилган илмий ютуқлар ижтимоий фанлар тараққиётига ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Хусусан, социологияда ижтимоий меъёрдан огиш холатларини тушунтурувчи дацлабки таълимот, Дюркгеймнинг "Аномия" ғояси эди. Дюркгейм фанга ўзи киритган "Аномия" атамаси орқали қонунчиликни, қонунларнинг тан олинмаслиги ва уларга амал килнимасликни тушунади.

Девиант хулқ атвор муаммоларини тахлил қилишда Мертон ишлаб чиққан таълимот социологияда етакчи ўрин тутади. Дюркгеймнинг "Аномия" ғоясини ривожлантириб, Мертон Девиант хулқ атворига қуйидагича таъриф беради: "Девиант хулқ атвор жамиятда эълон қилинган қадриятлар ва расмий хулқ атвор цандартлари билан ахоли хулқ атвор мативлари ҳамда мавжуд имкониятларни бир-бирига мос келмай қолиши натижасидир".

Шахсларда юз берувчи Девиант холатларнинг пайдо бўлиши шаклланиши ва ривожланишида мухим аҳамиятга эга бўлган 3та омилни кўрсатиш мумкин. Бўлар шахс хусусиятлари, Муаммоли холат ва ижтимоий назорат институтларидир.

а) Шахс хусусиятларининг шаклланишида асосан 3-та омил мухим аҳамият касб этади,бўлар: Ирсий омиллар; Психофизиологик омиллар; Шахсининг билим даражаси.

б) Муаммоли вазият шундай холатки у субъектдан ечимини талаб қилади, унинг ечими ижтимоий меъёрларда кўрсатилган бўлсада, у ёки у сабабларга кўра, ушбу меъёрларни қўллаш кийинроқ бўлади.

Енг катта муаммоли вазият зиддиятли холатларда, яъни турли шахслар ёки гурухларнинг манфаатлари бир-бириларига тўқнаш келганда юз беради. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки ўз жонига қасд қилишларнинг 40 фоизи оилавий можаролардан пайдо бўладиган зиддиятлар оқибатида содир этилади. Жамиятда шахс шаклланишига таъсир этувчи муаммонинг ва уни хал қилиш имкониятларининг мураккаблиги даражасига кўра муаммоли холатнинг 4та асосий холати кўзга ташланади:

Хеч канака муаммо йўқ холат, бундай холат хеч канака қарор қабул қилишни талаб килмайди;

Муаммо бор, бирок кийинрок ёки осонрок бўлсада, унинг ечими ҳам ижтимоий меъёрларда кўрсатилган холат;

Мавжуд муаммони субъект ижтимоий меъёрлар доирасида хал қила олмайдиган холат;

Муаммони хеч қанақасига ҳал қила олмайдиган холат. Ушбу турлича холатлар кенг кўламда биридан иккинчисига утиб туради. Жамият аъзолари шахсий нуқтаи назарларининг шаклланишига, уларнинг Девиант хулқ атворга нисбатан ижтимоий фаол муносабатларини таркиб топишига тарбиявий жараёнлар учун бевосита мутасадди шахслар,ташкилотлар рахбарларининг ўрни ва роли каттадир. "Баъзиларга мумкин, бошқаларга мумкин эмас","Хозир яхши эртага ёмон" ва шу каби муносабат холатларининг иккиламчи феъл атвор шақлида, яъни параллел цандартлар йўналишида амал қилишига изн бериш жуда хафлидир шу боисдан хар қандай холатларда ҳам мансабдор шахслар турли жамоат ташкилотлари ва мехнат жамоаларининг рахбарлари, педогог тарбиячилар, қонуни химоя қилувчи ташкилотлар вакилларининг хулқ-атвор меъёрларини бузиши каътий кораланади.

Девиант хулқ-атвор турларига кирувчи ичкиликбозлик гиёхвандлик, ўз-ўзини улдиришлар билан боғлиқ ижтимоий иллатларнинг хар бири юзага келиши ва ижтимоий оқибатларига кўра мохиятдан фаркли жиҳатларга эгадир.

Биринчи фарк,ижтимоий зарарли одатларнинг узоқ давом этиши Девиант хулқи турмуш тарзининг ўзвий бўлагига айланиб кетишидан иборат бўлади. Доимий оилавий келишмовчиликлар, оила ва атроф-мухитдан норозилик, ишдаги тушунмовчиликлар ва хокозолар бўларнинг у мавжуд вазиятни ўзгартиришга ўринди. Бу ўринда ижтимоий институтлардаги камчиликлар, шу жумладан, зиддиятлар ривожланишининг олдини олувчи ва уларга қарши курашувчи ижтимоий назорат тизимлари ҳам салбий рол ўйнайди.

Иккинчи фарқ, юқоридаги холатларни хал қилишнинг маълум қийинчиликларга эгалигидир. Маълумки, хар қандай холатда ҳам, кўп "қурбон" бериб бўлсада, тўғри ечимга эришиш мумкин. Лекин ҳамма гап шундаки, субект "қурбон" бера оладими: хотини (ёки эри) билан ажрашиб кета оладими ёки йўқми. +атъий қарорга кела олмай, кўпинча субъект ўринбосувчи воситаларга, ичкилик ва гиёхванд моддаларга мурожаат этади. Бироқ бу йўл зиддиятнинг чуқурлашувига ва турмуш тарзини зарарлантирувчи факторга олиб келади.

Шахснинг ижтимоийлашуви жараёни жамиятнинг ва атрофдан одамларнинг катъий назорати оцида амалга ошади. Инсонлар болаларни фақат ургатибгина колмасдан хулқ атвор меъёрий талабларининг тўғри бажарилишини назорат этишади ва бу билан ижтимоий назорат вакили вазифасини бажаришади.

Агар назоратни якка шахс амалга оширса, бу индивидуал тавсифга эга бўлади ва агар бутун бир жамоа, оила, дўцлар мактаб, махалла томонидан амалга оширилса, ижтимоий тавсифга эга бўлади. ҳамда ижтимоий назорат дейилади.

Ижтимоий назорат вакиллари инсонлар хулқ-атворини бошқаришнинг энг мухим воситаси бўлиб, Девиант хулқ атворининг олдини олишда ҳам ушбу жамоаларнинг ўрни катта бўлади.

Инсон тарбиясида энг биринчи ва энг мухим ижтимоий назора институти бу - оиладир. Фарзанд тарбиясида ва баркамол авлодни шакллантиришда соғлом оила мухитнинг ўрни бекиёсдир. Кейинги йилларда юртимизда оила хақида соғлом авлод хақида уйлаш, оилани муцахкамлаш борасида бир қанча ишлар амалга оширилади.Хусусан, юртбошимиз томонидан 1998 йилни "Оила йили" деб эълон қилиниши фикримизнинг исботидир.

Президентимиз И.А.Каримов ўзининг "Баркамол авлод орзуси" асарида шундай фикрлар юритади. Бола туғилган кунидан бошлаб оила мухитида яшайди. Оилага хос анъаналар, қадриятлар, урф одатлар бола зуваласини шакллантиради. Энг мухим, фарзандлар оилавий хаёт мактаби орқали жамият талабларини англайди, хис этади.

Инсон хатти-харакати, хулқ атвори ва фаолиятини таълим муассасалари, махалла, мехнат жамоаси, умумдавлат миқёсида эса, қонуни мухофаза этувчи органлар (суд, прокўратура, милитсия ҳам назорат қилиб боради ва ушбу шахсга нисбатан ижтимоий назорат институтлари вазифасини бажаришади.

МАВЗУ БЎЙИЧА ТАЯНЧ АТАМАЛАР.

Ижтимоий црата жамият аъзоларининг мулк, касб. ирк, миллат, жинс,
худуд, майл, мақсадлар, дидлар асосида булинган алохида уюшмаси.
Консенсусмуроса.
Оламий уйгунлик оламни яхлит бир бутунлик тарзида тасаввур этиши.
Ёшлар социологияси жамиятнинг ўзига хос қатлами бўлган ёшларни ўрганувчи соха.
Ёшлар тарбияси бугуннинг энг долзарб вазифаси бўлиб, ёшларда ватанпарварлик, хурфикрлилик, билимлик сифатларини ривожлантиришдан иборат.
Ижтимоий меъёржамият бошқарувининг ажралмас қисми бўлиб шахс ёки гурух хул-атворини муайян ижтимоий мухитга мослаштирувчи қоидалар мажмуидир.
Жиноятчилик муайян давлатда ўрнатилган қонун ва меъёрлар нисбатан айрим шахсларнинг салбий муносабати.
Аномия қонунчиликни, қонунларни тан олинмаслик ва улар амал қилинмаслик.
Девиант хулқ-атвор жамиятда ўрнатилган ахлоқ меъёрларга мос келмайдиган инсоний фаолият хатти-харакат, ижтимоий хидиса.

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.

КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.

КАРИМОВ. И.А.О'збекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.

КАРИМОВ.И.А О'збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пироварл максадимиз. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.

КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.

КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил

КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.

КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О'збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О'збекицон», 1997 йил.

КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О'мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.

БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.

БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.

БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

5-Мавзу: Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт социологияси.
(4-соат)

Режа:

1.Шахс, жамият ва давлат социологияси
2.Ижтимоий бошқарув социологияси
3.Иқтисод социологияси
4.Меҳнат социологияси

Шахснинг пайдо бўлиши, унинг жамиятдаги ўрни ва мохияти доимо социология фанининг мухим ва бахс талаб сохаларидан бири бўлиб келган. Инсоннинг мохиятини ўрганиш эрамиздан олдинги даврларда Хитойда бошланган эди. Буюк файласуф Конфутсий ва унинг издошлари инсон шахсининг мазмуни, мохияти, шаклланиши ва ривожланишига доир қимматли фикрлар билдирганлар Эрамиздан олдинги 298-238 йилларда яшаган олим Сен-Тсзи шундай деб ёзган эди: "Туғма хусусиятлар бу-самовий муносабатлар хосили бўлиб, уларга таълим ёки уларни одамнинг ўзи яратиши воситасида

эришиб булмайди. Инсон евўз табиатга эга. Инсондаги эзгулик манфатлар учун орттирилган фазилатдир. Хозирги инсон тугулишидан бошлаб фойда олишга интилади. Бу шунга олиб келадики, кишилар ўзоро ракобатлашадилар бир бирларига ен бермайдилар. Шунинг учун ҳам тарбия йўли билан инсон табиатини ўзгартириш яратилган қоидалар асосида таглим бериб, уларни адолатлиликга ва маъсулятлиликга ургатиш лозим".Абу Наср Фаробий "Арацу фалсафаси" асарида +адимги юнон олимининг инсон хақидаги фикрларини қуйидагича шархлайди: "Арацу инсонда, хайвонларда бўлмаган бошқа имкониятлар, рух ва рухий кучлардан пайдо булолмайдиган сабаб ва асосларни топади. Инсон табиати ва унда мавжуд бўлиш табиий кучларни тушунтириш борасида улар фақат рух фаолиятига қараганда юксакрок фаолият учун мослашганлар деган фикрга келади..." Бу ўринда Арацу, нега бундай бўлишини ўрганишга мажбур бўлди ва инсон нутк эгаси эканлигини топди,нутк эгаси ақл билан боғлиқдир... Инсоннинг мухим хусусиятларидан бири-унинг ижтимоий мавжудод эканлигидир. Инсон ўзининг эхтиёжларини кондириш мақсадларида ўзи каби инсонлар билан бирлашишга интилади. Инсонни нг ижтимоийлашуви сунъий характер касб этиб, у шахс сифатида бошқа инсонлар Ўртасидагина шакллана олади. Агар у инсоний муносабатлардан холи бўлса, ўзидаги евўзлик ва хайвоний табиатидан холис бўла олмайди. Инсондаги бу табиий хусусиятни Абу Наср Фаробий қуйидагича ифодалайди: "Хар бир инсон ўз табиати билан шундай тўзулганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликга эришмок учун кўп нарсаларга мухтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамосига эхтиёж тугулади. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун холда уларнинг хар бирига яшаш ва етукликга эришиш учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. Шунинг учун инсон шахслари кўпайдилар ва ернинг ахоли яшайдиган қисмига урнашдилар, натижада инсон жамоаси вужудга келу билан бирга инсон фикрловчи мавжудоддир. У кўрган ва эшитганларини ёдда сақлайди, ўз хаёлида, тасаввурлаш қобиляти воситасида билимларни, маълумот ва ахборотларни тахлил этади, умумлаштиради, трансформатсиялайди, бошқаларга ўзатади, билим ва тажрибаларини такомиллаштиради, ўз мақсадлари, орзулари ва ицаклари тасаввурлай оладиХозирги давр социологиясида "инсон" деганда Ерда яшаетган мавжудод турларидан бири тушунилади. Инсон алохида олинган тур вақилини ифодаловчи умумий тушунчадир. Инсон биоижтимоий мавжудод бўлиб, у бир вакитнинг ичида ҳам табиатга, ҳам ижтимоий ҳаётга махсубдир.Индивид эса инсон зотининг алохида олинган нусхаси, унинг вакилларидан биридир. Шахс эса у ёки бу инсон сифатида намаён бўлиб, у маълум ва бетакрор индивидликка эга бўлади.

Индивиднинг жамиятга кириш жараёнлари унинг ижтимоийлашувини таъминлайди. Ижтимоий муносабатларга киришиш натижасида унинг жамиятдаги кадриятлар ва меъёрларни ўзлаштириб бериш учун замин яратади. Бу жиҳатдан у ижтимоий таъсир объектидир. Шунингдек, индивид ижтимоийлашув оқибатида жамиятдаги турли муносабатларда фаоллашади ва бунда у ижтимоий муносабатлар объекти сифатида харакатланувчи шахсга айланади.Замонавий жамиятнинг пайдо бўлиши билан инсоннинг ижтимоий ва

сиесий муносабатлардаги ўрни юксалиб борди. Инсонлараро муносабатлар юксалиб, сиесий институтларни назорат этиш,инсон хуқуқ ва эркинликларини химояч этиш, жамиятда тенглик урнатиш имкониятлари пайдо бўлди. XX асрга келиб энг такомиллашган ва замонавий кишилик бирликлари фуқаролик жамияти, деб аташ бошланди.Кишилик жамияти-бу иқтисодий, ижтимоий, сиесий ва маънавий сохаларда кишилар орасида юзага келадиган ва умуминсоний кадрятларга асосланган муносабатлар йиғиндиси бўлиб, жамоа турмуш тарзининг тарихий шаклланган формасидир.Фуқаролик жамияти ғояси олий мақсад сифатида бир неча асрлардан бери яшаб келмокда. Фуқаролик жамияти шундай жамиятки, унда ахолининг бирон-бир гурухи бошқа бир гурухни ўзига бўйсундира олмайди. Шунингдек, эркақлар ва аёлларни бир-бири билан боғлаб турувчи кўплаб ижтимоий, фуқаровий, диний, иқтисодий, маданий алоқа ва муносабатлар янада ривожланади. Фуқаролик жамияти шахс учун кенг имкониятлар яратиб, унда хар бир шахс бошқалар билан бирлашиши ёки бошқалар билан ҳамкорликда фаолият кўрсатиши мумкин. Фуқаролик жамияти шунингдек инсон улугворликни юксақликга кутаради.Хозирги замон ривожланган мамлакатларида барпо этилган фуқаролик жамиятлари тўғрисидаги тасаввурлардан келиб чиқадиган бўлсак, у холда фуқаролик жамияти бу: -аввало, жамият ҳаёти фаолиятининг иқтисодий ижтимоий ва маънавий сохаларида ихтиерий равишда шаклланган, бошланғич нодавлат тўзулмаларини ўз ичига қамраб олган инсоний бирликдир.иккинчидан, жамиятдаги иқтисодий, ижтимоий, оилавий, миллий, маънавий, ахлоқий, диний, ишлаб чиқариш, шахсий ва нодавлат муносабатлар мажмуасидир. -учунчидан, эркин индивидлар ихтиёрий равишда шаклланган ташкилотлар ва фуқароларнинг турли давлат органлари тазийклари ёки бир қалбга нолишларидан қонунлар воситасида химояланган жамият бўлиб, унда улар ўзлигини намаён қила олишлари учун доимий имкониятларга эга бўладилар.Шу билан бир қаторда хозирги даврда фуқаролик жамиятининг асосий белгилари шаклланди. Бўлар асосан қуйидагилар: Иқтисодий сохада: нодавлат ташкилотлар, коперaтив ширкатлар. ижара жамоалари, актсиядорлик жамоалари, уюшмалар, корпоратсияларнинг мавжудлиги.Ижтимоий сохада: оила, партиялар, жамоат ташкилотлари ва харакатлари, иш ва яшаш жойларидаги ўз-ўзини бошқариш органлари, нодавлат оммавий ахборот воситалари. жомоатчилик фикрини аниқлаш, шакллантириш ва ифода этишнинг замонавий шакллари: ижтимоий ихтилофларни куч билан эмас, балки қонунлар доирасида хал қилиш амалиетининг мавжудлиги.Маънавий сохада: сўз, виждон ва фикрлар эркинлиги: Ўз фикрини билдира олишнинг реал имкониятлари: ижодий, илмий ва бошқа уюшмалар муцақиллигининг ҳам қонуний, ҳам оммовий жиҳатдан таъминланганлиги.Фуқаролик жамиятининг белгилари, мезонлари ва иницутларини тасаввур кила олган хар бир кишига кўриниб турибдики, бундай демократик жамиятнинг асосини ўз-ўзини бошқариш ва жамоат ташкилотлари ўзаро муносабатларининг мажмуаси ташкил килар экан.Фуқаролик жамияти инсонларда ўз-ўзини англаш, уларнинг обектив ривожланишдаги маъсулият хиссасини сезиш кобилиятининг юксали-шида хомаханг равишда шаклланиб боради. Бу жамиятда шаклланган

имкониятлар фуқаролари сиесий, ахлоқий ва хуқуқий маданиятлари даражасининг юқорилиги билан ажралиб туради.+адимги даврдан бошлаб то ўрта асрларгача бўлган замонда давлат кенг талқин этилган, лекин у ўзи ташкил қиладиган ва ифодалайдиган жамиятдан алохида эмас эди.Николло Макиавелли адабиетларга "Стато" деган махсус терминни киргизиб, у давлатни, унинг қандайдир аниқ шақлидан катъий назар жамиатнинг алохида сиесий ташкилоти сифатида талқин этди." Давлат" тушунчаси одатда маълум бир худудда олий хоқимиятга эга ташкилотни англатади. Давлатнинг мохиятини янада чуқуррок ва хар томонлама англаш учун унинг мухим белгиларини билиш лозим.Давлат ўзининг тузилиши жиҳатидан 3 га бўлинади:1.Унитар давлат. 2.Федератив давлат. 3.Конфедератив давлат. Унитар давлатда ягона концитутсия, ягона худуд ва тартиблар амал қилади ва оддий давлат шақлидир.2.Федератив давлат бир қанча давлатларнинг ягона коницитутсия ва қонунлар доирасида бирлашивудан ташкил топади.Конфедератив давлат давлат шақли тўла муцақил, суверен давлатларнинг ихтиерий бирлашуви ва бунда халқаро шартномалар кўринишувида амалга оширилувчи хоқимият амал қилади.Хозирги даврда бундай давлат шақли мавжуд эмас.Давлат бошқарув шақлига кўра 2 хил бўлади: 1.Монорхия 2.Республика. Монорхия якка шахснинг хоқимияти бўлиб, асосан насилдан-насилга утувчи характерга эга бўлади.Монорхия 2 турга бўлинади:1.Мутлок монорхия 2.Концитуттсион монорхияМутлок монорхияда монорх чекланмаган хоқимиятга эга бўлади. Концитуттсион монорхияда эса монорхнинг хоқимияти порломент томонидан чекланган бўлади.Республика халқ хоқимиятига асосланган давлатбўлиб, президентлик ва парломентал республикага бўлинади.Ўзбекистон республикаси президентлик республикаси бўлиб, президент давлат бошлиги, Вазирлар махкамасининг Раиси, Кучларнинг Бош кумондони хисобланади. Мамлакатимиз мустақилликка эришгач президентимиз рахномолигида хуқуқий давлат қуриш учун ацойдил саъй-харакатлар бошланди.Хуқуқий давлат-концитуттсион давлатчиликнинг реал амалга ошишидир. Унинг асосида инсонни давлат террори, унинг эътиқоди устидан куч ишлатиши, хоқимият оргонлари томонидан майда хомийлик қилишдан химоя қилишга интилиш етади. Хуқуқий давлат-суверин халқ иродасига буйсунувчи, инсоннинг эркинлиги ва бошқа хуқуқларини химоя қилувчи, ўз фаолиятини қонунлар доирасида амалга оширувчи давлатдир. Бундай давлатда шахс билан хоқимият Ўртасидаги муносабатлар концитутсияда белгилаб қуйилади.Давлат билан фуқаролар ўртасидаги муносабатларда устиворлик инсон хуқуқларига қаратилади, қонунлар давлат ва унинг хатти-харакати билан бузилмайди. Хуқуқий давлатнинг белгилари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:ривожланган фуқаролик жамиятининг мавжудлигибарча фуқароларнинг хуқуқий тенглигихуқуқий умумийлиги, унинг барча фуқаролар, тошкилотлар, муассалар, жумладан, давлат хоқимиятининг ҳам тенг таалукли бўлиши:халқ ва давлат суверентетининг концитутсионхуқуқий жиҳатлардан мувафиклашганлиги:қонун чиқарувчи, ижро ва суд хокимиятларининг бўлиниши, улар фаолиятининг ҳамкорликдаги бирлиги:индивид эркинлигини чеклаш фақат барча кишилар эркинлиги ва хуқуқларини химоя қилиш билан

боғлиқ бўлиши мумкин. Хуқуқий давлат шахснинг мутлоқ эркинлигини билдирмайди. Хар бир шахснинг эркинлиги бошқа кишининг эркинлигига зид кела бошласа, худди шу ерда унинг эркинлиги тугайди.Ўзбекистон Республикасида миллий истиқлол шарофати билан бозор муносабатларига ўтиш, хуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш учун қулай шарт - шароитлар яратишга қаратилган ислохатлар тобора чуқурлашиб бормоқда.

Давлат ва хукуматимиз миллий мустақилликнинг дацлабки давридан бошлаб кучли ижтимоий сиёсат юритиб келмокда. Ўзбекистонда амалга оширилаетган ислохатларнинг пировард мақсади ҳам хуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришдир. Хозирги даврда бундай давлат ва жамият барпо этишнинг концитуттсион ва қонуний асослари яратилди. Демократик типдаги миллий давлатчилик шаклланди. Фуқаролик жамиятининг сифатида кўп партиялилик ва ўз - ўзини бошқариш органлари - жамоат бирлашмалари тузими шаклланди.

2.Ижтимоий бошқарув социологияси.

Ижтимоий муносабатларнинг унумли тарзда кечишини хар хил мезонлар ердамида ўрганадиган фан сохаси ижтимоий бошқарув деб номланади.Бу фан умумсоциология фанининг XX асрнинг бошларида Тейлор Вебер, Фаёла каби олимлар асос солдилар. XX аср Ўрталаридан бошлаб бошқарув муаммоларининг ечилишида сицемали ендашув қўлланила бошлади.Хозирги даврда корхона ва ташкилотларни унумли бошқариш давр талабидан келиб чиқиб, самарали бошқарув механизмларини яратиш ва жорий этишни тақоза этади.Зеро, кучайиб бораетган интегратсион жароёнлар ва ахборотлар тизимининг халқаро даражага етиб бориши, рақобатнинг сусайиши ва бошқалар ижтимоий бошқарувга бўлган муносабати фойдали томонга кескин ўзгарди ва бошқарув тизимида ижтимоий ўзгаришларга бўлган мослашувини тезлаштиради.

Ижтимоий бошқарувнинг такомиллашув истиқболлари Ўзбекистонда барча ислохатларни янада тезроқ ва самаралирок амалга ошириш, демократик жараёнларни чуқурлаштириш, ўз-ўзини бошқариш тузилмаларини такомиллаштириш ва охир оқибатда ахолининг турмуш даражасини ошириш имконини яратади.

Ижтимоий жараёнларни башорат қилиш ва бошқариш қуйидаги асосий вазифаларни кўзлайди:

истиқболни баъхолаш, жамият ижтимоий тараққиётининг мухим кўрсаткичларини аниқлаш ва унга оқилона етишнинг самарали воситаларини белгилаш:

меъёрларни аниқлаш, истиқболдаги асосий ижтимоий талаб ва уни кондириш имкониятларини белгилаш:

тахдидларни таъминлаш, жамият ижтимоий тараққиётига акс таъсир этиш мумкин бўлган ўзгаришларни аниқлаш ва тахлил этиш.

Ижтимоий башорат қуйидаги турларга бўлинади:

1. Истиқболдаги холатларни башорат қилиш - жамиятнинг ижтимоий тараққиёти хақида олимларнинг ўтган замон, хозирги замон ва истиқбол анъаналарини башорат этишдир.

2. Меъёрлар башорати - истиқболдаги кутилаётган ижтимоий ҳаётга мос меъёрларни топиш, яъни шу холатга олиб келувчи шарт - шароитларни аниқлаш.
3.Тахдидлар башорати-ижтимоий тараққиёти жараёнининг издан чиқиши холатининг тахлилига асосланган башорат.

Ижтимоий бошқаришни амалга оширишда ижтимоий ахборот мухим аҳамият касб этади. Ижтимоий ахборот 3 гурухга бўлинади:
Ижтимоий гурухлар тузилмаси ва холати хақидаги ахборотлар.
Одамларнинг мехнат ва турмуш шароитилари хақидаги ахборотлар.
Одамларнинг ҳаёт фаолияти ва турмуш тарзи хақидаги ахборотлар. Бошқарув нуқтаи назаридан ижтимоий ахборот - ташкилий, назарий хисобга олиш натижавий ахборотлардан иборатдир.

Ижтимоий бошқарув жараёни ҳам сифат кўрсаткичли ҳам миқдор кўрсаткичли ахборотлар орқали амалга оширилади. Сифат кўрсаткичли ахборотлар ижтимоий ходиса ва жараённинг таърифий хусусиятлари ва таркибий тузилишининг кўринишлари хақидаги маълумотлардир. Микдор кўрсаткичли ахборотлар ижтимоий ходиса, жараёнларнинг миқдор ўлчов шаклида аниқланган катталикларидан иборатдир.
Бу ахборотлар ЭХМ га асосланган холда математик моделлаштиришни ва у орқали ижтимоий башорат қилишни, тахлил қилиш ва бахолашни амалга ошириш имконини беради.

3.Иқтисод социологияси:

Х1Х аср охири ва ХХ аср бошларига келиб, иқтисодий ҳаёт социологиянинг тадқиқод объектига айланди. Худди шу даврда ишлаб чиқаришда инсон омили англаб етилди ва ва бу борада тафаккур шаклланиб борди.
Ўзбекистон муцақиллигининг дацлабки давридаек президентимиз И.А.Каримов томонидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг 5 та тамоили ишлаб чиқилди. Бўлар қуйидагилар:
Иқтисоднинг сиёсатдан уцун бўлиши.
Давлатнинг бош ислохатчи эканлиги.
+онунлар устиворлигини таъминлаш.
Кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш.
Бозор иқтисодиетига босқичма - босқич ўтиш.

Ўзбекистон республикаси президенти таъкидлаганидек: "Бизнинг бозор муносабатларига ўтиш методимиз республиканинг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини, анъаналар, урф-одатлар, турмуш тарзини хар томонлама хисобга олишга, ўтмишдаги иқтисодиетни бир еклама, бесунакай ривожлантиришнинг мудхиш меросига барҳам беришга асосланади".

Иқтисодий назариялар ва қарашлар ҳамда тасаввурларга иқтисодий муносабатлар ҳамиша ҳам муофик бўлавермайди.
Иқтисодий қараш ва қонунлар баъзан ишлаб чиқариш муносабатларига шубха билан карайди.

Асримизнинг 60-йилларида ривожланган ғарб мамлакатларида иқтисодий социология фанининг ижтимоийлашуви тенденцияси кучайиб, унинг имкониятлари ҳам ортиб борди. Иқтисодий социологияни бугунги кунда глобол ва хусусий масалаларни хал келувчи фан сифатида тасаввур қилиш мумкин.

Америкалик сотсиолок Смелзер ўзининг " Иқтисодий ҳаёт социологияси " мақоласида иқтисодий социология " йўргак " даги холатида қандай уйғонганлиги ва иқтисодий турмушнинг борган сари янги томонларини қамраб олишлиги жуда таъсирли қилиб тасвирланган.
Иқтисодий ҳаётга ижтимоий талқин этишга биринчи бор Тейлер эътибор берди. У ишчиларнинг мехнатга бўлган эътиборини ўрганди ва 1984 йили мехнатга хақ тўлаш тизимига асосланган назарияни ишлаб чиқариш жараёнига тадбиқ этди.
Бу ғояни асоси қуйидагича:
Енг қисқа вақт ичида ишчи қанча кўп хажмда иш бажарса, унга шунча
хақ тўлаш:
Ишнинг хажмини эмас, балки самарадорлигини ва яхшилигини
рағбатлантириш:
Ишчиларга кам иш хақи бериш ва кўп бериш зарарлидир:
Ишловчида юксак хақ олувчи бўлишга интилиш хиссини уйготиш,
юксакликка интилиб яшаш: Тейлер контсепсияси Америка саноатида
Форд томонидан ишлаб чиқаришга тадбиқ этилди, конвейер ишлаб чиқариши шароитида мехнатнинг самарадорлигини рағбатлантирилди.

Маълумки дунёда ахолининг урбанизатсия тез ривожланмокда. Бўларнинг ҳаммаси таълим тизимини янгича йўлга қуйишни тақозо этади. Оммавий ишлаб чиқариш, цандарт равишда ицъемол қилиш ва оммавий маданиятни вужудга келиш имкониятини яратади.

Ишлаб чиқаришнинг юксак ривожланиши, юксалиши замонавий микроелектроника ва компютер технологиясига асосланади.
Шунинг учун мамлакатимизда жорий этилган таълимнинг янги модели - кадрлар тайерлаш миллий дацури жамиятимизда туб ўзгаришларни вужудга келтириш асосидир. Президентимиз таъкидлаганидек " Биз олдимизга қандай вазифа куймайлик, қандай муаммони ечиш зарурияти туғилмасин, гап охир оқибат барибир кадрларга ва яна кадрларга тақалаверади. Мубалагасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажагимиз, мамлакатимиз келажаги ўрнимизга ким келишига ёки бошқачароқ айтганда, қандай кадрлар тайерлашимизга боғлиқ ".

Хозирги давр иқтисодиётини ижтимоийлаштирилган дейиш мумкин. Чунки, бу ерда инсоннинг ўзи, унинг интеликтуал салохияти асосий ўринга чиқади, бу эса инсон қадриятларини рўёбга чиқиши жараёнининг тобора ижтимоийлашувига олиб келади. ХХИ аср бутун ижтимоий ҳаётнинг инсонийлаштирилганлиги билан характерлидир.

4.Мехнат социологияси

Жамият тараққиётидаги барча ўзгаришлар инсон омилининг фаоллашувига, инсонларнинг мехнат ва интеликтуал салохиятидан имкони

борича унумли фойдаланишга, барча мехнаткашларнинг ижодий қувватларини тўла ишга солишга ҳамда шахс, жамият ва давлат ўртасидаги манфаатдорлик ва муносабатларнинг мутонасиблигини таъминлашга боғлиқдир.

Мехнат социологияи мехнат сохасидаги ижтимоий мехнат муносабатлари, иқтисодий-ижтимоий муносабатларни ўрганади ва уларни бошқа омиллар билан бирга бошқаришни таъминлайди.

Мехнат социологиясининг яратилиши анча узоқ тарихга эга ва катта манбаларга эга бўлса ҳам, хали у фан сифатида тўла шаклланмаган. Мехнат социологияси бўйича олиб борилган назарий ва амалий социологик тадқиқотлар жуда катта изланишлар лозимлигини кўрсатмокда.

Мехнат социологияси мехнат сохаси бўйича барча ижтимоий ахборотларни тўплашга, ишлаб чиқариш захираларидан тўла фойдаланишга, ҳамда мехнатни бошқаришнинг оптимол цратегияси ва техникасини белгилашга хизмат қилади.

Бизнинг ёш, муцақил ва келажаги буюк давлатимизни тараққий эттиришда мехнат социологиясининг халқ хўжалигидаги жараёни катта аҳамият касб этиш билан бирга, мамлакатда хуқуқий, демократик тузимни ривожлантиришга, ижтимоий адолат ўрнатишга, мехнат унумдорлигини ошиб боришига ёрдам беради. Мехнат социологияси, бозор муносабатлари шароитида мехнат муаммоларини тўла-тўкис ечиб бериш ва унинг истиқболларини белгилашни назарий ва амалий жиҳатдан ўз олдига қўймокда. Бугунги кунда мехнатни бошқаришнинг барча туркум омилларини хисобга олувчи ахборотлар базасини яратиш ва унинг социологик маниторингини яратиш мақсадга мувофикдир.

Ижтимоий иқтисодий нуқтаи назардан мехнат инсонларнинг табиатга тўғридан-тўғри таъсири жараёнидан иборат бўлиб, унинг натижасида ицеъмол бахоси моддий ва маънавий манфаат пайдо бўлади. Мехнат, асосан инсон фаолиятининг шақли, турмушнинг мухим шарти сифатида кўриб чиқилади.

Мехнат жамиятни табиатдан, инсонни хайвонот оламидан ажралиб чиқишига сабаб бўлди ва имкон тугдирди.

Мехнат жараёни ўз ичига уч жараённи олади: 1) инсоннинг фойдали фаолияти ёки мехнатнинг ўзи, 2) мехнат мавзуси ёки бу фаолиятнинг нимага йўналтирилганлиги, 3) ишлаб чиқариш қуроллари, бўлар билан инсон ушбу мавзуга таъсир кўрсатади.

Социологияда " мехнат шароитлари " котегорияси мухим аҳамиятга эга. У мехнат шароитининг инсон учун нормал ёки зарарли бўлиши мумкинлиги мезонидан келиб чиқади.

Нормал мехнат шароитлари инсон саломатлигига зарар келтирмайди. Зарарли мехнат шароитлари (шахталарда, домна ва мартен печларида ишлаш) инсон саломатлиги учун хавфлидир ва кўпинча инсон ҳаётига тахдид солади. Бундан ташқари, мехнат шароитлари социологлар томонидан экцримол, нисбатан нормал ва қулай шароитларга бўлинади. Кўп холларда улар мехнат мазмуни ва унинг ташкил қилинишига боғлиқдир. Мехнатни ташкил қилиш деганда, одатда, иш ташкил қилиш тартиби, усуллари, шақли тушунилади, яъни "инсон-жихозлар, машиналар, асбоблар" тизимида мувофикликнинг бўлиши, ишга ижобий самара бериши назарда тутилади.

Ишлаб чиқаришни бошқаришда, бизнесда, хуқуқий идораларда мехнатни рағбатлантириш ва асослаш катта ахамият касб этади. Рағбатлантириш - мехнатнинг самарасига кўра ишчи ходимларни моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимидир.

Мехнат фаолияти якка тартибда ва гурухли бўлиши мумкин. Мехнат жамоаси - бу шахс учун аҳамиятли ва ижтимоий нуқтаи назардан қимматли бўлган, аниқ мақсадларга йўналтирилган одамларнинг ижтимоий-сиесий ва иқтисодий фаолияти амалга ошадиган уюшмасидир. Мехнат жамоаси - бу ўзаро ҳамфикр бўлган, ғоявий муштараклик уцун бўлган одамларнинг манфаатли бирлашувидир.

Мехнат ташкилотлари икки асосий гурухга бўлинади:

Ишлаб чиқариш тармоқлари жамоалари: саноат, қурилиш, қишлоқ ва ўрмон хўжалиги, ишлаб чиқаришга хизмат қилиш бўйича соз тронспорти, моддий техника таъминоти ва бошқалар.

Ноишлаб чиқариш тармоқлари жамоалари: соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, халқ таълими, саънат, илм - фан, давлат маъмурий оргонлари оппорати, бошқарув органлари, жамоат ташкилотлари ва бошқалар.

Мамлакатимизда мехнат ташкилотлари ҳаётида талайгина ўзгаришлар содир бўлмоқда, яни хусусий мулкчиликка ўтиш жараёни жадал суратлар билан кетмокда.

Хозирда ишлаб чиқариш, илмий текшириш, мухандислик ташкилотлари, олий укув юртлари, илмий-техникавий, ижодий иттифоқлар ва бошқа субектлар шартнома асосида тузилган жамоалар ташкил қилинмокда.

Халқаро интегратсиянинг иқтисодий, илмий, молиявий каби янги шакллари пайдо бўлмоқда. Улар халқаро капиталларнинг қўшилиши негизида ташкил қилинган. Сўнги йилларда майда савдо корхоналари, якка тартибдаги тадбиркорлик ва майда гурухли мехнат корхоналари кенгаймоқда, улар фаолиятининг хуқуқий асослари муцахкамланмоқда.

Шахснинг шаклланиш жараёнида жамоанинг ва унда ташкил этилган мехнатнинг аҳамияти катта. Мехнат шахснинг барча мухим сифатларига таъсир кўрсатади. У инсон психологик жараёнларини йўналтирувчи ва мувафиклаштирувчи механизм сифатида рол ўйнайди.

Олимларнинг такидлашича, яқин йилларда мамлакат иқтисодида сезиларли ўзгаришлар рўй беради. Фойда келтирмайдиган корхоналарнинг ёпилиши, хусусийлаштириш ишлаб чиқаришда автоматлаштирилган технологияларнинг жорий этилиши малакали кадрларга бўлган эхтиёжни оширади.

Ишлаб чиқариш жараёнида мехнат жамоаларида ва ташкилотларида кўпинча ихтилофлар, низолар ҳам рўй беради. Уларнинг сабаби жуда хилма-хилдир. Низо вужудга келадиган зиддиятларни бартараф қилишнинг самарасиз йўлидир, чунки низо пайтида одамда хиссиётлар устун келгани сабабли, фикрлаш сусаяди, ўз хулқини назорат қилиш қобиляти пасаяди.

Мамлакатда мехнат жамоалари бозор муносабатларининг таркиб топиши асосида кўп холларда ўз ходимларининг ахлоқий сифатлари ва дунёқарашларини ўрганишлари зарур бўлиб бормоқда. Бунда рахбарнинг ўз

қўли оцидаги ходимлари билан муносабатлари хар кимнинг қобилятига кўра хизмат вазифаларига қўйилиши, мутахассисларнинг малакаларини муттасил ошириб бориш, жамоада нормал инсоний муносабатлар иклимининг бўзулишига эътибор бериш катта ахлоқий ва маънавий аҳамиятга эга бўлади.

Чунки нормал бозор муносабатларининг шаклланиши нормал ахлоқий психологик мухитни, соғлом ракобатни, шахсий манфаатнинг жамоа манфаати билан уйғунлашувини талаб қилади.

5-МАВЗУ БЎЙИЧА ТАЯНЧ ТУШуНЧАЛАР.

Инсон-Ерда яшаётган мавжудод турларидан бири

Индивид-инсон зотининг алохида олинган нусхаси, унинг вакилларидан бири.

Шахс-ўзига хос, интелектуал,иродавий, рухий, шахсий сифат ва белгиларга эга индивид.

Кишилик жамияти-бу иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий сохаларда кишилар орасида юзага келадиган ва умуминсоний қадриятларга асосланган муносбатлар йиғиндиси бўлиб, жамоа турмуш тарзининг тарихий шаклланган формасидир.

Ижтимоий бошқарув-ижтимоий муносабатларнинг унумли тарзда кечишни хар хил мезонлар ёрдамида фан сохаси.

Меъёрлар башорати-истиқболдаги кутилаётган ижтимоий хаётга мос меъёрларни топиш, яъни шу холатга олиб келувчи шарт-шароитларни аниқлаш.

Тахдидлар башорати - ижтимоий тараққиёт жараённинг издан чиқиш холатининг тахлилига асосланган башорат.

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о’з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо’линмас иродасига бог’лиқ. Т.: «О’збекицон»,2004 йил.
КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг’ мақсад юк. Т.: «О’збекицон»,2001 йил.
КАРИМОВ. И.А.О’збекицон ХХИ асрга интилмоқда.Т.:«О’збекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон буюк келажак сари. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то’плами) 3-жилд. Т.: «О’збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма’навий юксалиш ё’лида. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё’лида. Т.: «О’збекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А О’збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э’тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О’збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О’збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О’збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О’збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О’збекицон», 1998 йил.

АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О’мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

5-Мавзу (давоми): Махалла ўз-ўзини бошқарув ва
ижтимоий фикр социологияси.

Режа:

1.Махалла ва махаллий бошқарув социологияси.
2.Махалла ўз-ўзини бошқарув тизимининг мухим ижтимоий орган.
3.Жамоатчилик фикри тушунчаси. Жамоатчилик фикрининг назарий асослари.
4.Жамоатчилик фикрининг ижтимоий хаётда намоён бўлиши.

1.Махалла ва махаллий бошқарув социологияси.

Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий иқтисодий ривожланиш жараёнлари бошқарув тизимининг мунтазам шакллантириш ва

такомиллаштириб боришни ўзининг илмий қадриятларига ва давлатчилиги тарихида шаклланган ананаларига таяниб иш қуришни тақозо этмоқда. Зеро ўтиш давридаги вазиятни тўғри бахолаган мамлакатимиз рахбарияти замон рухига мослашувчи илгор мамлакатларининг ютуқлари билан тарихий меросимизни уйгунлаштириш асносида миллий бошқарув тизимлари пойдеворини муцахкамлаб бормоқда. Бу ўринда ўзини-ўзи бошқарув тизимининг миллий ифодаси ва Ўзбекистондаги ижтимоий хаёт тарзининг махаллий кўринишидаги шақли бўлган махалланинг ўрнини таъкидлаш жоиздир. Бозор иқтисодиётига ва умум инсоний тамойилларига асосланган хуқуқий демократик жамият қуриш жараёнида, махалла жамиятининг асосий таянчи бўлиб қолиши табиийдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Биринчи чакирик 14-сессиядаги марўзасида Президентимиз И.А.Каримов: ъъМахаллий хоқимият органлари ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари бажарадиган вазифалар доирасини кенгайтириш, уларга давлат ваколатларининг бир қисмини босқичма-босқич топшириш лозимъъ. Бунда энг мухими ахолининг касб ва ижтимоий таркиби манфаатларини янада тўларок ифодалаш ва химоя қилишда нодавлат жамоат тўзилмаларининг хуқуқ ва мавқеларини ошириш даркор ъъКучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сариъъ деган сиёсий кўриниш дацурининг мохияти ана шунда яққол намоён бўлади. Айнан шундан ёндашув фуқароларининг ўзларига ўз хаёти ва бутун жамият хаётини бошқаришда ва ташкил этишда кенг иштирок этиш учун имконият яратадиъъ – деб алохида кўрсатиб ўтди.

Шу боисдан, Ўзбекистонда жамият кўриниши тизимини муцахкам пойдеворини яратишда махалланинг ўрни катта эканлигини ва ўзини ўзи бошқариш органларининг бошқарув тўзилмасининг бугунги кун талабалари рухида ўрганиб унинг назарий ҳамда амалий аҳамиятларини социологик жиҳатдан ёритиш мухим илмий аҳамиятга эгадир.

Махаллий ўзини ўзи бошқарув органлари таркибини фуқаролар йиғинлари хусусан махаллалар ташкил этади. Жамиятда ўзини ўзи бошқарув тизимини мухим органи бўлган махалла бу худудий, касбий, турли ёшга оид ва бошқа шу каби турли хил ижтимоий гурухлардан ташкил топган ижтимоий тизимдир. У мана шу ижтимоий гурухларининг қизиқиши ва иродасини ўзида мужассамлаштириб, уларни ижтимоий хаётга жорий қилувчи умумий ҳамда алохида холатларни намоён қилади. Бугунги кундаги ўзини ўзи бошқарув тизимининг тараққий этиб бориши – демократик жамият тараққиётининг асосий йўналишларидан биридир. Чунки ўзини ўзи бошқарув тизими ижтимоий тизим сифатида кишиларнинг турли хил фаолиятларини улардаги ташаббускорликни ва таклифларни инобатга олган холда қонун доирасида уларнинг тезда амалга оширишини таъминлайди. Ўзбекистон Республикаси Концитутсиясининг 101- моддасида шундай дейилади, ъъ Махаллий хоқимият органлари, Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, Президент фармонларини, давлат хоқимияти юқори органларининг қарорларини амалга оширадилар, халқ депутатлари қуйи кенгашларига рахбарлик қиладилар. Республика ва махаллий аҳамиятга молик масалаларини мухокама қилишда қатнашадилар ъъ.

Махалла ўзини ўзи бошқарув тизимини ижтимоий органи махалла демократияси.
Республикамиз мустақилликка эришгач жамият ичида кичик жамият намойиш олган махалла тизимининг равнак топтириш ўзига хос миллий бошқарув шақлини ишлаб чиқариш, Ўзбекистон халқининг ижтимоий муомалаларини ўрганиб унга амалий ёрдам берувчи жамиятнинг ижтимоий бир бўлаги хиобланиш ушбу тизимининг махсус хайрия жамгармасининг тузиш тўғрисида фармон қабул қилди. Махалланинг манавий холати тўғрисида фикр юритишар экан, албатта унинг бошқарув тизимида мухим аҳамият касб этган субект тушунчасига этибор каратишлик илмий мазмун касб этади. Махалла субектининг ўзига хос хусусиятини ундаги бошқарув функтсияси бажаради. Чунки айнан шу функтсия орқали махалланинг самарали иш фаолияти намоён бўлади. Хар бир махалла ўзига хос географик жойлашувига, ўзига хос турмуш тарзига эга бўлганлигидан келиб чиқиб бу мухим маконда ицикомат килаётган ахолининг турли миллатга ёки бир миллатга мансублигига асосланиб хар бир махалланинг ўз ижтимоий иқтисодий ривожланиш дацур яратиш мақсадга мувофик. Махалла бугун фуқароларнинг муцақил фаолиятини, уларнинг жамиятини турли доиралардаги ижтимоий муносабатларини давлат ва жамият бошқарув цруктурасини ташкил этишидаги ҳамда ижтимоий жамоатларининг хаёт фаолиятини таъминловчи ва шу билан биргаликда ўз аъзоларини ижтимоий хаёт олдига қўйган саволларга жавоб беришдаги иштирокини белгилайди.

Ўзбекистон худудида махаллаларини қуйидаги туртта асосий ажратиш мумкин:
1.Шаҳарлардаги ананавий махаллалар.
2.Шаҳарлардаги квартал махаллалар.
3.Шаҳарчалардаги махаллалар.
4.+ишлоқ махаллалар.

Махалланинг бугунги кундаги ижтимоий холатига этибор қаратиладиган бўлса унда қуйидагиларни кузатиш мумкин: а) оила мухофазаси, б) ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш ва тозалаш в) ижтимоий химояда фаол иштирок этиш, г) манавият ва ижтимоий хуқуқни шакллантириш; д) сиёсий фаолликни ошириш ва хоказо.
Одамларнинг хатти харакати воқаеликка ва хар қандай янгиликка нисбатан муносабати энг аввало юксак ахлоқ одоб, Шарқона вазминлик, ота – боболаримизга хос мулохазамандлик, қийин ва мураккаб вазиятларда шахсий манфаатдан умумдавлат ва умумхалқ манфаатларини уцун қуйиш, жамоа учун яшаш каби инсоний фазилатларга қаратилган.

Бу ва шунга ўхшаган миллий қадриятлар жамиятдаги оқилона сиёсат туфайли умуминсоний қадриятлар даражасига кутарилмкда.

Ўзбекистон РеспубликасиъъФуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги янги тахлилдаги қонуннинг 6-моддасида айтилганидек ъъФуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятининг асосий принтсиплари демократик, ошкоралик ижтимоий адолат, инсонпарварлик, махаллий аҳамиятга молик масалаларни ечишда мустақиллик , жамоатчилик

асосида ўзаро ёрдамъъ деб белгиланган.Ўзбекистонда амалга оширилаётган махалла демократияси, унинг халқ хаётига яқинлиги, ахоли турмуш тарзи ва кундалик хаёти билан уйгунлиги сабабли кундалик хаёт тарзимизда қайтадан қарор топаётган бошқарув тизими сифатида ўз ифодасини топмокда.

Ўзбекистон Республикаси асосий куч кудрати манбаи – бу халқимизнинг умуминсоний қадриятларига содик қолганлигидир. Ўзбекистондаги яна шундай умуминсоний қадриятлар тўғрисида юқорида таъкидлаган эдик. Унинг нуфузини ошириш ижтимоий, сиёсий, тарбиявий улкан манавий масалалардан бири бўлиб колмоқда. Президентимиз И.А.Каримов ъъТуркицонъъ газетаси мухбирининг берган саволларигаъъ Махалла, тадбир жоиз бўлса кишилик жамиятидан алохида тарбиявий аҳамиятга молик бўлган ўзига хос маскандир дейиш мумкин. Бу тажриба ахолининг ноеб бўлиб яшаш тарзи жахоннинг бошқа мамлакатларида кам учрайди. Шунинг учун ҳам инсоний жамият билан бирга яшашга ўргатадиган шу рухда тарбиялайдиган бирламчи ва бекиёс макон–бу махаллалардиръъ –деб жавоб қайтаришда ушбу тизимнинг оммабоп жамоага айлантириш айни муддао эканлиги тўғрисидаги ғоя деб ифодаласа бўлади.

Жамао фикри тушунчаси. Жамоатчилик фикрининг назарий асослари.

Муцақил давлатчилик шароитида жамоатчилик фикрининг ижтимоий аҳамияти янада мухим касб эта бошлади. Унинг амалий фаолият сархадлари кенгайиб, жамият хаётида кўрсатадиган тасири кўламлари кескин орта бошлади.

Мазкур ижтимоий ходисанинг мустақиллик шароитидаги янги вазифа ва йўналишлари Президент И. Каримовнинг қатор асосларида илгари сурилган катта назарий масалалар мазмунидан янада ойдинлашади. Шу боисда жамиятчилик фикрининг бугунги долзарб йўналишлари қаторида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш жоисдир:

ўзбек халқининг бир ярим аср давомида махрум этилган ўз хақи хуқуқларини ўзи белгилаш орзусини хаётга жорий эттириш билан боғлиқ ижтимоий харакат йўналиши:

хар тамонлама муцахкам демократик хуқуқий давлат ва эркин фуқаролар жамиятининг барпо этилиши, барқарор бозор иқтисодиёти ошкора ташқи сиёсатни амалга ошириш билан боғлиқ ижтимоий сиёсий харакат йўналиши.

Мазкур бош йўналишлар мамлакат ички ва ташқи сиёсати бобида
қуйидаги масалаларни ўз ичига қамраб олади:

ўзбек халқининг миллий, хуқуқий, хусусий – эмотсионал ва ананавий ўзига хосликларидан келиб чикувчи халқ демократияси тамойилларининг ижтимоий – сиёсий хаёт мазмунидан кенг ўрин олиши;

ижтимоий хаётнинг барча жабхаларида қонун уцуворлигини таминлаш , кишилар Ўртасида қонун – қоидалар ва ананаларга хурмат туйгуларини шакллантириш, қонун олдида катта, ёш, ишчи, амалдор ва хоказо шахсларнинг тўла тенг хуқуқлилигини таминлаш, ахоли турли қатламлари хавфсизлиги ва осойишталигини таминлаш, қонун –қоидалар, ананаларга нисбатан ички, муцахкам интизом фазилатларини қарор топтириш;

ватанга мухаббат ва чин одамгарчилик тамойилларини қарор топтириш;

Ўзбекистон худудида туғилиб усган ва бу заминга мехр қўйиган хар бир фукарода миллий ўзига хослигидан катий назар юксак ватанпарварлик туйгуларини шаклантириш:
Мамлакатимизда Ўзбекистонликлар учун ягона давлатчилик барпо этилганлигини назарда тутиб Ўзбекистондан ташқарида яшовчи хар бир Ўзбекистонлик учун бу давлат унинг учун ҳам она ватанни кенг тарғиб ташвик қилиш ватандан ўзга давлатларда яшовчи хар бир ўзбек Ўзбекистон обрусини юксалтиришга масул эканлигини тушунтириш;
мамлакатимизда яшовчи бошқа миллат вакиллари хурматга хурмат муносабатида бўлиш, ўзбек тили тўғрисидаги қонуннинг ўзлаштиришларида уларга кумақлашиши миллий ва хуқуқий чекланишларидан юқори бўлиш;
умуминсоний қадриятлар асосидаги ахлоқий эцетик қарашлар уцуворлигини таъминлаш, хеч қандай мафкура, сиёсий қадриятлар ва нуқтаи назарларининг уцун мовқелари эгаллашларига йўл қўймаслик, зеро хеч қандай мафкура сўнгги хақикатни ифодалашга кафолат бера олмайди;
хақиқий демократия кўзгуси хисобланувчи кўп партиявийлик таргиботини жорий этишни қўллаб-кувватлаш, айни чоғда давлат тузимини, мавжуд хоқимиятни зурлик ва куч билан ўзгартиришни мулжалловчи Ўзбекистон давлат суверентети, мамлакат яхлитлиги ва дахлсизлигига рахна солувчи, миллий , диний, иркий, ёхуд, худудий айирмачиликка ундовчи , мамлакат концитутсиясига хилоф иш юритиш барча партиялар , уюшма ижтимоий харакатлар фаолиятларини каътиян чеклашни ёклаш .
Ижтимоий маданий сохаларда:
гуманизм ғояларига садокат, инсон шахси ва турмуш тарзи билан боғлиқ масалаларда ижтимоий химоя воситаларнинг кенг қўллаш, шахснинг хақ хуқуқлари, инсоний ғурури, ор-номусини хурматлаш, инсон хақ хуқуқлари тўғрисидаги халқаро Декларатсия талабаларига риоя қилиш;
халқ маънавияти ва ананавий ахлоқий қарашларини тиклаш, миллий меросни асраш, эхтиёт қилиб авлодларга етказиш чораларини қуриш, қадимий тарихий ёдгорликларни тамирлаш, Ўзбекистонда асрлар давомида яратилган беқиёс санат асарларини излаб топиш ва қайтариш чора тадбирларини қуриш ;
Шубхасиз жамоатчилик фикри кишиларнинг у ёки бу ходисага нисбатан билдирган этирозий ёхуд этирофни муносабатлари, тақлиф ва ицаклари жамланмасидир.

Америкалик социолог Уолгер Линманнинг фикрича, жамоатчилик фикри кишиларнинг умумий, жамоавий манфаатлари ифодасидир. Англиялик файласуф Жон Локк жамоатчилик таъсир доирасини торайтириб туришига ўринади. Унинг фикрига кўра жамоатчилик фикри жамоа ахлоқий қарашларининг ифодасидан бошқа нарса эмас .
Атокли Франтсуз ёзувчиси ва файласуфи Жак Мармонтетъ жамоатчилик фикрига катта бахо бериб кўпчилик тамонидан илгари сурилувчи ғоя ва талаблар мохият эътиборига кўра халоллик ва хақикатдан иборат бўлишини такидлайди ҳамда бу харакатга ижтимоий таъсир – тазийиқ қўллашларини хар тамонлама кенгайтириш лозимлигини уқтиради: ъъХар бир холатда уч асосга

яъни халоллик, ҳақикат ва фойдалилик мезонларига таяниш лозимдиръъ, деб таъкидлаган.

Ижтимоий тараққиётнинг кейинги босқичларида, асосан ХХИ–асрга келиб жамоатчилик фикрининг юзага келиши шаклланиши ва амал қилиши жараёнларида ҳамда унинг таъсир кўллашлари кенгайишида илмий билимлар иштирокида хар тамонлама орта бошлайди. Бу нарса халқаро ъъ Экасон ъъ, ъъТеннисъъ сингари юмушлар фаолиятларида эко мухитни сақлаш борасида амалга оширилаётган халқаро дацурлар ядро қуроли синовларининг табиий муухитга кўрсатаётган зарарларини асослаб илгари сурилаётган ижтимоий талаблар плонетамиз имкониятлари ва ресурслардан хўжасизларча фойдаланишга қарши харакатларда яққол ифодасини топмокда. Зеро жамият хаётига илмий билимлар, фан ютуқлари таъсирининг орта бориши ижтимоий онгнинг инсонийлашуви тенденциясини кучайтириш табиийдир.

Жамоатчилик ходисаси мухим таркибий ва жараённинг белгиларидан бири кишиларнинг ижтимоий воқелик хусусидаги тасаввурларнинг пачоқлик хаққонийлиги, уларнинг мафкуравий таъсир тазийқларидан хомийлиги ҳамда жамоавий фикр қарашларини мазмунан яхдиллигидан иборатдир. Жамоа аъзоларининг ўзаро муносабати нечоглик муцахкам, бегазар ва табиий бўлса , жамоавий фикр ҳам шунчалик хаётиш кучли ва яхлит мазмун касб этади .Улуг мутафаккур Ибн Синониг фикрича ъъ Ўзаро боғлиқлик ва алмашув жараёнларида инсонлар бир бирларини қандайдир мухтожликдан холи этадилар . Бунинг учун инсонлар Ўртасида ўзаро келишув зарур бўлиб , бу келишув туфайли адолат кондалари ва қонунлари ургатиладиъъ.Жамоатчилик фикрининг шахсига ишонч ва умидий муносабати уни кишилар ташвишига жонкўяр, бева бечора, етим есирлар мехрибон, халқ тақдирига ҳамда ижтимоий куч сифатида шаклланишига имкон тугдиради. Жамоатчилик фикрининг шаклланишига аммовий ахборот воситаларининг радио телевидения жамоат ташкилотларининг фаолиятлари кучли таъсир кўрсатади

Ислом дунёсида фикр алмашув масаласига жиддий эътибор қилиниб бу омил инсонларни нафақат ўзаро жипслаштириш, балки уларнинг хақикатни англашга ва пировардида эса халқка яқинлаштирувчи восита эканлиги уктирилади. Тасаввуфнинг буюк номоёндаси Хожа Баховуддин Нақшбандий сўзлари ибратомўздир: ъъТолиб аввало бизнинг дацурларимиз билан ҳам сухбат бўлишимиз зарур, токи унда бизнинг сухбатимизга нисбатан қобилият пайдо бўлсин ъъ. Улуг хазрат умумий яхлит шакллантиришдан бош мақсад хақикатни билмоқ мохиятдан халқка яқинлашмок эканлигини, бунинг учун эса бевосита мулоқот, бахс, сухбатлар асносида хар бир инсон ўзлигини чуқурроқ англаб олиши зарурлигини таъкидлаганлар.

Жамоатчилик фикрининг ижтимоий хаётга намоён бўлиши.

Жамоатчилик фикри ўз табиатига кўра динамик хусусиятига эга ижтимоий ходисасидир. У жамиятда узоқ йиллар цатик холатда яшаб келувчи пассив ижтимоий фикрлардан энг аввало , мақсаднинг конкретлиги ижтимоий фикр реал моддий кучга айланиб борганлиги қатнашчиларининг потентсиол ва реал сони инобати , масалан хал этиш кувват хосиласига кўра фаркланиб туради .

Жамоатчилик фикри тушунчаси маъно мазмун нуқтаи назаридан «Жамоат», ъъЖамоатчиликъъ, ъъФикръъ сўзларининг мантиқий мақсадни уйгунлатувчи махсулидир. Жамоатчилик фикрининг теран ва тўғри англамок учун юқоридага таркиб ясовчи сўз терминлар аввал бошдан англаб олмоқ мухимдир. Хозир ва утмишда, ватанимиз ва хорижда тадқиқотчилар бу терминлар мазмунига турлича танкид бериб уларга мақсаддан келиб чиқадиган маъно юклатиб келишган. Хусусан аксарият тадқиқотларда жамоатчилик фикрининг таркибий қисми бўлган ъъФикръъ тушунчаси тасаввур, мухокама, фикр билдириш, эътироз, ишонч, эътиқод лафз, қарашлар, мулохазалар, фикр якдиллиги ва хоказо терминларга синоним тушунча сифатида ҳам талқин этилади.

ъъЖамоатчилик ъъ тушунчаси энг +адимги даврларда хусусан кухна Эхлода ва Рим давлатлари сиёсатида мухим ўрин тўтган бўлиб унга халқ фикри нуқтаи назаридан қараб келинган. Гарчи +адимги Эллада мамлакатларда жамоатчилик фикрига мухим аҳамият бериб келинган бўлсада бу масалада кўпроқ дефферентсиал ёндашув уцунлик қилган. Хусусан халқ фикри зодогонлар, аскарбошликлари, шаҳарликлар, озодафинилар фикри периферия, полислар ёхуд плейбейлар ва қуллар фикридан кескин фарк қилган. Шу боисдан ъъЖамоатчилик ъътермини +адимги юнон ва рим давлатларида ъъЕл халқ мақсад тилақлари ъъ Полъша ва Чехославакияда ъъГурух ъъРоссияда ъъЙигин фикр ёди ъъ маънолари билан уйкаш тушуниб келинган .

Мовароуннахрнинг кўп минг йилик тарихидан жамоатчилик термини мукаддас тушунчалардан саналиб шахс ва жамоа муносабатларида бирламчи ўрин тутиб келган. У шаснинг таваллудидан бошлаб бугун хаёти давомида муайян вазифасини ўтаб тартиб коидилар, тузуклар, қонунлар, урф-одатлар ва анъаналар тарзида амал қилиб кишиларнинг хатти харакатлари, уй фикрлари. Орзулари ва режаларини муайян мақсадлар сари йўналтириб турган. Шу боисдан жамоатчилик фикри тушунчасини халқ ёндашуви ёхуд нуқтаи назари тарзида тушиниш мақсадга мувофикдир. Зеро фикр нуқтаи назар маъносида тушунилганда ўз луғавий мазмуни замирига мулохаза, бахолаш қарашлар сингари таркибий ҳамда тизимий тушунчаларни ҳам қамраб олади. Жамоатчилик фикри тушунчасининг маъно доираси жуда кенг бўлиб, унинг таркибига мазкур ижтимоий ходисанинг шаклланиш жараёнлари фаолият кўрсатиш шарт шароитлари, умуминсоний вазифаларни хал этишдаги ўрни ва тасвири масалалари ҳам киради. Жамоатчилик фикри термини ғарбий Европода илк марта Англия хуқуқ назарияси фанидан қўлланилган бўлиб сўнгра у Олмания ва Франгицон каби мамлакатлар ижтимоий сиёсий хаётида кенг фойдаланила бошлади. ХВИИ-ХВИИИ асрларда Англия ижтимоий хаётида мазкур муаммо бир мунча тор тушунилиб асосан сиёсий фикрлар жамоатчилик фикри сифатидатакин этилиб мамлакат парламентида қабул қилинган қарорларга нисбатан халқнинг қарши ёки тарафдор кайфияти жамоатчилик фикри сифатида ташкил этиб келинди.ХВИИИ-аср сўнггига келиб Англия шахс эркинлиги ва озодлиги амалда таъминлашганлигини хар бир шахсга ўз фикри мулохаза ва нуқтаи назарларини ошкора изхор эта олиш хуқуқларининг расман берилганлиги ва қонун йўлида муцахкамланиши билан

жамоатчилик фикри тушунчаси кенг оммология бошланади. жамоатчилик фикрининг оммалашуви жамиятда унинг расмийлашуви ташкилий шаклланиши жараёнларини ҳам тезлаштириб юборди. Ижтимоий хаёт таркибида турли хил сиёсий оғимлар, партиялар, уюшма ва жамиятлар фаол амалий–назарий саъй-харакатларини бошлаб юбордилар. ғарбий Европада жамоатчилик фикри ХИХ-охирига кадар хуқуқшунослик фанининг предмети сифатида ўрганиб келинган. ХХ-аср бошларидан эътиборан эса жамаотчилик фикри билан ижтимоий психология фанининг йирик намоёндалари жиддий кизиқа бошладилар. +исқа вақт ичида Лебон, Баур, қўли, Липман, ва бошқа йирик мутахассисларнинг салмокли тадқиқотлари нашрдан чиқарилди. Жамият хаётига социология фанининг кириб келиши жамоатчилик фикрининг ижтимоий аҳамиятини кескин кучайтирди. Жамоатчилик фикри социология фанининг ўзвий тадқиқот объекти сифатида атрофлича ўрганила бошланди .

Буюк Британия жамоатчилик фикри институтининг директори Г.Дюрент жамоачилик фикри жамият маънавий хаётининг тор маънодаги мураккаб ижтимоий ходисаси эканлигини қайд этиб, ана шу мураккаблик боис уни лунда ва яхлит тавсифлаш ва таърифлаш имкони йўқлигини бу жараённинг кул билан ушлаб булмайдиган, кўз билан куриб илгамайдиган хеч қандай улчовларга тушмайдиган серкирра ходиса эканлигини такидлайди.

Ўзбек тилини Ўзбекистон халқларини ўзаро ҳамжиҳатликка ундовчи ва уюштирувчилик ролини кенг таргиб этиш, давлат тили тўғрисида қонун талабларини тўла бажариш, Ўзбекистон халқлари тарихи, маданиятига хурмат билан муносабатда бўлишига даъват этиш,

сўз, дин ва фикр эркилигини таъминлаш ислом ва бошқа динлар инсоннинг маънавий шаклланиши манбалари эканлиги, диний эътиқод давлат томонидан хурмат қилиниши, мумин-мусулмонларнинг мукаддас Хаж сафарларига кенг имкониятлар яратилиши;

хар бир фукарога умумий таълим, махсус билимлар, олий маълумот олиш учун тенг ва баравар шарт-шароитларнинг яратилиши, мафкура ва миллий фетишизм холи бўлган янги демократик маориф контсентсиясининг ишлаб чиқарилиши;

илмий, ижтимоий, бадий ва бошқа, ижодий турлари такомили учун етарли шарт-шароитларнинг юзага келтирилиши, иктидорли ёшларга кенг йўл очилиши, интелектуал мулк химояси хусусида қарорлар қабул қилиниши.

Мазкур масалалар юзасидан давлат муассасалари, ишлаб чиқариш ва жамоат ташкилотларида, обро-еътиборли шахслар кумагида қуйидаги йўналишларига жамоатчилик фикрини шакллантириш мақсадга мувафикдир:

Езгулик йўлида хизмат қилувчи шахслар, мехнат илгорлари, пиру-бадавлат инсонлар обро-еътиборини оширишга қаратилган ижобий жамоатчилик фикрини шакллантириш; Ижтимоиймуносабатлар тизимида таталитар тизим шароитида шаклланган социал зарарли одатлар, хусусан, сурбетлар, хаёсизлик, жамоат мулкини менсимаслик ва топташ,космапалитизм, ватанга бекадрлик миллий маънавий қадриятларга хурматсизлик, хусусий мулкка нафрат сингари ижтимоий салбий ёндашувларни жамоатчилик фикри орқали пойтраллаш:

Ўзбекистон Республикасининг инсонпарвар ички ва ташқи сиёсатини ялпи қўллаб-кувватлаш бўйича жамоатчилик фикрини шакллантириш.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки жамоатчилик фикри ижтимоий онгнинг муайян холати сифатида кенг халқ оммасининг алохида шахслар, гурухлар ва реал борлик воқеа-ходисаларга нисбатан билдирувчи нуқтаи назаридир.

Мавзу бўйича таянч атамалар:

Махалла-бу худудий, касбий, турли ёшга оид бошқа шу каби турли хил ижтимоий гурухлардан иборат ижтимоий тизимдир.
Фикр-ёндашув, нуқтаи назар қарашлар.
Жамоатчилик эл,халк,кўпчилик одамлар.
4.Жамоатчилик фикри-халқнинг атроф борликдаги воқеа ходисаларга бўлган муносбатни билдирувчи нуқтаи назаридир.
Саволлар:
Махалла нима?
Махаллий бошқарувнинг афзалликлари қандай?
Махалланинг бугунги хаётимизда ўрни қандай?
ъъБир болага етти махалла ота-онаъъ деган фикрга қандай карайсиз?
Жамоатчилик фикрини қандай изохлайсиз?
Жамоатчилик фикри қандай шаклланади?
Жамият тараққиётида жамоатчилик фикрини роли қандай?

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

1. КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.
2. КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.
КАРИМОВ. И.А.О'збекицон XXИ асрга интилмокда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О'збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О'збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.

АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О’мимий социология. Тошкент, ТОЩДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

6-МАВЗУ.Социологик тадқиқотларни ташкил этиш ва ўтказиш усуллари Аниқ социологик тадқиқотларни турлари. (2 соат)

РЕЖА.

1.Социологик тадқиқотларни ривожлантириш.Социологик тадқиқот дацурининг таркиби.
2.Социологик тадқиқотларни ташқи этиш.
3.Социологик тадқиқот усуллари (сўров, хужжатларни ўрганиш, интервю, кузатиш усуллари)
4.Аниқ социологик тадқиқотларнинг турлари.

1.Социологик тадқиқотларни режалаштириш. Социологик тадқиқот дацурининг таркиби.

Социологик тадқиқотлар бўлажак изланишларининг илмий асосланган режа ва дацурини тайёрлашдан бошланади.

Дацур хаёт хақикатидан келиб чиққан ва илмий-назарий жиҳатидан нусха ишланган бўлиши лозим. Зеро, тадқиқот натижалари қандай бўлиши ана шу олимларга бевосита боғликдир.

Дацур бўлажак тадқиқот материалларини туплаш, қайта ишлаш ва маълумотларни тахлил қилишни ўз ўзига олади. Дацур тадқиқ этилувчи ижтимоий муаммо мохиятини аниқлаш, тадқиқот объекти ва предметини белгилаш, мақсад ва вазифаларни характерлаб бериш,ишнинг,илмий тахлинини белгилаш, усулларини аниқлаш,маълумотларни туплаш ва тахлил этиш схемасини чизиб олиш каби қисмларни ўзида мужассамлаштиради.

Дацурни ишлаб чиқиш жараёнида икки асосий талабга риоя қилиш мухимдир.

Биринчидан ишлаб чиқилган назарий умумлашмалардан реал тадқиқот жараёнларига ута билиш ва иккинчидан, олинган натижалар, фактлар, йигилган эмпирик материаллардан назарий умумлашмаларга, илмга қайта билиш куникмаларига эга бўлиш ана шу талаблар мазмунидир.

Дацур асосан икки катта билим, яъни назарий- методологик ва амалий услубий булимлардан иборат. Назарий-методологик булим мавзу танлаш, тадқиқот объектини характерлаш, мақсад ва вазифалар,фараз ҳамда предметни аниқлаш каби қисмларни ўз ўзига олса амалий услубий булим маълумотларни туплаш усулларини баён этиш йигилган материалларни катта ишлаш, тахлил қилиш ва тавсиялар тайёрлаш сингари амалий фаолиятларни мужассамлаштиради.

Дацур мазмунида турли тавсирлар оқибатида юзага чикувчи ижтимоий муаммо вазиятлари аниқ ва ёркин ифода этилмоги лозим. Илмий муаммонинг қўйилиши майян соха амал килаётган билимлар ҳамда амалияндозалар доирасидан коникмаслик, бу билимлар чегарасининг кенгайтириш демакдир.

Зеро, муайян тадқиқотлар бошлангунга кадар маъкул бўлган билимлар доирасида ҳамиша ҳам ижтимоий муаммоли вазият ҳам этилавермайди.

Одатда ижтимоий муаммо амалий воситалар билан ҳам этилмаган холатда илмга, тадқиқот ўтказишга мурожаат қилинади.Бу мурожаат илмда ижтимоий буюртма деб аталади.

Шу тарика социологикнинг ташаббуси билан амалга оширилиши мумкин. Аммо социологикнинг шахсий ташаббуси ҳам реал хаёт муаммолари асосида пайдо булмаги лозим.

Социологик тадқиқотларда илмий мухим аҳамият касб этиб, тадқиқотларнинг назарий ёки амалий йўналишларда бўлишини кўрсатувчи мулжал вазифасини утайди.

Социологик тадқиқотлар дацурида илмий изланишга сабаб бўлган ижтимоий зиддиятли муаммолар ва уларни асосий атама ва тушунчалари атрофлича изохлаб берилади.

Айни вақтда баъзи илмий тушунчаларни эскириши тарзда изохлаш ва тушунчалар диалектикасини реал кўринишда кузатиш имкониятлари илмий сўзлар, фактлар ва ижтимоий кўрсаткичлар тарзида батафсил баён этилади. Масалан, билим олиш самародорлигини таъминлашнинг ўзайтириш хақида фикр юритиладиган бўлса, ана шу усул зарур фанларни ёки зарур куникма ва хунарларни ўзлаштиришнинг бошқа фанлар мазмунига уйгунлаштириш натижасида кай усулда ўзлаштириш мумкинлигини аниқ-ойдин баён этилиши лозим.

Дацурда комплекс социологик тадқиқотлар натижаларини қўлга киритиш, ўрганилаётган объект ва предмет хусусиятларини аниқлаш мақсадларида социологик тадқиқотлар инцрументларийсига алохида тухталиб ўтиш лозимдир. Социологик тадқиқотлар инцрументлари деганда социологик тадқиқотлар ўтказиш учун зарур бўлган методик ва техник усуллар йиғиндиси тушунилади. Бу йиғинди ёки умумлашма замирига дацлаб бирлашчи маълумотларни туплаш, яъни кузатиш усулини амалга ошириш учун зарур кўрсатма ва қоидаларни ишлаб чиқиш, хужжатларни тахлил этиш, сўроқ қоғозларини тартибга солиш, ёзма манбаларни кўлда ёки машина ёрдамида санаш, тахлил этиш, умумлаштиришга тайёрлаш босқичи холида табиий тадқиқотни амалга ошириш учун тадқиқот ўтказишга мутасадди рахбарлар, илмий-техник ходимларни муайян тайёргарликдан ўтказиш бочкичлари киради.

Социологик тадқиқотлар инцрументатсияси тадқиқот ўтказилиш жараёнида барча техник оператсиялар, ресскондетлар иши, тадқиқотчи позитсияси ва бошқа жихотларни умумий талаблар асосида аниқ тартибга тушуради.Бу эса тадқиқот ишиниилмий асосланган тартибда хақонний ва ишонарли ўтказиш имконини беради.

Масалан кишиларнинг бир жойдан иккинчи жойга ишга ўтиш муаммоси илмий муаммо сифатида ўрганилаётган бўлса, тадқиқот объектининг тахлилий элементлари қуйидагилар бўлиши мумкин.

а) иш жойида хақ тўлаш даражаси.

б) иш жойидаги ахлоқий-психологик мухит.

в) бошликлар билан келишмовчиликлар мавжудлиги.

г) иш жойининг яшаш жойидан узоқ-яқинлиги.

д) мехнат шароитининг огир-янгилиги.

е) фаолиятдаги истиқбол.
ж) фаолиятнинг шахсга ёки жамоатга жуда зарур ёки бефойда эканлигини хис этилганлиги.
з) иш жойида дам олиш, хордик чиқариш масалаларининг хал этилганлиги,
и) саломатлик билан боғлиқ сабаблар.
й) оилавий масалалар билан боғлиқ сабаблар.
Юқоридаги тушунчалар мазмунинг атрофлича очиб берилиши дацур ге-потезасини тузиш учун кенг очилишига имкон яратади. Социологик тадқиқотларда илмий фараз ижтимоий объектнинг ташкил этувчи турли хил элементлар ва алоқалар характерли, уларнинг фаолият юритиш ва тараққиётни ўзида ифодалайди. Илмий фараз ўрганилаётган объект хусусида дацлабки тахлил ўтказилгандан кейингина тўзулиши мумкин.

Фаразнинг негоглик хаётийлиги ёки хаётий эмаслиги эмпирик асосланиш жараёнида конкрет социологик тадқиқотлар ўтказиш давомида маълум бўлади. Бундай тадқиқотлар натижасида фаразлар бекор этилади ёки тасдикланади.
Ўрганилаётган объект хақидаги билимлар холати илмий изланишларнинг турли йўллари ва режаларини юзага келтиради.

Улардан изланиш асосидаги, баён этиш йўлидаги ва эксперимантал усулдаги режаларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Изланиш асосидаги тадқиқотлар режаларини ўрганилаётган муаммо хақидаги тасаввур конкретлашмаган холларда қўллаш мақсадга мувофикдир.
Бу режанинг асосий мақсади илмий муаммони аниқ номлаш ва унинг конкрет чегараларини белгилаб олишдир.Тақиқотнинг мухим босқичлари сифатида изланиш олиб бериш услубини ишлаб чиқиш, бу услубни қўллаш тартибни аниқлаб олиш, вазифаларнинг мухимлигига кўра кетма-кет бажарила боришини таъминлаш жараёнларини кўрсатиб ўтиш ўринлидир.

Баён этиш режаси бир қатор социологик тадқиқот режаларини қўллаш олинган маълумотларини тахлил қилиш орқали қабул этилган фаразнинг ха-ётийлигини текшириб қуриш ва ўрганилаётган объект хусусида аниқ микдорий ва сифат характерицикасига эга бўлишни такозо этади.

Социологик тадқиқотларни экспериментал режаси объект хақидаги маълумотлар асосида изохловчи фаразни илгари суриш имконини беради.
Мазкур тадқиқот режасидан мақсад объект замиридаги сабаб-оқибат алоқаларини аниқлаш, объектининг айни холати ва ривожланиши хусусидаги шарт-шароитларини аниқ билиб олишдан иборатдир.

2.Социологик тадқиқотларнинг ташкил этиш.

Социологик тадқиқотлар режаси ва дацури тўлиқ ишлаб чиқилгандан сўнг амалга оширилади.Сотсиолгик тадқиқотларда социолог ўзига хос бир неча йўналишда фаолият юритиши ҳам мумкин. Монографик тадқиқотлар ана шундай илмий изланиш усулларидан бири бўлиб, муайян муаммо, ижтимоий жараён ёки холатнинг мухим жиҳатларни, мохияти ва мазмуни негизига чуқур кириб боришини назарда тутади.

Кенг кўламдаги тадқиқот жараёнига киришишдан аввал мазкур тадқиқот амалиёти ва усулларини тажрибада синаб кришнинг аҳамияти каттадир. Шу боисдан ҳам социологияда "пилотаж" (инглизчада тажриба ўтказиш учун маслама маъносини англатади) тадқиқот усули ҳам алохида бўлажак янги тадқиқотни ўтказиш учун крилган тайёргарликларининг қай ахволда эканлиги, тарқоладиган анкета саволлари сифати, кузатиш усули кайтномалари, хужатталар туплаш ва уларни тахлил этишга оид кўпгина мисоллари амалда синаб курилади. Айни вақтда бундай изланишлар жараёнида бўлажак социологик тадқиқотлар ўтказиш учун зарур бўлган вақт ва жой масалалари ҳам хал қилинади.

Тадқиқот дацурининг амалий қисмида ўтказилиши мулжалланган изланишнинг бевосита услубий жараёнлари бирламчи материалларни туплаш ижтимоий ахборот мажмуини қайта тиклаш,тахлил этиш ва тавсифлаш ҳамда ишлаб чиқилган назарий ва амалий тавсияномаларни хаётий тадбиқ этиш ва қайта баён этилади.

Тадқиқот дацурининг кейинги босқичларидан бири балки сғров натижалари, турли тадқиқот усуллари жараёнида тупланган маълумотларни мушохада этиш ва қайта ишлашдан иборатдир.

Маълумотларини атрофлича тахлил этиш хозирги замонда социологиядан чуқур ва атрофлича булим талаб этади.

Улар жумласига тахлилнинг математик усулларини яхши ўзлаштириш, программалаштириш зарурий усулларини билиш компютерда ишлаш қобилятларини киритиш мумкин.

Айни чоғда хозирги илмий тадқиқотларни муфассал ишлаб чиқилган мехнат тақсимоти дацурига эга бўлишни талаб этади.

Социологик тадқиқотлар ўтказиш жараёнида техник ва технологик имкониятларнинг кенгайтириши, ижтимоий ахборот, ва тақлифларнинг хар томонлама мантиқий асосланган бўлишига доир талабларнинг ошиб бориши, илмий изланишлар давомида кўплаб мутахасисларнинг жалб этилиши иш жараёнининг кўп кирралиги мехнат тақсимоти дацурининг пухта ва илмий асосланган бўлишини тақозо этади.

Социологик тадқиқотларнинг якуний босқичида хисобот тайёрланади. Хисобот илмий изланишлар жараёнида тупланган эмпирик маълумотларни ўзида ифодалаб, дацурда белгиланган барча талабларнинг қай даражада бажарилганлигини баён этади. Хисобот алохида тўланган хужжат сифатида бахоланиши ва матбуотда эълон қилиниши мумкин.

3.Социологик тадқиқот усуллари.

Сотсиолгик тадқиқотлар усуллари ичида хозирги кунда кенг тарқалган сўров усулидир. Сўров усулининг қулайлиги шундаки, тадқиқотнинг кузатиш ва эксперимент усулларини фақат мутахассис социологлар қўллаш мумкин бўлса, сўров усулида тадқиқот ўтказишга қисқа муддатли тайёргарликдан ўтган ёрдамчиларни ҳам жалб қилиш ва улар ёрдамида респондентларнинг катта миқдорини қамраб олиш мумкин.

Сўров усули бошқариш учун қулай усулдир. Бундан ташқари, тадқиқот кўламини кенгайтиришда сўров усулининг имкониятлари жуда катта. Бу усул қўлланилганда катта корхона ва муассасалар, сохалар, минтакалар ва хатто, мамлакат миқёсида ҳам тадқиқот ўтказиш мумкин.

Сўров усули респондентга бевосита мурожаат қилиб,унинг хулқ-отвори, харакатдан кўзланган ниятлари, ўтган даврда қилган ва хозир килаётган ишларн,келажакка мулжалланган режалари тўғрисида батафсил маълумот олиш имконини беради. Айникса, кишининг хис-туйгулари, кечикмалари, харакатлари мативлари тўғрисида маълумот туплаш керак бўлганда, бу усул кул келади. Чунки бу ходисалар кузатувчи нигохидан оширин бўлиб, уларни кузатиш усули билан аниқлаб булмайди.

Лекин, сўров усулининг ҳам бир қатор камчиликлари мавжуд. Масалан, бу усул ёрдамида олинган маълумотларнинг хақикатга мослигини синчиклаб текшириш керак. Чунки,бу усул қўлланганда маълумот манбаи фақат респондент бўлади. Респондентлар эса ўз характери, дунё қараши, хулқи маълумоти бўйичатурлича кишилар бўлиб, улар ҳам доим ҳам хақикатни гапиравермайдилар.

Сўров усулини мохияти шундан иборатки, тадқиқот олиб борувчи савол беради ва респондент ўзининг дунё қараши, маълумоти, билими ва хохишидан келиб чиқиб, саволларга жавоб беради.

Тупланиши керак бўлган маълумот характери ва уни туплаш усулига қараб сўровлар икки турга бўлинади.

1.Анкета сўровлар.

2.Интервю.

Савол берилиши мумкин бўлган одамлар ёки потентсиал респондентларни қай жаражада қамраб олишига қараб сўровлар яна 2 турга бўлинади.

1.Ялпи сўровлар

2.Сайланма сўровлар.

Бўлардан ташқари, очиқ ва ёпик сўровлар,юзма-юз ва сиртдан сўров турлар ҳам мавжуд.

Социологик тадқиқот усулларидан яна бири хужжатлари ўрганиш хисобланади. Хужжат ўз мантииқ маъносига кўра исбот этиш мазмунини ифодоловчи сўздир.Хужжат - моддий материал манба хисобланиб, воқеа ва фактлар ху-сусидаги маълумотларни ўзида ифодалайди.

Хужжатларда ўзига хос хусусиятлар қуйидагилар.

1.Социологик тадқиқот учун мумкин аҳамиятга эга холат, фақат аввалло инсон томонидан қайд этилади сўнгра хужжат шақлида ифодаланади. Демак, хужжат инсон онгида аввал пайдо бўлиб сўнг огзаки, ёзма манбаларда ифода этилади, қайд қилинади, сақланади ва таркатилади.

2.Хар қандай холатларда ҳам муайян факт ва холатларининг мухим жиҳатлари хусусидаги информатсияга эга бўлади.

3.Айрим хужжатлар мазмун фақат муайян махсус билимларга эга бўлган кишиларгагина тушунарли бўлади.

Масалан, мураккаб технология лойихалари, кўриниш сметаларини ЭХМ берадиган маълумотларни махсус билимларсиз англаб олиш кейин.Аммо бун-

дай хужжатлар мазмуни махсус билимларга эга бўлган. Хар хил кишилар учун бир хил маъно бериши керак.
4.Хужжат, унинг сақланиши ва ягона мазмуни бериши хусусиятлари тайин, ицалган манбада баён этилиши ва ицалган усулда ифодаланиши мумкин.
Ташкилот, муассаса ва мансабдор шахс томонидан бериладиган хужжатлар умумий қабул қилинган муайян гувохлик мазмунини ифодоловчи расмий реквизиятларга эга бўлади.Уларни шундай характерлаш мумкин.
1.Хужжатларда мухр, штамп, босмахона бланки белгиларибўлиб, улар муайян муассаса, ташкилотга тегишли эканлигидан далолат бериб туради.
2.Хужжат маълум мансабдор шахс томонидан имзоланган бўлиб,унинг исми, шарифи ва унвони акс этади.
3.Хужжатда у тўзилган жой, вақт қабул этиш муайян адресга жунатиш белгилари қайд этилган бўлади.
Албатта социология учун хужжатда акс этирилган мазмун биринчи даражали аҳамиятга эса аммо мазкур хужжатнинг нечоглик хаққошлийги ва реаллиги унинг тузилиш шақлига ҳам боғлиқдир.
Социологик тадқиқот усулларидан яна бири бўлган интервю усули анкета билан кўп умумийликларгак эга.
Анкета саволлар ёзма тарзда берилса, нтервюда огзаки саволлар берилади.
Интервю респондент билан бевосита мулокотни такозо қилади.
Бу мулокотни қоғоз ёки магнит тасмасига қайд этиш мумкин.
Интервю (инглизча-ушрашув) усулидан социология, психология, журналицика Этнография. Статицик, педогогика каби сохаларда фойдаланилади. Интервю ўтказилиш тажрибасига кўра эркин цандарт ва ярим цандарт кўринишига эга бўлади. Эркин цандарт илгаридан тайёрланган саволлар асосида эмас балки сухбат мазмунидан келиб чикувчи саволлар асосида курилиб, дацур югналишида бир неча соат давом этиш ва тадқиқот муаммосини аниқлаш, разведка вазифасини бажариш мақсадида фойдаланиши кўзда тутади.
Еркин цандарт интервю:
а) қисқа муддатли
б)узоқ муддатли интервю турларига бўлинади.
Ярим цандарт интервю ҳам ўз навбатида бир неча турга бўлинади:
а) группавой панел (қайта-қайта интервю).
б) клиник интервю.
в) фокуслаштирилган интервю.
Интервю усулининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат.
1.У ёки бу сохадаги интервю.
2.Интервю вақтида рухий, хиссий холатларни назорат қилиш мумкин.
3.Саволлар вақтида шахснинг маъсулияти хис этиб берилади.
Кузатиш турли мақсадларда турли шақлда турли камровда турли воситалар ёрдамида олиб борилади. Кузатиш ташқи дунё воқелигини ва ички олам хақикатини билишнинг кенг тарқалган усулларидан биридир. Турли ёшдагилар фаолиятини кузатишда уларнинг педогогик тамонларига ва психологик жиҳатларига эътибор бериш керак бўлади.

КУЗАТИШ УСУЛИНИНГ +УЙИДАГИ КЎРИНИШЛАРИ МАВЖУД.

1)Бевосита кузатиш.2)Билвосита кузатиш. 3)Универсал кузатиш.
4)Ўз ўзини кузатиш.5)Очиқ ойдин кузатиш.6)Монографик кузатиш.
7)Тор ихтисосли кузатиш.
Социологик кузатиш олиб боришнинг шарт ва талаблари қуйидагилар:
1)кузатиш леракли савияда ва даражада ташкил қилиниши керак.
2)кузатиш мунтазам олиб борилиши керак.
3)кузатувчи холис бўлиши шарт.
4)кузатилаётган объект тўғрисида мумкин кадар кўпроқ маълумот туплаш керак.
5)кузатишнинг бориши ва натижаларини батавсил қайд этиб бориш керак.
"ТЕЦ" инглизча сўз бўлиб тажриба, синов текшириш деган маъноларни билдиради тец цандартлаштирилган қисқа муддатли синовдир. Тец синалаётган шахснинг психофизиология ва шахсий хусусиятларини, шунингдек интелектуал ривожи,қобилият ва малакасини текширишда қўлланиладиган цандарт машклар ҳамдир. Тец биринчи марта 1884 йили Англияда укувчиларнинг билимларини текшириш мақсадида қўлланилди. Инглиз психология Галтон 1883 йили тецнинг назарий асосларини ишлаб чиқди. Бу терминни биринчи марта 1890 йили А+Ш лик психолог Кеттел киритган Францсуз психология Бинё тецологик текширишлар принтсипларини инсонларнинг олий рухий функтсияларига кулади. XX аср бошларида тец принтсипларини ишлаб чиқишда олимлар кўплаб ишлар олиб бордилар. Дацлабки цандарт педогогик тец А+Ш лик психолог Тори Дайк томонидан тўзилган.

ТЕЦНИНГ БИР КАНЧА ТУРЛАРИ МАЖУД.
1)Торентс теци- шахснинг фикрлаш доирасини аниқлайди.2)Новен тести- шахснинг мантиқий фикрлашини текширади.
3)Диферентсиал - диагноцик тец- шахснинг касбга мойиллигини аниқлайди.
Ўзбекистон Республикаси мустақилликга эришгач таълим тизимида тец синовлари кенг қўлланила бошланди.
1992 йили Термез ДУ кошида ташкил эътилган иктидорли болалар лобороторияси асосида 1993 йили Республика маркази тўзилди. Давлат Тец Маркази Олий ва Ўрта махсус укув юртларига қабул қилишда фойдаланиладиган тец саволларини тайёрлаб, имтихонлар адолатли тарзда кечишини назорат қилиб боради.
Тесдаги саволлар кийинлиги даражасига қараб 4 типга бўлинади.
1.Содда саволлар-45%
2.Сал қийин саволлар-30%
3.Кийин саволлар-16%
4.Ўта қийин саволлар-9%
Тец ўтказишда энг аввало миқдор ва сифат кўрсаткичларига жавоб берадиган асосда саволлар ишлаб чиқиш керак.
Тец натижалари кузатиш интервю усуллари натижалари билан таққосланиши керак.

АНИ+ СОЦИОЛОГИК ТАД+И+ОТЛАРНИНГ ТУРЛАРИ.

Кокрет социологик тадқиқотлар деганда биз ўрганаётган объект ҳақида янги билимга эга бўлишига кумақлашадиган назарий ва амалий жараёнлар тизимини тушунамиз.

Бу тадқиқотлар умумсоциологик ва махсус социологик назариялардан келиб чиқадиган тамойиллар, тушунчалар, кўрсаткичлар асосида аниқ ижтимоий жараёнларни улчаш имкониятини беради.

Конкрет социологик тадқиқотлар турли кўринишларга эга. Тахлил нуқтаи-назаридан конкрет социологик тадқиқот асосан уч турга бўлинади. дацлабки синов таснифловчи ва аналитик.

Дацлабки синов тадқиқотнинг мақсади бошлангич ахборотни хосил қилиш, барча жараёнларни ўтказиш ва оммавий маълумотларни туплашнинг ташкил қилиш бўйича услубларнинг яроклигини текшириш.

Синовнинг асосий мақсади режаланган саволлар тўғри тўзилганми, респондентларга улар тушунарлими, мулжалланган маълумот олишга эришиши мумкинми?- каби саволларга жавоб беришдир. Дацлабки синов тадқиқот босқичма-босқич бажарилади.

Таснифловчи тадқиқот тахлили издланишининг мураккаброк тури деб хисобланади. Унинг ёрдамида ўрганилаётган ижтимоий ходиса ҳақида дацлабки синов тадқиқотга нисбатан тўларок тасаввур берадиган эмпирик ахборот олинади. Бундай тадқиқот одатда ўрганилаётган объект хилма-хил таснифлар билан ажралиб турадиган (масалан йирик корхонанинг мехнат жамоаси, бу ерда касби, жинси, ёши, иш бўйича хар-хил шахслар ишлайди) катта микдорда эга бўлган холда ўтказилади. Бундай тадқиқотлар бир ёки неча конкрет социологик тадқиқотларнинг услублари қўлланиши мумкин.

Аналитик тадқиқот социологик тахлилнинг асосий тури хисобланади. Сабаб ва оқибат орасидаги бошланишларни излаш-ушбу тадқиқотнинг асосий мақсадидир. Аналитик тадқиқотларда у ёки ижтимоий ходисани таркиб топтирувчи омиллар мажмуи ўрганилади. Одатда улар асосий ва асосий бўлмаган, доимий ва вақтинчалик, назоратли ва назаротсизларга бўлинади.

Аналитик тадқиқотни синчковлик билан тўзилган дацурсиз ва махсус услубларсиз ўтказиш анча мушкул. У одатда дацлабки синов ва таснифловчи тадқиқотларнинг якуни сифатида юзага келади.

Мавзу бўйича таянч сўзлар.

1.Дацур-социологик тадқиқотнинг барча кирралари акс эттирилган хужжат.

2.Панел-маълум ижтимоий муаммо бўйича кетма-кет тадқиқот ўтказиш услуби.

3.Когорта- бир йил ва бир ойда тўзилган кишилар гурухи уцидан ўтказиладиган тадқиқот.

4.Пилатаж- тажриба ўтказиш учун мослама.

5.Хужжат-моддий материал манба бўлиб, воқеа ва фактлар хусусидаги маълумотларни ўзида ифодалайди.

6.Интервю-тадқиқотчи билан ресcондентнинг сухбати.

7.Лонгитюд-фақат ёшлар гурухини тадқиқ этувчи усул.

МАВЗУ ЮЗАСИДАГИ БЕРИЛАДИГАН САВОЛЛАР:
1.Социологик тадқиқотлар деганда нимани тушунасиз?
2.Социологик тадқиқот дацури қандай тўзилади?
3.Панел тадқиқотлар нима?
4.Социологик тадқиқотларда илмий фораз қандай ўрин тутади?
5.Сўров усул қандай усул?
6.Анкета сзининг маъноси қандай?
7.Интервю билан оддий сухбатнинг фарки қандай?
8.Интервю олувчи нималарга эътиборбериши керак?
9.Кузатиш усулининг афзалликлари қандай?
10.Тец усулининг социологик тадқиқотларга тўтган ўрни қандай?

1.ИЛОВА

2.ИЛОВА

4. МАВЗУ 3. ИЛОВА.

4.ИЛОВА

5. ИЛОВА

6-ИЛОВА

7-ИЛОВА

8-ИЛОВА

ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР.

КАРИМОВ.И.А 2011-йил якунлари – Тошкент 2011 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон мустақилликка эришиш оцонасида.-Тошкент 2011 йил.
КАРИМОВ.И.А 9-май Хотира ва қадрлаш кунига багишланган нутки.-Тошкент 2012 йил.
КАРИМОВ.И.А Жаҳон молиявий иқтисодий инкрози, О'збекицон шароитида уни бартараф этишнинг й'оллари ва чоралари.-Тошкент 2009 йил.
КАРИМОВ.И.А Юксак ма'навият энгилмас куч асари – Тошкент
КАРИМОВ.И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги о'з куч – кудратимизга, халкимизнинг ҳамжихатлиги ва бо'линмас иродасига бог'лиқ. Т.: «О'збекицон»,2004 йил.
КАРИМОВ.И.А. Биз учун халқимиз, Ватанимиз манфаатидан улуг' мақсад юк. Т.: «О'збекицон»,2001 йил.
КАРИМОВ. И.А.О'збекицон ХХИ асрга интилмокда.Т.:«О'збекицон»,2000 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон буюк келажак сари. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицоннинг сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. (Асарлар то'плами) 3-жилд. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Ма'навий юксалиш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ё'лида. Т.: «О'збекицон», 1995 йил.
КАРИМОВ.И.А О'збекицон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.: «Озбекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон хаёт пировард максадимиз. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Миллий истиқлол мафкураси-халқ э'тиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «О'збекицон», 2000 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод орзуси. Тошкент «Шарк» 1999 йил
КАРИМОВ.И.А Ватан саждагох каби мукаддасдир. Т.: «О'збекицон», 1996 йил.
КАРИМОВ.И.А Баркамол авлод О'збекицон тараққиётининг пойдевори. Т.: «О'збекицон», 1997 йил.
КАРИМОВ.И.А Тарихий хотирасиз келажак юк. Т.: «О'збекицон», 1998 йил.
АЛИ+ОРИЙЕВ. Н.С. ва б. О'мимий социология. Тошкент, ТОШДУ 1999 йил.
БЕГМАТОВ. А.С. Социологияга кириш. Андижон 1995 йил.
БЕКМУРОДОВ. М. Социология асослари. Тошкент «Фан»1994 йил.

БЕКМУРОДОВ. М.Узбекицонда жамоатчилик фикри. Тошкент «Фан» 1999 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология. Тошкент «А.Кодирий номидаги халк мероси» нашриёти-2002 йил.
БЕКМУРОДОВ. М.Б. Социология (ма’рузалар манти). Тошкент-2000 йил.
БЕКМУРОДОВ. М, О.Отамирзаев, Н.Аликориев ва б. Социология. Тошкент 2000 йил.
ДОЛКАРТ. Социология. Тошкент 1994 йил.
ЖО’РАЙЕВ Н. Тарих фалсафаси. Тошкент «Ма’навият»1999 йил.
ЖО’РАЙЕВ. Х, Н. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ГОФУРОВ, В.М.КАРИМОВА. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт.
ИБРОХИМОВ. А. Ватан туйг’уси. Т.О’збекицон 1996йил.
КАРИМОВА. В.М. Ижтимоий психология асослари. Тош. 1994 йил.
ОТСОНОВ. С. Феврал вокеалари. 1999 йил
ПЕРСОНАЛНИ БОШ+АРИШ. Муаллифлар жамоаси. Т.Шарк нашриёти. 1998 йил.
СОЦИОЛОГИЯ ма’рузалар матни. Муаллифлар жамоаси. Тошкент. 2000 йил.
СОЦИОЛОГИЯ дарслик. Муаллифлар жамоаси. Тошкент 2002 йил.
СУЛТОНОВ. Х, Н.ЖО’РАЙЕВ. Янги О’збекицоннинг 7 зафарли йили. Т.1999 йил.
ТОШЕНКО. В. Социология. Москва 1994 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Социология (лугат) Тошкент 1999 йил.
ХОЛБЕКОВ. А. Шарк ва Гарб мутафаккирларининг социологик та’лимоти.
ХАЙРУЛЛАЙЕВ. М. Буюк сиймолар, алломалар. (1-2-3-китоблар) 1995 -1997
ЮНУСОВ. К. Социология. Андижон 1997 йил.
ФАРОБИЙ. Фозил одамлар шахри. Тошкент 1993 йил.

ТАЯНЧ АТАМАЛАР.

Маданият — бу жамиятнинг ижтимоий хотирасидир, яъни жамиятнинг фаолият кўрсатиш ва ривожланиш эхтиёжларига мос келувчи ва тарихий тажрибадан тасдикланган хатти-харакатлар қайта тикловчи ўзига хос механизми хисобланади.

+адриятлар — индивидуал ёки гурухли муваффакият учун тўғри ёки мухим хисобланган нарсалар хақидаги қабул қилишиб англанмаган тасаввурлар тушунилади.

Ижтимоий меъёрлар — бу маълум жамиятда кенг тарқалган хатти-харакатлар қўлланмагандир.

Меъёр — у ёки бу харакатларни рухсат этиш, такиклаш, мажбурлаш, ижозатлар бериш, маъқўллаш кўринишида бўлиши мумкин.

Ижтимоий эхтиёжлар — маданиятнинг намоён бўлиш шақлларидан бири бўлиб, у маълум ижтимоий бойликларга бўлган эхтиёжни ифодаланишидир.

Манфаатлар — турли кўринишдаги ижтимоий бойликларга бўлган туб эхтиёж ва қадриятларнинг ифодаланишидир.

Хатти-харакат мотиватсияси — бу инсонлар ўзлари харакатларига ҳамда ўзлари қабул қилган қадрият ва меъёрларга берилган цандартлаштирилган тушунтиришлардир.
Ижтимоий гурухлар — оилалар, мехнат жамоалари, диний бирлашмалар, миллий бирликлар.
Ижтимоий тизим — бу мураккаб ташкил қилинган ва тартибланган яхлитлик бўлиб, у ўзининг табиати бўйича ўзига хос ижтимоий бўлган функтсионал алоқалар орқали бирлашган алохида индивидуал ижтимоий бирликларни ўз ичига олади.
Шахс — индивид улгайиб, ўз фаолиятини жамиятда қабул қилинган нормалар асосида амалга ошира бошлагандан кейингина шахс деб тан олинади. Шахс ижтимоий тушунчадир.
Одам ва индивид — бу тушунчалар биологик турли мансубликни билдиради. Хар қандай инсон фарзанди ёши, жинси, маълумоти, касби, ирки, дини ва бошқа нарсаларидан катъий назар индивид ва айни вақтда одам хисобланади.
Ижтимоийлашув — бу атама 19-асрнинг охири 20-асрнинг бошларида вужудга келди. Индивиднинг таълим олиши ва бу жараёнда ўзлаштирилиши ижтимоийлашув деб аталади.
Мақсад — эришиши ицалган келажакнинг идеал моделидир.
Ижтимоий назорат — ижтимоий тизим элементоларини муайян нормалар асосида бошқаришни англатади.
Ижтимоий фаолият — инсон ўзининг ривожланиш қонуниятларини ҳамда ташқи мухитнинг объектив қонундларини билишга интилиши ижтимоий фаолият хисобланади.
Стимул — Индивид ва мухитнинг ўзаро таъсири асосида вужудга келади.
Алтуризм — бу жуда кўп хулқ моделларидан атига бир кўриниши бўлиб, генетик богланганликни англатади.
Социал но’рмалар — юридик томонидан муцахкамланган бўлиб, угирликка қарши, хатти-харакат билан хақоратлаш, шартномани бўзиш каби конунлардир. Буни бўзган кишилар жазога тортилади.
Но’рма — Жамиятда давлат томонидан белгиланган меъёрлар бирикмасидир.
Емпирик — бу сўз +адимги юнонча бўлиб тажриба деган маънони англатади.
Ижтимоий факт — муайян вақт давомида реал ижтимоий вокейликнинг алохида жиҳатларини тасниф қилиш орқали олинган маълумотларга айтилади.
Респандент инглизча сўз бўлиб, жавоб бермок маъносини англатади. Анкета саволларига ва интервюга жавоб берувчи тушинилади.
Синпатия — кишилар хаёт фаолияти давомида ўзаро бир-бирларига нисбатан ижобий туйгуларга эга бўлиш.
Антипотия — кишилар хаёт фаолияти давомида ўзаро бир-бирларига нисбатан туйгуларга эга бўлишидир.
Сатсиометрия — кичик гурухларни таркибий тахлил қилиш — бу сўз лотинча жамият ва юнонча сўз улчамок маъносини англатади.
Стратификатсия — лотинча цратум — қатлам ва фатсио-бажараман маъносини англатиб, ғарб социологиясини асосий тушунчаларидан бири ва мавхсус сохаси

бўлиб, жамият ижтимоий таркибининг ижтимоий табақаларга, гурухларга ажратилганини, жамиятдаги ижтимоий тенгсизликни ифодалайди.

Социал мобиллик — кишиларнинг ижтимоий погоналарда икки йўналиш бўйича харакат қилишидир. Вертикал йўналишда ва горизантал йўналишда.

Ижтимоий демографик муносабат — бу муносабат асосан ахолининг жинсий тузилиши, ёши, оилавий ва генетик жиҳатларини ўз ичига олади.

Легитим — хукмронлик типлари. Бошқарилувчи индивидлар томонидан тан олинган хукумронлик хақидаги таълимот.

Епнадемографик таркибий тузилиш — бу ўз демографик холати ва маълум этносга миллатлар ва элатларга тегишлилиги билан фаркланувчи ахоли гурухлари орасидаги тартиблаштирилган ва барқарор алоқалар тизимидир.

Жамоа — қандайдир умумий вазифалар асосида индивидларни бирлаштириш, харакатлар бирлиги ва ўзаро ёрдам, мулоқотнинг маълум давомийлиги, маълум ташкилот жамоани юзага келтиради.

Ижтимоий цатика — ижтимоий тизимнинг мавжуд бўлиш шароитлари ва фаолият кўрсатиш қонунларини ўрганувчи ижтимоий таркиб назариясидир.

Сотсиография — Лепленинг мактаби бўлиб, цатицика ва кузатувга таянган холда маълум худудий ва касбий жамиятларни монографик тасвирлаш.

Ижтимоий бирлик — тарихий шаклланган холда такрорланмас, ўзига хослик берувчи қатор умумий белгиларга эга бўлган инсонлар мажмуасидир.

Ижтимоий ташкилот — алохида индивид ва ижтимоий гурухларнинг турли тарафга йўналтирилган фаолиятларни тартибга солиш ва назорат қилиш усулларини англатади.

Ижтимоий институт — энг расмийлашган ва инсонларнинг онгли харакатини максимал жамлашнинг талаб қиладиган ижтимоий тизидир.

Мехнат жамоаси — гурухнинг ўзи томонида қабул қилинган ёки ўз олдига ташқаридан қуйилган мақсадларни тақсимловчи ва уларга эришиш учун гурухни барча аъзолари харакатларини бирлашишини таъминлайди.

Бихериаризм — инглизча сўздан олинган бўлиб, хулқ маъносини англатади, бунга кўра, социология инсон хулқи тўғрисидаги фандир деган тушунчага олиб келади.

Фейномен — Грекча сўз бўлиб намоён бўлиш деган маънони беради. Фейноменалогиянинг марказий тушунчаси онгнинг интентсионаллиги бўлиб, у субъектсиз объект йўқ деган принтсипни асослашга қаратилган.

Социал — у ёки бу ижтимоий муносабатлар хусусиятлари йиғиндисидир.

Ижтимоий ходиса — алохида шахснинг хулқи бошқа бир шарт группа таъсири оцига тушгандагина ижтимоий ходиса юзага келади.

Ижтимоий қонун — бу ижтимоий алоқалар ва жараёнларнинг асосий ва зарурий алоқаларининг ифодалашдир.

Динамик қонунлар — ижтимоий ўзгаришнинг формалари, омиллари ва йўналишларини ифодалайди.

Статицик қонунлар — ижтимоий ходисаларни чуқур изохламайди балки, ўзгаришларни асосий йўналишларни акс эттиради.

Типологизатсия — ижтимоий қонунларни турларига ажратиш.

Матив — қабул килувчанлик, тайёргарлик холати, у ёки бу тарзда харакатланиш холати тушинилади.
Аномия — шахс хатти-харакатининг жамият томонидан белгилаб қуйилган маълум бир нормада ёки қонунда доираларига жавоб бермаслиги.
Девиант хулқ — аномик кўринишга эга бўлган Девиант хулқдир.
Позитив — ижобий.
Теология — илохий.
Гонесология — билиш, ўрганиш.
Онтология — борликни билиш.
Метофизик — мавхум.
Анкета — ўз мазмун ва шақлига кўра тартибланган саволлар ва мулохазалар баён қилинган сўров варакаси.
Анкета саволлари — ахборот олишга мулжалланган иборалар бўлиб, бунда ўрганилаётган ижтимоий ходисанинг белгиларини аниқлаб бориш тарзида қайд қилиниша имконият яратилади.
Анкета сўрови — социологик тадқиқотларда қўлланиладишган сўровларнинг асосий хилидан бири.
Анкета юритувчи — респондентлар орасидла анкета сўрови ўтказиш услуби ёрдамида дацлабки социологик ахборот йигувчи мутахассис--социолог.
Бошқарув социологияси — менежментнинг социологик жиҳат-ларини ўрганувчи тадбиқий соха.
Вербаллаштириш(лотинча-огзаки) — белгилар билан ифодаланеган маълумотлар шақлини, шунингдек бу маълумотларни қўллашни ифодаловчи атама.
Гурух динамикаси — гурух хаётида бирор-бир вақт бирлигида ва гурухнинг босқичдан босқичга харакати давомида юз берадиган ўзгарувчан жараёнлар мажмуаси.
Гурухий бирдамлик — шахсларароалоқаларнинг гурух хаётий фаолиятининг ворисийлигини ва барқарорлигини таъминлашга хизмат қилувчи муцахкамлиги.
Гурухий мутаносиблик — гурух ҳамжиҳатлигининг ижтимоий-рухий кўрсаткичи бўлиб, унда гурух аъзоларининг ўзаро низоларсиз муомала қилишга мувофиклик имкониятлари акс этади.
Гурухлараро муносабатлар — одамлар Ўртасидаги субъектив кечинмаларга асосланган алоқалар.
Гурухлаштириш — ўрганилаётган объект бирликларини кўзга кўринарли белгиларига қараб бир хил гурухларга бирлаштириш.
Гурух меъёрлари — хар бир гурух жорий этган амалда тартиб-қоида ва талаблар мажмуи бўлиб, у гурух аъзолари хатти-харакатларини ташкил этишда, уларнинг ўзаро муносабатлари, харакатлари ва муомаласида мухим аҳамият касб этади.
Гурух тўзилмаси — ўзаро фаолият қатнашчиларининг муцахкам равишда қайтадан вужудга келишининг тартибланган тизими.
Давлат — жамиятнинг хоқимият ва кучга, шунингдек ижтимоий захиралар ҳамда воситаларни тақсимлаш имкониятларига эга бўлган қисми.

Демократия — халқ бошқаруви, халқ учун бошқарув ва халқ воситасида бошқарув амалга ошириладиган давлат тузилиш шақли.

Диалектик социология — хозирги замон ғарб социологиясида позитивизмга зид йўналиш бўлиб, у ижтимоий тўзилмаларнинг ўзаро харакатига ва уларинг хосиласи бўлган ижтимоий ўзгаришларга асосий эътиборини каратади.

Дин социологияси — диний фикриётдаги йўналиш бўлиб, у инсон ва унинг оламдаги ўрни тўғрисидаги диний тасаввурлар асосида жамият назариясини қуриш билан боғлиқ.

Ёшлар социологияси — социологияда ёшларнинг хулқ-атворини, ижтимоийлашув хусусиятларини, уларнинг ижтимоий ва касбий йўналганлиги, роллари ва макомининг шаклланиш жараёнини, шунингдек ёшлар маданияти кўринишларини ўрганувчи соха.

Жамоатчилик фикри — ижтимоий онгнинг ўзига хос динамик намоён бўлиши.

Ижтимоий — жамият хаётининг турли томонларини белгилаш учун хизмат қилувчи тушунча.

Ижтимоий алоқа — индивидлар ёки ижтимоий гурухларнинг бир-бирига нисбатан хар қандай сотсиомаданий мажбуриятлари.

Ижтимоий ахборот — маълум бир тизим доирасида хабарлар белгилари мажмуаси сифатидаги ахборотнинг бир сохаси.

Ижтимоий ахвол — ижтимоий субъектнинг жамиятда тўтган у ёки бу ўрни, у ёки бу ижтимоий ўринда эгаллаган мавқеида қўлга киритган муцахкам алоқаларини мажмуи.

Ижтимоий башорат — ижтимоий ривожланиш хусусияти ва йўналишини жамият ижтимоий ривожининг устивор жиҳатлари, утмиш тажрибалари, унинг тадрижий ўзгариб бориши асосида олдиндан айтиб бериш.

Ижтимоий бошқарув — жамиятдаги бошқарувнинг асосий турларидан бири..

Ижтимоий гурух — индивидлар мажмуи.

Ижтимоий динамика — жамиятнинг муттасил равишда тараққий этиб бориши, ижтимоий хаёт жараёнларининг ривожи.

Ижтимоий жараён — индивид, ижтимоий институтлар, гурухларнинг ижтимоий холати ёки турмуш тарзининг ўзгариши йўналишини ифодаловчи барқарор харакатлар, ўзгаришлар, хатти-харакатлари холатларининг мажмуаси.

Ижтимоий категория — бир ёки бир неча ухшаш хусусиятларга эга бўлган индивидларни бирлаштирувчи ижтимоий бирлик.

Ижтимоий куникиш — индивиднинг бошқаларга тақлид қилиши ва уларни кузатиши орқали ижтимоий хатти-харакатларнинг янги шақлларини эгаллаши.

Ижтимоийлашув — индивид томонидан мавжуд ижтимоий меъёрлар, қадриятлар ва билимлар тизимини ўзлаштириш жараёни.

Ижтимоий меъёрлар — ижтимоий гурухнинг ўз аъзоларига куядиган расмий ва норасмий талаблар мажмуи.

Ижтимоий муносабат — ўз маъносига кўра бир-бири билан мутаносибланган ва мос хатти-харакатни ифодаловчи англанган ва хис қилинадиган такрорланувчан ўзаро харакатлар мажмуи.

ҳттп:www.либ.сосио.мсу.ру.

ҳттп:www.сосиолине.ру

ҳттп:www.сосио.рин.ру
ҳттп:www.сосиолог.народ.ру.
ҳттп:www.сосионет.народ.ру.
ҳттп:www.сосиогад.ру.

Информатсион техник воситалар

Фанни урганишда компютер воситалари, цандарт дацурлар, кургазмали кулланмалар ва Интернет материаллари хамда янги педагогик технологиялари я’ни интерактив усулларидан кулланилади.

Мундарижа

Сўз боши…………………………………………………………………..………3
1-Мавзу: Социология фанининг назарий асослари. (2-соат)

1.Социология фанининг претмети,объекти……………………………………….….4-6
2.Социология фанининг асосий вазифалари……………………………………….7-8
3.Социология фанининг ижтимоий фанлар тизимида тутган ўрни…………………..…9-11
2-мавзу: Социология фанинг вужудга келиши ва црухтураси
1.Антик дунё социологлари инсон мавқейи то’г’рисида. Антик дунёда жамият ва шахс омиллари………………………………………………………………13-15
2.Платон ва Арецотелнинг дунё фалсафий фикр тараққиётида тутган о’рни…..…..16-18
3.Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий жараёнлар ва ижтимоий жамоаларга берган баҳоси…………………………………………………………………….19-20
4.Шарқ ва Г’арб мутафаккирларининг инсон эрки ва тафаккур тарси то’г’рисидаги қарашлари……………………………………………………………..…….21-25
2-Мавзу(давоми)
1.Социологиянинг Европада фан сифатида вужудга келиши……………..………27-29
2.ХИХ аср охири ХХ аср бошидаги классик (мумтоз) социология………………..…30-32
3.ХХ асрнинг 70-80 йилларида социологияда реалицик йўналишлар………………33-35
3- Мавзу: Маънавий ҳаёт социологияси (4-соат)
1.Ижтимоий муносабатлар социологияси ……………………………………...37-39
2.Миллий мафкура - ижтимоий муносабатларнинг таркибий қисми…………………...40-42
3.Фан социологияси……………………………………………………………43-46
4.Фан ва таълим социологиясининг илмий тизимда ва ижтимоий ишлаб чиқаришдаги ўрни……………………………...………………………………..…47-49
3-Мавзу (давоми): Маданият, дин ва ахлоқ социологияси.
1.Маданият социологияси………………………………………………..……51-53
2.Дин социологияси ……………………………………………………………54-56
3.Ахлоқ социологияси…………………………………..…………………57-63
4-Мавзу Ижтимоий тузилмалар социологияси социологияси. (2-соат)

1.Ижтимоий цратификатсия социологияси……………………………….…………65-67
2.Ёшлар социологияси…………………………………………………………68-69
3.Девиант хулқ-атвор социологияси……………………………………………70-73
5-Мавзу: Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаёт социологияси (4-соат)
1.Шахс, жамият ва давлат социологияси……………………………….………..75-76
2.Ижтимоий бошқарув социологияси……………………………..……………77-78
3.Иқтисод социологияси………………………………………..………………79-80
4.Мехнат социологияси..…………………………………………………………...81-83
5-Мавзу (давоми): Махалла ўз-ўзини бошқарув ва ижтимоий фикр социологияси.
1.Махалла ва махаллий бошқарув социологияси……………………………..….85-86
2.Махалла ўз-ўзини бошқарув тизимининг мухим ижтимоий орган…………..….87-88
3.Жамоатчилик фикри тушунчаси. Жамоатчилик фикрининг назарий асослари………………………………………………………………………89-90
4.Жамоатчилик фикрининг ижтимоий хаётда намоён бўлиши……………..……..90-91
6-МАВЗУ.Емпирик социологик тадқиқот ва унинг методлари. (2 соат)
1.Социологик тадқиқотларни ривожлантириш. Социологик тадқиқот дацурининг
таркиби…………………………………………………………………….……..94-95
2.Социологик тадқиқотларни ташқи этиш…………………………………..…..96-97
3.Социологик тадқиқот усуллари (сўров,хужжатларни
ўрганиш, интервю, кузатиш усуллари)…………………………………………97-98
4.Аниқ социологик тадқиқотларнинг турлари…………………….……99-105
Фойдаланилган адабиётлар …………………………………………………106
Таянч иборалар…………………………………………………………107-110

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР

Андижон-2015

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ҚОНУНИ

ТАЪЛИМ ТЎҒРИСИДА

(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда)

УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-модда. Ушбу Қонуннинг мақсади

Ушбу Қонун фуқароларга таълим, тарбия бериш, касб-ҳунар ўргатишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди ҳамда ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини таъминлашга қаратилган.

2-модда. Таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонундан ҳамда бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида таълим соҳасидаги муносабатлар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

3-модда. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари

Таълим Ўзбекистон Республикаси ижтимоий тараққиёти соҳасида устувор деб эълон қилинади.

Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги;

таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;

умумий ўрта, шунингдек ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг мажбурийлиги;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими йўналишини: академик лицейда ёки касб-ҳунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги;

таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги;

давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиқлиги;

таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув;

билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш;

таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш.

4-модда. Билим олиш ҳуқуқи

Жинси, тили, ёши, ирқий, миллий мансублиги, эътиқоди, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, хизмат тури, ижтимоий мавқеи, турар жойи, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қанча вақт яшаётганлигидан қатъи назар, ҳар кимга билим олишда тенг ҳуқуқлар кафолатланади.

Билим олиш ҳуқуқи:

давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ривожлантириш;

ишлаб чиқаришдан ажралган ва ажралмаган ҳолда таълим олишни ташкил этиш;

таълим ва кадрлар тайёрлаш давлат дастурлари асосида бепул ўқитиш, шунингдек таълим муассасаларида шартнома асосида тўлов эвазига касб-ҳунар ўргатиш;

барча турдаги таълим муассасаларининг битирувчилари кейинги босқичдаги ўқув юртларига киришда тенг ҳуқуқларга эга бўлиши;

оилада ёки ўзи мустақил равишда билим олган фуқароларга аккредитациядан ўтган таълим муассасаларида экстернат тартибида аттестациядан ўтиш ҳуқуқини бериш орқали таъминланади.

Бошқа давлатларнинг фуқаролари Ўзбекистон Республикасида халқаро шартномаларга мувофиқ билим олиш ҳуқуқига эга.

Республикада истиқомат қилаётган фуқаролиги бўлмаган шахслар билим олишда Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан тенг ҳуқуқларга эга.

5-модда. Педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи

Тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

Педагог ходимларни олий ўқув юртларига ишга қабул қилиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлаган Низомга мувофиқ танлов асосида амалга оширилади.

Педагогик фаолият билан шуғулланиш суд ҳукмига асосан ман этилган шахсларнинг таълим муассасаларида бу фаолият билан шуғулланишига йўл қўйилмайди.

6-модда. Таълим муассасасининг ҳуқуқий мақоми

Таълим муассасасини аккредитациялаш ваколатли давлат органи томонидан аттестацияга асосан амалга оширилади.

Таълим муассасаси юридик шахс бўлиб, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда барпо этилади. Нодавлат таълим муассасаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда давлат аккредитациясидан ўтган пайтдан бошлаб юридик шахс ҳуқуқлари ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади.

Таълим муассасаси қонун ҳужжатларига мувофиқ ишлаб чиқилган устав асосида фаолият кўрсатади.

Таълим муассасаси аттестация натижаларига биноан давлат аккредитациясидан маҳрум этилиши мумкин.

Таълим муассасалари ўқув-тарбия мажмуиларига ҳамда ўқув-илмий-ишлаб чиқариш бирлашмалари ва уюшмаларига бирлашишга ҳақли.

Таълим муассасалари уставда белгиланган вазифаларига мувофиқ пулли таълим хизматлари кўрсатиш, шунингдек тадбиркорлик фаолиятининг бошқа турлари билан шуғулланишга ҳақли.

7-модда. Давлат таълим стандартлари

Давлат таълим стандартлари умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талабларни белгилайди.

Давлат таълим стандартларини бажариш Ўзбекистон Республикасининг барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

8-модда. Таълим бериш тили

Таълим муассасаларида таълим бериш тилидан фойдаланиш тартиби Давлат тили ҳақидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни билан тартибга солинади.

II. ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ВА ТУРЛАРИ

9-модда. Таълим тизими

Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими қуйидагиларни ўз ичига олади:

давлат стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширувчи давлат ва нодавлат таълим муассасалари;

таълим тизимининг фаолият кўрсатиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган тадқиқот ишларини бажарувчи илмий-педагогик муассасалар;

таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек уларга қарашли корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар.

Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими ягона ва узлуксиздир.

10-модда. Таълим турлари

Ўзбекистон Республикасида таълим қуйидаги турларда амалга оширилади:

мактабгача таълим;

умумий ўрта таълим;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими;

олий таълим;

олий ўқув юртидан кейинги таълим;

кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;

мактабдан ташқари таълим.

11-модда. Мактабгача таълим

Мактабгача таълим бола шахсини соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш мақсадини кўзлайди. Бу таълим олти-етти ёшгача оилада, болалар боғчасида ва мулк шаклидан қатъи назар, бошқа таълим муассасаларида олиб борилади.

12-модда. Умумий ўрта таълим

Умумий ўрта таълим босқичлари қуйидагича:

бошланғич таълим (I—IV синфлар);

умумий ўрта таълим (I—IX синфлар).

Бошланғич таълим умумий ўрта таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик, билим ва кўникма асосларини шакллантиришга қаратилгандир. Мактабнинг биринчи синфига болалар олти-етти ёшидан қабул қилинади.

Умумий ўрта таълим билимларнинг зарур ҳажмини беради, мустақил фикрлаш, ташкилотчилик қобилияти ва амалий тажриба кўникмаларини ривожлантиради, дастлабки тарзда касбга йўналтиришга ва таълимнинг навбатдаги босқичини танлашга ёрдам беради.

Болаларнинг қобилияти, истеъдодини ривожлантириш учун ихтисослаштирилган мактаблар ташкил этилиши мумкин.

13-модда. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълим олиш мақсадида ҳар ким умумий ўрта таълим асосида академик лицейда ёки касб-ҳунар коллежида ўқишнинг йўналишини ихтиёрий равишда танлаш ҳуқуқига эга.

Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари эгалланган касб-ҳунар бўйича ишлаш ҳуқуқини берадиган ҳамда бундай иш ёки таълимни навбатдаги босқичда давом эттириш учун асос бўладиган ўрта махсус, касб-ҳунар таълими беради.

Академик лицей ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларини жадал ўстиришни, уларнинг чуқур, табақалаштирилган ва касб-ҳунарга йўналтирилган билим олишларини таъминлайдиган уч йиллик ўрта махсус ўқув юртидир.

Касб-ҳунар коллежи ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойиллиги, маҳорат ва малакасини чуқур ривожлантиришни, танланган касблар бўйича бир ёки бир неча ихтисос олишни таъминлайдиган уч йиллик ўрта касб-ҳунар ўқув юртидир.

14-модда. Олий таълим

Олий таълим юқори малакали мутахассислар тайёрлашни таъминлади.

Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш олий ўқув юртларида (университетлар, академиялар, институтлар ва олий мактабнинг бошқа таълим муассасаларида) ўрта махсус касб-ҳунар таълими асосида амалга оширилади.

Олий таълим икки босқичга: давлат томонидан тасдиқланган намунадаги олий маълумот тўғрисидаги

ҳужжатлар билан далилланувчи бакалавриат ва магистратурага эга.

Бакалавриат олий таълим йўналишларидан бири бўйича пухта билим берадиган, ўқиш муддати камида тўрт йил бўлган таянч олий таълимдир.

Магистратура аниқ мутахассислик бўйича бакалавриат негизида камида икки йил давом этадиган олий таълимдир.

Фуқаролар иккинчи ва ундан кейинги олий маълумотни шартнома асосида олишга ҳақлидирлар.

15-модда. Олий ўқув юртидан кейинги таълим

Олий ўқув юртидан кейинги таълим жамиятнинг илмий ва илмий-педагогик кадрларга бўлган эҳтиёжларини таъминлашга қаратилгандир. Олий ўқув юртидан кейинги таълим олий ўқув юртлари ва илмий-тадқиқот муассасаларида (аспирантура, адъюнктура, докторантура, мустақил тадқиқотчилик) олиниши мумкин.

Илмий ва илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш, илмий даражалар ва унвонлар бериш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланади.

16-модда. Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш касб билимлари ва кўникмаларини чуқурлаштириш ҳамда янгилашни таъминлайди.

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

17-модда. Мактабдан ташқари таълим

Болалар ва ўсмирларнинг якка тартибдаги эҳтиёжларини қондириш, уларнинг бўш вақти ва дам олишини ташкил этиш учун давлат органлари, жамоат бирлашмалари, шунингдек бошқа юридик ва жисмоний шахслар маданий-эстетик, илмий, техникавий, спорт ва бошқа йўналишларда мактабдан ташқари таълим муассасаларини ташкил этишлари мумкин.

Мактабдан ташқари таълим муассасаларига болалар, ўсмирлар ижодиёти саройлари, уйлари, клублари ва марказлари, болалар-ўсмирлар спорт мактаблари, санъат мактаблари, мусиқа мактаблари, студиялар, кутубхоналар, соғломлаштириш муассасалари ва бошқа муассасалар киради.

Мактабдан ташқари таълим муассасаларининг фаолият кўрсатиш тартиби қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилади.

18-модда. Оиладаги таълим ва мустақил равишда таълим олиш

Давлат оилада таълим олишга ва мустақил равишда таълим олишга кўмаклашади. Болаларни оилада ўқитиш ва мустақил равишда таълим олиш тегишли таълим муассасаларининг дастурлари бўйича амалга оширилади. Таълим олувчиларга ваколатли давлат муассасалари томонидан услубий, маслаҳат ва бошқа йўсинда ёрдам кўрсатилади.

19-модда. Таълим тўғрисидаги ҳужжатлар

Аккредитация қилинган таълим муассасаларининг битирувчиларига давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат (шаҳодатнома, диплом, сертификат, гувоҳнома) берилади. Давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат оилада таълим олган ёки мустақил равишда билим олган ва аккредитация қилинган таълим муассасаларининг тегишли таълим дастурлари бўйича экстерн тартибида имтиҳонлар топширган шахсларга ҳам берилади, давлат таълим муассасаларида ўқитилиши шарт бўлган ва рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгилаб қўйиладиган мутахассисликлар бундан мустасно.

Олий маълумот тўғрисидаги дипломга ўзлаштирилган фанлар рўйхати, уларнинг ҳажмлари ва фанларга қўйилган баҳолар ёзилган варақа илова қилинади.

Диссертация ҳимоя қилган шахсларга белгиланган тартибда фан номзоди ёки фан доктори илмий даражаси берилади ва давлат томонидан тасдиқланган намунадаги диплом топширилади.

Давлат таълим стандартларига мос келган тақдирда Ўзбекистон Республикаси билан хорижий давлатларнинг ҳукуматлари ўртасидаги икки томонлама битимлар асосида ҳар икки томоннинг маълумот тўғрисидаги ҳужжатлари белгиланган тартибда ўзаро тан олиниши мумкин.

Тегишли босқичдаги таълимни тугалламаган шахсларга белгиланган намунадаги маълумотнома берилади.

Давлат тасдиқлаган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат навбатдаги босқич таълим муассасаларида таълим олишни давом эттириш ёки тегишли ихтисослик бўйича ишлаш ҳуқуқини беради.

III. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ ҚАТНАШЧИЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШ

20-модда. Таълим олувчиларни ижтимоий ҳимоя қилиш

Таълим муассасасида таълим олувчилар қонун ҳужжатларига ва норматив ҳужжатларга мувофиқ имтиёзлар, стипендия ва ётоқхонада жой билан таъминланади.

21-модда. Таълим муассасалари ходимларини ижтимоий ҳимоя қилиш

Таълим муассасалари ходимларига иш вақтининг қисқартирилган муддати белгиланади, ҳақи тўланадиган йиллик узайтирилган таътиллар ҳамда қонун ҳужжатларида назарда тутилган имтиёзлар берилади.

Таълим муассасалари иш ҳақига мўлжалланган мавжуд маблағлар доирасида мустақил равишда ставкалар, мансаб окладларига табақалаштирилган устама белгилашга ҳамда меҳнатга ҳақ тўлаш ва уни рағбатлантиришнинг турли шаклларини қўллашга ҳақли.

22-модда. Етим болаларни ва ота-оналарининг ёки бошқа қонуний вакилларининг васийлигисиз қолган болаларни ўқитиш

Етим болаларни ва ота-оналарининг ёки бошқа қонуний вакилларининг васийлигисиз қолган болаларни ўқитиш ва уларни боқиш давлатнинг тўла таъминоти асосида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

23-модда. Жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсони бўлган болалар ва ўсмирларни ўқитиш

Жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсони бўлган, шунингдек узоқ вақт даволанишга муҳтож бўлган болалар ва ўсмирларни ўқитиш, уларни тарбиялаш ҳамда даволаш учун ихтисослаштирилган таълим муассасалари ташкил этилади. Болалар ва ўсмирларни ушбу таълим муассасаларига юбориш ва улардан чиқариш ота-оналарининг ёки бошқа қонуний вакилларининг розилиги билан психологик-тиббий-педагогик комиссиянинг хулосасига биноан амалга оширилади.

Ихтисослаштирилган таълим муассасаларининг ўқувчилари қисман ёки тўла давлат таъминотида бўлади.

24-модда. Ижтимоий ёрдамга ва тикланишга муҳтож бўлган шахслар учун ўқув-тарбия муассасалари

Алоҳида шароитларда тарбияланиш ва ўқишга муҳтож бўлган болалар ва ўспиринлар учун уларнинг билим олиши, касб тайёргарлиги ва ижтимоий тикланишини таъминлайдиган ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасалари ташкил этилади.

Озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ муассасаларида сақланаётган шахсларнинг таълим олиши ва мустақил билим олиши учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда шароитлар яратилади.

IV. ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШ

25-модда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги ваколатлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги ваколатларига қуйидагилар киради:

таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш;

таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органларига раҳбарлик қилиш;

таълимни ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

таълим муассасаларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибини белгилаш;

таълим муассасаларини аккредитациядан, педагог, илмий кадрларни аттестациядан ўтказиш тартибини белгилаш;

бошқа давлатларнинг таълим муассасаларига Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи рухсатномалар бериш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ хорижий давлатларнинг таълим тўғрисидаги ҳужжатларини тан олиш ва ҳужжатларнинг эквивалент эканлигини қайд этиш тартибини белгилаш;

давлат таълим стандартларини тасдиқлаш;

давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжатларни тасдиқлаш ва уларни бериш тартибини белгилаш;

давлат грантлари миқдори ва таълим муассасаларига қабул қилиш тартибини белгилаш;

давлат олий таълим муассасасининг ректорларини тайинлаш;

таълим олувчиларни аккредитация қилинган бир таълим муассасасидан бошқасига ўтказиш тартибини белгилаш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар.

26-модда. Таълимни бошқариш бўйича махсус ваколат берилган давлат органларининг ҳуқуқ доираси

Таълимни бошқариш бўйича махсус ваколат берилган давлат органларининг ҳуқуқ доирасига қуйидагилар киради:

таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини рўёбга чиқариш;

таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва услуб масалаларида уларга раҳбарлик қилиш;

давлат таълим стандартлари, мутахассисларнинг билим савияси ва касб тайёргарлигига бўлган талаблар бажарилишини таъминлаш;

ўқитишнинг илғор шакллари ва янги педагогик технологияларни, таълимнинг техник ва ахборот воситаларини ўқув жараёнига жорий этиш;

ўқув ва ўқув-услубият адабиётларини нашр этишни ташкил қилиш;

таълим олувчиларнинг якуний давлат аттестацияси ва давлат таълим муассасаларида экстернат тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш;

давлат олий таълим муассасасининг ректорини тайинлаш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритиш;

педагог ходимларни тайёрлашни, уларнинг малакасини оширишни ва қайта тайёрлашни ташкил этиш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар.

27-модда. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг таълим соҳасидаги ваколатлари

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари:

таълим муассасалари фаолиятининг минтақаларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш эҳтиёжларига

мувофиқлигини таъминлайдилар;

таълим муассасаларини ташкил этадилар, қайта ташкил этадилар ва тугатадилар (республика тасарруфида бўлган муассасалар бундан мустасно), уларнинг уставларини рўйхатга оладилар;

ўз ҳудудларидаги таълим муассасаларини ваколат доирасида молиялаш миқдорларини ва имтиёзларни белгилайдилар;

таълим сифати ва даражасига, шунингдек педагог ходимларнинг касб фаолиятига бўлган давлат талабларига риоя этилишини таъминлайдилар;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга оширадилар.

28-модда. Таълим муассасасини бошқариш

Таълим муассасасини унинг раҳбари бошқаради.

Таълим муассасаларида қонун ҳужжатларига мувофиқ фаолият кўрсатадиган жамоат бошқаруви органлари ташкил этилиши мумкин.

29-модда. Таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари билан нодавлат таълим муассасалари ўртасидаги ўзаро муносабатлар

Таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари нодавлат таълим муассасаларида таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилади.

Нодавлат таълим муассасалари таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузган тақдирда, аккредитация қилган органлар уларнинг фаолиятини қонун ҳужжатларига мувофиқ тўхтатиб қўйишга ҳақли.

Нодавлат таълим муассасаларига қабул давлат ўқув юртлари учун белгиланган тартибда ва муддатларда амалга оширилади.

V. ЯКУНЛОВЧИ ХУЛОСАЛАР

30-модда. Ота-оналар ёки қонуний вакилларнинг вазифалари

Вояга етмаган болаларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари боланинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт ҳамда уларнинг тарбияси, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими олишлари учун жавобгардирлар.

31-модда. Таълимни молиялаш

Давлат таълим муассасаларини молиялаш республика ва маҳаллий бюджетлар маблағлари, шунингдек бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан амалга оширилади.

32-модда. Таълимни ривожлантириш фондлари

Таълимни ривожлантириш фондлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда юридик ва жисмоний шахсларнинг шу жумладан чет эллик юридик ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий бадаллари ҳисобидан ташкил этилиши мумкин.

33-модда. Халқаро ҳамкорлик

Таълим муассасалари таълим муаммолари юзасидан халқаро ҳамкорликда иштирок этадилар, чет давлатларнинг тегишли ўқув юртлари билан бевосита алоқалар ўрнатиш, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда улар билан қўшма ўқув юртлари ташкил этиш ҳуқуқига эга.

34-модда. Таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишда айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Ўзбекистон Республикаси
Президенти И. КАРИМОВ

Тошкент ш.,
1997 йил 29 август,
464-I-сон

"Мустахкам оила йили" давлат дастури тўғрисида

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ҚАРОРИ

27.02.2012 й.

№ ПҚ-1717

Жамиятимизнинг асоси бўлмиш оила институтини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, оилаларни, айниқса, ёш оилаларнинг ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда қўллаб-қувватлашни кучайтириш борасида олиб борилаётган барча ишларни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, жисмонан соғлом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини ошириш, мустаҳкам, соғлом оилани шакллантиришда маҳалланинг мавқеини мустаҳкамлаш ва ролини кучайтиришга доир аниқ мақсадга йўналтирилган кенг кўламли чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш мақсадида, шунингдек 2012 йил Ўзбекистон Республикасида "Мустаҳкам оила йили" деб эълон қилинганлиги муносабати билан:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 13 декабрдаги Ф-3760-сон фармойиши билан тузилган Республика комиссияси томонидан манфаатдор вазирликлар, идоралар, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, жамоат ҳамда ноҳукумат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари билан биргаликда ишлаб чиқилган "Мустаҳкам оила йили" Давлат дастури иловага мувофиқ тасдиқлансин.

"Оила соғлом экан - жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан - мамлакат барқарор" деган инсонпарвар тамойилдан келиб чиққан ҳолда, қуйидагилар "Мустаҳкам оила йили" Давлат дастурини амалга оширишнинг энг муҳим йўналишлари этиб белгилансин:

бугунги кун талабларини ҳисобга олган ҳолда қонунчилик ва норматив-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, амалдаги қонун ҳужжатларига оила институтини ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган зарур ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, янги қонунлар, қоида ва нормаларни ишлаб чиқиш, бу масалага жамиятимиз эътиборини янада кучайтириш;

ёш оилаларга эътибор ва ғамхўрликни кучайтириш, уларни ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилишни таъминлаш, моддий ва маънавий жиҳатдан кенг қўллаб-қувватлаш, шу жумладан, қулай ва шинам уй-жой билан таъминлаш, зарур имтиёз ва афзалликлар бериш;

жамиятимиз ва кундалик ҳаётимизда маҳалла институтининг ролини янада кучайтириш ва мақомини ошириш, Мустаҳкам оила йили мақсад ва вазифаларини ҳаётга татбиқ этишда маҳалла ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари аҳамиятини, ёш оилаларни қўллаб-қувватлаш ҳамда шакллантиришда уларнинг таъсирини кучайтириш, ёш оилаларга зарур кўмак ва ёрдам бериш;

оила, биринчи навбатда, эҳтиёжманд оилаларнинг муаммоларини ҳал этишда давлат ва жамият томонидан ғамхўрликни янада кучайтириш, уларга моддий ёрдам кўрсатиш ва фарзандларни тарбиялашда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, муносиб ижтимоий-маиший шароитлар яратиш, бунда оилани мустаҳкамлашда асосий юкни ўз елкасига олган аёлларга алоҳида эътибор қаратиш;

"Соғлом она - соғлом фарзанд" тамойилига мувофиқ оила саломатлигини, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштириш;

жамиятимизнинг маънавий негизларини янада ривожлантириш, азалий миллий қадриятларни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлаш, жамиятимизда юксак маънавий муҳитни кенг қарор топтириш, миллий менталитетимизга мутлақо ёт бўлган ва кучайиб бораётган турли хил зарарли таъсирларга қарши туришда оиланинг ўрни ва аҳамиятини ошириш;

жисмонан соғлом, маънавий етук ва ҳар томонлама ривожланган баркамол авлодни тарбиялашда оиланинг ролини кучайтириш ва шу мақсадда оила институтининг таълим ҳамда тарбия муассасалари билан ўзаро амалий ҳамжиҳатлигини мустаҳкамлаш, уларнинг яқин ва самарали ҳамкорлигини таъминлаш.

2. Республика комиссияси (Ш.М. Мирзиёев) зиммасига “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурининг амалга оширилишини ташкиллаштириш ва мониторинг қилиш вазифалари юклатилсин.

Республика комиссияси:

икки ҳафта муддатда, “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурининг устувор йўналишлари ва тадбирларидан келиб чиққан ҳолда, республика давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, жамоат ташкилотлари томонидан ҳар бир идора, вилоят, шаҳар, туман ва аҳоли пункти бўйича “Мустаҳкам оила йили”нинг ҳудудий ва тармоқ дастурлари ишлаб чиқилиши ҳамда қабул қилинишини таъминласин;

“Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурига киритилган тадбирларни тўлиқ, сифатли ва ўз вақтида бажариш бўйича республика давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари даражасида ишлар аниқ-пухта мувофиқлаштирилишини ташкил этсин, Дастур амалга оширилиши устидан тизимли назорат ўрнатсин;

Дастурнинг амалга оширилиши тўғрисидаги материалларни йилнинг ҳар чорагида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисларида кўриб чиқсин;

ҳар чорак якунлари бўйича “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурида назарда тутилган тадбирлар бажарилиши тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президенти Девонига ахборот бериб борсин.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси (Ш.М. Мирзиёев) Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри ва туманларда (шаҳарларда) “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурини амалга ошириш бўйича Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раиси, вилоят, шаҳар, туманлар ҳокимлари бошчилигида ҳудудий комиссиялар тузилишини таъминласин, уларнинг зиммасига Дастурда назарда тутилган чора-тадбирлар тегишли ҳудудларда оғишмай ва тўлиқ ҳажмларда амалга оширилиши юзасидан шахсий жавобгарликни юкласин.

4. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси, Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги, оммавий ахборот воситалари:

аҳоли, айниқса, ёш оилалар ўртасида “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурининг мақсад ва вазифалари, давлат томонидан оилаларни қўллаб-қувватлаш, ривожлантириш ҳамда мустаҳкамлаш бўйича унда белгиланган чора-тадбирларнинг мунтазам ва кенг кўламда тушунтириб борилишини;

давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, нодавлат нотижорат ташкилотларнинг Дастурда назарда тутилган тадбирларни амалга оширишга қўшган аниқ ҳиссасини акс эттирган ҳолда “Мустаҳкам оила йили” Давлат дастурининг амалга оширилиши тўғрисида кенг жамоатчилик доимо хабардор қилиб турилишини таъминласинлар.

5. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири Ш.М. Мирзиёев зиммасига юклансин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов

ОЛИЙ ТАъЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОДДИЙ-ТЕХНИК БАЗАСИНИ МУЦАЩКАМЛАШ ВА Ю+ОРИ МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШ СИФАТИНИ ТУБДАН ЯХШИЛАШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ТО‘Г‘РИСИДА

20.05.2011 №1533

Олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини муцащкамлаш ва модернизатсиялаш, уларни замонавий о‘=ув ва илмий-лаборатория жищозлари билан та’минлаш, ю=ори малакали кадрлар тайёрлаш ё‘налишлари ва мутахассисликларини ма=буллаштириш, та’лим цандартларини такомиллаштириш щисобига та’лим жараёнини сифат жищатидан янги бос=ичга ко‘тариш, илг‘ор педагогик технологиялар ва о‘=итиш шаклларини жорий этиш, о‘=итувчи кадрлар мещнатини раг‘батлантиришни кучайтириш асосида и=тисодиёт соща ва тармо=ларида талаб =илинадиган олий ма’лумотга эга мутахассисларни тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш ма=садида:

1. О‘збекицон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 сентябрдаги Ф-3501 сонли фармойишига биноан ташкил этилган Ишчи гурущ томонидан ишлаб чи=илган, 2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича =уйидагиларни о‘з ичига олган Дацур ма’=уллансин:

2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини муцащкамлаш ва ривожлантириш бо‘йича чора-тадбирлар мажмуи 1- иловага мувофи=;

ю=ори малакали кадрлар тайёрлаш ё‘налишлари ва мутахассисликларини ма=буллаштириш, давлат та’лим цандартларини янада такомиллаштириш бо‘йича чора-тадбирлар мажмуи 2-иловага мувофи=;

2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацурни амалга ошириш учун молиявий харажатларнинг щисоб-китоб =илинган щажмлари ко‘рсаткичлари 3-иловага мувофи=;

о‘=ув-лаборатория бинолари, спорт иншоотлари ва талабаларнинг тураржойларини =уриш, реконцруксия =илиш, капитал та’мирлаш ва жищозлаш бо‘йича манзилли дацурларга киритиладиган олий та’лим муассасаларининг ро‘йхати 4-иловага мувофи=;

олий та’лим муассасаларида ташкил этиладиган замонавий илмий-тад=и=от лабораторияларининг ро‘йхати 5-иловага мувофи=.

2. 2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацурнинг о‘з ва=тида ва сифатли амалга оширилишини та’минлаш борасидаги ишларни мувофи=лаштириш учун Махсус комиссия таркиби 6-иловага мувофи= ташкил этилсин.

Махсус комиссия (Р.Азимов):

О‘збекицон Республикаси И=тисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Олий ва о‘рта махсус та’лим вазирлиги таклифларига биноан щар йили, молиявий харажатларнинг умумий тасди=ланган ко‘рсаткичлари доирасида олий та’лим муассасаларининг амалдаги техник щолати, шунингдек, щар бир олий та’лим муассасасининг моддий-техник та’минланганлик даражасидан келиб чи=иб, уларнинг бинолари ва иншоотларини =уриш, реконцруксия =илиш, капитал та’мирлаш ва жищозлаш бо‘йича манзилли ро‘йхатларини тасди=ласин;

2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацурнинг амалга оширилиши уцидан тизимли мониторинг о‘рнатсин ва щар ярим йиллик щамда йил якунлари бо‘йича унинг ижроси натижаларини Вазирлар Мащкамасига ко‘риб чи=иш учун киритсин.

3. О‘збекицон Республикаси Олий ва о‘рта махсус та’лим вазирлигининг манфаатдор вазирликлар, идоралар ва хо‘жалик бирлашмалари билан келишилган ихтисослашувини о‘згартириш ва =айта ташкил этиш то‘г‘рисидаги =уйидаги таклифлари =абул =илинсин:

Андижон мущандислик-и=тисодиёт инцитути – Андижон машинасозлик инцитутига;

Наманган мущандислик-и=тисодиёт инцитути – Наманган мущандислик-технологик инцитутига;

Бухоро ози=-ов=ат ва енгил саноат технологияси инцитути – Бухоро ю=ори технологиялар мущандислик-техник инцитутига.

Вазирлар Мащкамаси бир ой муддатда ко‘рсатиб о‘тилган щар бир инцитут бо‘йича 2016 йилгача бо‘лган даврда о‘=ув жараёнини ташкил этиш, тегишли профессор-о‘=итувчилар таркибини шакллантириш ва зарур моддий-техник базани яратиш билан бог‘ли= талабларни э’тиборга олган щолда, уларни =айта ташкил этиш бо‘йича алощида =арорлар =абул =илсин.

4. О‘збекицон Республикаси Молия вазирлиги, Олий ва о‘рта махсус та’лим вазирлиги, И=тисодиёт вазирлигининг О‘збекицон Республикаси Молия вазирлиги =ошида Олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш Жамг‘армасини ташкил этиш то‘г‘рисидаги таклифи ма’=уллансин.

Жамг‘арма маблаг‘ларини шакллантириш манбалари этиб =уйидагилар белгилансин:

Давлат бюджети маблаг‘лари;

замонавий технологик жищозлар билан та’минлаш учун жалб =илинадиган хал=аро молия ташкилотларининг имтиёзли кредитлари;

хал=аро донорлар грантлари, васийлар ва мамлакатимиздаги щомийлар маблаг‘лари;

Жамг‘арманинг ва=тинча бо‘ш маблаг‘ларини жойлаштиришдан тушадиган даромадлар ва =онунчиликда та=и=ланмаган бош=а тушумлар.

Вазирлар Мащкамаси икки щафта муддатда О‘збекицон Республикаси Молия вазирлиги =ошидаги Олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш Жамг‘армаси маблаг‘ларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш то‘г‘рисидаги Низомни тасди=ласин.

О‘збекицон Республикаси Молия вазирлигининг Инвецитсиялар бош=армаси таркибида 5 та штат бирлигидан иборат Жамг‘арма маблаг‘ларини бош=ариш бо‘йича бо‘лим ташкил этилиб, вазирликнинг чекланган ходимлари сони тегишли равишда ко‘пайтирилсин.

5. О‘збекицон Республикаси Таш=и и=тисодий ало=алар, инвецитсиялар ва савдо вазирлиги бош=а манфаатдор вазирликлар ва идоралар билан биргаликда 2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацурни бажариш учун чет эл кредитлари ва грантларини жалб =илиш юзасидан тизимли ишларни амалга оширсин.

6. Белгилаб =о‘йилсинки, 2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацурнинг амалга оширилишини молиялаштириш учун хо‘жалик юритувчи суб’ектлар томонидан 2011-2016 йиллар мобайнида щомийлик ёрдами шаклида ё‘налтирилган маблаг‘лар юридик шахслардан олинадиган фойда солиг‘и ва ягона соли= то‘ловини щисоблашда соли= солинадиган базадан чи=арилади.

7. О‘збекицон Республикаси Молия вазирлиги, Олий ва о‘рта махсус та’лим вазирлиги Сог‘ли=ни са=лаш вазирлиги ва Хал= та’лими вазирлиги билан биргаликда икки ой муддатда, илг‘ор хал=аро тажрибани о‘рганган щолда, Вазирлар Мащкамасига олий та’лим муассасалари профессор-о‘=итувчиларининг мещнатига ща= то‘лаш тизимини янада такомиллаштириш бо‘йича таклифлар киритсин. Уларда =уйидагилар ко‘зда тутилсин:

о‘=итувчилар лавозимлари категорияларини ма=буллаштириш ва уларга =о‘йиладиган лавозим талабларини =айта ко‘риб чи=иш асосида олий та’лим муассасалари профессор-о‘=итувчилари таркиби тарификатсиясининг такомиллаштирилган тизимини жорий этиш;

«дотсент» ва «профессор» илмий унвонларини бериш тизимини такомиллаштириш, мазкур тизимнинг олий о‘=ув юртлари о‘=итувчиларининг мунтазам равишда о‘з малака ва педагогик мащоратини оширишга раг‘батлантиришдаги ролини кучайтириш;

ю=ори малакали о‘=итувчиларга уларнинг касб мащорати ва о‘=ув жараёнини яхшилашга =о‘шган ани= щиссаси, ю=ори самарадорлик, та’лим сифати ва самарали тарбиявий иши учун ойлик уцамалар тизимини жорий этиш.

8. О‘збекицон Республикаси Олий ва о‘рта махсус та’лим вазирлиги, О‘збекицон Республикаси Фанлар академияси икки ой муддатда илг‘ор хал=аро тажрибани чу=ур о‘рганиш асосида Вазирлар Мащкамасига олий о‘=ув юртлари ва илмий муассасалар негизида о‘=ув жараёнининг о‘=итувчилар ва талабаларнинг илмий-тад=и=от ишлари билан интегратсиялашувини янада чу=урлаштиришни назарда тутадиган о‘=ув-илмий комплекслар ва марказларни ташкил этиш то‘г‘рисида таклиф киритсин.

9. 2016 йилнинг 31 декабригача 2011-2016 йилларда олий та’лим муассасаларининг моддий-техник базасини модернизатсиялаш ва мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш бо‘йича Дацур доирасида О‘збекицон Республикаси Вазирлар Мащкамаси тасди=лаган ро‘йхатлар бо‘йича республикага олиб кириладиган о‘=ув-лаборатория ва компютер жищозлари, илмий-услубий адабиётлар божхона то‘ловларидан (божхона расмийлаштириш йиг‘имлари бундан муцасно) озод этилсин.

10. Ушбу =арор ижросини назорат =илиш О‘збекицон Республикаси Бош вазири Сщ.Мирзиёев зиммасига юклатилсин.

О‘збекицон Республикаси
Президенти И.Каримов

Тошкент шащри,
2011 йил 20 май

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ҚОНУНИ
КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ МИЛЛИЙ ДАСТУРИ ТЎҒРИСИДА
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
ҚАРОР ҚИЛАДИ:
Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тасдиқлансин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини босқичма-босқич рўёбга чиқариш юзасидан комплекс тадбирлар режасини ишлаб чиқиб амалга оширсин. Давлат бюджетини тасдиқлашда миллий дастурнинг молиявий ва моддий таъминотига алоҳида эътибор берилсин.

Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти И.КАРИМОВ
1997 йил 29 август.
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ

МИЛЛИЙ ДАСТУРИ

(Ўзбекистон Республикаси 29.08.97 й. қонуни билан тасдиқланган)

Мазкур Дастурга ЎзР 09.04.2007 й. ЎРҚ-87-сон Қонунига мувофиқ ўзгартиришлар киритилган

Умумий қоидалар

1. Муаммолар ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш омиллари

2. Миллий дастурнинг мақсади, вазифалари ва уни рўёбга чиқариш босқислари

3. Кадрлар тайёрлашнинг Миллий модели

4. Кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

5. Дастурни рўёбга чиқаришга доир ташкилий чора-тадбирлар

УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

Ўзбекистон Республикаси инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этилишини, жамиятнинг маънавий янгиланишини, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришни, жаҳон ҳамжамиятига қўшилишни таъминлайдиган демократик хусусий давлат ва очиқ фуқаролик жамияти қурмоқда.

Инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлиги, шахс манфаатларини рўёбга чиқаришнинг шароитларини ва таъсирчан механизмларини яратиш, эскирган тафаккур ва ижтимоий хулқ-атворнинг андозаларини ўзгартириш республикада амалга оширилаётган ислоҳотларнинг асосий мақсади ва ҳаракатлантирувчи кучидир. Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукаммал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартидир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури "Таълим тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг қоидаларига мувофиқ ҳолда тайёрланган бўлиб, миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимидаги жаҳон миқёсидаги ютуқлар асосида тайёрланган ҳамда юксак умумий ва касб-ҳунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустасил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилгандир.

Дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини рўёбга чиқаришни, ҳар томонлама камол топган, жамиятда турмушга мослашган, таълим ва касб-ҳунар дастурларини онгли равишда танлаш ва кейинчалик пухта ўзлаштириш учун ижтимоий-сиёсий, хусусий, психологик-педагогик ва бошқа тарздаги шароитларни яратишни, жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган фуқароларни тарбиялашни назарда тутади.

1. МУАММОЛАР ВА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ ТУБДАН ИСЛОХ ҚИЛИШ ОМИЛЛАРИ

1.1. Ривожланишнинг эришилган даражаси

1.2. Камчиликлар ва муаммолар

1.3. Ислоҳ қилиш омиллари

1.1. РИВОЖЛАНИШНИНГ ЭРИШИЛГАН ДАРАЖАСИ

Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигига эришиб, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг ўзига хос йўлини танлаши кадрлар тайёрлаш тузилмаси ва мазмунини қайта ташкил этишни зарур қилиб қўйди ва қатор чора-тадбирлар кўришни: "Таълим тўјрисида"ги Қонунни жорий этишни (1992 йил); янги ўқув режалари, дастурлари, дарсликларини жорий этишни, замонавий дидактик таъминотни ишлаб чиқишни; ўқув юртларини аттестациядан ўтказишни ва аккредитациялашни, янги типдаги таълим муассасаларини ташкил этишни тақозо этди.

Мактабгача таълим соҳасида уйларда ташкил этиладиган болалар боғчалари ҳамда "болалар боғчаси-мактаб" мажмуи тармоғи ривожланиб бормоқда. Болаларга чет тилларни, хореография, тасвирий ва мусиқа санъати, компьютер саводхонлиги асосларини ўргатувчи 800 дан ортиқ гуруҳ ташкил этилган.

Янги типдаги мактаблар ва умумтаълим ўқув юртлари тармоғи ривожланиб бормоқда. Ҳозирги кунда 238 лицей ва 136 гимназия ишлаб турибди. "Соғлом авлод учун", "Маънавият ва маърифат", "Иқтисодий таълим", "Қишлоқ мактаби", "Ривожланишда нуқсони бўлган болаларни тиклаш" ва бошқа тармоқ дастурлари рўёбга чиқарилмоқда. Республика умумтаълим мактабларида 435 мингдан ортиқ ўқитувчи ишламоқда, уларнинг 73 фоизи олий маълумотлидир.

Меҳнат бозорини, энг аввало қишлоқ жойларда меҳнат бозорини шакллантиришнинг ҳудудий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳунар-техника таълимини қайта ташкил этишга киришилди. Ҳозирги кунда бу тизимда жами 221 минг кишини таълим билан қамраб олган 442 ўқув юрти, шу жумладан, 209 касб-ҳунар мактаби, 180 касб-ҳунар лицейи ва 53 бизнес-мактаб ишлаб турибди. Бугунги кунда бошланғич касб-ҳунар таълими ўқув юртларида қарийб 20 минг ўқитувчи ва малакали мутахассислар ишламоқда.

Республикада жами 197 минг киши таълим олаётган 258 ўрта касб-ҳунар таълими ўқув юрти ишлаб турибди. Уларда қарийб 16 минг ўқитувчи ва муҳандис-педагог ходимлар меҳнат қилмоқда.

Ўзбекистон олий мактаби тизими 58 олий ўқув юртини, шу жумладан 16 университет ва 42 институтни ўз ичига олади, уларда 164 минг талаба таълим олмоқда; 16 университетнинг ўн иккитаси Ўзбекистон мустақилликка эришган дастлабки икки йилда ташкил топди. Олий ўқув юртларида ишлаётган 18,5 минг ўқитувчининг 52 фоизи фан доктори ва фан номзодларидир. Олий таълимда кадрлар тайёрлашни марказлаштиришдан хусусий йўналишга ўтказиш иши олиб борилмоқда, ўқув юртларининг тармоғи кенгаймоқда, университет таълими ривожланмоқда. Билимларнинг янги тармоқлари бўйича кадрлар тайёрлаш бошлаб юборилди, олий мактабни кўп босқичли тизимга ўтказиш амалга оширилмоқда. Абитуриентлар ва талабаларнинг билим даражасини тест ва рейтинг асосида баҳолашнинг илғор усуллари жорий этилмоқда.

Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар сифатига ошган талабларга мувофиқ аспирантура ва докторантурада кадрлар тайёрлаш иши кенгаймоқда. Олий аттестация комиссияси ташкил этилди. Республикада қарийб 4 минг аспирант бўлиб, улардан 69 фоизи олий таълим тизимида ва 31 фоизи илмий-тадқиқот институтларида таълим олмоқда. Жами илмий ва илмий-педагог кадрларнинг 8 фоизини фан докторлари ва 37 фоизини фан номзодлари ташкил этади.

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизимида 23 институт, 16 факультет, 4 марказ ва 14 малака ошириш курслари ишлаб турибди.

Иқтидорли болалар ва ўқувчи ёшларни қўллаб-қувватлаш бўйича давлат сиёсати собитқадамлик билан олиб борилмоқда. Истеъдодли ўсмир ва қизларни излаб топиш, уларга кўмаклашиш, уларнинг қобилияти ва истеъдодини ўстириш бўйича махсус фондлар ташкил этилди, қобилиятли ёшларни чет эллардаги етакчи ўқув юртлари ва илмий марказларда ўқитиш ва стажировкадан ўтказиш йўлга қўйилди.

Фан ва таълим соҳасида халқаро алоқалар кенгайиб бормоқда.

Шунга қарамай, содир этилган ўзгаришлар кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш талабларига мувофиқ бўлишини таъминлай олмади.

1.2. КАМЧИЛИКЛАР ВА МУАММОЛАР

Кадрлар тайёрлаш тизимининг демократик ўзгаришлар ва бозор ислоҳотлари талабларига мувофиқ эмаслиги, ўқув жараёнининг моддий-техника ва ахборот базаси етарли эмаслиги, юқори малакали педагог кадрларнинг етишмаслиги, сифатли ўқув-услубий ва илмий адабиёт ҳамда дидактик материалларнинг камлиги, таълим тизими, фан ва ишлаб чиқариш ўртасида пухта ўзаро ҳамкорлик ва ўзаро фойдали интеграциянинг йўқлиги кадрлар тайёрлашнинг мавжуд тизимидаги жиддий камчиликлар сирасига киради.

Таълим-тарбия ва ўқув жараёнларининг таркибини, босқичларини бир-бири билан узвий боғлаш, яъни узлуксиз таълим-тарбия тизимини ташкил қилиш муаммолари ҳал

қилинган эмас. Амалдаги таълим тизими замонавий, тараққий топган демократик давлатлар талабларига жавоб бера олмаётир.

Мутахассислар тайёрлаш, таълим-тарбия тизими жамиятда бўлаётган ислоҳот, янгиланиш жараёнлари талаблари билан боғланмаган.

Мактабгача таълим ва тарбия аҳволи қониқарсизлигича қолмоқда. Боғча ёшидаги болаларнинг 25 фоизигина мактабгача тарбия муассасаларига қамраб олинган, холос. Мактабгача болалар муассасаларидан ва оиладан мактабга келган болаларнинг тайёргарлик даражаси ўртасида сезиларли тафовут мавжуд.

Мактабларда ва бошқа ўқув юртларида таълим жараёнининг ўзидаги ва ўқитиш услубиятидаги ҳар хил камчиликлар оқибатида билим беришда юзага келган нодемократик ҳамда жамият учун зарарли муҳит шунга олиб келдики ўқувчиларда мустақил фикрлаш ривожланмай қолаяпти, оқилона ҳаётий ечимлар қабул қилиш учун етарли тайёргарлик йўқ. 9-11 синфларни тамомлаган ёшлар мустақил ҳаётда ўз ўрнини аниқлай олмайди. Уларда ўзларига ишонч шаклланган эмас. Ўрта мактаб битирувчиларининг 10 фоизигина олий ўқув юртларига ўқишга кирмоқда, холос.

Мажбурий тўққиз йиллик таълимга асосланган ўн бир йиллик умумий ўрта таълим илмий асосланмагандир, у ўқувчиларда касбга йўналтириш ва таълимнинг амалий йўналганлиги етарли даражада бўлиши ҳамда мустақил фикр юритиш, меҳнат фаолияти кўникмалари шаклланишини таъминламаяпти. Ҳар йили таянч мактабларнинг 100 минг нафарга яқин битирувчиси ишлаб чиқариш соҳасида ҳамда касб-ҳунар таълимини давом эттириш учун талаб этилмай қолдирилмоқда.

Таълим тизимидаги мавжуд умумтаълим ва касб-ҳунар дастурлари ўртасида узвийлик ва ворисликнинг йўқлиги сабабли таянч ва ўрта мактаб битирувчиларида касбга йўналтирилганлик ва меҳнат фаолияти кўникмалари шаклланмай қолаяпти. Натижада йигит ва қизлар ўз қобилиятлари, истаклари, ижодий ва меҳнат мойилликларига монанд ҳаёт йўлини белгилаб олишда жиддий қийинчиликлар сезмоқдалар.

Ўқув жараёни билим даражаси ўртача бўлган ўқувчиларга мўлжалланган бўлиб, таълимнинг иқтидорли ёшлар билан якка тартибдаги ўқув дастурлари бўйича ишлаш каби механизмларидан яхши фойдаланилмаяпти. Ўқув дастурлари мафкуравий сарқитлардан тўлиє холи бўлганича йўқ, уларда маънавият ва ахлоқ асосларини ўргатувчи, хусусий, эстетик билимларни берувчи фанларга етарлича ўрин берилмаяпти.

Ҳунар-техника билим юртларидан янги типдаги таълим муассасаларига ўтиш кўпроқ оғизда бўлиб, амалда эса уларда таълим эскириб қолган моддий-техника ва ўқув-услубий базасида, тегишли қайта тайёргарликдан ўтмаган ўқитувчи кадрлар билан амалга оширилмоқда.

Бир босқичли олий таълим меҳнат бозори эҳтиёжларини, ишлаб чиқаришдаги таркибий ўзгаришларни ва илғор халқаро тажрибани тўлиқ ҳажмда ҳисобга олмаётир. Ўқув-тарбия жараёнини ташкил этишда ўқув юртлари етарлича мустақилликка эга эмас, улар касбий меҳнат бозорининг ўзгарувчан шароитларига яхши мослашиб бормаяпти.

Илмий муассасалар, ишлаб чиқариш ва ижтимоий институтлар кадрларни тайёрлаш жараёнига етарли даражада қўшилганлари йўқ. Давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, таълим муассасаларини давлат аттестацияси ва аккредитациясидан ўтказиш вазифалари белгилаб олинмаган. Ўқувчиларнинг билим даражасини баҳолаш тизими объективлик ва тезкорликни таъминламайди.

Касб-ҳунар таълимининг обрўси ҳамда ўқитувчилар, тарбиячилар ва мураббийларнинг, илмий ва илмий-педагог кадрларнинг ижтимоий мақоми пасайиб бормоқда. Таълим хизмати кўрсатиш ва кадрлар тайёрлаш соҳасида маркетинг мавжуд эмас, таълим тизимини кўп вариантли молиялаш схемаси ишлаб чиқилмаган. Олий малакали кадрлардан самарали фойдаланилмаяпти. Кадрлар билими ва улар тайёргарлигининг сифатини назорат қилиш ҳамда баҳолаш тизими қониқарсиз ишламоқда.

Ўқитувчилар, педагоглар ва тарбиячиларнинг каттагина қисми яхши тайёргарлик кўрмаганлиги, уларнинг билим ва касб савияси пастлиги жиддий муаммо бўлиб қолмоқда,

малакали педагог кадрлар етишмаслиги сезилмоқда. Мактабгача таълим соҳасидаги жами тарбиячи ва педагогларнинг атиги 20 фоизи олий маълумотлидир. Мактабларнинг ўқитувчилар билан таъминланганлиги ўртача 93 фоизни ташкил этгани ҳолда, бу кўрсаткич айрим вилоятларда 77-80 фоиздан, муайян фанлар бўйича эса 50 фоиздан ошмайди.

Илмий ва илмий-педагог кадрларнинг ўртача ёши "улғайиб" бормоқда. Республика олий ўқув юртларида 40 ёшга тўлмаган фан докторлари жами фан докторларининг 0,9 фоизини, 50 ва ундан катта ёшдагилари эса 79 фоизини ташкил этади. Фан докторлари илмий даражасига тасдиқланганлар ўртача 50, фан номзодлари эса 36 ёшдадир.

1.3. ИСЛОҲ ҚИЛИШ ОМИЛЛАРИ

Кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилишнинг муҳим омиллари қуйидагилардан иборат:

республиканинг демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш йўлидан изчил илгарилаб бораётганлиги;

мамлакат иқтисодиётида туб ўзгартиришларнинг амалга оширилиши, республика иєтисодиёти асосан хомашё йўналишидан рақобатбардош пировард маҳсулот ишлаб чиқариш йўлига изчил ўтаётганлиги, мамлакат экспорт салоҳиятининг кенгаяётганлиги;

давлат ижтимоий сиёсатида шахс манфаати ва таълим устуворлиги қарор топганлиги;

миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши, ватанпарварлик, ўз ватани учун ифтихор туйғусининг шаклланаётганлиги, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ва халқимизнинг интеллектуал меросига ҳурмат;

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграцияси, республиканинг жаҳондаги мавқеи ва обрў-эътиборининг мустаҳкамланиб бораётганлиги.

2. МИЛЛИЙ ДАСТУРНИНГ МАҚСАДИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА УНИ РЎЁБГА ЧИҚАРИШ БОСҚИЧЛАРИ

2.1. Дастурнинг мақсад ва вазифалари

2.2. Дастурни рўёбга чиқариш босқичлари

2.1. ДАСТУРНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Мазкур дастурнинг мақсади таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдир.

Ушбу мақсадни рўёбга чиқариш қуйидаги вазифалар ҳал этилишини назарда тутади:

"Таълим тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ таълим тизимини ислоҳ қилиш, давлат ва нодавлат таълим муассасалари ҳамда таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш негизида таълим тизимини ягона ўқув-илмий-ишлаб чиқариш мажмуи сифатида изчил ривожлантиришни таъминлаш;

таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган демократик ҳуқуқий давлат қурилиши жараёнларига мослаш;

кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг нуфузи ва ижтимоий мақомини кўтариш;

кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти истиқболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда қайта қуриш;

таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

таълим ва кадрлар тайёрлаш, таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитация қилиш сифатига баҳо беришнинг холис тизимини жорий қилиш;

янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда таълимнинг талаб қилинадиган даражаси ва сифатини, кадрлар тайёрлаш тизимининг амалда фаолият кўрсатиши ва барқарор ривожланишининг кафолатларини, устуворлигини таъминловчи норматив, моддий-техника ва ахборот базасини яратиш;

таълим, фан ва ишлаб чиқариш самарали интеграциялашувини таъминлаш, тайёрланаётган кадрларнинг миқдори ва сифатига нисбатан давлатнинг талабларини, шунингдек нодавлат тузилмалари, корхоналар ва ташкилотларнинг буюртмаларини шакллантиришнинг механизмларини ишлаб чиқиш;

узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимига бюджетдан ташқари маблағлар, шу жумладан чет эл инвестициялари жалб этишнинг реал механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

кадрлар тайёрлаш соҳасида ўзаро манфаатли халқаро ҳамкорликни ривожлантириш.

2.2. ДАСТУРНИ РЎЁБГА ЧИҚАРИШ БОСҚИЧЛАРИ

Миллий дастурнинг мақсад ва вазифалари босқичма-босқич рўёбга чиқарилади.

Биринчи босқич (1997-2001 йиллар) мавжуд кадрлар тайёрлаш тизимининг ижобий салоҳиятини сақлаб қолиш асосида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий, кадрлар жиҳатидан, илмий-услубий, молиявий-моддий шарт-шароитлар яратиш.

Ушбу босқичда қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

"Таълим тўғрисида"ги Қонунга мувофиқ таълим тизими мазмунини таркибий қайта қуриш ва тубдан янгилаш;

педагог ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда уларнинг малакасини оширишни замон талабларига жавоб берадиган даражада ташкил этиш;

таълим олувчиларнинг юксак тайёргарлилик даражаси, малакаси, маданий ва маънавий-ахлоқий савиясининг сифатига нисбатан қўйиладиган зарур талабларни белгилаб берувчи давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш;

ўқув-услубий мажмуаларнинг ҳамда таълим жараёни дидактик ва ахборот таъминотининг янги авлодини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими учун зарур моддий-техника, ўқув-услубий ва кадрлар базасини тайёрлаш;

таълим ва кадрлар тайёрлашга бюджетдан ташқари маблағлар жалб этишнинг механизмларини такомиллаштириш, давлат таълим муассасалари билан бир қаторда нодавлат таълим муассасаларини ривожлантиришни ҳам назарда тутган ҳолда таълим хизмати кўрсатиш соҳасида рақобатга асосланган муҳитни вужудга келтириш;

таълим муассасалари фаолиятига баҳо беришнинг рейтинг тизимини, кадрлар тайёрлаш сифати ва уларга бўлган эҳтиёжнинг мониторингини олиб бориш тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

халқаро алоқаларни кенгайтириш ва кучайтириш, кадрлар тайёрлашда халқаро донорлик ташкилотлари ва фондлари фаолиятига тегишли шароитлар яратиш, шунингдек республика таълим соҳасига чет эл инвестицияларини жалб этиш бўйича реал чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқаришнинг мониторингини олиб бориш.

Ушбу босқичда болаларни олти-етти ёшдан мактабга қабул қилиш, уларнинг жисмоний ва аслий жиҳатдан ривожланганлигини эътиборга олган ҳолда амалга оширилади. Тақозо этилаётган ўқувчи ўринлари зарур моддий-техника шарт-шароитлари ва педагог кадрлар билан таъминланган ҳолда изчил тайёрланади.

Биринчи босқич бажарилишининг мониторинги асосида Миллий дастурни рўёбга чиқариш йўналишларига аниқликлар киритилади.

Иккинчи босқич (2001-2005 йиллар) Миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда унга аниқликлар киритиш.

Мажбурий умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимига, шунингдек ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига қараб, табақалаштирилган таълимга ўтиш тўлиқ амалга оширилади.

Таълим муассасаларини махсус тайёрланган малакали педагог кадрлар билан тўлдириш таъминланади, уларнинг фаолиятида рақобатга асосланган муҳит вужудга келтирилади.

Таълим муассасаларининг моддий-техника ва ахборот базасини мустаҳкамлаш давом эттирилади, ўқув-тарбия жараёни юқори сифатли ўқув адабиётлари ва илғор педагогик технологиялар билан таъминланади. Узлуксиз таълим тизимини ахборотлаштириш амалга оширилади.

Таълим хизмат кўрсатиш бозорини шакллантириш механизмлари тўлиқ ишга солинади.

Учинчи босқич (2005 ва ундан кейинги йиллар) тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истиқболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш.

Таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базалари янада мустаҳкамланади, ўқув-тарбия жараёни янги ўєув-услубий мажмуалар, илғор педагогик технологиялар билан тўлиқ таъминланади.

Миллий (элита) олий таълим муассасаларини қарор топтириш ва ривожлантириш амалга оширилади. Касб-ҳунар таълими муассасаларининг мустақил фаолият юритиши ва ўзини ўзи бошқариши шакллари мустаҳкамланади.

Таълим жараёнини ахборотлаштириш, узлуксиз таълим тизими жаҳон ахборот тармоғига уланадиган компьютер ахборот тармоғи билан тўлиқ қамраб олинади.

3. КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ МИЛЛИЙ МОДЕЛИ

3.1. Шахс

3.2. Давлат ва жамият

3.3. Узлуксиз таълим

3.4. Кадрлар тайёрлаш тизимида фан

3.5. Кадрлар тайёрлаш тизимида ишлаб чиқариш

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборатдир:

шахс - кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчи;

давлат ва жамият - таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ва уларни қабул қилиб олишнинг кафиллари;

узлуксиз таълим малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади;

фан юқори малакали мутахассислар тайёрловчи ва улардан фойдаланувчи, илғор педагогик ва ахборот технологияларини ишлаб чиқувчи;

ишлаб чиқариш кадрларга бўлган эҳтиёжни, шунингдек уларнинг тайёргарлик сифати ва савиясига нисбатан қўйиладиган талабларни белгиловчи асосий буюртмачи, кадрлар тайёрлаш тизимини молия ва моддий-техника жиҳатидан таъминлаш жараёнининг қатнашчиси.

Давлат ва жамият узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча учун очиқ бўлишини ва ҳаёт ўзгаришларига мослашувчанлигини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикаси томонидан инсон ҳуқуқлари, таълим, бола ҳуқуқи соҳасидаги шартномалар ва конвенцияларнинг бажарилиши, кадрлар тайёрлаш соҳасида жаҳон илғор тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг барча жиҳатларига дахлдор бўлиб, унинг ривожланиши омилларидан биридир.

3.1. ШАХС

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлган узлуксиз таълим тизими орқали ҳар томонлама баркамол шахс фуқарони шакллантиришни назарда тутади. Шу тарзда

фуқаронинг энг асосий конституциявий ҳуқуқларидан бири билим олиш, ижодий қобилиятни намоён этиш, интеллектуал жиҳатдан ривожланиш, касби бўйича меҳнат қилиш ҳуқуқи рўёбга чиқарилади.

"Таълим тўғрисида"ги Қонун умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими стандартлари орқали сифатли таълим олиш, шунингдек таълим ва касб-ҳунар жиҳатдан тайёргарликнинг шакллари ва турларини танлашни, узлуксиз малака ошириб бориш, зарурат тақозо этса, тегишли қайта тайёргарликдан ўтиш ҳуқуқини ва кенг имкониятларини назарда тутади.

Таълим хизматларининг истеъмолчиси сифатида шахсга давлат таълим олиш ва касб-ҳунар тайёргарлиги кўриш кафолатланади. Таълим олиш жараёнида шахс давлат таълим стандартларида ифода этилган талабларни бажариши шарт.

Шахс таълим хизматларининг яратувчиси сифатида тегишли малака даражасини олгач, таълим, моддий ишлаб чиқариш, фан, маданият ва хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият кўрсатади ва ўз билими ва тажрибасини ўргатишда иштирок этади.

3.2. ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ

Давлат ва жамият кадрлар тайёрлаш тизими амал қилиши ва ривожланишининг кафиллари, юқори малакали рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш бўйича таълим муассасаларининг фаолиятини уйғунлаштирувчи сифатида фаолият кўрсатади.

Давлат ва жамият қуйидагиларга, чунончи:

Фуқароларнинг билим олиш, касб танлаш ва ўз малакасини ошириш ҳуқуқлари рўёбга чиқарилишига;

Мажбурий умумий ўрта таълим ҳамда академик лицей ёки касб-ҳунар коллежида таълим олиш йўналишини танлаш ҳуқуқи асосида мажбурий ўрта махсус, касб-ҳунар таълими олишга;

Давлат грантлари ёки пуллик-шартномавий асосда олий таълим ва олий ўқув юртидан кейинги таълим олиш ҳуқуқига;

Давлат таълим муассасаларини маблағ билан таъминлашга;

Таълим олувчиларнинг ўқиши, турмуши ва дам олиши учун шарт-шароитлар яратиш борасидаги вазифалар ҳал этилишида жамоатчилик бошқарувини ривожлантиришга;

Таълим жараёни қатнашчиларини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга;

Соғлиқ ва ривожланишда нуқсони бўлган шахслар таълим олишига кафолат берадилар.

3.3. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ

3.3.1. Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш принциплари

3.3.2. Узлуксиз таълимни ислох қилиш йўналишлари

3.3.3. Узлуксиз таълим тизими ва турлари

Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминловчи, шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эхтиёжларини қондирувчи устувор соҳадир.

Узлуксиз таълим ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий бой шахс шаклланиши ва юқори малакали рақобатбардош кадрлар илдам тайёрланиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

3.3.1. Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш принциплари

Узлуксиз таълимнинг фаолият кўрсатиш принциплари қуйидагилардан иборат:

таълимнинг устуворлиги унинг ривожланишининг биринчи даражали аҳамиятга эга эканлиги, билим, таълим ва юксак интеллектнинг нуфузи;

таълимнинг демократлашуви таълим ва тарбия услубларини танлашда ўқув юртлари мустақиллигининг кенгайиши, таълимни бошқаришнинг давлат-жамият тизимига ўтилиши;

таълимнинг инсонпарварлашуви инсон қобилиятларининг очилиши ва унинг таълимга нисбатан бўлган турли-туман эхтиёжларининг қондирилиши, миллий ва

умумбашарий қадриятлар устуворлигининг таъминланиши, инсон, жамият ва атроф-муҳит ўзаро муносабатларининг уйғунлашуви;

таълимнинг ижтимоийлашуви таълим олувчиларда эстетик бой дунёқарашни ҳосил қилиш, уларда юксак маънавият, маданият ва ижодий фикрлашни шакллантириш;

таълимнинг миллий йўналтирилганлиги таълимнинг миллий тарих, халқ анъаналари ва урф-одатлари билан узвий уйғунлиги, Ўзбекистон халқларининг маданиятини сақлаб қолиш ва бойитиш, таълимни миллий тараққиётнинг ўта муҳим омили сифатида эътироф этиш, бошқа халқларнинг тарихи ва маданиятини ҳурматлаш;

таълим ва тарбиянинг узвий боғлиқлиги, бу жараённинг ҳар томонлама камол топган инсонни шакллантиришга йўналтирилганлиги;

иқтидорли ёшларни аниқлаш, уларга таълимнинг энг юқори даражасида, изчил равишда фундаментал ва махсус билим олишлари учун шарт-шароитлар яратиш.

3.3.2. Узлуксиз таълимни ислоҳ қилиш йўналишлари

Узлуксиз таълим соҳасидаги ислоҳотлар қуйидагиларни назарда тутади:

таълим тизимининг кадрлар салоҳиятини тубдан яхшилаш, тарбиячи, ўқитувчи, муаллим ва илмий ходимнинг касбий нуфузини ошириш;

давлат ва нодавлат таълим муассасаларининг ҳар хил турларини ривожлантириш;

таълим тизимини таркибий жиҳатдан қайта қуриш, таълим, фан, техника ва технологиянинг, иқтисодиёт ва маданиятнинг жаҳон миқёсидаги замонавий ютуқларини ҳисобга олган ҳолда таълим ва касб-ҳунар таълими дастурларини тубдан ўзгартириш;

мажбурий умумий ўрта таълимдан ўрта махсус, касб-ҳунар таълимига ўтилишини таъминлаш;

махсус, касб-ҳунар таълимининг марказлари сифатида фан ва ишлаб чиқариш интеграциялашган янги типдаги ўқув муассасаларини вужудга келтириш;

илғор технологияларни кенг ўзлаштириш, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар, чет эл инвестициялари кўламларининг кенгайиши, тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесни ривожлантириш билан боғлиқ янги касб-ҳунар ва мутахассисликлар бўйича кадрлар, шу жумладан бошқарув тизими кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;

миллий мустақиллик принциплари ва халқнинг бой интеллектуал мероси ҳамда умумбашарий қадриятларнинг устуворлиги асосида таълимнинг барча даражалари ва бўғинларида таълим олувчиларнинг маънавий ва ахлоқий фазилатларини ривожлантириш;

таълимни бошқариш тизимини такомиллаштириш, таълим муассасаларини минтақалаштириш;

таълим олишда, шунингдек болалар ва ёшларни маънавий-ахлоқий, интеллектуал ва жисмоний жиҳатдан тарбиялашда оила, ота-оналар, жамоат ташкилотлари, маҳаллалар, хайрия ва халқаро фондларнинг ролини кучайтириш юзасидан чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ҳамда уларни амалга ошириш;

таълим жараёни ва кадрлар тайёрлаш сифатига холис баҳо бериш тизимини яратиш ва жорий этиш;

таълим тизимини молиявий, моддий-техника ва бошқа тарздаги ресурслар билан таъминлаш механизмларини шакллантириш;

узлуксиз таълимни фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциялаштиришнинг пухта механизмларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш ;

таълим ва илм-фан билан боғлиқ чет эл ҳамда халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни кенгайтириш ва ривожлантириш;

туб ерли миллатга мансуб бўлмаган шахслар зич яшайдиган жойларда улар ўз она тилларида таълим олишлари учун ташкилий ва педагогик шарт-шароитлар яратиш;

таълимнинг барча даражаларида таълим олувчиларнинг ҳуқуқий, иқтисодий, экологик ва санитария-гигиена таълими ҳамда тарбиясини такомиллаштириш.

3.3.3. Узлуксиз таълим тизими ва турлари

Мактабгача таълим

Умумий ўрта таълим

Ўрта-махсус, касб-хунар таълими

Олий таълим

Олий ўқув юртидан кейинги таълим

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш

Мактабдан ташқари таълим

Узлуксиз таълим тизимининг фаолият олиб бориши давлат таълим стандартлари асосида, турли даражалардаги таълим дастурларининг изчиллиги асосида таъминланади ва қуйидаги таълим турларини ўз ичига олади:

мактабгача таълим;

умумий ўрта таълим;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими;

олий таълим;

олий ўқув юртидан кейинги таълим;

кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;

мактабдан ташқари таълим.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг ўзига хос хусусияти мустақил равишдаги тўққиз йиллик умумий ўрта ҳамда уч йиллик ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини жорий этишдан иборатдир. Бу эса, умумий таълим дастурларидан ўрта махсус, касб-ҳунар таълими дастурларига изчил ўтилишини таъминлайди.

Умумий таълим дастурлари: мактабгача таълим, бошланғич таълим (I-IV синфлар), умумий ўрта таълим (I-IX синфлар), ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини қамраб олади.

Мактабгача таълим

Мактабгача таълим бола соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, уни мунтазам таълим олишга тайёрлайди. Мактабгача таълим бола олти-етти ёшга етгунича давлат ва нодавлат мактабгача тарбия болалар муассасаларида ҳамда оилаларда амалга оширилади. Мактабгача таълим мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқаришда маҳаллалар, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро фондлар фаол иштирок этади.

Мактабгача тарбияни ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим бўлади:

малакали тарбиячи ва педагог кадрларни устувор равишда тайёрлаш;

мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини излаш ва жорий этиш;

болаларни оилада тарбиялашни ташкилий, психологик, педагогик ва услубий жиҳатдан таъминлаш;

замонавий ўқув-услубий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни ишлаб чиқариш;

мактабгача ёшдаги болаларни халқнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш учун шарт-шароитлар яратиш;

мактабгача муассасаларнинг ҳар хил турлари учун турли вариантлардаги дастурларни танлаб олиш, мактабгача тарбиянинг барча масалалари бўйича малакали консультация хизмати кўрсатиш имкониятини яратиш;

мактабгача тарбия ва соғломлаштириш муассасалари тармоғини қўллаб-кувватлаш ва ривожлантириш механизмини ишлаб чиқиш.

Умумий ўрта таълим

Тўққиз йиллик (I-IX синфлар) ўқишдан иборат умумий ўрта таълим мажбурийдир. Таълимнинг бу тури бошланғич таълимни (I-IV синфлар) қамраб олади ҳамда ўқувчиларнинг фанлар асослари бўйича мунтазам билим олишларини, уларда билим ўзлаштириш эҳтиёжини, асосий ўқув-илмий ва умуммаданий билимларни, миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган маънавий-ахлоқий фазилатларни, меҳнат кўникмаларини, ижодий

фикрлаш ва атроф-муҳитга онгли муносабатда бўлишни ва касб танлашни шакллантиради. Умумий ўрта таълим тугалланганидан кейин таълим фанлари ва улар бўйича олинган баҳолар кўрсатилган ҳолда давлат томонидан тасдиқланган намунадаги аттестат берилади.

Умумий ўрта таълимнинг янгича тизими ва мазмунини шакллантириш учун қуйидагилар зарур:

мактабнинг I-IX синфлари доирасида сифатли умумий ўрта таълим олишни таъминловчи давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, бунда академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларидан кейин олинадиган таълим дастурлари билан мантиқий боғлиқлик ҳисобга олиниши лозим;

юқори малакали педагог кадрлар тайёрлаш;

ҳудудларнинг жўғрофий ва демографик хусусиятларига, шахс, жамият ва давлатнинг эҳтиёжларига мувофиқ равишда таълим муассасалари тармоқларини ривожлантириш;

ўқувчиларнинг қобилиятлари ва имкониятларига мувофиқ равишда таълимга табақалаштирилган ёндашувини жорий этиш;

таълим беришнинг илғор педагогик технологияларини, замонавий ўқув-услубий мажмуаларни яратиш ва ўқув-тарбия жараёнини дидактик жиҳатдан таъминлаш;

ўқувчилар касб-ҳунар танлайдиган ва психологик-педагогик жиҳатдан маслаҳатлар оладиган марказлар тармоқларини ташкил этиш.

Ўрта-махсус, касб-ҳунар таълими

Умумий ўрта таълим негизида ўқиш муддати уч йил бўлган мажбурий ўрта махсус, касб-ҳунар таълими узлуксиз таълим тизимидаги мустақил турдир. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими йўналиши академик лицей ёки касб-ҳунар коллежи ўқувчилар томонидан ихтиёрий танланади.

Академик лицей давлат таълим стандартларига мувофиқ ўрта махсус таълим беради. Ўқувчиларнинг имкониятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг жадал интеллектуал ривожланиши чуқур, соҳалаштирилган, табақалаштирилган, касбга йўналтирилган таълим олишини таъминлайди.

Академик лицейларда ўқувчилар ўзлари танлаб олган таълим йўналиши бўйича (гуманитар, техника, аграр ва бошқа соҳалар) билим савияларини ошириш ҳамда фанни чуқур ўрганишга қаратилган махсус касб-ҳунар кўникмаларини ўзларида шакллантириш имкониятига эга бўладилар. Бу кўникмаларни ўєишни муайян олий таълим муассасаларида давом эттириш ёки меҳнат фаолиятида рўёбга чиқаришлари мумкин.

Касб-хунар коллежи тегишли давлат таълим стандартлари доирасида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими беради; ўқувчиларнинг касб-ҳунарга мойиллиги, билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантириш, танлаб олинган касб-ҳунар бўйича бир ёки бир неча ихтисосни эгаллаш имконини беради.

Касб-ҳунар коллежлари жиҳозланганлик даражаси, педагогик таркибнинг танланганлиги, ўқув жараёнининг ташкил этилиши жиҳатидан янги типдаги таълим муассасалари ҳисобланади. Улар бир ёки бир неча замонавий касб-ҳунарни эгаллаш ҳамда тегишли ўқув фанларидан чуқур назарий билим олиш имконини беради.

Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларида таълим олиш ўқувчиларга ўз билимларини чуқурлаштириш ва танлаган ихтисосликларига эга бўлишни таъминлайди. Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларининг битирувчиларига давлат томонидан тасдиқланган намунадаги дипломлар берилади. Бу дипломлар таълимнинг кейинги босқичларида ўқишни давом эттириш ёки эгалланган ихтисос ва касб-ҳунар бўйича меҳнат фаолияти билан шуҳулланиш ҳуқуқини беради.

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ташкил этиш ва ривожлантириш учун қуйидагилар зарур:

академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари фаолият кўрсатишининг норматив базаларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

соҳа учун олий таълим муассасаларининг, ишлаб чиқариш, фан ва маданият соҳасининг мутахассисларини жалб этган ҳолда юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни, шу жумладан чет элларда тайёрлаш ва қайта тайёрлашни ташкил этиш;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўқув муассасалари учун таълим ва касб-ҳунар дастурлари, ўқув-услубий мажмуалар ишлаб чиқиш;

академик лицейларнинг ўқувчилари меҳнат фаолияти кўникмаларини эгаллашлари учун ихтисослаштирилган дастурлар ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

касб-ҳунар коллежларида тайёрланадиган мутахассисларга нисбатан ихтисос ва касб-ҳунар, малака талабларининг рўйхатини ишлаб чиқиш;

ҳудудларнинг жўғрофий ва демографик шарт-шароитларини ва тегишли соҳадаги мутахассисларга бўлган маҳаллий эҳтиёжларни ҳисобга олган ҳолда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими таълим муассасаларининг ташкил этилишини ва улар оқилона жойлаштирилишини таъминлаш, уларга ўқувчиларни имкон қадар оиласидан ажратмаган ҳолда қамраб олиш;

академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларининг моддий-техника ва ахборот базаларини мустаҳкамлаш.

Олий таълим

Олий таълим ўрта махсус, касб-ҳунар таълими негизига асосланади ҳамда икки (бакалавриат ва магистратура) босқичга эга.

Олий таълим муассасаларига талабалар қабул қилиш давлат грантлари негизида ва пуллик-шартномавий асосда амалга оширилади.

Бакалавриат мутахассисликлар йўналиши бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, таълим муддати камида тўрт йил давом этадиган таянч олий таълимдир.

Бакалаврлик дастури тугаллангандан сўнг битирувчиларга давлат аттестацияси якунларига биноан касб бўйича “бакалавр” даражаси берилади ва давлат томонидан тасдиқланган намунадаги, касб-ҳунар фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган диплом топширилади.

Магистратура аниқ мутахассислик бўйича фундаментал ва амалий билим берадиган, бакалавриат негизида таълим муддати камида икки йил давом этадиган олий таълимдир.

“Магистр” даражасини берадиган давлат малака аттестацияси магистрлик дастурининг интихосидир. Магистрларга давлат томонидан тасдиқланган намунадаги, касб-ҳунар фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган диплом топширилади.

Икки босқичли олий таълим тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

бакалавриат ва магистратура учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

олий таълим муассасалари учун профессор-ўқитувчи кадрлар тайёрлаш, шу жумладан чет эллардаги етакчи ўқув ва илмий марказларда тайёрлаш;

олий таълим муассасаларида таркибий ўзгартишлар ўтказиш;

олий таълим муассасалари бошқарувини такомиллаштириш, бу муассасаларнинг мустақиллигини кучайтириш, муассислар, васийлар кенгашлари, жамоат назорат кенгашлари шаклидаги жамоат бошқарувини жорий этиш;

таълимнинг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграцияси таъсирчан механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

ўқишни, мустақил билим олишни индивидуаллаштириш ҳамда дистанцион таълим тизими технологияси ва воситаларини ишлаб чиқиш ва ўзлаштириш;

янги педагогик ва ахборот технологиялари, тайёргарликнинг модул тизимидан фойдаланган ҳолда талабаларни ўқитишни жадаллаштириш;

халқнинг бой маънавий ва интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида таълимнинг инсонпарварлик йўналишини таъминлаш.

Олий ўқув юртидан кейинги таълим

Олий ўқув юртидан кейинги таълим жамиятнинг олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини қондиришга, шахснинг ижодий таълим-касб-ҳунар манфаатларини қаноатлантиришга қаратилган.

Олий ўқув юртидан кейинги таълимни олий ўқув юртларида ва илмий-тадқиқот муассасаларида (аспирантура, адъюнктура, докторантура, мустақил тадқиқотчилик) олиш мумкин. Олий ўқув юртидан кейинги таълим босқичлари (аспирантура, докторантура) диссертация ҳимояси билан якунланади.

Якуний давлат аттестацяси натижаларига кўра тегишли равишда фан номзоди ва фан доктори илмий даражаси берилиб, давлат томонидан тасдиқланган намунадаги дипломлар топширилади.

Олий ўқув юртидан кейинги таълимни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш тадбирлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

“Таълим тўғрисида”ги Қонунга ҳамда мамлакатни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш истиқболларига мувофиқ олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрларни тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш;

касб таълими тизими учун олий малакали илмий-педагог кадрларни ҳамда илғор педагогик технологиялар соҳасида илмий кадрларни устувор равишда тайёрлаш;

ривожланган мамлакатларнинг илғор таълим муассасалари ва илмий марказларида устувор йўналишлар бўйича олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрланиши учун шароитлар яратиб бериш;

фан, технология ва таълим соҳасида ривожланган мамлакатлар билан халқаро ҳамкорликни чуқурлаштириш.

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш мутахассисларнинг касб билимлари ва кўникмаларини янгилаш ҳамда чуқурлаштиришга қаратилган. Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш таълим муассасаларидаги ўқиш натижаларига кўра давлат томонидан тасдиқланган намунадаги гувоҳнома ёки сертификат топширилади.

Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш учун қуйидагилар зарур:

кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизими фаолиятида янгича таркиб, мазмун ҳамда бу тизимни бошқаришни шакллантириш;

юқори малакали ўқитувчи-мутахассис кадрлар тайёрлаш ва соҳани улар билан тўлдириб боришни таъминлаш;

кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизимининг бу соҳада рақобатга асосланган муҳитни шакллантиришни ва самарали фаолият олиб боришни таъминловчи норматив базасини яратиш;

кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш таълим муассасаларини давлат аттестацияси ва аккредитациясидан ўтказиш тизимини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

иқтисодиётнинг давлат ва нодавлат секторлари, мулкчиликнинг турли шаклидаги ташкилот ва муассасаларнинг талаб-эҳтиёжларига мувофиқ кадрлар ва мутахассисларни илдам қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни таъминловчи давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ташкил этиш ва ривожлантиришга кўмаклашиш;

профессионал тренингнинг илғор технология ва ускуналарини, шунингдек мураккаб, фан ютуқларини талаб қилувчи технология жараёнлари имитаторларини ишлаб чиқиш, яратиш ва амалий ўзлаштириб олиш.

Мактабдан ташқари таълим

Болалар ва ўсмирларнинг таълимга бўлган, якка тартибдаги, ортиб борувчи талаб-эҳтиёжларини қондириш, уларнинг бўш вақтини ва дам олишини ташкил этиш учун давлат органлари, жамоат ташкилотлари, шунингдек бошқа юридик ва жисмоний шахслар маданий эстетик, илмий, техникавий, спорт ва бошқа йўналишларда мактабдан ташқари давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ташкил этадилар.

Мактабдан ташқари таълимни ривожлантириш, унинг тузилмаси ва мазмун-мундарижасини такомиллаштириш вазифаларини ҳал этиш учун қуйидагиларни амалга ошириш керак:

таълим бериш ва камол топтиришга йўналтирилган хизматлар кўрсатувчи муассасалар тармоғини кенгайтириш ва бундай хизматлар турларини кўпайтириш;

миллий педагогик қадриятларга асосланган ва жаҳондаги илғор тажрибани инобатга олувчи дастурлар ва услубий материаллар ишлаб чиқиш;

ўқувчиларнинг бўш вақтини ташкил этишнинг, шу жумладан оммавий спорт ва жисмоний тарбия-соғломлаштириш тадбирларининг, болалар туризмининг, халқ ҳунармандчилигининг мавжуд турлари ва шаклларини такомиллаштириш, миллий турлари ва шаклларини тиклаш ҳамда амалиётга жорий этиш.

3.4. КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДА ФАН

Кадрлар тайёрлаш миллий модели салмоқли элемент сифатида фанни ўз ичига олади, бу соҳада:

табиат ва жамият тараққиёти қонуниятлари тўғрисидаги янги фундаментал ва амалий билимлар шаклланади, кадрлар тайёрлаш тизимида оммалаштириш, ўрганиш ва фойдаланиш учун керакли илмий натижалар жамланади:

олий малакали илмий ва педагог кадрлар тайёрлаш амалга оширилади;

кадрлар тайёрлаш жараёнини илмий-тадқиқот жиҳатидан таъминлаш инфраструктураси вужудга келтирилади, таълимнинг ахборот тармоқларида фойдаланиш мақсадида билимнинг турли соҳалари бўйича ахборот базаси шакллантирилади;

мамлакатимиз илм-фанининг жаҳон илм-фанига интеграцияси содир бўлади, замонавий илм-фан ва технологияларнинг энг муҳим муаммоларини ҳал этиш учун илмий ютуқлар ва кадрларни халқаро миқёсда алмашинув амалга оширилади.

Кадрлар тайёрлаш тизимига илм-фаннинг узвий равишда кириб бориши учун қуйидагилар зарур:

илғор педагогик технологияларни яратиш ва ўзлаштириш юзасидан мақсадли инновация лойиҳаларини шакллантириш ва амалга ошириш йўли билан илм-фаннинг таълим амалиёти билан алоқасини таъминлаш чора-тадбиларини ишлаб чиқиш;

илғор ахборот ва педагогик технологияларни жорий этиш учун экспериментал майдончалар барпо этиш орқали илмий тадқиқотлар натижаларини ўқув-тарбия жараёнига ўз вақтида жорий этиш механизмини рўёбга чиқариш;

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини самарали тарзда бажаришни таъминлаш юзасидан илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш;

юқори малакали кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, ёшларнинг илмий ижодиётини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш;

таълим муассасаларида илмий-тадқиқот ва илмий-педагогик ишлар даражасини баҳолашга замонавий ёндашувни рўёбга чиқариш, илмий тадқиқотлар ва технологик ишланмалар натижалари тижоратлашуви асосида олимларнинг обрў эътибори ва ижтимоий мақомини ошириш;

мамлакат илм-фанининг халқаро илмий ҳамжамиятга интеграциясини фаоллаштириш, таълим соҳаси ва кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш мақсадида илмий ютуқлар ва олимлар билан ўзаро алмашинув жараёнини кучайтириш;

фан ва технологиялар соҳасидаги фаолиятни маънавий ва моддий рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш, талабалар ва ёш олимларнинг илмий ютуқлари учун махсус мукофотлар ва совринлар таъсис этиш, махсус стипендиялар сонини кўпайтириш, ёшлар илмий-техника ижодиётининг доимий ишлайдиган кўргазма ва экспозицияларини ташкил этиш.

3.5. КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ

Ишлаб чиқаришнинг талаб-эҳтиёжлари кадрлар тайёрлаш тизимининг йўналиши, даражаси ва миқёсларини шакллантиради, касб тайёргарлигининг мақсади, вазифалари ва мазмунини белгилайди, малака талабларини илгари суради, таълимнинг мувозий

технологиялари ва шаклларини танлашни тақозо этади. Ишлаб чиқариш пировард натижада кадрларнинг сифати ва рақобатбардошлигига баҳо беради.

Ишлаб чиқаришнинг кадрлар тайёрлаш тизимидаги вазифалари қуйидагилар билан белгиланади, чунончи у:

турли савия ва малакадаги мутахассисларга бўлган талаб-эҳтиёжни шакллантиради;

ўз ихтиёридаги моддий-техника, молия, кадр ресурслари ҳамда кадрларни ўқитиш, малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш учун зарур бошқа ресурсларни бериш билан узлуксиз таълим тизимига кўмаклашади;

муассис, васий, донор, ҳомий тариқасида айрим мутахассисларни ва гуруҳларни мақсадли тайёрлашни, шунингдек турли тип ва даражадаги ўқув юртларини молиялашда қатнашади;

таълим ва илм-фаннинг турли шакллардаги интеграциясини (муваққат ижодий жамоалар, ўқув-илмий-ишлаб чиқариш мажмуалари, марказлари, технопарклар, технополислар) ривожлантиради.

Ишлаб чиқаришнинг кадрлар тайёрлаш тизимидаги мавқеини кучайтириш қуйидаги йўллар билан таъминланади:

таълимни кархонадаги унумли меҳнат билан, шу жумладан ишлаб чиқариш амалиёти жараёнидаги меҳнат билан қўшиб олиб бориш асосида юқори малакали кадрлар тайёрлаш;

кадрлар тайёрлаш ҳамда биргаликда илмий-технология ишланмаларини олиб боришда корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан фойдаланиш;

таълим олувчиларни меҳнат жамоаларида тарбиялаш (меҳнат, маънавий ва жисмоний тарбиялаш);

ишлаб-чиқаришнинг талаб-эҳтиёжларини инобатга олиб, техника ва технологияларни ривожлантиришнинг янги йўналишлари бўйича кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;

ишлаб чиқаришнинг иєтисодий ва технология муаммоларини ҳал этиш учун олий таълим муассасалари ва илмий ташкилотларнинг илмий салоҳиятини жалб этиш;

педагог кадрларнинг илғор технологиялар соҳасидаги малакасини бевосита ишлаб чиқаришда мунтазам ошириб бориш;

ишлаб чиқаришнинг юқори малакали кадрларини таълим жараёнига ва педагогик фаолиятга жалб этиш;

ишлаб чиқариш амалиётини ўтиш учун таълим олувчиларни иш жойлари билан таъминлаш;

ўзаро интеграцияланган таълим муассасаларини замонавий ускуналар, аппаратлар ва асбоблар билан жиҳозлаш.

4. КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

4.1. Таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш

4.2. Педагог ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш

4.3. Таълим жараёнини мазмунан ислох қилиш

4.4. Маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар

4.5. Иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшлар

4.6. Таълим тизимини бошқариш

4.7. Касб-хунар таълими сифатини назорат қилиш тизимини шакллантириш

4.8. Таълим тизимини молиялаш

4.9. Моддий-техника таъминоти

4.10. Таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш

4.11. Таълим хизмати кўрсатиш бозорини ривожлантириш

4.12. Таълим сохасида ижтимоий кафолатларни таъминлаш хамда бу сохани давлат томонидан қўллаб-қувватлаш

4.13. Фан билан таълим жараёни алоқаларини ривожлантириш

4.14. Ишлаб чиқариш ва таълим тизими интеграциялашувини ривожлантириш

4.15. Таълим ва кадрлар тайёрлаш сохасидаги халқаро хамкорлик

Кадрлар тайёрлаш тизимини шакллантириш ва ривожлантириш қуйидаги устувор йўналишларни қамраб олади:

4.1. ТАЪЛИМНИНГ УЗЛУКСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

Таълимнинг ўз ичига мактабгача таълим, умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини қамраб олувчи янги узлуксиз ва изчил тизими барпо этилади. Олий касб-ҳунар таълимининг бакалаврлар ва магистрлар тайёрлашни назарда тутувчи икки босқичли тизими жорий этилади. Аспирантура ва докторантура фаолияти ривожланиб боради. Кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш бўйича рақобатбардош таълим муассасалари вужудга келтирилади.

Таълим муассасаларини ҳудудий йўналишга ўтказиш ва таркибий тузилмасини ўзгартириш иши амалга оширилади. Узлуксиз таълим тизимини ривожлантириш ва унинг самарадорлигини баҳолаш мониторинги амалга оширилади.

Узлуксиз таълим тизими учун педагог кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш устуворлиги таъминланади.

4.2. ПЕДАГОГ ВА ИЛМИЙ-ПЕДАГОГ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ, ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ

Педагог кадрларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг замон талабларига мослашувчан, таълимнинг юқори сифатли ва барқарор ривожланишини кўзловчи тизими вужудга келтирилади. Педагог кадрларни илдам қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, рақобатбардош даражада уларнинг касб сифатини қўллаб-қувватлаш таъминланади.

Олий таълим муассасаларида давлат таълим стандартларига мос юқори малакали ўқитувчилар тайёрлаш бўйича махсус факультетлар, шунингдек республика вилоятларида умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими учун ўқитувчилар ва мутахассислар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш юзасидан махсус марказлар ташкил этилади.

4.3. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ МАЗМУНАН ИСЛОХ ҚИЛИШ

Кадрларни ўқитиш ва тарбиялаш миллий тикланиш принциплари ва мустақиллик ютуқлари, халқнинг бой миллий, маънавий ва интеллектуал салоҳияти ҳамда умумбашарий қадриятларга таянган, инсонпарварликка йўналтирилган таълимнинг мазмуни давлат таълим стандартлари асосида ислоҳ қилинади. Таълим олувчининг шахсига, унда таълим ва билимларга бўлган иштиёқни кучайтиришга, мустақил иш тутишни, ифтихор ва инсоний қадр-қиммат туйғусини шакллантиришга алоҳида эътибор берилади.

Педагог кадрларнинг обрў-эътибори, масъулияти ва касб кўникмасини ошириш юзасидан собитқадам давлат сиёсати олиб борилади. Илғор педагогик технологиялар, таълимнинг янги шакл ва услублари, ўқув, шу жумладан дифференциялашган дастурлар амалиётга жорий этилади.

4.4. МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ ВА МАЪРИФИЙ ИШЛАР

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади. Шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги таъминланади. Умумий ҳамда педагогик маданиятни ошириш мақсадида, мамлакат аҳолиси орасидаги маърифий ишлар такомиллаштириб борилади.

Ўзбекистон мустақиллиги принципларига содоқатли ҳамда жамият тараққиётига муносиб ҳисса қўшишга қодир шахсни шакллантириш мақсадида таълим муассасалари ота-оналар, оила, маҳалла қўмиталари, Республика Маънавият тарғибот маркази, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази, жамоат ташкилотлари, фондлар билан ўзаро пухта ҳамкорлик қиладилар. (ЎзР 09.04.2007 й. ЎРҚ-87-сон Қонуни тахриридаги хат боши)

4.5. ИҚТИДОРЛИ БОЛАЛАР ВА ИСТЕЪДОДЛИ ЁШЛАР

Иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшларни аниқлаш ва ўқитиш услубияти, психологик-педагогик ва ташкилий шароитлари яратилади, бундай болалар ва ёшларга оид маълумотларнинг республика банки ва мониторинги шаклланади. Махсус ўқув дастурлари ва прогрессив педагогик технологиялар ишлаб чиқиш учун энг яхши педагог ва олимлар жалб қилинади, ўқув-тарбия жараёнида уларнинг фаол иштироки таъминланади. Фан ва техникани, сиёсат ва иқтисодиётни, маданият ва санъатни ўргатиш марказлари қабилидаги ҳамда миллий (элита) таълим муассасалари ташкил этилади.

Иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшларни чет элларда умумий ва касбий жиҳатдан тайёргарликдан ўтказишга қаратилган собитқадам фаолият амалга оширилади. Академик лицейларнинг ўқувчиларига, биринчи навбатда иқтидорли, юксак истеъдод соҳибларига, билимнинг тегишли соҳалари ва фаннинг аниқ йўналишлари бўйича ўз табиий қобилиятларини намоён этиш ва ривожлантириш, ўзларидаги ноёб истеъдодни рўёбга чиқариш учун кенг имкониятлар яратилади.

4.6. ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШ

Узлуксиз таълим тизими ва кадрлар тайёрлашнинг давлат ва нодавлат таълим муассасаларини таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва уларни изчил ривожлантириш давлат йўли билан бошқариб борилади. Барча даражадаги таълим бошқарув органларининг ваколат доиралари "Таълим тўғрисида"ги Қонунга мувофиқ белгиланади. Таълимнинг норматив-ҳуқуқ базаси ривожлантирилади. Молия-хўжалик фаолияти олиб бориш ҳамда таълим жараёнини ташкил этишда ўқув юртларининг ҳуқуқлари кенгаяди ва мустақиллиги таъминланади. Таълим муассасалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда аттестациядан ўтказилади ҳамда аккредитацияланади. Аккредитация якунларига кўра таълим соҳасида фаолият кўрсатиш ҳуқуқи берилади.

Муассис ташкилотларнинг, маҳаллий ҳокимият органларининг, савдо-саноат доираларининг, жамоат ташкилотларининг, фондларнинг ва ҳомийларнинг вакилларини ўз ичига олувчи васийлик ва кузатув кенгашлари тузиш орқали таълим муассасаларининг самарали жамоат бошқаруви тизими жорий этилади.

4.7. КАСБ-ҲУНАР ТАЪЛИМИ СИФАТИНИ НАЗОРАТ
ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Таълим бошқаруви органларига боғлиқ бўлмаган, касб-ҳунар таълими сифатини аттестациядан ўтказувчи давлат хизмати ташкил этилади. Мамлакатни иєтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг истиқбол талабларига монанд давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилади. Ўқув юртлари фаолиятини, профессор-педагог кадрлар сифатиниҳ таълим олувчиларнинг билимини рейтинг асосида баҳолаш тизими тадбиқ этилади. Кадрларни тайёрлаш сифатини назорат қилишнинг давлат ва жамоат шакллари ривожлантирилади. Таълим муассасалари битирувчиларини якуний аттестациялаш тизими такомиллаштирилади.

4.8. ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ МОЛИЯЛАШ

Таълимни ва кадрлар тайёрлашни молиялаш тизими такомиллаштирилади, унинг кўп вариантли (бюджетдан ажратиладиган ва бюджетдан ташқари манбалардан) тизими жорий этилади, таълим муассасаларининг ўзини ўзи пул билан таъминлаши ривожлантирилади, хусусий ҳамда чет эл инвестицияларини таълим соҳасига жалб этиш рағбатлантирилади.

Республика фуқаролари учун кейинчалик уларни тўлашнинг мослашувчан тизимига асосланган таълим кредитлари бериш механизми шакллантирилади. Узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда донорлар ва ҳомийларнинг мавқеи кучайиб боради.

Пуллик таълим хизматлари кўрсатиш, тадбиркорлик, маслаҳат, эксперт,ноширлик, ишлаб чиқариш, илмий ҳамда уставда белгилаб қўйилган вазифаларга мувофиқ бошқа тарздаги фаолият ҳисобидан таълим муассасаларининг даромадлари кўпайиши таъминланади.

4.9. МОДДИЙ-ТЕХНИКА ТАЪМИНОТИ

Ҳар бир минтақанинг демографик ва жўғрофий хусусиятларидан келиб чиқиб, академик лицейлар, касб-ҳунар коллежлари тармоғи барпо этилади. Таълим олувчиларни оиладан ажралмаган ҳолда ўқишга имкон қадар кўпроқ қамраб олинади.

Мавжуд таълим муассасаларини капитал таъмирлаш ва янги таълим муассасалари қуриш, уларни норматив талабларга мувофиқ, замонавий техника ва технологияларнинг даражасини ҳисобга олган ҳолда жиҳозланишини таъминлаш чоралари кўрилади.

ўқув-тарбия муассасаларини зарур ускуналар, инвентарлар, ашёлар, таълимнинг техникавий, дастурий ва дидактик воситалари билан жиҳозлаш юзасидан ихтисослаштирилган ишлаб чиқаришларни вужудга келтириш қўллаб-қувватланади. Барча босқичдаги таълим жараёнларини компьютерлаштириш ва ахборотлаштириш амалга оширилади.

4.10. ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ЯХЛИТ АХБОРОТ МАКОНИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРИШ

Замонавий ахборот технологиялари, компьютерлаштириш ва компьютерлар тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборот билан таъминлаш ривожланиб боради. Таълим жараёнида оммавий ахборот воситаларининг мавқеи ошиб боради, телевидение ва радионинг таълим дастурлари интеллектуаллашуви таъминланади. Фан ва таълимнинг нашриёт базаси ривожлантирилади, ўқув, ўқув-услубий, илмий, қомусий адабиётлар ва маълумотномалар билан таъминлашнинг барқарор тизими шакллантирилади.

4.11. ТАЪЛИМ ХИЗМАТИ КЎРСАТИШ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида маркетингни ривожлантириш йўли билан таълим хизмати кўрсатишнинг рақобатга асосланган бозори шакллантирилади. Давлат ва нодавлат таълим муассасалари ривожлантирилади, таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобатга асосланган муҳит вужудга келтирилади, таълим хизмати кўрсатиш бозори давлат йўли билан бошқариб борилади. Асосий таълим дастурларида назарда тутилмаган консультатив ва қўшимча таълим хизматларидан иборат пуллик таълим хизмати кўрсатиш тизими ривожлантирилади.

4.12. ТАЪЛИМ СОҲАСИДА ИЖТИМОИЙ КАФОЛАТЛАРНИ ТАЪМИНЛАШ ҲАМДА БУ СОҲАНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ

Педагогик фаолиятнинг обрў-эътиборини ва ижтимоий мақомини ошириш юзасидан давлат сиёсати рўёбга чиқарилади. Таълим олувчиларнинг ва педагогларнинг ўқиши, соғлиги ва дам олиши учун зарур шароитлар яратилади.

Таълим муассасалари ва соғлиқни сақлаш органлари болалар ҳамда ўқувчи ёшларнинг соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш учун зарур чораларни кўрадилар. Ўқув-тарбия жараёнининг соғломлаштиришга қаратилган йўналишини рўёбга чиқариш, соғлом турмуш тарзи нормаларини жорий этиш учун шароитлар таъминланади. Таълим олувчиларнинг тиббий-гигиена маданиятини ошириш, уларнинг жисмоний тарбия ва спорт бобидаги фаоллигини кучайтириш ҳамда жисмоний камолот даражасини ошириш учун ташкилий-услубий ёндашувлар такомиллаштирилади. Соғлиқ ва ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун муносиб муҳит яратилади.

4.13. ФАН БИЛАН ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ АЛОҚАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида илғор амалий илмий тадқиқотлар ўтказилади, таълим сифати давлат таълим стандартларига мувофиқ келишини ташкил этиш ва таъминлаш мақсадида педагогика ва таълим соҳасида илмий тадқиқотлар ва илмий-услубий қўлланмалар ишлаб чиқиш фаоллаштирилади. Фундаментал ва амалий фан соҳасидаги илмий кадрларнинг таълим жараёнидаги иштироки рағбатлантирилади, педагогик ва илмий-тадқиқот жараёнларининг алоқаси таъминланади. Ёшларнинг фан-техника соҳасидаги ижодкорлиги ҳар томонлама қўллаб-қувватланади.

4.14. ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ўқув-ишлаб чиқариш мажмуаларини (марказларини) ташкил этиш ва уларни ривожлантириш, замонавий ускуналар, аппаратлар ва асбоблар билан жиҳозлаш рағбатлантирилади. Кадрлар тайёрлаш ва биргаликдаги илмий-технологик ечимлар яратишда корхоналарнинг ишлаб чиқариш салоҳиятидан самарали фойдаланилади. Ишлаб чиқаришда кадрлар тайёрлаш қўллаб-қувватланади. Илғор технология соҳасида педагог кадрларнинг малакаси бевосита ишлаб чиқаришда мунтазам равишда ошириб борилади.

4.15. ТАЪЛИМ ВА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги ҳамкорликнинг халқаро-ҳуқуқий базаси яратилади, халқаро ҳамкорликнинг устувор йўналишлари рўёбга чиқарилади, халқаро таълим тизимлари ривожлантирилади, илмий-педагог кадрлар, талабалар ва ўқувчилар алмашиш кенгаяди. Таълим тўғрисидаги миллий ҳужжатлар халқаро миқёсда эътироф этилиши учун асос яратилади. Манфаатдор вазирликлар ва идораларнинг, Ўзбекистон Республикасининг чет эллардаги элчихоналарининг кадрлар тайёрлаш соҳасига чет эл инвестицияларини бевосита ва билвосита кенг жалб қилиш борасидаги фаолият кучайтирилади.

5. МИЛЛИЙ ДАСТУРНИ РЎЁБГА ЧИҚАРИШГА ДОИР ТАШКИЛИЙ ЧОРА-ТАДБИРЛАР

Миллий дастурни амалга ошириш мақсадида:

Миллий дастурнинг йўналиш ва босқичларини амалга оширишнинг аниқ механизмлари, муддатлари, ижрочилари, молиявий ва ресурслар таъминоти ифодаланган ечим ва чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилади;

Миллий дастурни бажариш юзасидан давлат ва жамоат институтларининг фаолияти ҳамда вазифалари белгиланади;

Миллий дастурнинг аниқ йўналишларини ишлаб чиқиш жараёнига малакали чет эл экспертлари жалб этилади;

Миллий дастурни бажаришда давлат ва нодавлат ташкилотлар фаолияти мувофиқлаштирилиб, халқаро ташкилотлар қатнашуви ташкил этилади;

Миллий дастурнинг мониторинги ва бажарилишини экспертиза қилиш асосида унинг айрим қоидалари ва тадбирларига тузатишлар киритилади;

оммавий ахборот воситаларини жалб этган ҳолда, кадрлар тайёрлаш миллий модели рўёбга чиқарилишини таъминлаш масалалари юзасидан семинарлар ва конференциялар ўтказиш орқали Миллий дастурнинг принципиал ёндашувлари ҳамда асосий қоидаларини кенг кўламда тушунтириш ишлари олиб борилади;

Миллий дастурнинг мақсад ва вазифаларини амалга ошириш жараёнига жамоат бирлашмалари ва марказлари, республика аҳолиси кенг табақаларининг фаол иштироки таъминланади;

оммавий ахборот воситаларида Миллий дастурнинг бажарилиши мунтазам ёритиб борилади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш юзасидан Республика комиссияси ташкил этилади, бу Комиссиянинг зиммасига дастурни бажаришга доир барча ишлар ва тадбирларни ташкил этиш ҳамда мувофиқлаштириш, шу жумладан қуйидаги вазифалар юкланади:

узлуксиз таълимнинг тегишли турлари учун давлат таълим стандартларига єўйиладиган умумий талабларни ишлаб чиқиш;

умумий ўрта таълим учун давлат таълим стандартларини ва бошқа зарур норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш;

ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизими учун давлат таълим стандартларини, академик лицей ва касб-ҳунар коллежларидан иборат таълим тизимини жорий этиш дастурларини ишлаб чиқиш;

ўрта умумий таълимга эга бўлган ўқувчиларни академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари тизими билан тўла қамраб олиш тадбирларини, бу тизимни ҳудудларнинг

демографик, жўғрофик хусусиятлари ва кадрларга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш, унинг моддий-техника асосини яратиш;

академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ишлайдиган ўқитувчилар ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш учун таълим муассасаларини ташкил этиш ҳамда уларнинг самарали ишлашини таъминлаш;

олий таълим муассасалари тизимини Миллий дастур талабларига биноан ислоҳ қилиш, бу борада тегишли давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш;

мактабгача таълим ва тарбия муассасалари фаолиятини такомиллаштириш, болалар тарбиясида ва уларни мактабга тайёрлашда оила, маҳалла ҳамда жамоат ташкилотларининг масъулиятини ошириш;

таълим муассасаларини зарур дарсликлар ва адабиётлар билан таъминлаш, бу ишга йирик олимлар, юқори малакали мутахассисларни жалб этиш, таълим ва илм-фан соҳасининг нашриёт базасини ривожлантириш;

профессор ва педагог кадрларни ривожланган мамлакатлардаги етакчи таълим муассасаларида тайёрлаш ва малакасини ошириш мақсадида махсус Республика жамғармаси ташкил этиш ва унинг фаолиятини таъминлаш;

узлуксиз таълим тизимида чет тилларни фаол ўргатиш учун зарур шароит яратиш, уларни ўргатишнинг жадаллаштирилган услубларини жорий этиш, ўзбекча-чет тиллар луғатларини, давлат тилидаги махсус адабиётларни нашр этиш;

узлуксиз таълим соҳаси ўқитувчилари ва педагог кадрларини ижтимоий ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлаш, уларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш ва рағбатлантириш тизимини қайта кўриб чиқиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитациялаш, кадрлар тайёрлашнинг малака талабларини аниқлаш ҳамда сифатини баҳолаш ишларини ташкил қилиш ва мувофиқлаштириш бўйича таълим тизими бошқарувига боғлиқ бўлмаган ягона давлат хизматини ташкил этиш;

таълимни ахборот билан таъминлаш тизимини шакллантириш ва ривожлантириш, уни жаҳон ахборот тизими билан боғлаш, оммавий ахборот воситаларининг таълим соҳасидаги вазифаларини белгилаш;

касб-ҳунар таълими соҳасида кадрларга бўлган талаб ва таклифни ўрганишни ташкил этиш, таълим хизмати кўрсатиш ва касбий меҳнатнинг рақобатга асосланган бозорини ҳамда кадрлар тайёрлаш соҳасида маркетингни шакллантириш.

Социология Огюста Конта, основные принципы и понятия. **Основоположник научной социологии Исидор Огюст Мария Франсуа Ксавье Конт** (1798-1857**):** “План научных работ необходимых для реорганизации общества” - 1822, “Курс позитивной философии” - 1842, ”Система позитивной политики”- 1854 (социальная статика и социальная динамика). **К**, полагал, что законы развития общества схожи с физическими и биологическими законами. Признаками общества являются территория, население, совершенная власть и правительство. В иерархии наук 1) каждая высшая ступень зависит и низшей, 2) с каждым новым этапом знание усложняется 3) социология занимает ведущее место в системе наук. Для социологии характерны 4 метода познания: наблюдение, эксперимент, сравнение, исторический метод. Выводы должны не зависеть от позиции исследователя. Такой подход он назвал позитивным (позитивизм). Общество представляет собой “коллективный организм” в основе развития которого лежит развитие всех членов коллективности, ориентированного на достижение консенсуса. Социальный прогресс проявляет себя как увеличение специализации функций. Индивиды - компоненты социального организма и части социальной ткани - неизменны, общество развивается через совершенствование (гармонизацию) связей между индивидами. Стадии прогресса: 1)теологическая 2)метафизическая 3)научная. Главную ценность социологии **К.** видел в применении к обществу научных принципов реформизма. Механизмами	**Эволюционная социология Спенсера.** **Герберт Спенсер** (1820-1903) - ”Социологическая статика” и “Принципы социологии”. Продолжил и развил социологическую традицию К., хотя не считал его своим учителем. С. считают основоположником социал-дарвинизма. Согласно С. - общество - сверхорганический агрегат, развивающийся по законам эволюции. Эволюция - осуществляется в борьбе за существование между обществом и окружающей средой и различными обществами. В этой борьбе страх перед живыми и мертвыми выливается в конфликт. Страх перед живыми порождает политические действия, выражающиеся в милитаризме и порождающие социальную организацию и государство; страх перед мертвыми - религию, как основу культуры. Социальная политика призвана исходить из эмпирического изучения социально-культурного контекста явлений, ее значение в том, чтобы дать естественный ход процессу эволюции, освободив его от произвола отдельных индивидов и групп. Исходя из этого С. сформулировал закон “равной свободы”. Главная задача государства - обеспечение соблюдения закона равной свободы.

социальных реформ **К**. считал три силы и класса: материальную (деловые люди и лидеры о-ва), интеллектуальную (ученые социологи и священники) и моральную (женщины).	

Социология Э.Дюргейма.

Э.Дюркгейм (1858-1917) "Правила социологического метода"- - ввел понятие "социального факта", которые он считал независимыми от воли и сознания людей и являющихся принудительной силой, заставляющих людей действовать определенным образом. Д. подразделял сой. факты на материальные (демографические, географические и т.д.) и духовные - коллективные представления (привычки, традиции, обычаи, правила поведения). Общество по Д. - самостоятельное бытие, наделенное превосходством над индивидом. Главным критерием соц. развития Д. считал "социальную солидарность", а силой созидающей социальное целое - разделение труда. Солидарность покоится на коллективном сознании - традициях и верованиях, которые разделяют члены общества. Коллективное сознание отражает характер народа, но независимо от него. Разделение труда обуславливает обмен, юридической формой которого является договор и взаимные обязательства членов общества, созидающие сотрудничество и кооперацию. Д. различает механическую и органическую солидарность. Первая покоится на принуждении, вторая на терпимости и демократии. Значительное место в системе коллективных представлений и механизмах солидарности Д. отдавал религии, включив в нее всю систему верований, развил концепцию "религии без Бога".

Формационная теория Карла Маркса.

К.Маркс (1798-1883) и Ф.Энгельс - критик капитализма - считается творцом концепции социального конфликта: уничтожения общества и замены его более справедливым. М. выступал за революционный путь преобразований. Развитие общества по М. происходит путем качественных скачков от одной общ,-экон. формации к другой (Перв.-общ, об-во, рабовладение, феодализм, капитализм, социализм). Развитие общества - объективно-исторический процесс, независимый от воли и сознания людей, в его основе лежит развитие экономических отношений. Каждая формация характеризуется определенным уровнем развития производительных сил (технологии и машины) и производственных отношений (классы и институты), характеризуемых понятием способ производства. Противостоянию классов он придавал абсолютное значение. Вся история до капитализма рассматривалась, как история нарастания антагонизма между эксплуатирующими (присваивающими общественное богатство) и эксплуатируемыми (создающими общественное богатство) классами. Отсюда следует, что дальнейшее общественное развитие возможно только путем уничтожения одних классов другими, отменой частной собственности и заменой классового общества бесклассовым.

Рассмотренные социологические концепции в той или иной мере относятся к позитивистскому направлению в социологии - утверждению примата общества и его структур над человеком. Человек

	рассматривается как универсальное существо, а его природные способности и мотивы - оказываются вне внимания социолога. Противоположное направление в социологии, исходящей из природных свойств и мотивов людей, носит название “понимающей социологии”. Родоначальником этого направления можно считать Ф. Тённиса.

Социология Тенниса (основные работы, принципы, понятия). **Фердинанд Тённис** (1855-1936) - “Общность и общество”, “Введение в социологию” - рассматривает социологию как науку о человеке, его физической, психической и социально-природной сущности. Соц. сущность человека по Т. заключается в его мыслительных способностях, определяющих существование людей. Человеческие мысли находят выражение в формах человеческого бытия: обществе, церкви, государстве. Общество является выражением взаимосвязи людей, к которым относятся симпатии и антипатии, доверие и недоверие, свобода и обязанности. Эти социальные связи Т. определяет как общественные сущности, определяющие общественное поведение и сущности индивидов. Связи порабощают человека если он не осознает их, осознание помогает представить зависимость как естественную, как взаимозависимость и управлять ей, освобождаясь от порабощения. Результатом осознания является появление общественной воли, составляющей основу общества и общности (общины). Воля проявляет себя в двух формах - простой (сущностной или эмоциональной) и рациональной - осознанной. Высшим выражением эмоциональной воли является творчество, рациональной - производство. Тённис разделяет понятие общества, где господствует рациональная воля и общности (общины), где господствует естественная, эмоциональная воля.	**Социология Зиммеля (принципы и понятия).** **Георг Зиммель** (1858-1918) - Основатель формальной социологии, представитель “философии жизни”. Настаивал на противоположности законов природы и общества, так как “жизнь” понималась им как процесс “творческого становления”, неисчерпаемый рациональными средствами и постигаемый интуитивно. “Переживание жизни” объективируется в многообразных формах культуры. “Трагедия жизни” - противоречие между творчеством и застывшими формами культуры. З. считал, что над миром конкретного бытия возвышается мир идеальных ценностей - чистая форма, фиксирующая устойчивые, универсальные черты социальных явлений.. Чистая форма - это отношения индивидов изолированные от конкретных мотивов и др. психологических актов. В центре внимания соц. концепции З. находятся “человеческие взаимодействия” опосредованные формами обобществления (культурой). **З**. называл социологию “геометрией социального взаимодействия”, представляя ее как формально-логическую общественную теорию. Проявлениями человеческого взаимодействия **З**. считал подчинение и господство, специализацию и дифференциацию функций в процессе деятельности, явления конфликта и соперничества, образование партий и т.д. Формами взаимодействия являются ассоциация и диссоциация. Ассоциация индивидов предполагает их права и обязанности, поэтому общество **З**. рассматривал как систему

Ассоциации, где перемешаны общество и общности (общины) **Т**. называет общественными системами и различает: социальные связи -общины (общности по духу), коллективы (симбиоз духа и выгоды) и организации (общности на основе выгоды). Социальность основанная на общности (коммунизм) в ходе исторического прогресса заменяется общественной социальностью (государством) , высшим выражением которой Т. считал "международный социализм".	отношений, способную обуславливать обязанности индивидов.Процессам ассоциации противостоят процессы диссоциации, выливающиеся в конфликт. Высшей формой конфликта является конфликт между творчеством и культурой, обуславливающий обязанности и ограничение свободы индивида в ассоциации.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН МАШИНАСОЗЛИК ИНСТИТУТИ

“ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР” КАФЕДРАСИ

“СОЦИОЛОГИЯ” ФАНИДАН РЕЙТИНГ МЕЗОНЛАРИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАР БИЛИМИНИ БАҲОЛАШ БЎЙИЧА

УСЛУБИЙ КЎРСАТМА

Андижон – 2013

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Институт ўқув-услубий кенгаши томонидан тасдиқланган

(2012 йил «___» ______даги «__» -сон мажлис баёни)

Кенгаш раиси ____________ доц. Қ.Эрматов

«МАЪҚУЛЛАНГАН»

“Автоматика ва электротехнология” факультети кенгашида муҳокама қилинган ва тасдиқланган.

Кенгаш раиси ____________ доц. Н.Тўйчибоев

“__”_____ 2012 йил

“ТАВСИЯ ЭТИЛГАН”

“Ижтимоий фанлар” кафедрасида муҳокама қилинган ва тавсия этилган.

Кафедра мудири ____________ доц.Г.Базарова

(Мажлиснинг №__- сонли баённомаси)
«__» _____ 2012 йил

Тақризчилар:

1. Катта ўқитувчи Г.Каримова
2. Катта ўқитувчи У.Мирзалимов

Тузувчи:Катта укитувчи А.Сотволдиев (Рейтинг мезонлари асосида талабалар билимини баҳолаш бўйича услубий кўрсатма) – АндМИ, 2012.

1. Кириш

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини амалга оширишнинг янги сифат босқичида олий таълим муассасаларида талабалар билимини баҳолаш ва назорат қилишнинг рейтинг тизимини жорий этишдан мақсад мамлакатимизда таълим сифатини ошириш орқали рақобатбардош юқори малакали мутахассисларни тайёрлашдан иборатдир. Олий ўқув юртларида талабаларнинг билим даражаси асосан рейтинг тизими бўйича баҳоланади. Талабалар билимини рейтинг тизими асосида баҳолаш – талабанинг бутун ўқиш жараёни давомида ўз билимини ошириши учун мунтазам ишлаши ҳамда ўз ижодий фаолиятини такомиллаштиришини рағбатлантиришга қаратилган.

Рейтинг тизими мамлакатимизда юқори малакали мутахассислар тайёрлашнинг сифат кўрсаткичларининг жаҳон андозалари ҳамда халқаро мезонларга мувофиқлигини таъминлашга қаратилган.

“Социология” фани бўйича тайёрланган мазкур услубий кўрсатма Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги қонунлари ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Олий таълим муассаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом” асосида ишлаб чиқилган. Ушбу услубий кўрсатма АндМИ “Ижтимоий фанлар” кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан “Социология” фанидан талабалар билимини баҳолашда кенг фойдаланишга тавсия этилиб, айни пайтда талабалар учун ҳам мазкур фанни ўзлаштириш жараёнида қандай баллар тўплаш мумкинлиги ҳақида тасаввурга эга бўлиш имконини беради.

Рейтинг тизимининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

а) талабаларда Давлат таълим стандартларига мувофиқ тегишли билим, кўникма ва малакалар шаклланганлиги даражасини назорат қилиш ва таҳлил қилиб бориш;

б) талабалар билими, кўникма ва малакаларини баҳолашнинг асосий тамойиллари: Давлат таълим стандартларига асосланганлик, аниқлик, ҳаққонийлик, ишончлилик ва қулай шаклда баҳолашни таъминлаш;

в) фанларнинг талабалар томонидан тизимли тарзда ва белгиланган муддатларда ўзлаштирилишини ташкил этиш ва таҳлил қилиш;

г) талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантириш, ахборот ресурслари манбаларидан самарали фойдаланишни ташкил этиш;

д) талабалар билимини холис ва адолатли баҳолаш ҳамда унинг натижаларини вақтида маълум қилиш;

е) талабаларнинг фанлар бўйича комплекс ҳамда узлуксиз тайёргарлигини таъминлаш;

ж) ўқув жараёнининг ташкилий ишларини компьютерлаштиришга шароит яратиш.

Фанлар бўйича талабалар билимини семестрда баҳолаб бориш рейтинг назорати жадваллари ва баҳолаш мезонлари асосида амалга оширилади.

"Социология" фанидан тайёрланган ушбу рейтинг тизими бўйича услубий кўрсатма бакалавриат босқичининг учинчи курс талабаларига мўлжалланган.

2. Назорат турлари ва уни амалга ошириш тартиби

"Социология" фани учун ўқув режадаги барча йўналиш бўйича жами 56 соат ажратилган: шундан 16 соат маъруза, 16 соат амалиёт ва 24 соат мустақил таълим.

"Социология" фани бакалавриатнинг ўқув режаси бўйича 3-курс талабалари учун 5-семестрга мўлжалланган. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги № 333-сонли буйруғи билан тасдиқланган "Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисидаги Низом"

да кўрсатилганидек талабаларнинг фан бўйича ўзлаштиришни баҳолаш мунтазам равишда олиб борилади ҳамда қуйидаги назорат турлари орқали амалга оширилади:

жорий баҳолаш (Ж.Б.);

оралиқ баҳолаш (О.Б.);

якуний баҳолаш (Я.Б.).

"Социология" фани бўйича талабаларни бир семестр давомидаги ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик тизимда баҳоланади.

Ушбу 100 балл қуйидагича баҳоланади:

Ж.Б.-35 балл,

О.Б.-35 балл,

Я.Б.-30 балл.

"Социология" фанидан талабалар билимини баҳолаш юқоридаги Низом асосида ўтказилади. Хусусан:

Жорий баҳолаш (Ж.Б.) да фаннинг ҳар бир мавзуси бўйича талабаларнинг билими ва амалий кўникмаларини аниқлаб бориш назарда тутилади ва у амалий машғулотларда амалга оширилади. "Социология" фани бўйича жорий баҳолаш (Ж.Б.) лар 1 марта 5- семестрда ўтказилади.

Барча фанлар каби "Социология" фанидан талабанинг семестр давомида ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик тизимда баҳоланади. Шундан жорий баҳолаш (Ж.Б.) га жами баллнинг 35%, яъни 35 балли ажратилган. Жорий баҳолаш фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда, семинар, лаборатория ва амалий машғулотларида оғзаки сўров, тест ўтказиш, суҳбат, назорат иши, коллоквиум, уй вазифаларини текшириш ва шу каби бошқа шаклларда ўтказилиши мумкин.

Оралиқ баҳолаш (О.Б.) да фаннинг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлим ёки қисми бўйича назарий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг,

талабаларнинг назарий билимлари баҳоланади ва унда талабанинг муайян саволга жавоб бериш ёки муаммони эчиш маҳорати ва қобилияти аниқланади. Оралиқ баҳолаш (О.Б.) лар маъруза дарсларида амалга оширилиши мумкин. "Социология" фани бўйича оралиқ баҳолаш (О.Б.) лар 1 марта ўтказилади.

Оралиқ баҳолаш (О.Б.) га жами баллнинг 35%, яъни 35 балини ажратиш тавсия этилади. Оралиқ назоратнинг сони ва шакли (ёзма, оғзаки, тест ва ҳоказо) ўқув фанига ажратилган умумий соатлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда кафедра томонидан белгиланади.

Оралиқ назоратни ўтказиш жараёни кафедра мудири томонидан тузилган комиссия иштирокида даврий равишда ўрганиб борилади ва уни ўтказиш тартиблари бузилган ҳолларда, оралиқ назорат натижалари бекор қилиниши мумкин. Бундай ҳолларда оралиқ назорат қайта ўтказилади.

Якуний баҳолаш (Я.Б.) – семестр якунида муайян фан бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини баҳолаш усулидир. Якуний баҳолаш (Я.Б.) га жами баллнинг 30%, яъни 30 балли ажратилган. "Социология" фанидан якуний назорат асосан таянч тушунча ва ибораларга асосланган ҳолда ёзма шаклда ўтказилади.

Фан бўйича олинган билимларни аниқлаш ва баҳолашда қуйидаги рейтинг жадвалига амал қилинади:

	ЖБ		ОБ		ЯБ
	ЖБ-1	ЖБ-2	ОБ-1	ОБ-2	
Максималл балл	20	15	20	15	30
Саралаш балл	39				
Шакли	Оғзаки сўров	Мустақил иш	ёзма	Мустақил иш	Ёзма

3. Талабалар билимини баҳолаш тартиби ва мезонлари

Талабаларнинг билим савияси, кўникма ва малакаларини назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида талабанинг ҳар бир фан бўйича ўзлаштириш даражаси баллар орқали ифодаланади.

Ҳар бир фан бўйича талабанинг семестр давомидаги ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик тизимда бутун сонлар билан баҳоланади.

Ушбу 100 балл назорат турлари бўйича қуйидагича тақсимланади:

якуний назоратга – 30 балл;

жорий ва оралиқ назоратларга – 70 балл (фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда 70 балл кафедра томонидан жорий ва оралиқ назоратларга тақсимланади).

Талабанинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилишда қуйидаги намунавий мезонлар (кейинги ўринларда намунавий мезонлар деб юритилади) тавсия этилади:

а) 86-100 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

хулоса ва қарор қабул қилиш;

ижодий фикрлай олиш;

мустақил мушоҳада юрита олиш;

олган билимларини амалда қўллай олиш;

моҳиятини тушуниш;

билиш, айтиб бериш;

тасаввурга эга бўлиш.

б) 71-85 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

мустақил мушоҳада юрита олиш;

олган билимларини амалда қўллай олиш;

моҳиятини тушуниш;

билиш, айтиб бериш;

тасаввурга эга бўлиш.

в) 55-70 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

моҳиятини тушуниш;

билиш, айтиб бериш;

тасаввурга эга бўлиш.

г) қуйидаги ҳолларда талабанинг билим даражаси 0-54 балл билан баҳоланиши мумкин:

аниқ тасаввурга эга бўлмаслик;

билмаслик.

Талабалар билимининг балларда ифодаланган ўзлаштириши қуйидагича баҳоланади:

86 – 100 балл – “аъло”;

71 – 85 балл – “яхши”;

55 – 70 балл – “қониқарли”;

0 – 54 балл – “қониқарсиз”.

Талабаларнинг ўқув фани бўйича мустақил иши жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида тегишли топшириқларни бажариши ва унга ажратилган баллардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

Талабанинг фан бўйича бир семестрдаги рейтинги қуйидагича аниқланади:

$$R_f =$$

бу ерда:

V– семестрда фанга ажратилган умумий ўқув юкламаси (соатларда);

–фан бўйича ўзлаштириш даражаси (балларда).

Фан бўйича жорий ва оралиқ назоратларга ажратилган умумий балнинг 55 фоизи саралаш балл ҳисобланиб, ушбу фоиздан кам балл тўплаган талабалар якуний назоратга киритилмайди.

Жорий ва оралиқ назорат турлари бўйича 55 ва ундан юқори бални тўплаган талаба фанни ўзлаштирган деб ҳисобланади ва ушбу фан бўйича якуний назоратга кирмаслигига йўл қўйилади.

Талабанинг семестр давомида фан бўйича тўплаган умумий бали ҳар бир назорат туридан белгиланган қоидаларга мувофиқ тўплаган баллари йиғиндисига тенг.

"Социология" фани бўйича талабаларнинг билимини баҳолашда қуйидаги намунавий мезонлар инобатга олинади:

Балл	**Баҳо**	Талабаларнинг билим даражаси
0-54	қониқарсиз	"Социология" фани бўйича аниқ тасаввурга эга бўлмаслик; Фанни билмаслик.
55-70	қониқарли	"Социология" фани тўғрисида тасаввурга эга бўлса. "Социология" фанида берилган турли хил фикрларни айта олса. "Социология" фанини бошқа фанлар билан боғлиқлигини тушунтира олса.
71-85	Яхши	"Социология" фани бўйича мустақил мушоҳада юрита олса. "Социология" фанининг роли тўғрисида фикр юрита билса. "Социология" фанидаги иқтисодий оқимларни бир биридан фарқлай олса.
86-100	Аъло	"Социология" фани ҳақида тўлиқ тушунчага эга бўлса. "Социология" фани юзасидан хулоса чиқара олса.

Талабаларнинг балларда ифодаланган ўзлаштириши қуйидагича баҳоланади.

Талабалар билимини баҳолаш бўйича рейтинг тизими кўрсаткичлари

№	Кўрсаткичлар	Ж.Б. баллари	О.Б. баллари	Якуний баҳолаш
1	***Дарсга қатнашганлик даражаси***	0-4	0-4	
2	Дарсларда фаоллиги, конспект ва семинар машғулотлар дафтарларнинг тутилиши ва ҳолати	0-5	0-4	
3	Мустақил таълим учун белгиланган топшириқларнинг ўз вақтида ва сифатли бажарилиши, уй топшириқларининг бажарилиши	0-5	0-6	
4	Ёзма назорат иши саволларига берилган жавоб учун	0-4	0-5	
5	Фан бўйича асосий ва қўшимча адабиётларни конспект қилиш	0-4	0-4	
6	Долзарб мавзулар бўйича ижодий иш бажариш	0-5	0-4	
7	Илмий тўгарак ва анжуманларда маъруза билан қатнашиш	0-4	0-4	
8	Слайдлар ва кўргазмали қуроллари	0-4	0-4	

	тайёрлаш			
9	Якуний бахолаш	-	-	0-30
	Ж А М И:	**0-35**	**0-35**	**0-30**

4. Назорат турларини ўтказиш муддати

Оралиқ ва якуний назорат турлари календарь тематик режага мувофиқ деканат томонидан тузилган рейтинг назорат жадваллари асосида ўтказилади. Якуний назорат семестрнинг охирги 2 ҳафтаси мобайнида ўтказилади.

Жорий ва оралиқ назоратларда саралаш баллидан кам балл тўплаган ва узрли сабабларга кўра назоратларда қатнаша олмаган талабага қайта топшириш учун, навбатдаги шу назорат туригача, сўнгги жорий ва оралиқ назоратлар учун якуний назоратгача бўлган муддат берилади.

Касаллиги сабабли дарсларга қатнашмаган ҳамда белгиланган муддатларда жорий, оралиқ ва якуний назоратларни топшира олмаган талабаларга факультет декани фармойиши асосида, ўқишни бошлаганидан сўнг икки ҳафта муддатда топширишга рухсат берилади.

Талабанинг семестрда жорий ва оралиқ назорат турлари бўйича тўпланган баллари ушбу назорат турлари умумий балининг 55 фоизидан кам бўлса ёки семестр якунида жорий, оралиқ ва якуний назорат турлари бўйича тўпланган баллари йиғиндиси 55 балдан кам бўлса, у академик қарздор ҳисобланади.

Академик қарздор талабаларга семестр тугаганидан кейин қайта ўзлаштириш учун бир ой муддат берилади. Шу муддат давомида фанни ўзлаштира олмаган талаба, факультет декани тавсиясига кўра белгиланган тартибда ректорнинг буйруғи билан талабалар сафидан четлаштирилади.

Талаба назорат натижаларидан норози бўлса, фан бўйича назорат тури натижалари эълон қилинган вақтдан бошлаб бир кун мобайнида факультет

деканига ариза билан мурожаат этиши мумкин. Бундай ҳолда факультет деканининг тақдимномасига кўра ректор буйруғи билан 3 (уч) аъзодан кам бўлмаган таркибда апелляция комиссияси ташкил этилади.

Апелляция комиссияси талабаларнинг аризаларини кўриб чиқиб, шу куннинг ўзида хулосасини билдиради.

Баҳолашнинг ўрнатилган талаблар асосида белгиланган муддатларда ўтказилиши ҳамда расмийлаштирилиши факультет декани, кафедра мудири, ўқув бўлими ҳамда ички назорат ва мониторинг бўлими томонидан назорат қилинади.

<u>5. Якуний баҳолашда ёзма ишни ўтказиш тартиби</u>

Талабалар билимини рейтинг тизими бўйича баҳолашнинг ёзма иш усули, талабаларда мустақил фикрлаш ва ўз фикрини ёзма ифодалаш кўникмаларини ривожлантиради.

“Социология” фанидан якуний баҳолаш 5-семестрда ёзма иш шаклида ўтказилади. Ёзма иш саволлари ва вариантлари ҳар ўқув йилининг бошида кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан янгидан тузилиб, кафедра мажлисида муҳокама этилади ва тасдиқланади.

Ёзма ишнинг ҳар бир варианти бўйича қўйилган саволларнинг мазмуни, қамров даражаси ва аҳамиятлиги даражаси кафедра мудири томонидан текширилиб, унинг имзоси билан тасдиқланади. Ёзма ишни ўтказиш асосан 5-семестрнинг сўнгги иккита ўқув ҳафталарига мўлжалланган бўлиб, у белгиланган ҳафталардаги мазкур фан бўйича ўқув машғулотлари чоғида ўтказилади. Ёзма иш вариантида 5 та савол таянч иборалари билан келтирилади. Ёзма ишларни баҳолаш мезонлари якуний баҳолашга ажратилган 30 баллдан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқилади, яъни ҳар бир саволга максимум 6 баллдан тўғри келади. Ёзма иш ўтказилгандан кейин уч кун давомида профессор-ўқитувчилар уни текшириб баҳолайдилар. Ёзма иш ҳажми

талабанинг фан бўйича тасаввури, билими, амалий кўникмасини баҳолаш учун етарли бўлиши зарур.

Талабаларнинг ёзма ишлари икки йил мобайнида деканатда сақланади.

6. Рейтинг натижаларини қайд қилиш тартиби

Талабанинг фан бўйича назорат турларида тўплаган баллари семестр якунида рейтинг қайдномасига бутун сонлар билан қайд қилинади. Рейтинг дафтарчасининг "Ўқув режасида ажратилган соат" устунига семестр учун фанга ажратилган умумий ўқув юклама соатлари, "Фандан олинган баҳо" устунига эса 100 баллик тизимдаги ўзлаштириши қўйилади.

Талабанинг саралаш балидан паст бўлган ўзлаштириши рейтинг дафтарчасига қайд этилмайди.

Ҳар бир фан бўйича ўтказиладиган назорат турларининг натижалари гуруҳ журнали ҳамда қайдномада қайд этилади ва шу куннинг ўзида (назорат тури ёзма иш шаклида ўтказилган бўлса, 2 (икки) кун муддат ичида) талабалар эътиборига етказилади.

Якуний назорат натижаларига кўра фан ўқитувчиси талабаларнинг фан бўйича рейтингини аниқлайди ҳамда рейтинг дафтарча ва қайдноманинг тегишли қисмини тўлдиради.

Талабанинг рейтинги унинг билими, кўникмаси ва малакалари даражасини белгилайди. Талабанинг семестр (курс) бўйича умумий рейтинги барча фанлардан тўпланган рейтинг баллари йиғиндиси орқали аниқланади.

Талабалар умумий рейтинги ҳар бир семестр ва ўқув йили якунлангандан сўнг эълон қилинади.

Талабаларнинг назорат турлари бўйича эришган натижалари кафедралар, деканатлар ва ўқув-методик бўлинмаларида компьютер хотирасига киритилиб, мунтазам равишда таҳлил қилиб борилади.

Жорий, оралиқ ва якуний назорат натижалари кафедра йиғилишлари, факультет ва олий таълим муассасаси Илмий кенгашларида мунтазам равишда муҳокама этиб борилади ва тегишли қарорлар қабул қилинади.

Курс давомида талабалар олган билимларини Якуний бахолаш натижалари факультет деканатлари томонидан мунтазам равишда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан ташкил этилган “UNICOS” тизимига киритиб борилади.

МАЪЛУМОТНОМА

Сотволдиев Азизбек Аҳмаджонович

2011 йил 15 августдан буён:
Андижон машинасозлик институти «Ижтимоий фанлар» кафедраси катта ўқитувчиси

Туғилган йили:
16.07.1974

Туғилган жойи:
Андижон шаҳри

Миллати:
ўзбек

Партиявийлиги:
партиясиз

Маълумоти:
олий

Тамомлаган:
1996 йили, Фарғона давлат университети (кундузги)

Маълумоти бўйича мутахассислиги: социология ўқитувчиси

Илмий даражаси:
йўқ

Илмий унвони:
йўқ

Қайси чет тилларини билади:
рус тили

Давлат мукофотлари билан тақдирланганми (қанақа):
йўқ

Халқ депутатлари, республика, вилоят, шаҳар ва туман Кенгаши депутатими ёки бошқа сайланадиган органларнинг аъзосими (тўлиқ кўрсатилиши лозим):
йўқ

МЕҲНАТ ФАОЛИЯТИ

1991-1996 йй. - Фарғона давлат университети талабаси

1996-1997 йй. - Андижон муҳандислик-иқтисодиёти институти «Ижтимоий сиёсий жараёнларни бошқариш» кафедраси изланувчи-тадқиқотчиси

1997-2001 йй. - Андижон муҳандислик-иқтисодиёти институти «Ижтимоий сиёсий жараёнларни бошқариш» кафедраси ассистенти

2001-2004 йй. - Андижон муҳандислик-иқтисодиёти институти “Ўзбекистонда демократик жамият қуриш

назарияси ва амалиёти” кафедраси ассистенти

2004-2011 йй. - Андижон муҳандислик-иқтисодиёти институти “Ўзбекистонда демократик жамият қуриш

назарияси ва амалиёти” кафедраси катта ўқитувчиси

2011 й.-х.в. - Андижон машинасозлик институти “Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

Сотволдиев Азизбек Аҳмаджоновичнинг яқин кариндошлари хақида МАЪЛУМОТ

Қариндош-лиги	**Фамилияси ва исми**	**Туғилган йили ва жойи**	**Иш жойи ва лавозими**	**Яшаш жойи**
Отаси	Сотволдиев Аҳмаджон	1941 йил, Андижон шахри	2007 йилда вафот этган. (Андижон шаҳар саноат моллари савдоси тафтишчиси)	
Онаси	Исмоилова Раҳимахон	1945 йил, Андижон шаҳри	Пенсияда. (Уй бекаси)	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10- уй
Опаси	Тожибоева Ёқутхон	1964 йил, Андижон шаҳри	Уй бекаси	Андижон шаҳар, Калинин кўчаси, 92- уй
Акаси	Сотволдиев Азимжон	1965 йил, Андижон шаҳри	Хусусий тадбиркор (савдо)	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10-уй
Опаси	Мирзаева Ёрқиной	1966 йил, Андижон шаҳри	Уй бекаси	Андижон шаҳар, Олтинкўл кўчаси, 2- уй
Акаси	Сотволдиев Аъзамжон	1968 йил, Андижон шаҳри	Хусусий тадбиркор (савдо)	Андижон шаҳар, Лолазор кўчаси, 5- уй
Опаси	Холмирзаева Гавхарой	1971 йил, Андижон шаҳри	Уй бекаси	Андижон шаҳар, Т.Келдиев кўчаси, 72- уй
Акаси	Сотволдиев Авазбек	1972 йил, Андижон шаҳри	Хусусий тадбиркор (савдо)	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10- уй
Турмуш ўртоғи	Сотволдиева Нигора	1980 йил, Андижон шаҳри	Уй бекаси	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10- уй
Қизи	Аҳмаджонова Моҳрўя	1999 йил, Андижон шаҳри	Мактаб ўқувчиси	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10- уй
Қизи	Аҳмаджонова Нодира - Бегим	2003 йил, Андижон шаҳри	Мактаб ўқувчиси	Андижон шаҳар, Ботаника кўчаси, 10- уй
Қайнотаси	Мўйдинов Қахрамон	1957 йил, Андижон шаҳри	2003 йил вафот этган. (Хусусий тадбиркор, савдо)	
Қайнонаси	Мўйдинова Раҳимахон	1958 йил, Андижон шаҳри	Уй бекаси	Андижон шаҳар, Т.Келдиев кўчаси, 28- уй